

*Dr. Gianina Maria-Cristina
Picioruș*

EPILOG LA LUMEA VECHE

Literatura română
între *viziunea
tradițională și
ideologia modernă*

*Vol. I. (partea a
doua)*

Mentalități, forme
literare și univers
spiritual

Teologie pentru azi

București
2010

Vol. I
(partea a doua)

POEZIA

Mihai Eminescu: între *ars amandi* și *ars moriendi*.

Poezie lirică sau *filosofie poetizată*¹?

¹Sintagma îi aparține lui Ion Negoițescu, cf. Ion Negoițescu, *Poezia lui Eminescu*, ediția a IV-a revăzută, Ed. Eminescu, București, 1994, p. 20.

A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Ion_Negoi%C5%A3escu.

Cele două expresii latine din titlu: *arta dea iubi* și *arta dea muri*.

1. Începuturi ascetice urmate de romanul iubirii în trei capitole

*Privește astă viață ca pas spre mântuire /.../
A vieții comedie mișcată e de aur –
Când scena astei vieți e-al mântuirii faur.*

Mihai Eminescu², *Femeia?...Măr de ceartă*

Erorile hermeneutice în identificarea sensurilor corecte și fundamentale ale poeziei și operei eminesciene pornesc de la o cercetare insuficientă și superficială a surselor sale, ne avertizează Mihai Moraru:

„Mai ales contribuția tematică a vechilor manuscrise și tipărituri cunoscute lui Eminescu la etapele genezei operelor sale poetice ni se pare a nu fi fost îndeajuns pusă în lumină. Cauza primă stă în dificultatea accesului la aceste texte”³.

Între izvoarele eminesciene, sunt evocate cele tipărite – *Psaltirea* lui Dosoftei⁴, *Divanul* lui Cantemir⁵, cronicarii moldoveni, cronicile rimate, irmoase – dar și „foarte multe texte voluminoase rămase în manuscrise și ediții vechi cu chirilice sau editate numai fragmentar (cronografele, viețile sfinților, *Varlaam* și *Ioasaf*⁶, *Erotocritul*⁷, *Învățăturile*

² Opera completă la nivel online, ediția Perpersicius:

http://eminescu.petar.ro/opera_completa/index.html.

Date despre sine: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Eminescu.

³ Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 198. Cartea citată acum se poate downloada de aici:

<http://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/25/de-nuptiis-mercurii-et-philologiae/>.

A se vedea date despre autor: <http://www.teologiepentruazi.ro/cv-prof-dr-mihai-moraru/>.

⁴ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Dosoftei>.

⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Cantemir.

⁶ A se audia proiectul nostru online: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, în 3 file audio:

1. <http://www.trilulilu.ro/bastrix/00c4ad24162594>;

2. <http://www.trilulilu.ro/bastrix/9ba4e00e76b302>;

3. <http://www.trilulilu.ro/bastrix/9f6bf85e0f26dd>.

⁷ Referințe pentru ediția critică tipărită la Ed. Meridiane, 1977: http://openlibrary.org/books/OL4051245M/Erotocritul_logofa%CC%86tului_Petrache

mitropolitului moscovit Platon, *Cartea pentru păzirea celor cinci simțuri* a lui Nicodim Aghioritul⁸, *Apocalipsul* lui Ioan Bogoslovul, *Gromovnicul*⁹, rugăciunile și imnurile lui Grigorie Palamas¹⁰, Anastasie Sinaitul și ale altora, cugetările lui Oxenstierna, *Zăbava fandasiei*, *Istoria de obște a lumii*, *Etiopicele* lui Heliodor¹¹, *Criticon*-ul lui Gracián¹² și multe altele).

Chiar când aceste texte sau fragmente sunt editate, nu sunt decât prea arareori marcate grafic, notate separat sau analizate în amănunt sublinierile lui Eminescu, apropierea textuale, posibilele influențe tematice. Altă cauză este imprecizia identificării izvoarelor...”¹³.

Amintind studiile care au luat în discuție relația lui Eminescu cu textele vechi – între care pe cel al lui Paul Cernovodeanu¹⁴ care „tratează problema raporturilor creației lui Eminescu cu trei dintre tipurile de cronografe care au circulat în literatura veche românească (Moxa, Danovici-Kigalas, Dmitri Rostovski), semnalând posibile influențe la nivelul tropilor, dar și în tema cosmogonică, în structura *Luceafărului*, ca și în cea a poemului *Memento mori*” – Mihai Moraru se întreabă pe bună dreptate:

„Sunt aceste vechi scrieri doar documente care vor prilejui mereu *contribuții documentare*? Să luăm de pildă *Proloagele* apărute la Iași în 1682-1686.

Admirabila colecție de povestiri și stihuri hagiografice a lui Dosoftei i-a fost, după cum arătase încă din 1942 I. C. Chițimia¹⁵, cunoscută lui Eminescu. Totuși nu există până azi un studiu consacrat aportului ei la creația eminesciană.

⁸ A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Nicodim_Aghioritul.

⁹ Un fragment din el în: *** *Chrestomație Română*, texte tipărite și manuscrise [sec. XVI-XIX], dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez, de M. Gaster, vol. 1, Ed. F.A. Brockhaus și Socec & Co., Leipzig și București, 1891, p. 175.

Poate fi downloadată de aici:

<http://www.archive.org/details/chrestomatierom00gastgoog> iar, în format PDF, pagina 175 a citației supra e p. 349.

¹⁰ A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Palama.

¹¹ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Heliodor>.

¹² Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Baltasar_Graci%C3%A1n.

¹³ Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, op. cit., p. 199.

¹⁴ Paul Cernovodeanu, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, II, 1974, p. 34-40.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Cernovodeanu.

¹⁵ A se vedea: http://www.romlit.ro/profesorul_ion_c_chiimia.

De asemeni, dacă ținem cont și de ipoteza paternității lui Dosoftei sau, cel puțin de cea a colaborării sale la traducerea cronografelor de tip Kigalas-Danovici în limba română, cronografe în care se află multe pasaje versificate, alături de atâtea legende și povestiri istorice, un studiu privind legăturile lui Eminescu cu opera lui Dosoftei în ansamblul ei (lexic, teme, versificație) ar putea dezvălui și preciza multe aspecte ale artei poetice eminesciene¹⁶.

Simpla enumerare a surselor expuse mai sus ar trebui să ne facă să privim cu mult mai multă seriozitate asumarea surselor vechi-medievale în interpretarea operei sale poetice.

Deși nu știu nici măcar dacă se poate stabili o listă exhaustivă, dacă putem cunoaște toate cărțile, între care multe vechi, care i-au căzut vreodată sub ochi sau au trecut prin mâna lui Eminescu:

„Când nu avea bani, era în stare să parcurgă, repede, acolo, pe loc [în librării și anticariate], paginile de care avea nevoie. Când putea, cumpăra însă volumele care-l interesau [...], reținând numai pe acelea la care ținea foarte mult. Restul era vândut pe măsură ce banii se împrășteau¹⁷.

Eminescu însuși amintește adesea, atât în poezii cât și în nuvele, de reculegerea sa în fața cărților vechi: *În volumul ros de molii / Cauți noaptea adevăr (Pajul Cupidon...); Gândirea mea în vremi trecute-noată, / Deschid volume mari și vechi tipicuri* (o versiune a unui Sonet¹⁸).

Avatarii săi literari, Dionis sau Toma Nour, au reflexe asemănătoare: „într-un colț al casei, la pământ, dormeau una peste alta vo câteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină¹⁹ (*Sărmanul Dionis*);

„Printr-o claie prăfuită de cărți vechi (am o predilecție pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou...²⁰;

„Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când domni îmbrăcați în haine de aur și samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni – poporul entuziast și creștin undoind ca valurile mării în curtea domniei – iară eu în

¹⁶ Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, op. cit., p. 200-201.

¹⁷ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu - Viața*, ediție îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte Dan Hăulică, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009, p. 126-127. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Zoe_Dumitrescu_Bu%C5%9Fulenga.

¹⁸ Mihai Eminescu, *Opere alese I*, EPL, 1964, p. 324.

¹⁹ Eminescu, *Proză literară*, postfață de Eugen Simion, EPL, București, 1964, p. 36.

²⁰ Idem, p. 103.

mijlocul acestor capete încoronate de părul alb al înțelepciunii, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fie inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspirațiune – preot durerilor și bucuriilor – bardul lor.

Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vro câteva cronice vechi...”²¹ (*Geniu pustiu*).

Depănând firul biografic și recuperând momentul întâlnirii poetului cu cărțile, Zoe Dumitrescu-Bușulenga precizează:

„Cum biserica se afla foarte aproape de casa Eminovicilor și locuința poetului la câțiva pași de ea, vizitele copilului n-au întârziat, îndeosebi de plăcerea de a umbla prin cărțile cu legătură de piele, vechi, roase, cu litere frumos înflorate, ale bătrânului [preot], care a și început să-l învețe buchiile, ținându-l pe genunchi”²².

Eminescu va rememora mai târziu aceste clipe în... manuscrisul lui Ioan (*Geniu pustiu*):

„Când eram mic mă duceam la preotul cel bătrân al satului, care, ținându-mă pe genunchi, îmi dădea primele lecțiuni în citire. O dorință nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care, vai, era să-mi devie fatală”²³.

În studiul său despre Eminescu, Rosa del Conte a urmat acel traseu exegetic în care „avem conștiința de a ne fi așezat în fața *miracolului* Eminescu cu independență de judecată – o independență care nu exclude niciodată respectul pentru rezultatele la care a ajuns critica precedentă – și cu o absolută umilință față de cuvântul poetului”, și „urmând îndemnul bătrânului cronicar: *Ispitește singur scripturile*”²⁴.

Rezultatul acestei *ispitiri* a fost revendicarea *arhaicității* poeziei eminesciene: „în loc să vedem în Eminescu o sinteză fericită, culmea unui proces de asimilare a marii poezii europene, început în România odată cu epoca modernă, noi revendicăm arhaicitatea și deci *românitatea* acestui cântec, tânăr și bătrân: *Vechiul cântec mai străbate, cum în nopți izvorul sare...*”²⁵.

²¹ Idem, p. 111-112.

²² Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu - Viața*, op. cit., 2009, p. 32.

²³ Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 116.

²⁴ Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a II-a, îngrijire, traducere și prefață Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, postfață de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 28.

Despre autore: http://ro.wikipedia.org/wiki/Rosa_del_Conte.

²⁵ Ibidem.

Concluzia sa este: „cuvântul liric în care se transfigurează lumea lui este scos din izvoarele tradiției autohtone”²⁶.

Și, de altfel, „ni se pare de neînțeles hiatul pe care l-a creat România modernă [...] între modernitatea ei atât de recentă și trecutul său atât de bogat și de interesant” căruia „s-ar spune că epoca modernă i-a întors spatele.

O evaluare pe planul cultural-istoric concret al influenței exercitate de vechea tradiție lingvistică și literară, în special asupra *constituirii limbajului metaforic al poeziei și asupra definirii geniului expresiv al scriitorilor moderni*, rămâne – după câte știm – în întregime de făcut”²⁷.

Fără să avem pretenția de a fi împlinit acest deziderat (care ar trebui să aparțină *exegezei românești*, nu *unui critic străin*), sperăm să fi făcut, prin lucrarea de față, măcar un pas mai departe spre formularea aceluia studiu amplu, care să integreze totalitatea aspectelor legate de confluența *gândirii moderne cu scrierea și cugetarea veche românească*.

Cincizeci de ani mai târziu, publicând, în 2002, *Melancolia lui Eminescu*, George Gană²⁸ se vede, ca opțiune hermeneutică, în același punct:

„În universul operei eminesciene se poate intra, dată fiind unitatea ei substanțială, pe mai multe porți. Eu am ales-o pe aceea din care mi s-a deschis perspectiva cea mai cuprinzătoare, în extensie și în profunzime, și *am ales-o pornind nu de la sugestiile exegezei eminesciene, ci de la lectura repetată și pendulând mereu între parte (poem, imagine, idee, motiv) și întreg* (subl. n.)”²⁹.

În exercițiul nostru critic, am resimțit aceasta ca pe o necesitate vitală, și nu cred că am greșit prea tare”³⁰.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Idem, p. 281.

²⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gan%C4%83.

²⁹ George Gană, într-un interviu acordat lui Daniel Cristea Enache, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 692 / 18 nov. 2003.

Adresa online:

<http://atelier.liternet.ro/articol/895/Daniel-Cristea-Enache-George-Gana/George-Gana-Vianu-a-ramas-pentru-mine-un-model-intelectual-si-moral.html>.

³⁰ Mircea Anghelescu afirma: „Steiner, într-o carte memorialistică minunată (toate cărțile lui sînt minunate de altfel) își mărturisește credința că „în matricea ei ebraico-elenică, cultura occidentală a fost, pînă foarte recent, o cultură *a comentariului*, a comentariului la comentariu” și în locul unor asemenea despicări ale firului în patru preferă o bună ediție cu tot aparatul necesar. Bănuiesc că la noi ar fi privit cu milă”, cf. *Totul sau aproape totul începe în secolul al XIX-lea, și pînă nu vom înțelege acest lucru, nu vom putea să ne analizăm bine*, interviu acordat lui Daniel Cristea-Enache, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 733, sept. 2004. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Anghelescu și

Ne-am întemeiat atât pe argumente oferite de sursa *poetică* (deși n-am ignorat nici *proza* eminesciană), cât și pe reliefaarea dedublării procesului hermeneutic care ne descoperă semnificații *tradiționale* ale scrisului eminescian, camuflate în spatele a ceea ce pare a fi o *integrare fără rest* în structura ideatică a romantismului european, pentru formația noastră de intelectuali *laicizați* și predispuși (ca să nu zic *programați*) să auzim numai ecourile *demonismului*, *revoltei* și *nihilismului* din poezia și literatura română.

Am purces așadar la cercetarea operelor eminesciene, antume și postume, care ne poate oferi un tablou al biografiei poetului, reprodus prin însăși lentila interioară a perspectivei sale asupra vieții proprii.

Credem să fi detectat în versurile lui Eminescu un *jurnal poetic*, care poate fi un document credibil și a cărui lectură atentă ne poate ilumina, de la sine, multe necunoscute.

Doar că această lectură nu s-a făcut, cel puțin nu în sensul intenției de a stabili *un traseu al gândirii poetice* și, mai ales, *un izvor* și *un fundament* al ei.

Ordinea poemelor din edițiile publicate nu ne lămurește asupra acestui lucru. Iar o analiză care să descifreze *biografia* din *poezie*, nu a stat, din păcate, în atenția cercetătorilor.

Cu darul lui de a complica lucrurile și de a face să dispară, din orizontul conștiinței publice, ceea ce nu îl interesa sau nu îi era pe plac, Călinescu³¹ a *fixat*, și în cazul lui Eminescu, o anume metodă și direcție de cercetare care umbrește aspecte esențiale din ce ar trebui să fie *un studiu critic*.

O astfel de analiză, contextualizând biografia și istoria, dar și relațiile *fastuoase* cu medievalitatea românească și bizantină, ar fi de proporții.

Studiul atent al izvoadelor noastre literare medievale ne poate lămuri multe necunoscute din opera eminesciană, după cum și „istoria literaturii noastre de dinainte de 1800 capătă o conformație mai limpede privită din perspectiva operei eminesciene”³².

Nu ne propunem, pentru moment, un studiu exhaustiv asupra operei eminesciene, pentru că nu este interesul lucrării de față, ci reliefaarea acelor aspecte și a acelor conexiuni

http://ro.wikipedia.org/wiki/Daniel_Cristea-Enache.

³¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_C%C4%83linescu.

³² Mihai Moraru, op. cit., p. 211.

profunde cu literatura și spiritualitatea tradițională, care nu au fost supuse cercetării și nu au existat nici măcar în *intenția* de a fi cercetate.

Căutând mărturiile care să vizeze o etapizare a experiențelor sale existențiale, am descoperit că începuturile conștiinței de sine, *mature* (deși era încă adolescent), echivalează cu un segment temporal caracterizat prin studiul și lectura asiduă a textelor ascetice și religioase ale culturii și literaturii noastre vechi, ale cărților aparținând medievalității românești, descoperite în biblioteca de la Ipotești și în *arhivele* bisericilor și mănăstirilor.

Confesiuni asupra acestei perioade esențiale din biografia poetului, la o vârstă foarte tânără (de la 12 ani, cel puțin, zice Al. Elian³³, cunoștea scrierea chirilică) – la care se adaugă „fertilitatea contactelor lui Eminescu cu scrisul vechi românesc, mai ales în perioada ieșeană”³⁴, după întoarcerea sa de la studii –, în care acesta a luat cunoștință și și-a însușit practicile ascetice din literatura mistică isihastă, înaintea oricăror altor experiențe fundamentale ale vieții sale – inclusiv erotice –, descoperim în mai multe poeme: *Pentru păzirea auzului*³⁵, *Când te-am văzut*, *Verena...*, *Gelozie*, etc.

Poemul *Gelozie* ne precizează tocmai această consecuție temporală, ordinea *devenirii* sale, de care aveam absolută nevoie – dar la acest poem vom reveni puțin mai târziu.

Cert este – și critica literară a subliniat acest fapt – că Eminescu a pendulat mereu între *conștiința de sine*, a poetului *erudit* și *genial*, și ipostaza *îndrăgostitului fatal*, asaltat de *melancolie*, *scepticism* și *pesimism*, atât datorită unor experiențe dramatice, cât și favorizat de un anume sentiment, resimțit numai de către el în lumea românească, de *mal du siècle*³⁶, și de lecturile (cu precădere) din filosofia germană.

Despre prima dintre poeziile pe care le-am amintit – la care dorim să ne referim în continuare –, s-a stabilit că versifică învățături ale Sfântului Nicodim Aghioritul, pe care Eminescu le-a citit într-un vechi manuscris românesc, care i-a

³³ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Elian.

³⁴ Idem, p. 204.

³⁵ Poemul a fost extras din manuscrisul 2262, f. 137-138 și a apărut mai întâi în ed. Perpessicius, vol. IV, p. 266.

³⁶ În franceză: *răul secolului*.

aparținut și care reprezintă traducerea din greacă a cărții Sfântului Nicodim despre *paza celor cinci simțuri*.

Începem cu ea pentru că discuția asupra textului ne oferă un prilej binevenit pentru o foarte succintă introducere teoretică în principiile isihasmului, despre care am pomenit de mai multe ori și va mai fi vorba, și care trebuie lămurite (pe cât ne permite studiul nostru literar) pentru cititorii nefamiliari cu aceste concepții.

Titlul mai vechi era: *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțuri și a nălucirii și a minții și a inimii*³⁷. Manuscrisul vechi românesc a fost în biblioteca lui Eminescu și, ulterior, Titu Maiorescu l-a donat *Bibliotecii Academiei*³⁸.

Cartea Sfântului Nicodim Aghioritul (care a fost relativ recent diortosită și republicată de mai multe ori³⁹), este un îndreptar esențial pentru cei care vor să-și curățească mintea și inima de patimi prin rugăciunea neîncetată, isihastă, însoțită de păzirea simțurilor și de atenția la gânduri.

Să vedem, prin urmare, poemul:

*Dacă auzi în aer cântare dulce, veche [lăutărească, erotică],
O taie chiar cu sila de la a ta ureche –
Căci cântecele-acestea te-nchină dezmierdării
Și-ți leagănă simțirea pe undele uitării;
Se varsă înlăuntru-ți a aerului miere
Slăbănogindu-ți **mintea și dulcea ei putere**
Și **acea socoteală**[rațiunea]**măreață**-mbărbătată
A sufletului mândru o-ntunecă îndată.*

*Prea dulce adormire în aer curge miere
Și inima-ți bărbată devine de muiere,
Iar **mintea ta cu partea ei cea nălucitoare**[imaginația]
Nu încetează-n forme a plămădi, ușoare,
Acele chipuri mândre în cântec înțelese:*

³⁷Cf. I. Crețu, *Contribuții la cunoașterea scrierilor lui Eminescu*, din *Studii eminesciene*, București, 1965, p. 575. Și tot I. Crețu, *Din aspectele limbajului eminescian în Limba română*, 2/1965, un articol în care autorul dovedește că Eminescu și-a îmbogățit lexicul poetic din lectura acestei traduceri a cărții Sfântului Nicodim.

³⁸Cf. Al. Elian, *Eminescu și vechiul scris românesc*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, I, București, 1955.

³⁹A se vedea una dintre edițiile recente: <http://www.librarie.net/carti/7256/Paza-celor-cinci-simturi-Sf-Nicodim-Aghioritul>.

Cu chipuri pătimase se umple ea adese.

*Când cântăreții nu-i vezi ș-a fi muieri se-ntâmplă,
Atunci se bate-n tremur sângele tău sub tâmplă
Și-n **primitorii creieri** îndată el încheagă
Poftite chipuri albe – femei cu firea dragă.
Nu fluierați de-aceea urechii-n versul iambic:
Picioru-ușor se mișcă în saltul ditirambic,
Fără de rânduială, și dulce și molatec,
Ca ceara ea îți face sufletul muieratec.*

*De vrei să scapi de ele, de-urmarea lor amară [= păcatul],
Astup-a ta ureche tu singur chiar – cu ceară.
Nu spune-un basmu numai poetul cel vorbăreț
[Homer⁴⁰, pe care Platon⁴¹ l-a numit „vorbăreț”]
De eroul Odissev [Ulise⁴²] cel mult meșteșugăreț;
Și-au astupat cu ceară urechea, să se culce,
La glasul de sirenă adormitor de dulce,
Și-astfel putut-a numai corabia-i s-o poarte
Pe lângă a lor ostrov [al sirenelor] aducător de moarte;
Dori pază și sie, urechei, înțeleptul,
Cu gândul să-și ferească și inima și pieptul.*

*Căci făr' de rânduială e al femeiei vers,
Ca de pe-o tablă gândul din minte ți l-a șters:
Te farmecă, urechei neavând învălitoare,
Sirena dezmierdării de moarte purtătoare [moartea
păcatului].*

*Cu drept cuvânt de-aceea se prihănesc de carte
Asirienii antici din Asia departe,
Ce nu se-mbată însă (nicicând) cu dulce vin
ci [cu] cântări molateci, cu-al glasului suspin.*

*Ei schilozesc băieții ca glasul să-l subție,
Ca gura lor ca gura muierilor să fie.
Păreau c-a lor ființe sunt cu muieria gemeni,
Cântau cu glasul dulce și rugător [spre păcat] asemeni
[femeilor].*

⁴⁰ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Homer>.

⁴¹ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon>.

⁴² Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Odiseu>.

*La cânturi desfrânate ei ascultau cu haz,
Se îmbătau de patimi, se îmbrăcau cu-atlas
 Și numai în odihnă și-n desfătări de rând,
 Culcați pe sub umbrare, **trăiau ei putrezind**
 În dulce lenevire și nu erau destoinici
 S-asculte glasul aspru al trâmbiței războinici:
Hrănindu-și nălucirea cu gânduri moi, băieții,
 Să pară cântărețe – că li sunt cântăreții.
 Cu cele-ndulcitoare a oamenilor glasuri,
 Cu zicători s-asamăn' și glasul cel de pasări.*

*Ba-mpătimit se poate să fie omul oare
 Pentru jivine-adezea și necuvântătoare.
 Onorie-mpăratul [Honorius⁴³] mai mult iubea acușa
 Decât cetatea Roma – pe Roma cățelușa.
 Mai mult decât pe oameni, inimi împătimate
 Iubesc flori, iubesc păsări cu penele-mpistrite[colorate].*

*Sunt oameni care vecinic cu oameni nu se-mpac.
 Și Xerxes se-ndrăgește mai iute de-un copac:
 Platanu-mpodobește el ca pre o mireasă
 Și spânzură în crengे gherdamuri mult frumoasă;
 De ramuri el atârnă cercei și cu inele
 Și rădăcina vezi-o **înfrumșetând** brățele
 Și vârful-ncununează surguci împărătești...
 (Să semene cu-o mândră crăiasă din povești).*

*Și-astfel împodobindu-l, el rădăcin-adapă
 Cu o mult prețioasă, mirositoare apă.
 Spre a-și păzi mireasa de orice ochi obraznic,
 Străjeri el pune-n poartă, aproape pune paznic,
 Iar despre-un alt se spune, că mult au îndrăgit
 P-un chip pe care singur cu mâna l-a cioplit:
 Sărută-mbrățișează el propria făptură [creație]
 Și singur se jertfește cu sufletul pe gură⁴⁴.*

Am subliniat în text termeni și expresii care evocă
 limba bisericească și filosofia isihastă (și pe care Eminescu

⁴³ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Honorius>.

⁴⁴ Pentru ultima parte din poem, a se vedea capitolul 4, partea a patra, din: Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, versiune diortosită a traducerii românești din 1826, tipărită la Mănăstirea Neamț prin osteneala Arhimandritului Dometian, Ed. Anastasia, București, 1999, p. 78-79.

le-a păstrat în forma originală), mai ales cele referitoare la *paza minții* sau *paza gândurilor*, la *trezvia minții*, exercițiu duhovnicesc prin care mintea este obișnuită să se despartă de cele dinafară, să se disocieze de tumultul gândurilor și al patimilor.

Prin imaginație, mintea convorbește cu inspiratori nevăzuți și nefaști, se întoarce către lucruri deșarte și pătimește și astfel își pierde rațiunea sa firească (numită și *dreaptă socoteală* sau *dreaptă judecată*), conducând întregul om, cu suflet și trup, la păcat, la o *urmare amară*, cum zice Eminescu.

Prin atenție și *trezvie*, cel ce duce războiul mental, își păzește gândurile și simțurile de tentații.

„Trezvia e o metodă duhovnicească durabilă, urmărită cu râvnă, care, cu ajutorul lui Dumnezeu, izbăvește pe om cu totul de gânduri și cuvinte pătimește și de fapte rele; urmărită astfel, ea îi dăruiește apoi cunoștința sigură a lui Dumnezeu cel necuprins, atât cât e cu putință, și dezlegarea tainelor dumnezeiești și ascunse [...].

Trezvia e calea a toată virtutea și porunca lui Dumnezeu. Ea e numită și liniștea inimii (isihia). Iar desăvârșită până la golirea de orice nălucire, e tot ea și pază a minții. [...]

Atenția e liniștea neîncetată a inimii față de orice gând. Ea răsuflă și cheamă pururea și neîncetat numai pe Hristos Iisus... [e vorba de *rugăciunea minții* sau *a inimii* sau *rugăciunea lui Iisus*, *neptică* sau *veghetoare*, care se face în ritmul respirației].

Trezvia e fixarea stăruitoare a gândului și așezarea lui în poarta inimii, ca să privească gândurile hoțesti care vin și să asculte ce zic și ce fac ucigașele și care este chipul făurit și înălțat de diavoli, care încearcă să amăgească mintea prin năluciri. Însușindu-ne aceste osteneli, ele ne învață, cu multă știință, iscusința războiului minții. [...]

...Ființa și fundamentul trezviei, al atenției, al liniștii sufletești adânci și abisul vederilor fericite și negrăite [extaze mistice], al smereniei recunoscătoare, al dreptății și al dragostei constă din trezvia cea mai deplină și din rugăciunea fără gânduri a lui Iisus Hristos, care trebuie făcută strâns și des, neîncetat și cu osteneală, fără să slăbești”⁴⁵.

⁴⁵*Filocalia românească*, vol. IV, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948, p. 41-44 (*Cuvântul* lui Isihie Sinaitul către Teodul).

Exemplele din istoria veche sunt des folosite de către Sfinții Părinți și prin acestea se expun pildele negative ale marilor împărați care au ajuns la un comportament penibil, de oameni smintiți, din cauza faptului că s-au dedat *moleșelii* și *dezmierdărilor* pătimăse, prin care și-au pierdut rațiunea firească a minții și iubirea pentru semenii lor, dorind lucruri nedemne de un om virtuos și întreg la minte.

Creștinismul s-a folosit, de asemenea, încă de timpuriu, de vechile legende păgâne, cum este cea a *sirenelor*, de mai sus, pentru a explica oamenilor că virtutea a fost lăudată și iubită de către cei înțelepți chiar și în vremurile vechi ale păgânismului și, cu atât mai mult, se cade creștinilor să-și păzească mintea de cotropirea patimilor.

Faptul că Eminescu versifica învățăturile isihaste ale Bisericii și pe cele referitoare la moravurile rele care îl corup pe om și îl dezumanizează este o dovadă pertinentă a felului în care el cunoștea și privea aceste învățături milenare. Eminescu avea, despre cultura română, conștiința că era una fundamental tradițională, ortodoxă și isihastă.

Neagoe Basarab⁴⁶ scrisese o carte plină de sfaturi isihaste către fiul său, Teodosie⁴⁷. *Cazaniile* românești alcătuite și tipărite de Coresi⁴⁸ și de Sfântul Varlaam⁴⁹ erau prelucrări după tălmăcirile unor Sfinți Patriarhi isihăști.

Antim Ivireanul pune în predicile sale, adresate unor mireni, îndemnuri la rugăciunea neîncetată și la vederea luminii dumnezeiești, prin transformarea minții în *muntele Taborului*.

La fel și Dimitrie Cantemir, care își alcătuiește *Divanul*⁵⁰, așa-zisa carte *filosofică*, pe schema antagonismului evanghelic dintre lumea a cărui stăpânitor e diavolul și care e *deșertăciune a deșertăciunilor*, și înțeleptul care nu este altul decât omul virtuos care ascultă poruncile Domnului, creștinul ortodox care se nevoiește luptând cu mintea sa împotriva patimilor și a curselor nenumărate pe care i le întind desfătărilor lumești.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloae.

⁴⁶ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Neagoe_Basarab.

⁴⁷ Cartea în întregime:

http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Env%C4%83%C5%A3%C4%83turile_lui_Neagoe_Basarab_c%C4%83tre_fiul_s%C4%83u_Teodosie.

⁴⁸ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi>.

⁴⁹ Idem: <http://sfintiiromani.mmb.ro/?sf=14>.

⁵⁰ Idem: http://www.cimec.ro/carte/cartev/s17_0110.htm.

Iar secolul al XVIII-lea va fi secolul renașterii isihaste în Țările Române și mai ales în Moldova, prin Sf. Vasile de la Poiana Mărului⁵¹ și Sf. Paisie Velichkovski⁵².

Pe de altă parte, epoca romantică în care trăiește Eminescu descoperă trecutul țării și poezii scriu, ca despre cele mai înalte modele de viață, despre voievozi cucernici și viteji și despre Sfinții sihaștri, ale căror peșteri – ca cele ale Sfântului Daniil Sihastrul⁵³ sau Nicodim de la Tismana⁵⁴ – le contemplă în poezii, alături de Mănăstiri și de ruinele vechilor cetăți domnești.

Pentru Alecsandri⁵⁵, *sehastrul* este cel *ce cunoaște al globului mister (Pe coastele Calabriei)* și asemenea, pentru Eminescu, *monahii* sunt *cunoscătorii vieții pământene (Strigoii)*.

Problematica însăși a monahismului, a sihăstriei, nu le-a rămas indiferentă nici pașoptiștilor (care *se scuză* în scrierilor lor de *neaderare* din cauza degradării vieții monahale în contemporaneitate) și nici lui Eminescu.

Din cele două capitole ale *Cugetărilor* lui Oxenstiern, pe care Eminescu le-a copiat în caietele sale, unul este *Pentru pustietate sau singurătate*⁵⁶.

De asemenea, un autor isihast din care poetul și-a notat, considerându-l un desăvârșit cunoscător al caracterului uman, este Sf. Calist Patriarhul⁵⁷, *responsabil* de a fi avut o contribuție importantă în cazaniile românești, ale lui Coresi și Varlaam.

Toate acestea sunt lucruri pe care ideologia modernistă și cea contemporană încearcă ori să le prezinte *edulcorat*, ori *să le șteargă cu buretele* sau *să le parodieze grotesc*, beneficiind de avantajul a jumătate de secol de propagandă

⁵¹ Idem: <http://www.sfant.ro/sfinti-romani/cuviosul-vasile-ieromonahul-staretul-schitului-poiana-marului-2.html>.

⁵² Idem: http://orthodoxwiki.org/Paisius_Velichkovsky.

⁵³ Idem:

<http://www.crestinortodox.ro/sarbatori/cuviosul-daniil-sihastrul/sfantul-daniil-sihastru-viata-faptele-sale-69424.html>.

⁵⁴ Se poate consulta aici: <http://tismana.afcn.ro/index.htm>, ediția: *** *Vieța Prea Cuviosului Părintelui nostru Nicodim Sânițul, Arhimandritul Lavrei din Sânta Mânăstire Tismăna*, lucrată de Ieromonahul și duhovnicul Ștefan din Tismăna, la anul 1836, după cea tipărită la 1763 de Episcopul Romnicului, Kir Partenie și după un manuscript keviu, Ed. Tipografia cărților bisericesci, București, 1883, 82 p.

⁵⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Alecsandri.

⁵⁶ Cf. Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. I, Ed. Universității București, 1994.p. 391. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Horia_Mazilu.

⁵⁷ A se vedea: <http://www.calendar-ortodox.ro/luna/iunie/iunie20.htm>.

comunistă și *uitare* a sensurilor religioase de care fusese încărcată, mai înainte, cultura română.

Nu e de mirare că, la puțin peste o jumătate de secol de la moartea lui Eminescu, regimul comunist ateu, instaurat cu forța în România, a identificat în isihasm *un inamic redutabil*.

Spre exemplu, un student arestat, judecat și condamnat la opt ani de muncă silnică, în 1958, în lotul *Rugului Aprins*, era obligat să semneze următorul denunț:

Rugăciunea inimii „reprezenta forma cea mai exagerată a Ortodoxiei, fiind potrivnică și dăunătoare actualului regim, prin aceea că cei ce ajungeau să practice această rugăciune în mod corect trebuia ca tot timpul în afara orelor de somn să repete în gând această rugăciune.

Acest lucru ducea la ruperea noastră de regim și chiar de orice activitate, în special de cea politică, pentru ca pentru început să avem la dispoziție cât mai mult timp liber. În afară de aceasta, treptat, treptat, deveneam niște fanatici într-ale credinței, fiind neapărat siliți să ne retragem la mănăstire.

Sandu Tudor ne-a cerut să și propovăduim această *Rugăciune a Inimii* în rândul celorlalți studenți, lucru pe care eu l-am și făcut [...].

Aceasta este activitatea dușmănoasă desfășurată de mine și celelalte elemente împotriva actualului regim în perioada anilor 1955-1956”⁵⁸.

Numai pentru *crima* de a face *rugăciunea inimii* s-a primit, în acest caz, condamnarea la opt ani de muncă silnică, din care au fost executați șase la Jilava, coloniile de muncă din Salcia și la Gherla!⁵⁹

Spiritualitatea ortodoxă, al cărei nucleu este isihasmul, nu a fost o *victimă colaterală*, ci *un obiectiv de distrugere principal* al regimului comunist.

Ideologii de serviciu ai regimului s-au bucurat, fără îndoială, să preia acuzele de *misticism obscurantist* propulsate în perioada interbelică (de dragul *sincronizării* care trebuia urgentate, chiar și cu prețul, ignorat de Lovinescu⁶⁰, al *eliberării* de toată literatura română veche) la adresa unui anumit tip de literatură și să le dezvolte hidos.

⁵⁸AMJ, fond Penal, dosar 113668, vol. 2, f. 217, cf. George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, Ed. Nemira, București, 2005, p. 424, nota 49.

⁵⁹Cf. Idem, p. 425.

⁶⁰ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Lovinescu.

Studiile literare din perioada comunistă au fost obligate să instaureze o blocadă mentală dincolo de care nu trebuia să pătrundă în conștiința publică nici măcar o idee firavă de tradiție religioasă și ortodoxă în viața literară românească.

După *obsedantul deceniu* și după relaxarea întrucâtva a climatului politic, s-a vorbit și despre religie, dar numai atât cât aspectele sale esențiale tradiționale să fie estompate, catalogate ca *mitologie* sau *folclor*, într-un discurs critic adesea extravagant, înecat într-o osmoză complicată de idei filosofice și de concepte religioase hibride, convocând aproape toată cultura și religiile umanității, de la Antichitate la Renascentism, Umanism și Iluminism și până la epoca modernă, de la Pascal⁶¹, Kant⁶² și Schopenhauer⁶³ la Kierkegaard⁶⁴ și Unamuno⁶⁵ și – într-o ordine a îndepărtării de harta spirituală a României – de la platonism, pitagorism și aristotelism până la hinduism și budism.

Fără a se pomeni vreodată de vreun reflex ortodox (cu rare excepții), decât în scop *periferizant* și *minimalizator*.

Cei care au încercat să susțină o tradiție bizantină, un *Bizanț după Bizanț*⁶⁶, au fost și ei nevoiți să insiste pe existența unor epoci *umaniste* și *renascentiste* bizantine (o suprapunere a periodizării specifice istoriei Apusului și care nu se potrivește prea bine Răsăritului), păstrându-se nevoit într-un areal strict *cultural*, care să nu dezvăluie substratul religios ortodox-isihast al *bizantinismului*.

Sincretismele religioase, mitologiile și filosofiele lumii, care nu calificau din interior ființa românească, nu realizau niciun pericol pentru ideologia comunistă. Ele erau un factor de permanentă polemică critică, de infinite dezbateri, dar nu constituiau niciun fundament plecând de la care s-ar fi putut clătina ideologia epocii.

Important era să nu se descopere o temelie unică și esențială a gândirii românești. Și nu s-a descoperit.

Însă – revenind la discuția noastră –, *asceza* și *erosul pătimaș* nu pot conviețui.

⁶¹ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal.

⁶² Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant.

⁶³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer.

⁶⁴ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8ren_Kierkegaard.

⁶⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Miguel_de_Unamuno.

⁶⁶ Aluzie la Nicolae Iorga, *Byzance après Byzance*, pe care o găsiți online aici: <http://www.unibuc.ro/CLASSICA/byzance/cuprins.htm>.

Vom vedea mai departe ce s-a petrecut cu Eminescu – din propriile lui mărturii – după ce dragostea a pătruns în existența sa și a interferat cu ritmul lui ascetic, însușit precoce, de cunoaștere și de viețuire.

Credem a fi descoperit în versurile eminesciene mărturia pentru o adolescență marcată de năzuințe ascetice, urmată de romanul iubirii în trei capitole:

1. tentația/refuzul erosului;
2. dragostea; și
3. coborârea în infern a sentimentelor.

Aceste trei secvențe ale biografiei erotice eminesciene le vom avea în vedere mai departe, ținând seama de faptul că *tematica erotică* se integrează organic în *experiența filosofică* eminesciană și în *concluziile sale existențiale*, neputând fi tranșată arbitrar de critica literară și decupată din viața lui.

În afară de aceasta, dorim să stabilim neîntârziat locul și rolul *iubirii* pentru activitatea sa creatoare, pentru a putea accede apoi la o discuție despre preocupările sale de ordin spiritual și filosofic. Însă nu putem opera o separație între aceste experiențe decât *teoretic*.

Din poemele *Când te-am văzut*, *Verena...* și *Gelozie* aflăm un detaliu biografic absolut esențial despre Eminescu și anume pe acela că poetul s-a împotrivit la început, în adolescența sa, tentațiilor erotice și nu oricum, ci prin păzirea minții și prin lupta cu gândurile, așa cum prevede *Filocalia*, învățătura Sfântului Ioan Gură de Aur⁶⁷ și a Sfinților Părinți, recapitulate, aproape de epoca lui Eminescu, de un Nicodim Aghioritul sau Paisie Velicikovski.

Cele două poeme ne oferă imaginea, inedită pentru concluziile exegezilor moderne, a unui Eminescu ca adevărat *nevoitor* ortodox, conform cu prescripțiile Bisericii.

Începem cu poemul *Gelozie*:

*Când te-am văzut, femeie, știi ce mi-am zis în sine-mi?
N-ai să pătrunzi vreodată înlăuntrul astei inemi.
Voi pune ușei mele zăvoare grele, lacăt,
Să nu pătrundă-n casă-mi zâmbirea ta din treacăt.
Și cum? dar înțelegi tu cum? Cu-acea gelozie,
Ce gândurile-ți arde și inima-ți sfâșie.
Căci mă-ntrebam, se poate c-atât de-mpodobită
Cu inima și mintea, să nu fie iubită?*

⁶⁷ A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Gur%C4%83_de_Aur.

*Căci prea, prea e frumoasă... Dorința-i guralivă,
Ademenirea-i blândă, putut-a sta-mpotrivă
Atâtor vorbe calde șoptite cu durere,
Ce aerul îl împle c-un val de mângâiere?*

*Putut-a împotriva atâtor să steie
Când e așa de dulce și nu-i decât femeie?
Știind că o săgeată din arcul cel cu gene
E chiar durerea însăși a vieții pământene,
Venin știind că este sărutul zânei Vineri,
Venin mi-era suflarea și ochii tăi cei tineri
Și nu voiam ca dânsii cu dulce vicleșug
S-aprinză al meu suflet pe-**al patimilor rug**;
Și zborul cugetării-mi, mândria din cântare-mi,
Eu nu voiam c-un zâmbet al tău să mi le sfaremi...
Priveai la mine straniu și te mirai că tac...*

*Tu nici visai că-n gându-mi eu fălcile-ți dezbrac
De cărnurile albe și gingașe și sterpe,
Că idolului mândru scot ochii blânzi de șerpe,
Tu nici visai că-n gându-mi eu fața ta o tai,
Că ce rămase-atuncea naintea minții-mi, vai!,
Era doar începutul frumos al unui leș...
Ba mai treceai cu mâna prin perii tăi cei deși,
Și nici visai că gându-mi te face de ocară
Pentru că porți pe oase un obrăzar de ceară
Și că priviri grozave, ca mâini fără de trup,
Se întindeau asupra-ți cu ele să te rup,
Și pe cât de frumoasă și gingașă la port
Eu te priveam atuncea c-un rece ochi de mort.*

*Dar m-ai învins... Pătruns-ai **a inimei cămări**
Și-acum lucești ca steaua fatală peste mări
Pe gândurile mele... și treci așa frumoasă
Ca marmora de albă, cu gene lăcrămoase,
Și cum plutești n-atinge piciorul de pământ...
Atârni precum atârnă nădejtile... de vânt.
Mă mișc ca oceanul cu suferinți adânci,
Ce brațele-i de valuri le-atârnă trist de stânci.
Se nălță și recade și murmură întruna
Când lunecă pe negre păduri de paltin luna:
Pătruns el [oceanul] e de jalea luminei celei reci...*

În veci de el departe și el iubind-o-n veci.

*De s-ar lăsa pe sânul-i, din cer vreodinioară,
El ar simți că-nlăuntrul-i [luna] cu cerul-ntreg coboară
Și-ar cadența durerea-i pe-al veacurilor mers
C-un univers deasupra-i și-n el c-un univers.
Astfel domnești pe visu-mi și pe singurătate-mi
Și miști în al meu sufletun ocean de patemi.
Iar brațele-mi s-aruncă ca valurile mării
– Ah, în deșert, nici nu pot ca să te dau uitării –
S-aruncă înspre cerul cel luminos, recad
Și mistuit de chinuri ca Tantalus⁶⁸ în iad.
Dar în zadar! căci astfel a fost voința sorții
Ca tu să-mi dai durerea și voluptatea morții
Și să-mi răsați din marea de suferinți, înaltă,
Ca marmura eternă ieșită de sub daltă.*

Poemul acesta cuprinde, în esență, într-un mod magistral, sinteza unui întreg bildungsroman⁶⁹, în confesiunea și redactarea poetului însuși, dezvăluindu-ne cele trei etape: *dezavuarea erosului, idealul iubirii și decepția*.

Sau, altfel spus, avem aici toată *biografia iubirii* în viața lui Mihai Eminescu.

Primele versuri (prima strofă) vorbesc despre zăvorârea casei sufletului și încuierea ușii simțurilor pentru a putea intra înăuntrul său, unde să se roage și să cugete în pace.

Versurile amintesc și de binecunoscutul verset din *Psaltire* care se cântă la Vecernie: *Pune, Doamne, strajă gurii mele și ușă de îngrădire împrejurul buzelor mele* (Ps. 140, 3).

Dar și de învățătura lui Hristos, care cere intrarea în *cămara inimii* și să încuierea ușii simțurilor, în vremea rugăciunii: *Tu însă, când te rogi, intră în cămara ta și, închizând ușa, roagă-te Tatălui tău, Care este în ascuns, și Tatăl tău, Care este în ascuns, îți va răsplăti ție* (Mt. 6, 6).

Acea gelozie / Ce gândurile-ți arde și inima-ți sfâșie este *gelozia* care se numește *râvnă* sau *zel*, după cum și Dumnezeu este *zelos* și este urâtă înaintea Lui închinarea la

⁶⁸ Idem: <http://en.wikipedia.org/wiki/Tantalus>.

⁶⁹ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman>.

alți zei: *Eu, Domnul Dumnezeuul tău, sunt un Dumnezeu zelos* (Ieș. 20, 5).

Eminescu mărturisește așadar că, la începutul tinereții sale, a căutat să fugă de închinarea la „idolul feminin” și în acest sens se înțelege și titlul poeziei, *Gelozie*, ca râvnă pentru a evita *închinarea* la idoli patimilor.

Se pare că poetul avea o concepție primară isihastă asupra gândirii și simțirii umane. Potrivit cu aceasta, inima omului se maculează prin gândurile rele, de inspirație demonică, cu care mintea umană acceptă, mai întâi, să convorbească și apoi le primește ca și cum ar fi ale sale.

Omul nu poate să-L vadă pe Dumnezeu decât dacă are inima curată, dacă are ochii inimii luminați. Și pentru a ajunge la curăția inimii trebuie să-și păzească mai întâi mintea curată și neîntinată.

Și acest lucru nu îl poate împlini decât prin paza gândurilor, prin vegherea, însoțită de rugăciune, asupra gândurilor, care bat la poarta minții și vor, prin aceasta, să o convingă de autenticitatea lor.

De aceea, mintea novicului isihast trebuie „să învețe mai întâi, prin monahiceasca filosofie după Hristos, care este cel dinlăuntru și întru noi nearătat război vrăjmășesc. Care este *deosebirea gândurilor* (subl. n.), ce au de-a pururea curgere, intră și ies.

Pe care dintre ele adică se cade a le primi și în jitița inimii a le învisti. Și căroră se cuvine a le grăi împotriva, dar mai ales a le goni și desăvârșit a le sugruma”⁷⁰.

Gândurile negative trebuie identificate și respinse, altfel, cum ar zice Barbu⁷¹, *pahar e gândul, cu otravă...* (*Riga Crypto și lapona Enigel*).

Poetul mărturisește că înțelegea și cunoștea faptul că săgețile erosului produc dureri (*Știind că o săgeată din arcu cel cu gene*⁷² / *E chiar durerea însăși a vieții pământene*), că

⁷⁰ Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit, p. 29.

⁷¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Barbilian.

⁷² A se vedea undeva mai sus, aceeași metaforă la Cantemir: *Și așa, îndată, o fecioară ghizdăvă și frumoasă dinainte-ne în picioare stătea, care cu ochii săgeta, cu sprâncenele arcu încorda...*, cf. *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu și I. Verdeș, studiu introductiv de Adriana Babeți, Ed. Minerva, București, 1997, p. 280.

Dar imaginea aceasta se regăsește și în versurile lui Alecu Văcărescu, Conachi și Bolintineanu.

A se vedea:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_V%C4%83c%C4%83rescu;

http://ro.wikipedia.org/wiki/Costache_Conachi și

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Bolintineanu.

patima erotică provoacă tulburare și suferință în suflet și trup, așa după cum susține filosofia creștină.

Este adevărat că, în acest punct, creștinismul se întâlnește cu alte filosofii și religii ale lumii, care admit prescripții asemănătoare privind *ataraxia*, dar acest fapt nu conduce neapărat spre concluzia dizlocării credinței arhaice a poetului, ci, mai degrabă, din momentul în care Eminescu a făcut cunoștință și cu acestea, la edificarea ei.

De aceea s-a ferit să aprindă *al patimilor rug*, pentru a nu înfrâna *zborul cugetării*. De unde se înțelege că cele două nu pot merge împreună.

Teoriile despre poezia modernă și postmodernă promovează însă din plin toate patimile umane ca sursă a „inspirației și gândirii artistice”.

Dacă îl concepem pe Eminescu ca primul mare – cu adevărat – poet *modern* român, trebuie totuși să acceptăm că modernitatea sa este paradoxală, în contextul arealului spiritual în care el a apărut și s-a dezvoltat.

Strofa pe care am subliniat-o reprezintă, în întregime, versificarea unei învățături a Sfântului Ioan Gură de Aur cu privire la gândurile erotice (reluată apoi și de Sf. Nicodim Aghioritul), în care acesta recomandă ca antidot al acestora cugetarea la nimicnicia și neputința trupului feminin, care pare atât de frumos, dar este atât de vulnerabil în fața timpului, a bolii și a morții.

Pasajele din Sfântul Ioan Hrisostom, la care ne referim, puteau fi cu ușurință lecturate de către Eminescu în cărțile aflate în circulație sau păstrate în biblioteci, între care și o carte a Sfântului cu titlul *Mărgăritare*, tipărită la noi prima dată, în traducerea românească a fraților Radu și Șerban Greceanu, în 1691, dar și în manualul despre paza simțurilor al Sf. Nicodim.

Mai înaintea lor însă, Neagoe Basarab, în *Învățăturile* către fiul său – carte pe care Eminescu o consultase și o cunoștea neîndoiește –, transpunea astfel cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur, care privea critic spre deșertăciunea celor *părut frumoase* ale lumii acesteia:

„Au doar nu sunt toți țărână? Au nu sunt toți pulbere? Au nu sunt toți plini de împuțiciune? Au nu ne sunt acum urâte oasele celora ce ne era odată dragi? O, mare nevoie și greutate!

Originea ei este, de fapt, în *Pilde* 6, 25.

Unde iaste acum frumusețea obrazului [frumusețea obrazului, a feței – vezi *obrăzar de ceară* la Eminescu]? Iată, s-a înnegrit. Unde iaste rumeneala feței și buzele cele roșii? Iată, s-au veștejit. Unde este clipeala ochilor și vederile lor? Iată, se topiră. Unde este părul cel frumos și pieptănat? Iată, au căzut. Unde sunt grumazii cei netezi [gâtul cel neted]? Iată, s-au frânt.

Unde este limba cea repede și deslușită? Iată, au tăcut. Unde sunt mâinile cele albe și frumoase? Iată, s-au deznodat [dezmembrat]. Unde sunt hainele cele scumpe? Iată, s-au pierdut.

Unde iaste înflorirea statului [a trupului]? Iată, au pierit. Unde sunt unsorile [alifiile] și zulufile cele cu miros frumos? Iată, s-au împutit. Unde iaste veselia și dezmierdăciunile tinerețelor? Iată, au trecut. Unde sunt păreriile și nălucirile omenești? Iată, se făcură țărână, că țărână au fost⁷³.

În altă parte, același autor sfătuia:

„Când tu, de pildă, vezi vreo femeie frumoasă, și simți ceva pentru dânsa, să n-o mai vezi deloc, și atunci ai scăpat.

Și cum am să pot a n-o mai vedea, zici tu, [fiind] *atras de pofta de a o vedea*? Predă-te pe sine-ți altor îndeletniciri: cărților folositoare, de pildă, îngrijirilor de cele necesare, epitropisirei și îngrijirii de orfani, ajutorării celor nedreptățiți, rugăciunilor, filosofiei pentru cele viitoare; cu de-acestea ocupă-ți sufletul. [...]

Pe lângă toate acestea mai gândește-te și la aceea, că adică ceea ce vezi nimic altceva nu este decât **flegmă și sânge** [Eminescu reproduce întocmai aceste cuvinte în poemul *Când te-am văzut, Verena*]și suc al unei hrane trecute în putrezire. [...]

Deci...nu te uita numai la frumusețea ei, ci coboară-te mai afund cu gândirea și atunci dezvelind cu raționamentul acea piele frumoasă, privește cu amănunțime cele ce sunt sub dânsa. [...]

Dar poate că ochiul acelei femei este umed și zburdalnic în privire, sprâncenele sunt frumos întinse și genele bat în vânt și fecioara este blândă și căutătura

⁷³*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă. Ed. Minerva, București, 1971, p. 213.

liniștită. Decât, privește bine și aici și vei vedea că nimic nu este decât nervi și vine și membrane și artere.

Însă tu închipuie-ți ochiul acesta îmbolnăvit, îmbătrânit, veștejit de tristețe, umflat de mânie, cât de grețos este, cât de iute se nimicește și cum dispare mai repede decât cele scrise”⁷⁴.

Dacă ceea ce pare *iubire* pentru o femeie nu depășește această probă, a trecerii, în orice condiții, peste aspectele exterioare, înseamnă că *îndrăgostirea* nu este de ființa ei, ci este doar *o aprindere pătimașă a simțurilor* în fața unui corp frumos.

Învățătura Sfântului Patriarh al Constantinopolului s-a răspândit în tot creștinismul și poate fi regăsită, și fără a fi citat Sfântul Ioan, în omiliile multor Părinți ortodocși, dar și în ale unor predicatori catolici sau greco-catolici – vezi Petru Maior⁷⁵, etc.

Expresia *priviri grozave, ca mâni fără de trup* i-a fost inspirată lui Eminescu de către Sfântul Vasile cel Mare⁷⁶ – după cum a semnalat părintele Constantin Galeriu⁷⁷ – și care ne pune în temă cu faptul că privirea nu este nevinovată, ci are un puternic caracter tactil (fapt sesizat și de personajul *Mini*, într-unul din romanele Hortensiei Papadat-Bengescu⁷⁸).

Eminescu o cunoștea atât direct, din textul Sfântului Vasile, cât și din cartea Sfântului Nicodim, din capitolul al treilea, *Pentru păzirea vederii*:

„Sau ca să zic după marele Vasile: ochii sunt cele două mâini fără trup, cu care sufletul le apucă pe cele văzute și le iubește de departe, iar pe acelea pe care nu le poate apuca cu mâinile (care sunt mai ales ochii cei frumoși) le apucă iarăși cu ochii și le dobândește.

Pentru că vederea (pipăire) este mai subțire decât pipăirea mâinilor, dar mai groasă decât pipăirea nălucirii și a minții, după același Vasile, care zice:

⁷⁴Explicarea Epistolei a II-a către Corinteni a celui între Sfinți Părintelui nostru Ioan Chrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolei, trad din lb. elină, ediția de Oxonia, 1845, de Arhieru Theodoie A. Ploșteanu, București, Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1910, Omilia a VII-a, p. 112-113.

⁷⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Maior.

⁷⁶ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_cel_Mare.

⁷⁷ Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. *Studii Teologice*, seria a II-a, XLIII (1991), nr. 1, p. 46: „versul a ochilor privire ca mâna fără de trup (Ms. 2277, 331) reia imaginea Sfântului Vasile cel Mare: *Ochii sunt cele 1000 mâini fără trup* (Ms. 3074, f. 40)”.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu.

⁷⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hortensia_Papadat-Bengescu.

Deci printr-o oarecare pipăire, vederea amăgește sufletul către dulceață cu aruncăturile ochilor, atingându-se de departe de orice voiește ca și cum ar avea ajutorul unor mâini netrupești, iar pe acelea pe care, cu mâinile trupului a le atinge nu poate, pe acestea prin aruncările ochilor cu împătımire le cuprinde.

Drept aceea a zis și Cuvântătorul de Dumnezeu Grigorie: *Se sting făcliile, ochii și de cele neatınse.* Deci, de la acești ochi să tai privirile și frumusețile trupurilor acelora care îndeamnă sufletul la urâte și necuviincioase îndrăgiri”⁷⁹.

Privirea cu patimă către o femeie și dorirea ei, se precizează mai departe, chiar și numai în gând, reprezintă o posesiune autentică a ei, la fel de vinovată ca și atunci când este săvârșită cu fapta (cf. Mt. 5, 28).

Aici însă Eminescu folosește această expresie în sensul că aceleași mâini ale privirii, care se puteau întinde doritor spre o femeie, el le întindea asupra ei pentru a îndepărta *obrăzarul de ceară*, iluzia frumuseții, învelișul care acoperă goliciunea oaselor noastre. În alte poezii însă, uzează de sensul inițial.

Această imagine – ca și cea a *arcului cu gene*, amintită anterior –se regăsește, puțin modificată, și în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, în sintagma *a sufletului mâni*, denumind intenția de a *apuca* fericirea cea veșnică:

*Deci oricine ar fi acela carile acei nepovestite fericiri părtaș a fi ar pofti, întâi trebuie ca nu numai a trupului, ce și a sufletului mâni totdeodată să întinză și nu numai cu ale trupului picioare, ce și cu ale sufletului aripi să alerge și să zboare...*⁸⁰.

Din versuri ca acestea (și sunt destule de acest fel în poezia lui Eminescu), putem deduce că *filosofia* lui Eminescu despre „iluzia” vieții nu trebuia neapărat să aștepte etapa studiilor sale vieneze și a lecturilor filosofice din Schopenhauer sau din literatura sanscrită pentru ca să se contureze.

Faptul că viața este „vis” și „iluzie” nu este nicio noutate pentru gândirea creștin-ortodoxă. Aceste teme le regăsim din plin la Neagoe Basarab, Miron Costin⁸¹ și

⁷⁹ Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 60-61.

⁸⁰ Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu și I. Verdeș, studiu introductiv de Adriana Babeți, Ed. Minerva, București, 1997, p. 115.

⁸¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Miron_Costin.

Dimitrie Cantemir, ca să nu mai vorbim de *Cazanii* și *Didahii*.

Aproape că nu există carte ortodoxă în care să nu se precizeze acest lucru. De aceea, considerăm că este cu totul înjust apelul la „visul brahmanic” pentru interpretarea versurilor eminesciene, când toată tradiția românească geme de referințe la *vis* și *iluzie* ca trăsături esențiale ale vieții pământești.

Partea a doua a poemului, care urmează acestor versuri, reprezintă un alt episod al vieții sale, cel al îndrăgostirii, și care, reafirmăm, este chintesențiat în acest poem în mod magnific. Femeia devine *icoana tutelară* a ființei sale.

Poetul este un ocean de iubire zbugiumându-se de valuri, de pătimirile iubirii, sub lumina *sacriscentă* a lunii, care închipuie ființa și icoana iubitei – o ipostază inversă decât cea din Luceafărul. Vom reveni foarte curând la această discuție.

Vrem deocamdată să remarcăm expresiile *a inimii cămări* – pe care și Rosa del Conte o recunoștea ca fiind indubitabil de sorginte isihastă și pe care o aflăm de asemenea la Sf. Nicodim Aghioritul⁸² – și *ocean de patimi*, care aparțin limbajului bisericesc.

De asemenea, versul *ca tu să-mi dai durerea și voluptatea morții*, din finalul poemului, ne oferă o interpretare mult mai limpede și mai sigură a mult mai elipticelor și mai enigmaticelor versuri din *Odă (în metru antic)*:

*Când deodată tu răsăriși în cale-mi,
Suferință tu, dureros de dulce...*

⁸²Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 21, 36, 49, 62, etc. Spre exemplu, la p. 36, este descris trupul omenesc ca un palat:

„Dar pentru mai multă înțelegere a pricinii ce ne stă înaintea, închipuiește-ți că trupul se aseamuește cu un palat împărătesc, făcut cu prea înalta arhitectonie a unui Ziditor nemărginit cu înțelepciunea, care are drept cerdac capul, iar cămară prea tainică inima, grabnici alergători – duhurile, aducători și treceri – venele cu chip de țevi, ferestre – cele cinci organe ale simțurilor, iar sufletul, sau mai bine-zis mintea (că sufletul curățit este în întregime minte, după Sf. Calist), socotește-l ca pe un împărat cu trei puteri mai cuprinzătoare înconjurat: de cea înțelegătoare, de cea socotitoare și de cea vorbitoare. Iar sufletul se află în toate părțile trupului (căci se află, zice dumnezeiescul Damaschin, sufletul în trup precum focul se află în tot fierul înfocată), și după chipul lucrării sale înțelegătoare are unealtă pe creier.

Iar pentru lucrare și puterea sa socotitoare și voitoare, dar și ca scaun al ființei sale, are inima, după cum vom arăta și mai jos. Are, dar, împăratul acesta și hârtie, pe tabla nălucirii – imaginația, ca să fie însemnate toate câte vin din afară prin ferestrele simțurilor”.

*Până-n fund băui voluptatea morții
Ne-ndurătoare.*

Dacă în *Odă*, poetul își compara chinurile pătimirii sale din dragoste cu cele ale lui Nessus⁸³ sau Hercule⁸⁴, aici se compară cu Tantal în iad.

Dorința sa era ca femeia să se mântuiască prin durerea suferită de el (*să-mi rasai din marea de suferinți, înaltă*), și el însuși, după cum ne spune *Oda*, să poată reînvia *luminos ca Pasărea Phoenix*.

Pasărea Phoenix⁸⁵ a fost impropriată, ca simbol al învierii din morți, de către literatura apologetică creștină încă din primele secole ale creștinismului.

Cu același sens folosea Antim Ivireanu, în didahiile sale, imaginea păsării Phoenix, în predica pe care a rostit-o la moartea doamnei Stanca, una dintre fiicele lui Constantin Brâncoveanu⁸⁶.

Însă poemul *Gelozie* nu este singurul din opera eminesciană în care descoperim mărturisirea cunoașterii de către poet (reprezentând, în mod cert, un aspect autobiografic) a luptei cu patima concupiscentei și cu puternicele gânduri senzualiste.

Astfel, călugărul din finalul poemului *Feciorul de împărat fără de stea sau Povestea magului călător în stele*, nu se poate aduna întru sine, în ciuda eforturilor, nu-și poate aduna mintea în rugăciune și isihie, tocmai din cauza gândurilor de acest fel, după cum ne relevă versurile pe care le vom cita în continuare:

*Atunci el se retrage în muri de mănăstire
Și capul și-l cufundă-ntr-a lumii sfinte cărți. /.../
În van pune pe suflet greoile cătușe
De gânduri uriașe, de-nalte rugăciuni.
În van în a lui urmă a-nchis a lumii ușă
La visele ei turburi, cu mari deșertăciuni;
Pe focul cugetărei a presărat cenușă,
Ci sub cenușă-ard încă consumatori cărbuni.
Atunci [înțelege că] **visul mării** s-a șterge-n a lui gând
Când peste spuza sură se va turna pământ.*

⁸³ A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Nessus_%28mythology%29.

⁸⁴ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Heracle>.

⁸⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Pas%C4%83rea_Phoenix.

⁸⁶ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Br%C3%A2ncoveanu.

*Atunci claustrul-îl fuge – și-n țărături sterpi de mare
 Se trage să găsească liniștea-i ce s-a dus,
 Dar vai! ș-acolo-l urmă visările-i amare,
 Căci lumea cu-a ei visuri gândirea i-au supus.
 Aici visarea-i e-adânc-omorătoare,
 Căci în chip de femeie s-arată-n aer sus.
 Lumești gânduri într-alt chip împleau sufletul său.
 El cugeta la toate, ci nu – la Dumnezeu.*

În aceste versuri eminesciene nu se descrie nimic altceva decât lupta ascetică, pe care o poartă monahii și lucrătorii rugăciunii isihaste cu focul gândurilor erotice, care aduce înapoi în inimă și în minte iubirea pătimașă, precum și alipirea de cele deșarte ale lumii.

Influența lecturilor din literatura patristică și ascetică este indubitabilă.

Eminescu secondează poetic experiența mărturisită de către mulți Sfinți Părinți și nevoitori ortodocși, conform cărora, dintre toate patimile omenești, slava deșartă (*visul mării*, zice Eminescu) și concupiscenta sunt cele care se luptă cu omul cel mai mult, chiar dacă se retrage în pustie.

Acestea mor ultimele, cum spune Sf. Ioan Colov⁸⁷ sau Sf. Nicodim Aghioritul, dacă nu cumva conduc omul până la groapă și nu scapă de ele decât după moarte.

Imaginea *visării* sau a nălucirii care *în chip de femeie s-arată-n aer sus*⁸⁸ reprezintă iarăși, în mod evident, o parafrază din literatura ascetică, la acele pasaje care ilustrează

⁸⁷ Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Colov.

⁸⁸ Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Unii spun că dracii, atingându-se în somn de anumite părți ale trupului, stârnesc patima curviei. Pe urmă patima stârmită aduce în minte forma femeii prin amintire. Iar alții zic că aceia se arată minții în chip de femeie și, atingând părțile trupului, stârnesc dorința, și așa se ivesc nălucirile. [...] De asemenea, despre alte năluciri pătimașe, unii spun că se produc într-un fel, alții, într-alt fel”.

A nu se înțelege de aici că *femeia* poartă *răul* în sine, din cauză că se produc aceste ispitiri: „Tot războiul monahului împotriva dracilor urmărește să despartă patimile de înțelesuri (de chipuri) [patima e una și felul în care se arată e altceva]. Căci altfel nu poate privi lucrurile [sau ființele] fără patimă. [...]”

Înțeles pătimaș este gândul compus din patimă și înțeles. Să despărțim patima de înțeles și va rămâne gândul simplu. Și o despărțim prin iubire duhovnicească și înfrânare, dacă voim”, cf. *Filocalia*, vol. II, *Sfântul Maxim Mărturisitorul*, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Membru de onoare al Academiei Române, Ed. Humanitas, București, p. 84 și 94.

Cuvinte asemănătoare se pot găsi adesea în literatura ascetică și nu ne îndoim că Eminescu a avut în vedere o lectură anume, când a scris despre ispita *în chip de femeie* care *s-arată-n aer sus*, dar încă nu am identificat precis această sursă.

capcanele întinse de duhurile răutății, numeroase și felurite, din viața monahilor și mai ales a sihaștrilor, a eremiților.

Însă epoca lui Eminescu trăia într-o societate căreia îi era familiară atmosfera acestui război interior cu patimile, ale cărui ecouri se văd foarte bine într-o poezie *de lume*, copiată de poet în caietul său (manuscrisul 2257):

*Slava lumii am lăsat-o,
În pustiu m-am depărtat,
Ca să scap măcar cu viața
De durerea ce mi-ai dat.*

*Ci-n zadar e, căci odihnă
Nici aicea n-am găsit;
Zi și noapte e de mine
Al tău chip nedespărțit...*

*Pustnicele cântărețe
Apele ajung la glas,
Ele cântă, eu vărs lacrimi
Fără de tine c-am rămas;*

*Munții, stâncile răsună
De amarul meu suspin,
Cerul stă la îndoială,
Lui sau ție mă închin?* ⁸⁹

Poezia e în stil neoanacreontic, cu un final indecis, și poate fi considerată un exemplu de lirică erotică ce desfiindează morala ascetică.

Dacă însă lăsăm puțin de-o parte jubilarea pentru faptul că *femeia* L-a învins pe *Dumnezeu* în inima *cântărețului*, putem măcar să observăm că problema era foarte serioasă pentru acele vremuri.

Nuvelele lui Caragiale⁹⁰, *La hanul lui Mânjoală*⁹¹ și *Păcat*⁹², ne informează că amorurile imorale se soluționau prin retragerea la mănăstire, pentru o perioadă mai scurtă sau

⁸⁹Cf. Mihai Eminescu, *Opere*, XV, ediție critică întemeiată de Perpessicius, Ed. Academiei Române, București, 1993, p. 144.

⁹⁰A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Luca_Caragiale.

⁹¹Textul integral:

http://ro.wikisource.org/wiki/La_hanul_lui_M%C3%A2njoal%C4%83.

⁹²Idem: http://ro.wikisource.org/wiki/P%C4%83cat..._%28Caragiale%29.

mai lungă de timp, care favoriza revenirea *în fire*, la *rațiunea dominantă* și la conștientizarea faptului că amorul cu pricina nu era decât un foc de paie, față de care cel / cea în culpă resimțea, ulterior, indiferență și un apăsător sentiment de rușine.

Fără îndoială că Eminescu privea lucrurile *în mod grav* și nu *cu lejeritate*.

Poeții pașoptiști, înaintea lui, nu mai agreaseră libertatea de limbaj și incertitudinea morală a *neoanacreonticilor*, chiar dacă ei înșiși, în viața privată, nu erau întotdeauna niște *împlinitori fără greș* ai preceptelor morale.

Epoca însăși, împreună cu mentalitățile sale, nu se lasă atât de ușor de penetrat, pe cât ne-am putea închipui. Cântecele de lume conviețuiau cu cele religioase.

De la *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf* s-a plecat în conceperea unui cântec de stea intitulat *Cântecul pustiei* (amintind de hotărârea Sfântului Ioasaf de a părăsi palaturile împărătești pentru a viețui în pustie), interesant pentru că a fost găsit într-un manuscris moldovenesc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (1784), dar și – variantă – în altul de secol XIX și în culegerea lui Anton Pann⁹³ din 1852, ceea ce denotă că subiectul *isihiei* și al *sihăstriei* n-a fost lăsat în umbra uitării odată cu intrarea în secolul modernității:

O, preafrumoasă pustia!
Priimește-mă întru a ta desâme,
O, prea frumoasă pustia!
Ca pre pruncul la maică,
Când la țată îl apleacă,
O, prea frumoasă pustia!
Pre la miez de miază-noapți,
Nu mă înfricoșa cu moarti,
O, prea frumoasă pustia!
Nici cu a ta îngrozire
Ca să nu fiea prefuiri,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste polate [cămări],
Ce sunt cu aur suflate,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste visteria

⁹³ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Anton_Pann.

*Ce-este plină de-avuția,
 O, prea frumoasă pustia!
 Merge-voi pi dumbrăvi odrăslite,
 Ca pre niște vii rodite,
 O, prea frumoasă pustia!
 Fi-voi sălbatică fiară,
 Lăsând lumea cea amară,
 O, prea frumoasă pustia!
 Și păzând a ta rădăcină
 Ca să stau fără pricină,
 O, prea frumoasă pustia!
 Ramurile tale îmi plac
 Ca ruga să mi să triacă [la Dumnezeu],
 O, prea frumoasă pustia!
 Și le placă cât de gios
 Ca să dobândesc folos,
 O, prea frumoasă pustia!
 Și le placă cât de multe,
 Ca ruga să mi să-asculte,
 O, prea frumoasă pustia!
 Că lume am părăsât
 Și la tine-am năzuit,
 O, prea frumoasă pustia!
 Că doresc di al meu prietin [Sf. Varlaam]
 Și aduc lacrimi fierbinte,
 O, prea frumoasă pustia!
 Carele m-au îndemnat
 De înșelăciuni m-am lăsat,
 O, prea frumoasă pustia!
 Cumitrenie lui Hristos
 De la care am folos,
 O, prea frumoasă pustia!
 Care m-au răscumpărat
 De strămoșescul păcat,
 O, prea frumoasă pustia!
 Carele S-au pironit pre Cruce
 Și și-au vărsat sfântul sânge,
 O, prea frumoasă pustia!⁹⁴*

*

⁹⁴ Veche variantă transilvană, dintr-un *Acaftistier* nedatat, cf. Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, Ed. Minerva, București, 1981, p. 227, n. 1.

Verșul pustii

*O, prea frumoasă pustie,
Primește-mă într-a ta desie, of!
Ca pre pruncul a sa maică
Când la țâță îl apleacă, of!
Și în leagăn îl odihnește,
De tot răul îl ferește, of!
Păzește-mă fără frică,
Să nu mă tem de nimică, of!
Pe la miez de miazănoapte,
Nu mă înfricoșa de moarte,
Nice căuta îngrozire
Să nu mă faci fără de fire;
Te-am iubit peste polată,
Tot cu aur fericată;
Te-am iubit pre visterie
Ce sunt plină de avere;
Împărăția am părăsit
Și la pustiire am venit;
Fiind sălbatică fiară
Părăsind lumea cia amară;
Cât în lume am trăit,
Multe valuri am pățit.
Voi să scap fără vină
Și prin a tale verzi lamuri
Voi să trăiesc fără valuri;
Ramurile tale îți pleacă
Ca ruga să mi se treacă;
Și le pleacă cât de jos,
Ca să dobândesc folos;
Că doresc de-al meu părinte
Plângând cu lacrăm fierbinte:
De părintele Varlaam
Care povățuitori eram,
Carile m-au îndemnat
De eu lumea am lăsat,
Și în cale am povățuit,
La pustie am venit,
Ca să urmez lui Hristos
Care-i lumii de folos,
Care și-au vărsat sfântul sânge,*

*Pironindu-Să pe Cruce,
Care m-au răscumpărat
De strămoșescul meu păcat.
Oh! Hristoase împărate!
Mă rog să-mi faci și mie parte
Cu îngerii să mă odihnesc,
În veci să mă veselesc,
O, prea frumoasă pustie!⁹⁵*

*

*Acel fiu de-mpărat mare,
O, prea frumoasă pustie!
Domnul dându-i luminare,
O, prea frumoasă pustie!
A lăsat împărăție
Și a plecat în pustie
Cu dor și cu multă jale,
Cântând în astfel pre cale:
O, prea frumoasă pustie!*

*Mă rog din inimă ție,
Primește-mă pre mine
Ca să viețuiesc în tine;
A ta desime să-mi fie
Schiptrul de împărăție;
Pre tine te voi d-acuma
Ca să-mi fii tata și muma;
Ș-ale tale rămurele
A-mi fi surorile mele;
Și din tine brăzișorii
Voi să-mi fie frățiorii;
Și toate lemnele crude
Să-mi fie în loc de rude;
Ș-ale tale floricele
Ca nepoți și nepoțele.*

*Mă rog iar, pustie, ție,
Milă de mine să-ți fie,
Și să mă ferești de toate
Păzindu-mă-n zi și noapte*

⁹⁵ După un manuscris aflat în posesia lui Aron Densusianu, cf. Idem, p. 229, n. 2.

*De năluciri, de ispite,
Și de fiarele cumplite.*

*Și să mă-ntărești în răbdare,
Dându-mi bună cugetare;
Să sufăr vara căldura
Și iarna degerătura;
De mă-i vedea-n vro durere,
Să-mi dai a ta mângâiere,
Stând doftor boalelor grele
Și balsam ranelor mele,
Ca din lume când m-oi duce,
Să-mi poci da sufletul dulce
Întru Aceluia mână
Ce m-a zidit din țărână⁹⁶.*

Prezența acestor cântece de stea în *epoca romantică*, culese, între alții, și de același autor care scria *Spitalul amorului*⁹⁷, dar care compunea și muzică psaltică, este foarte importantă.

Ele sunt o alternativă, alături de *cronicile rimate*, la *neoanacreonticele* cântece de lume, care propuneau *închinarea* la idolul frumuseții feminine.

Dacă mergem pe ideea că și unele și altele sunt *tradiționale*, că au o existență neîntreruptă, dar și neîntrerupt conflictuală, numai că unele sunt clasic-eccleziiale și altele sunt *oficial* prohibite și cu o circulație oarecum *subterană/suburbană/subculturală*, neagreată, în acest caz *modernitatea* nu mai apare chiar atât de inedită în manifestările sale și chiar polemica pe tărâm ideologic nu mai reprezintă o noutate absolută.

Eminescu însuși proiectează, în permanență, lupta sa interioară pe un fond tragic, care exclude din ecuație orice gând al frivolității.

Cred că este relevant faptul că un alt poem în care sunt refuzate favorurile erosului, se intitulează *Pustnicul*(titlu

⁹⁶Cf. M. Gaster, *Literatura populară română*, ediție, prefată și note de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1983, p. 38-42.

⁹⁷ O ediție recentă a cărții:

<http://www.librarie.net/carti/135348/Spitalul-amorului-sau-Cantatorul-dorului-Anton-Pann>.

coincident – deși fără legătură directă între ele – cu al uneia din redacțiile textului dedus din *Varlaam și Ioasaf*⁹⁸):

*Sala-mbrăcată cu-atlas alb ca neaua,
Cusut cu foi și roze vișinii,
Și ceruită strălucea podeaua
Ca și-aurită sub lumine vii –
Lumini de-o ceară ca zăharu – o steaună,
Diamant topit pe-oricare din făclii.
Argint e-n sală și de raze nins
E aerul pătruns de mari oglinzi.*

*Copile dulci ca îngerii – virgine –
Prin sală trec purtând cununi de flori;
Ah! vorba înger scapă pe oricine
De lungi descrieri, dulce cititoriu –
Astfel acum ea mă scăpă pe mine
Să zugrăvesc terestrele comori,
Acele dulci, frumoase, june-scule
Cu minți deșerte și cu inimi nule.*

*La ce-aș descrie gingașa cochetă,
Ce-abia trecută de-optsprezece ani,
Priviri trimite, timide, șirete,
Când unui tont, ce o privea avan,
Când unui ghiuj, cu mintea căpietă,
Urât ș-avar, sinistru și pleșcan,
Sau unui general cu talia naltă,
Strigău și prost ca și un bou de baltă?*

*Să cânt cum samănă de rău, impulsul
În corp de înger, sufletul diform?
Ironiei lui Byron⁹⁹ să-i simt pulsul
Ori autorului ce-a scris Marion de Lorme¹⁰⁰?
Să descriu nopți romantice ? – Avulsul
Ce apele plângând le-aruncă – adorm
Chiar îngerii – și în azur muiete
Curg stele de-aur dulci și-mprăștiete ?*

⁹⁸ A se vedea: Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, op. cit., p. 231, n. 1.

⁹⁹ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gordon_Byron.

¹⁰⁰ Idem: http://www.hugo-online.org/Plays/marion_de_lorme_1829.html.

*Și să discos dar inima femeii
Suspinsă-n nopți albastre, plin' de-amor?
Ah, a ei patimi au firea scânteii;
În clipa ce le naște, ele mor; –
Închideți ochii, căci păzească zeii
L-a lor lucire să te uiți cu dor:
Abisuri sunt în suflet. Pe o clipă
Pasiunea li lumin-a lor risipă.*

*La ce escursiuni ? – Ce nu sunt oare
Unde v-au dus, în sala cea de bal,
Pe înflorite, dulci și moi covoare,
Unde mii flori mirosul lor esal';
Sub a perdelei umbră scutitoare,
Ce de trădarea mândrului cristal
Al marilor oglinzi te scapă sigur,
Când vrei s-observi cum grupe se configure.*

*Deci după o perdea! Pe-o moale sofă
A lene șade-un înger de copil.
În păru-i negru-o roșie garofă,
În ochi albaștri plutitori ș-agil
Și haina de-albă, strălucită stofă
Cuprinde-un mijloc mlădiet-gentil,
Ce lin se-ndoaie parc-ar sta să culce
Sub evantaliu-i ce plutește dulce.*

*Un înger, da! aripa doar se cade
Pe ai ei umeri albi ca neaua, goi,
Spre-a fi un îngeraș precum se cade.
Ș-apoi ce bine-i ca s-o credeți voi!
Cine-ar ghici v-odată cumcă șade
Un demon crud în suflet de noroi?
Cu vorba înger însă eu săracul
Mă voi scuti de a descri – pe dracul¹⁰¹.*

Aceeași gândire, de care vorbeam anterior,
împrumutată din literatura patristică și isihastă, de la Sfinții

¹⁰¹ Mihai Eminescu, *Opere*, IV, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei RPR, București, 1952, p. 202-204.

Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Nicodim Aghioritul, se regăsește intactă și în poemul *Când te-am văzut, Verena...*:

*Când te-am văzut, Verena, atunci am zis în sine-mi:
Zăvor voi pune minți-mi, simțirei mele lacăt,
Să nu pătrundă dulce zâmbirea ta din treacăt
Prin ușile gândirei, cămara tristei inemi.*

*Căci nu voiam să ardă pe-al patimilor rug
Al gândurilor sânge și sufletu-n cântare-mi;
Și nu voiam a vieții iluzie s-o sfaremi
Cu ochii tăi de-un dulce, puternic vicleșug.*

*Te miri atunci, crăiasă, când tu zâmbești, că tac:
Eu idolului mândru scot ochii blânzi de șerpe,
La rodul gurii tale gândirile-mi sunt sterpe,
De cărnurile albe eu falcile-ți dizbrac.*

*Și pielea de deasupra și buzele le tai.
Hidoasa căpățână de păru-i despoiată,
Din sânge și din flegmăscârbos e închegată.
O, ce rămase-atunci naintea minți-mi? Vai!*

*Nu-mi mrejuai gândirea cu perii tăi cei deși,
Nu-mi pătrundeai, tu idol, în gând vreodinioară;¹⁰²
Pentru că **porți pe oase un obrăzar de ceară**
Păreai a fi-nceputul frumos al unui leș.*

*Oricât fii mlădioasă, oricum fie-al tău port,
Și blândă ca un înger de-ai fi cântat în psalme*

¹⁰² În strofele 2-4 se expune exact pedagogia recapitulată de Sf. Nicodim:

„Iar de va ajunge vreodată un fur ca acesta să te răpească, să te nevoiești măcar a nu lăsa pe idolul Afroditei, adică al poftii celei urâte, a se întipări în sufletul tău. [...]”

Iar dacă diavolul nu încetează a te supăra cu idolul acela al feței ce a ajuns de s-a tipărit în nălucirea ta, te sfătuiește pe tine dumnezeiescul Gură de Aur și Sfânta Singlitichia să uneltești acest meșteșug, ca să te izbăvești de împătımirea ta, adică: scoate cu mintea ta ochii idolului aceluia, scoate-i cărnurile de pe fălci, taie-i buzele, scoate-i pielea cea de pe deasupra ce se aerată frumoasă și socotește aceea ce se ascunde dedesubt cât este atât de grețoasă, căci om nu suferă a o vedea fără urâciune și îngrețșare.

Pentru că nu este altceva, fără numai o căpățână despuată și os cu totul roșit, plin de sânge și înfricoșat la vedere. [...] ...Și se va vedea cea închegare urâtă de oase goale. Și așa socotească-se ce era cea dorită.

Că așa gândul s-ar fi putut ține de la deșeara rătăcire, căci cea iubită nimic nu era, fără numai sânge cu flegmă oarecare amestecată”, cf. Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 63-64.

*Sau dacă o heteră jucând băteau din palme,
Priveam deopotrivă c-un rece ochi de mort.*

*De dulcea iscodire eu mă feream în lături.
În veci cătam în suflet mânia s-o întărât,
Ca lumea și-a ei chipuri să-mi pară vis deșert
De muiereschi cuvinte și lunecoase sfaturi.*

*Ușor te biruiește poftirea frumuseții,
Ziceam – și o privire din arcu cel cu gene
Te-nvață crud durerea ființei pământene
Și-n inimă îți bagă el viermele vieții [deșarte].*

*Venin e sărutarea păgânei zâne Vineri [Venera, Afrodită¹⁰³],
Care aruncă-n inimi săgețile-ndulcirii,
Dizbărbătează mintea cu vâlul amăgirii -
Deci în zadar ți-e gura frumoasă, ochii tineri.*

*Decât să-ntind **privirea-mi, ca mâni fără de trup,**
Să caut cu ei dulcea a ochilor tăi vrajă,
În **porțile** acestea mi-oi pune mâna strajă.
De nu – atunci din frunte-mi mai bine să mi-i rup.*

Observăm că Eminescu reproduce întocmai, în poemele sale, concepția isihastă despre războiul cu gândurile și cu patimile, lupta cu *mințile demonice*. Și nu vedem niciun impediment de a considera amănuntele acestea ca ilustrând *aspecte autobiografice* foarte reale.

Undeva spunea: „Prin rugăciune și umilință se întărește mușchiul inimii noastre, de putem suporta durerea”¹⁰⁴.

O asemenea afirmație nu o poate face decât cel care *practică* sau *a practicat* exerciții ascetice isihaste, mai precis, cel care are experiență în legătură cu efectele pe care le produce rugăciunea neîncetată, rugăciunea inimii, care, în primă fază, solicită foarte mult și obosește miocardul, pentru ca, ulterior, rugăciunea să intre în ritmul inimii și aceasta să capete o forță și o rezistență mai mare, atât fizic, cât și spiritual.

Gimnastica aceasta isihastă reprezintă un detaliu ignorat cu desăvârșire de cei care nu au experiență practică.

¹⁰³ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Afrodită>.

¹⁰⁴ Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 348.

Poetul reținea că prin *poarta* ochilor și apoi prin *ușile gândirei* și imaginației intră *poftirea frumuseții* [feminine], adică patima concupiscentei în suflet.

Prin ochiul care vede și prin mintea care consimte să primească gândurile din afară pătrunde gândul păcatului în *casa* sufletului și în *cămara tristei inemi*.

Ca și isihăștii dar și precum întreaga înțelepciune vetero și neotestamentară, Eminescu susține că erotismul descătușat înseamnă jertfire a ființei umane și a celei mai bune componente a ei, mintea curată și sfântă, *pe-al patimilor rug*.

Pentru această iubire necurată și pătimasă omul trebuie să plătească, cu *al gândurilor sânge* (magnifică expresie!).

Adică, cu degradarea dureroasă a atributului său esențial de ființă rațională, de chip al lui Dumnezeu, de stăpân peste patimile iraționale, dezumanizante.

În alt poem, Eminescu spunea că a dăruit femeii *partea cea mai bună / Din inima-mi și minte* (*Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*).

Și tot în conformitate cu filosofia ortodoxă isihastă este și afirmația poetului că și-a direcționat mânia împotriva tentațiilor lumești (filosofia ortodoxă insistă pe ideea că *mânia*, partea irascibilă a sufletului, trebuie concentrată asupra patimilor și păcatelor și nu împotriva aproapelui) și că se educa să contemple lumea ca pe un *vis deșert*, ceea ce constituie o mărturie irefutabilă că lumea ca *umbră* și *vis* (precum și lumea ca *teatru*) sunt principii vechi în viața și gândirea eminesciană, însușite încă din fragedă tinerețe, din arealul său religios tradițional de existență, sunt ale cugetării ortodoxe patristice și nu ale filosofiei germane sau budiste.

Pedagogia Sfântului Ioan Gură de Aur – din ale cărui omilii am citat mai devreme în secțiunea de față – este reprodusă în poezie într-un mod aproape identic, Eminescu utilizând chiar termenii hrisostomici în acea strofă și în acele versuri subliniate de către noi, atunci când vorbește despre alcătuirea feței ispititoare *din sânge și din flegmă* (le citează aidoma și Sf. Nicodim).

Mai sunt și alte poeme în care se poate citi că Eminescu s-a reîntors cu gândul, în momentele de deziluzie, la recomandările conținute în literatura ascetică parcursă de poet, ca spre exemplu *Iar fața ta e străvezie*:

*Dar în curând și nicio umbră
Din frumusețea ta n-a fi –
Trei zile numai vei fi astfel
Apoi..., apoi vei putrezi.
Pământ nesimțitor și rece
De ce iluziile sfermi?
De ce ne-arăți că adorarăm
Un vas de lut, un sac de viermi?*

O altă poezie (*M-ai chinuit atâta cu vorbe de iubire*) surprinde acuratețea confesiunilor poetului cu privire la experiența amoroasă, într-o direcție convergentă cu cele menționate de noi mai sus:

*Ai fi ucis și capul și inima din mine
Dacă-n a tale lanțuri eu m-aș fi prins mai bine. /.../*

*Cum mulțumesc eu soartei că am scăpat de tine
Făr-a comite, Doamnă, păcatul moștenit.
Azi iarăși mă văd singur și fericit și bine!
Azi muza mea mă cată cu ochiul liniștit.*

*Acele nopți turbate de doruri și suspine
S-au dus ca un vis negru, sălbatec și urât!
Azi iarăși capu-n visuri eu îl cufund prin cărți...*

În același timp, în lirica sa, Eminescu mărturisește că țelul final al căutărilor lui era o femeie curată și sfântă, neatinsă de patimă, care să-l iubească cu toată inima, precum vedem în poemul *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*, la care ne-am referit și puțin mai devreme:

*Eu caut pe-nțeleptul cel mai nebun – arate-mi
O singură femeie lipsită ce-i de patemi
Și eu... eu îl voi crede, în stare tot să cred:
– Numai a ei făptură de înger dac-o văd –*

*Că niciodată buza n-atinse-o altă buză,
Că niciodată-urechea de-amor nu vru s-auză,
Că niciodată ochii-i n-opri c-un blând repaus
Pe-o față bărbătească... că ea nu s-a adaos
În gându-i sau cu fapta în rândul altei vieți...
Le cred, le cred pe toate... de ce nu mi-o spuneți?*

*Spuneți că-i ca omătul din proaspăt abia nins,
Că gura i-i fecioară, că ochiu-i e virgin
Și mâna asta dulce, ca floarea cea de crin,
Că nu a strâns-o nimeni, că n-a răspuns cu strâns –
Că setea de iubire pe ea n-o au atins.*

Ca un ecou peste timp, Nichita Stănescu¹⁰⁵ răspundea acestor versuri, într-o altă tonalitate lirică, dar exprimând regretul pierderii idealului feminin, sfânt, din vechime, în care încă mai credeau *mult vechii de romantici*, mai ales Eminescu: *De ce n-aș crede că exiști / tu ce respiri în unde, / tu singură, văzuto doar cu ochiul / triumphiular, din frunte* (vol. *În dulcele stil clasic*).

Legat de cele ce am afirmat, despre idealul feminin și despre lupta cu patima concupiscentei, confruntare duhovnicească, care, se pare, că nu i-a fost necunoscută lui Eminescu, conform mărturiilor poetice pe care ni le-a lăsat, am mai avea de spus câteva cuvinte și despre ceea ce credem noi că a fost, pentru marele nostru poet, *idealul sfințeniei* sau *idealul ascetic*.

De altfel, din câteva versuri din *Strigoii*, remarcăm definirea Ortodoxiei, în mod exemplar, ca *mistica religie*, sintagmă pe care o interpretez individualizant, în contextul liric de care vorbeam:

Făcliile ridică, se mișc-în line pasuri, / Ducând la groapă trupul reginei dunărene, / Monahi, cunoscătorii vieții pământene, / Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene, / Preoți bătrâni ca iarna, cu gângavele glasuri. // O duc cântând prin tainiți și pe sub negre bolți, / A misticei religii întunecoase cete, / Pe funii lungi coboară sicriul sub părete, / Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete / Sub candela ce arde în umbra unui colț.

Cetele de monahi, *întunecoase*, ale *misticei religii*, indică nu un atribut peiorativ, ci un superlativ apofatic.

Vom vedea în continuare mărturisirile poetului în legătură cu idealul său ascetico-monastic din tinerețe, în fața căruia a căpătat ulterior întâietate cel al feminității angelice.

Din poeziile sale am înțeles că, în vremea primei tinereți, poetul a oscilat în problema căii pe care o va alege în

¹⁰⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichita_St%C4%83nescu.

viață. S-a dedicat întâi studiului, cunoașterii, gnoseologiei, pentru ca înțelepciunea să-i întraripeze zborul cugetării.

A ales *școala cunoașterii*, după cum se vede din *Scrisoarea II*, școala unde *lumea cea gândită pentru noi avea ființă*, / Și, din contră, *cea aievea ne părea cu neputință*, în locul a ceea ce unii numesc astăzi *școala vieții* iar el numea *școala lumii* sau *a femeii* – în același poem: *Azi adeseori femeia, ca și lumea, e o școală*, / *Unde-nveți numai durere, înjosire și spoială*; / *La aceste academii de științi a zânei Vineri* [Venera, numele latin al Afroditei] / *Tot mai des se perindează și din tineri în mai tineri*, / *Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas*, / *Până când din școala toată o ruină a rămas*.

Între cele două *școli*, Eminescu preferă calea cunoașterii și a înțelepciunii, renunțând benevol să frecventeze *academia Afroditei*.

Dintr-o perspectivă mai mult sau mai puțin asemănătoare, dilema alegerii între *amor* și *înțelepciune* este pusă în discuție și în mult comentata poezie *Floare albastră*, în care universul interior, cu ale sale *stele*, *ceruri nalte*, *râuri în soare*, *întunecata mare* sau *câmpii asire*, este preferat de poet în locul *codrului cu verdeață* (ca imagine a idealității terestre), al realității în care *izvoare plâng în vale* (*valea plângerii* care este lumea aceasta) și al iubitei ademenitoare.

Însă, voit sau ne-voit, iubirea pătrunde în viața poetului. O primă mare iubire a sa, din perioada Ipoteștiului, numită *Elena*, moare foarte tânără și poetul se va întoarce mereu cu gândul fie la ea (a se vedea poemul *O, dulce înger blând...*), fie la simbolul ei, pentru a susține că femeia sau iubirea care i-a fost menită din cer a murit mai înainte de vreme – precum în poemul *Din lira spartă*:

*Din lira spartă a mea cântare
Zboar-amorțită, un glas de vânt,
Să se oprească tânguitoare
Pe un mormânt!*

*Oare femeia pe care mie
Dumnezeu Sântul o-a destinat
În patu-acela de cununie
S-a-nfășurat?*

O caut, gându-mi și-o-nchipuiește,
Dar n-am văzut-o de când eu sunt...
Oare amorul ce îmi zâmbește
E în mormânt?

Odată ce s-a despărțit de idealul său *ascetic* primordial, Eminescu a căutat apoi toată viața acel *ideal* de femeie, care să fie un *înger întrupat*, să vină în calea sa *ca un înger dintre oameni* (*Atât de fragedă*), să fie *umbra frumuseții cei eterne pe pământ* (*Scrisoarea V*) sau care să aibă ca prototip al curăției, nevinovăției și sfințeniei pe Maica Domnului: *să-mi răsați ca o icoană / A pururi Verginei Marii, / Pe fruntea ta purtând coroană...* (*Atât de fragedă*).

Semnificativ, în acest sens, este și titlul unui poem, *Venere și Madonă*: Venerile sunt *la plural*, dar Madona una singură.

Însă, adeseori, poetul a fost sfâșiat între idealul său *angelic*, de la care aștepta ca să fie capabil să-i redea seninătatea, să împace *demonul* din el însuși, *un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine* [ale îngerului-femeie], și realitatea dură, în care *eadevine pozitivă* (*Scrisoarea V*), o femeie pragmatică.

Această realitate din urmă, Eminescu o numește adesea, pe drept cuvânt, *demonică* (vezi, spre exemplu, *Venere și Madonă*) – pentru Nicolae Filimon¹⁰⁶ era *prozaică*¹⁰⁷ –, infernală, ucigașă în raport cu setea lui de fericire și cu dorul după serenitatea sufletului, la care el aspira să ajungă alături de femeia iubită.

Calea pe care și-o alesese inițial poetul era una a *înțelepciunii ascetice*, din care erau rejectate ispitele senzualiste.

Ca urmare, în poemele eminesciene apare destul de des ideea că intrarea iubitei în viața sa a făcut să dispară *îngerul său de pază*, al cărui loc poetul ar fi dorit apoi să fie luat de *îngerul-femeie*, de *icoana femeii*, care să fie *o icoană de lumină* (*Singurătate*) în viața sa:

¹⁰⁶ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon.

¹⁰⁷ „...Am făcut observațiuni serioase asupra prozaismului în care au căzut acești demoni în formă de angeli, când m-am convins că femeile din clasa de jos iubesc și vând pe amantii lor pentru aur, că burghezele se inamără de numele și pozițiunea socială a amantului lor, iar femeile din clasa aristocratică sunt atât de sceptice și epicuriane, încât schimbă amantii mai des decât crinolinelor și scufiile...” cf. Nicolae Filimon, *Excursiuni în Germania meridională. Nuvele*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, Ed. Minerva, București, 1984, p. 182.

*Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze,
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Încins cu o haină de umbră și raze,
C-asupră-mi c-un zâmbet aripele-a-ntins;
Dar cum te văzui într-o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor și de taină,
Fugi acel înger de ochiu-ți învins.*

*Ești demon, copilă, că numai c-o zare
Din genele-ți lunge, din ochiul tău mare
Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să zboare,
El, veghea mea sfântă, amicul fidel?
Ori poate!... O,-nchide lungi genele tale,
Să pot recunoaște trăsăturile-ți pale -
Căci tu... tu ești el.*

Poetul nu a primit, așadar, *iubirea pentru o femeie* ca ideal al vieții sale până în momentul în care nu s-a născut în ființa sa convingerea că iubita poate fi *un alt înger de pază* al său, care să îl vindece de scepticism, să îi redea serenitatea paradisiacă, lui, *demonului*, celui care a devenit *demon* prin faptul că a pierdut fermitatea și fervoarea credinței din copilărie – o ipostază care este însă departe de ceea ce noi definim astăzi ca fiind un *nihilist* sau un *apostat*.

Femeia aleasă urma să devină o icoană tutelară a fericirii sale, o ființă care să-i ofere liniște, fericire și echilibru sufletesc în mod desăvârșit.

De aceea, altfel putem privi și înțelege, prin prisma celor afirmate, acele poeme în care Eminescu se confesează în legătură cu direcțiile pe care putea să le urmeze viața sa și cu motivațiile și consecințele deciziei finale.

Însă, chiar și motivele pentru această din urmă alegere sunt tot de ordin religios, deși vorbim despre o *substituție*, a *îngerului-păzitor*, cu *femeia*.

Și aceasta, fiindcă caracteristicile acestei femei, care era *destinată* de Dumnezeu să-l împlinească pe pământ, fac parte din paradigma, ușor de recunoscut (dacă ne dăm jos ochelarii postmoderni), a sfînteniei.

Tangențial cu subiectul, remarcăm aici epitetul *palidă*, din sintagma *palidă haină*, despre care trebuie să facem unele precizări.

Cuvântul *palid* în sine nu semnifică întotdeauna *paloarea* și nici *culoarea galben șters*. Câteodată, el înseamnă contrariul, și anume *luminos*.

Iată, spre exemplu, cum descria Bonifaciu Florescu, intersectarea fastă, pe stradă, cu Alexandrescu:

„Crezui că în ochiul său, un moment îndreptat spre mine, zărisem flacăra geniului și pe fața sa era răspândită *acea paloare* (subl. n.) care, zice poetul, nu va mai părăsi chipul lui Moise din ziua când văzuse fața lui Dumnezeu”¹⁰⁸.

Paloarea cu pricina înseamnă nu *un chip palid*, ci, dimpotrivă, *o față radioasă*, plină de lumină.

Asemenea, *copila* îmbrăcată într-o *palidă haină* – care ia locul îngerului *încinscu o haină de umbră și raze* –, poartă, de fapt, în ochiul poetului, un veșmânt de lumină, amănunt care face mai de înțeles substituția.

Mergând înapoi pe acest fir și legându-l de ceea ce numeam a fi fost la început un adevărat ideal *ascetic* și *studios-contemplativ* al foarte tânărului Eminescu, descoperim o mărturisire despre idealul monastic ca posibilă cale de împlinire a vocației sale, alături de cea eroică și de cea erotică – ultima din ele, din perspectiva pe care am evidențiat-o deja – după cum se vede și din poemul *Care-o fi în lume...*:

– *Care-o fi în lume și al meu amor?*
Sufletul întreabă inima cu dor.

Va fi mănăstirea cu zidiri cernite,
Cu icoane sante și îngălbenite,

Va fi vitejia cu coif de aramă
L-ale cărei flamuri patria te cheamă,

Ori va fi o dulce inimă de înger
Să mângâie blândă ale mele plângeri?

L-am cătat în lume. Unde o să fie
Îngerul cu râsul de-albă veselie?

Unde o să-l caut, mare Dumnezeu...
Poate-i v-o fantasm-a sufletului meu?

¹⁰⁸ Gr.[igore] Alexandrescu, *Poezii. Proză*, Ed. Minerva, București, 1985, p. 257. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_Alexandrescu.

*Ba nu, nu! Oglinda sufletului meu
Îmi arat-adesea dulce chipul său,*

*Căci oglinda-i rece îmi arat-o zeie
Cu suflet de înger, cu chip de femeie,*

*Dulce și iubită, sântă și frumoasă,
Vergină curată, steauă radioasă,*

*Și să mă iubească, s-o iubesc și eu,
Să-i închin viața sufletului meu.*

*Dar ce râde lumea? Ce râde și spune?
– Femeia nu este ce crezi tu, nebune.*

*Fața ei e-o mască ce-ascunde un infern
Și inima-i este blestemul etern,*

*Buza ei e dulce, însă-i de venin,
Ochiu-i te omoară, când e mai senin.*

*Și-apoi ce-i amorul? Visu-i și părere,
Haina strălucită pusă pe durere.*

*Dar dacă e astfel unde-i a mea zână
Cu chipul de înger muiat în lumină?*

*– N-a fost niciodată. De-a fost vreodată
Atunci în mormântul cel rece o cată.*

*De n-a fost – imagină-ți singur în tine
Un înger din ceriuri cu aripi senine,*

*Pe care deodată cu sufletul tău
Pe lume-l trimise de sus Dumnezeu*

*Și care-nainte de-al întâlni tu
În sufletul morții ființa-și pierdu.*

*Și cântă pe-ăst înger de dulce amor
Și plânge-l cu jale și plânge-l cu dor;*

*Din sufletu-ți rece tu fă o grădină
Cu râuri de cânturi, cu flori de lumină;*

*Colo-n cimitirul cu cruci risipite
Te primblă adesea cu gânduri uimite;*

*Alege-ți o cruce, alege-un mormânt
Și zi: Aici doarme amorul meu sânt;*

*Și cântă la capu-i și cântă mereu;
Dormi dulce și dusă, tu, sufletul meu!*

Deși în *Scrisoarea V*, spre exemplu, avem portretul femeii corupte, venale, al femeii-Dalilă (reafirmare a tradiției biblice în care gândea și se integra poetul), Eminescu va rămâne mai degrabă la convingerea că *tu ești sfântă prin iubire (Venere și Madonă)*.

Însă pe această femeie ideală, care să întrupeze virtuțile curăției și sfințeniei dorite de către el, Eminescu nu a aflat-o și de aceea, pentru a nu susține că ea n-ar putea să existe – ceea ce ar fi fost fals, din perspectiva istoriei creștinismului, cel puțin –, spunea adesea că ea a murit înainte ca el s-o cunoască.

Se observă că femeia, pentru Eminescu, corespundea *idealului feminin* creștin-ortodox, opus imaginii păgâne a femeii viciate de corupție morală și libertinaj, care pentru el reprezenta o adevărată *desfigurare* a feminității.

În același timp, nicăieri, în poezia lui Eminescu, femeia nu apare în ipostaza pasivă de *obiect al venerației*, incitator la leșinuri, de *trup adorat*, ca în lirica neoanacreontică.

Până târziu, nu vom mai vorbi în poezia românească de fiziologia sentimentului erotic.

Într-o interpretare care poate avea veleități ortodoxe, ea, femeia din versurile lui Eminescu, trebuie să fie *îngerul lui păzitor*, după cum și el trebuie să fie îngerul ei păzitor. Și unul altuia să-și fie întărire în fericire și sfințenie.

Idealul *feminității angelice* nu este pentru poetul nostru unul edulcorat, ca în creștinismul apusean (așa cum apare în picturile *Renașterii*), ci o pretenție foarte pertinentă și conformă cu tradiția, pentru care *sfințenia* reprezintă desăvârșirea umanului iar femeia trebuie să fie o cale de

salvare, de mântuire pentru bărbat, ca și bărbatul pentru femeie.

Am remarcat o singură idee neortodoxă, netradițională, aceea că *femeia-i prototipul îngerilor din senin (Venere și Madonă)*.

Sursa erorii (teologic vorbind) este la Bolintineanu (care păstrează în versurile sale accente *idolatre* din poezia anacreontică) și mai cu seamă la Heliade-Rădulescu¹⁰⁹ (pe care ulterior Eminescu îl acuză de falsificarea teologiei), care vede în Eva *model de frumusețe al angelii din ceruri (Anatolida sau Omul și forțele)*.

Este o teză teologică străină ariei ortodox-bizantine.

Având în vedere că, în poemul evocat, *Venere și Madonă*, Eminescu vorbește de Rafael și de creația sa, *Madona dumnezeie*, putem presupune o influență din spațiul catolic, unde cultul mariologic (mai ales prin falsa dogmă a *imaculatei concepții*¹¹⁰, care pune semnul de egalitate între *rolul Fecioarei și cel al lui Hristos* în iconomia mântuirii) a depășit limitele admise de cugetarea ortodoxă.

Negoîtescu pune tot pe seama influenței lui Heliade și o altă concepție străină spiritualității românești, cea despre „*îngeri-stele*, ce i-au înfierbântat imaginația și visul tinereții [lui Eminescu și care] vin desigur din influența heliadescă”¹¹¹.

Însă acest ideal feminin eminescian presupune, în mod evident, asceza și nevoița sfînteniei, chiar dacă nu în interiorul unei mănăstiri, ci în sânul familiei (asceza *în lume* nu e nicio noutate, nicio contradicție pentru conștiința tradițională – pentru *vremurile din urmă*, spre exemplu, toată literatura ortodoxă vorbește despre *monahism în lume*), pentru că iubirea cunoaște la Eminescu împlinirea și ascensiunea infinită numai în cadrul căsătoriei și niciodată printr-o relație pasageră, pe care poetul o respingea:

*Ca toți să fiu? ca dânșii să fiu viclean fățarnic?
Să cumpăr cu un zâmbet, un zâmbet iar zădarnic;
Viața adoratei și gingașei copile
Să o pătez cu umbra plăcerii unei zile
Și să iubesc ca dânșii... când partea cea mai bună
Din inima-mi și minte i-a ei pe totdeauna?*

¹⁰⁹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu.

¹¹⁰ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Concep%C5%A3ia_Imaculat%C4%83.

¹¹¹ Ion Negoîtescu, *Scriitori moderni*, vol. II, Ed. Eminescu, 1997, p. 31.

(Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!)

*

*În ochii altor oameni tu ești o carne vie,
O neted-arătare, un animal gentil.
Ei doresc mâna-ți albă pe frunte să-i mângâie
Căci dulce e și mică mânuța-ți de copil.*

*Ei doresc buza-ți coaptă, nectar amar de patimi,
Ei vor să-ți sugă ochiul, divinul ochiul tău,
Tu lor li-ești femeie, o jucărea de patimi...
Căci nimeni nu te vede astfel cum te văd eu.*

*Nu! Pentru mine ești tu ca glasul unei coarde
Ce nemaiauzită a fost pe-acest pământ
Și inima-mi bolnavă la văzul tău îmi arde
De jos în sus o simt dar mișcată, tremurând. /.../
(În ochii altor oameni)¹¹²*

Într-o scrisoare din 1882, către Veronica Micle¹¹³, răspunzând imputărilor născute de gelozia acesteia, Eminescu mărturisea acest ideal al său:

„Oare n-ai pătruns tu încă *natura mea de călugăr* (subl. n.) pentru a ști că nu există amuzament pentru mine fără tine...?”¹¹⁴.

Chiar și în interiorul idealului erotic, Eminescu își păstrează *natura de călugăr*, solemnă, ascetică, serioasă.

Iubirea pe care o dorea Eminescu era una care să se perpetueze nu doar în întreagă viața aceasta, ci care să fie eternă, să dureze întreaga veșnicie: *Chiar de murim, ajungem limanul fericirii (Sarmis)*.

Tocmai de aceea avem în poezia de dragoste eminesciană nenumărate sugestii onirice, hipnotice și tanatice, despre care exegeza literară a vorbit din destul și care demonstrează dorul poetului de înveșnicire a iubirii sale.

¹¹²Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 939.

¹¹³A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle.

¹¹⁴*** *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 124.

De altfel, *Biserica, Mănăstirea* sau *călugărul sihastru* sunt prezențe extrem de frecvente în lirica eminesciană, după cum este și *dorul după o iubire sfântă*, desăvârșită în căsătorie. Și chiar din acest motiv, atunci când eroii poemelor sale sunt dezamăgiți în iubire, ei sfârșesc prin a deveni călugări, prin a se întoarce la asceza minții și a inimii, la lupta cu gândurile și cu patimile.

Mai mult decât atât, ceea ce preconiza să se întâmple cu eroii săi în poeme, nu era pentru el doar o fantezie literară. Se pare că amănuntul acesta *poetic* a fost aproape de a se transforma într-unul *biografic*.

Urmărind mărturiile celor din apropierea sa, Theodor Codreanu¹¹⁵ susține că, în 1882-83, înainte de a fi arestat și internat cu forța, Eminescu a avut intenția să intre în monahism¹¹⁶.

Când dragostea sa se transformă în deziluzie, poetul însuși se întoarce la înțelepciunea învățăturilor ascetice, pe care și-o însușise practic, înainte de a interveni etapa îndrăgostirii.

Apare, de asemenea, și ideea că, dacă femeia nu e sfântă și fidelă iubirii, atunci ispita feminină poate deveni un pericol pentru mântuire, o capcană existențială, *când scena astei vieți e-al mântuirii faur* (*Femeia?... măr de ceartă*).

În același poem, precizează că femeia are puterea să facă din el un Sisif¹¹⁷, un condamnat la chinul și la Infernul veșnic – dar și că *adorata* este *un sac de viermi*, cum spunea și altundeva mai devreme:

*Atâta-nțelepciune pari a vedea [în femeie], ș-atâta
Plăcere pare-a duce în inima-amărâtă,
Când capul c-oboseală pe umăru-i ți-l culci
Sau când te uiți în ochii-i ucizător de dulci,
Încât chiar mântuirea cea veșnică ți-o sfermi
Și redevii un Sisif – sacrifici[u] pentru viermi...*

În același sens, în alt poem, *S-a dus amorul...*, poetul afla o explicație pentru neîmplinirea visului său de iubire în

¹¹⁵A se vedea: <http://usriasi.ro/codreanu.html>
și <http://theodorcodreanu.wordpress.com/>.

¹¹⁶Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, 2009, PDF, ediție online, revăzută și adăugită, p. 291.

A se vedea: <http://www.mihai-eminescu.ro/images/stories/pdf/Eminescu%20-%20Theodor%20Codreanu.pdf>.

¹¹⁷A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Sisif>.

faptul că *Prea am uitat de Dumnezeu, / Precum uitarăm toate*.

Eminescu este un poet care și-a pus toată nădejdea în forța mântuitoare a iubirii.

Dezamăgirea care l-a luat în stăpânire, când i s-au ruinat speranțele de împlinire a visului de iubire pe acest pământ, s-a transformat într-un fluviu de sentimente dureroase, un adevărat tăvălug de suferință, însă de o mare putere spirituală, care l-a rupt treptat de fantezie, l-a spălat și l-a curățit atât de iluzia iubirii împlinite la modul absolut pe pământ, cât și de iluzia artei – pentru că *melancolia* dragostei este cea care *se face vers* (*Singurătate*).

Singurătatea, absența femeii, a ființei iubite trezește *melancolia*, iar *melancolia* naște *versul*. Versul lui Eminescu este profund *nostalgic*, pentru că exprimă, în esență, o pierdere imensă, o *jale* sfâșietoare, care depășește sfera romantică.

Sesizând rolul central al acestui aspect în lirica eminesciană, George Gană își intitulează studiul *Melancolia lui Eminescu*, ocupându-se în chiar primul capitol de precizarea *esenței* acestei melancolii.

G. Gană a fost preocupat să stabilească fizionomia lumii care generează o astfel de melancolie și o face folosindu-se de analizele profunde ale lui Jean Starobinski:

„Născută din slăbirea sacrului, din distanța crescândă dintre conștiință și divin și refractată și reflectată prin situațiile și operele cele mai diverse, ea este așchia din carnea acestei modernități, care de la greci încoace nu încetează a se naște”¹¹⁸.

O acoladă – care nu cuprinde mediul românesc, chiar dacă se poate vorbi și de un alt tip de *melancolie*, care e nostalgia paradisiacă, în virtutea căreia „am putea spune că Adam e cel dintâi melancolic”¹¹⁹ – unește antichitatea greacă și epoca modernă, după cum, ceva mai târziu, vom vedea că Eminescu însuși sesizează, definindu-se ca *modern*, deși se simte agresat și nu recomfortat de această constatare – așa cum se vor simți toți poeții noștri *moderni*, începând cu Bacovia – pe care și G. Gană observă și îl receptează tot ca *un spirit afin* lui Eminescu.

¹¹⁸ Cf. George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 9.

¹¹⁹ Idem, p. 12.

Eminescu nu se simte *modern* în adâncul ființei sale, ci *om al timpului modern* (bine zicea Maiorescu¹²⁰!), parte a unei conjuncturi istorice din care nu se putea smulge, de care nu putea face abstracție, lăsându-se *defazat*, chiar dacă reveria îl purta prin epoci ideale, ale lui Ștefan cel Mare¹²¹ sau Matei Basarab¹²² (*Scrisoarea III*, *Scrisoarea IV*, *Sărmanul Dionis*, etc.).

„Dacă epoca romantică a fost un timp al melancoliei, a fost pentru că anumite evoluții spirituale și sociale au cunoscut atunci faze critice. [...]

Melancolia, ca și termenii sinonimi *Weltschmerz*, *ennui*, *mal du siècle* ș. a. semnifică o insatisfacție sufletească sau o tristețe existențială care, în ultimă analiză, trebuie înțeleasă "ca un fenomen consecutiv *morții lui Dumnezeu* și secularizării conștiinței europene, începând de la Renaștere" [...].

Cu timpul..., viața spirituală s-a diminuat și omul a fost luat în stăpânire de urât și de nevoi:

"Preste tot credințele vechi mor, un materialism brutal le ia locul, cultura secolului mână-n mână cu sărăcia claselor lucrătoare amenință toată clădirea măreață a civilizației creștine".

Într-un cuvânt, "e o epocă în care ideile mari asfîțesc, în care zeii mor" [spunea Eminescu în *Timpul*, 5 aprilie 1879; v. *Opere*, X, p. 214].

Afirmatii asemănătoare aflăm și în alte articole. Iată încă două exemple:

"Ireligiozitatea se întinde într-un mod înspăimântător", scrie poetul la 6 septembrie 1880, pentru a reveni peste patru zile: "Disparițiunea sentimentului religios e de regretat nu numai la noi, dar pretutindenea" [*Opere*, XI, p. 325, 330]. [...]

E greu de găsit un poet romantic care să fi exprimat pe spații mai mari și cu o vibrație mai puternică decât Eminescu tristețea destrămării societății tradiționale a țării sale și nemulțumirea pentru stările de lucruri – sociale, economice, morale – produse de revoluția burgheză.

Reflexul acestei stări de spirit, documentată de toată publicistica, nu trebuie căutat numai în poezia lui de atitudine

¹²⁰ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Titu_Maiorescu.

¹²¹ Idem: <http://www.stefancelmare.ro/>.

¹²² Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Basarab.

socială, fiind un factor care a accentuat melancolia difuză în toată opera”¹²³.

Melancolia se repercutează în literatura vremii, de la Goethe¹²⁴ la Verlaine¹²⁵, dar și în lirica românească și Eminescu o sesizează ca atare:

„Ca poeți melancolici îi receptează pe Grigore Alexandrescu (*Și ca Byron, treaz de vântul cel sălbatic al durerii, / Palid stinge-Alexandrescu sânta candel-a sperării, / Descifrând eternitatea din ruina unui an*) și pe Bolintineanu (*Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare / Și astfel Bolintineanu începu cântecul său*) și chiar *veselul Alecsandri* e văzut și în această lumină mai sumbră: bard și "elegant poet de salon", "cu toate acestea se rătăcește pe piscurile de granit a gândirei în nourii cei suși ai melancoliei puternice" [*Opere*, XV, p. 142]”¹²⁶.

Am semnalat aceste lucruri acum, pentru că Eminescu însuși, în versul și în poezia amintite mai sus, leagă melancolia de *singurătate* (care dă titlul poemului), de absența iubitei, vers plecând de la care și G. Gană și-a inițiat studiul și observațiile.

Însă precizări importante conexe cu toate aceste aspecte urmează să facem și în subcapitolul următor, dar și în altele, subsecvente, din lucrarea de față.

În poezia lui Eminescu, exprimarea acestei deznădejdi a pierderii iubirii capătă vii tonalități de smerenie și pocăință.

Versurile au evidente sonorități psalmodice iar retorica și recuzita terminologică aparțin, fără dubii, palierului ortodox omiletic și filocalic.

Dosoftei și Miron Costin, poezia veche și moral-religioasă era, chiar și într-un mod paradoxal, model pentru primii poeți români, și ne referim aici inclusiv la cei denumiți neoanacreontici, după cum am văzut în volumul anterior.

Ecourile ortodoxe și filocalic-isihaste nu sunt necunoscute sau străine de poezia lui Eminescu, mai ales când acesta ajunge la tensiuni interioare aproape insuportabile și lasă ca durerea lui să curgă în mod fulminat în versuri.

Astfel de versuri au un temperament ortodox foarte bine conturat al sufletului deznădăjduit de lumeși

¹²³ George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 9-11, 13.

¹²⁴ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe.

¹²⁵ Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Verlaine.

¹²⁶ George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 15.

denimicnicia omeneascăși care nu poate fi confundat cu pesimismul și mizantropia schopenhaueriene.

Pecetea tradițională este recognoscibilă atât în plan spiritual-afectiv, cât și în planul stilistic și imagistico-muzical al poemelor – influența imaginilor și a sonurilor elegiace din imnografie nu e de lepădat, a plângerilor sfâșitoare.

Neaflarea idealui său de iubire, în lume, l-a făcut profund nefericit, a declanșat în el, cum spuneam, o revărsare sentimentală zdrobitoare, care are în versurile sale inconfundabile tonalități psalmodice și religioase.

În momentele de rememorare postumă a clipelor fericite de dragoste, iubita este chemată să *răsară* din *valurile vremii*, de unde a fost înghițită de marea acestei lumi viclene și înșelătoare: *Din valurile vremii, iubita mea, răesai... // Cum oare din noianul de neguri să te rump, / Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump... (Din valurile vremii...)*.

În *Sonete* există numeroase aluzii la textele fundamentale ale Ortodoxiei.

Un *Sonet* începe astfel cu următoarele versuri: *Când însuși glasul gândurilor tace, / Mă-ngână cântul unei dulci evlavii. Și continuă: Atunci te chem; chemarea-mi ascultavei? / Din neguri reci plutind te vei desface?*

Când însuși glasul gândurilor tace este un vers care ne trimite fără echivoc la repere isihaste, la *tăcerea gândurilor* la care nevoitorii ajung prin *rugăciunea inimii*.

Referința la *tăcerea gândurilor* sau *a minții*, nu ne poate conduce decât la o singură concluzie: poetul era un intim al textelor isihaste și filocalice.

Deși folosite într-un context care nu e religios (*tehnică literară* inițiată de Dosoftei, Cantemir și de scriitorii medievali), asemenea aluzii ne certifică influența covârșitoare pe care au avut-o asupra sa scrierile vechi și religioase și care iese la suprafață din sufletul lui, în momentele de maximă tensiune, de mare încordare spirituală.

În poezia prepașoptistă și pașoptistă există imne religioase și expresii poetice care secondează formulările dogmatice ale credinței ortodoxe, pasajele scripturale devenite liturgice sau des invocate în oratoria religioasă, dar nu am aflat o atât de mare intimidare cu ascetismul filocalic și cu isihasmul, ca în opera lui Eminescu.

Sau formula poetică mai concisă și mai puțin fastuoasă a aceloră – în comparație cu Eminescu – nu ne permite să

întrevedem sensuri la fel de bogate, deși ele ar fi putut fi cumva *subînțelese* de către autori.

Chemarea iubitei din *neguri* și din *valuri*, pe lângă faptul că partajează un topos tradițional, seamănă foarte mult cu o implorare a scoaterii ei din Infern, pentru că ea s-a lăsat înghițită de *valurile vremii* și ale *lumii*, s-a lăsat ademenită și înșelată de chipul trecător al acestei lumi deșarte.

Într-o variantă a poemului *Din valurile vremii*, poetul își arată dorința de a o mântui: *O, nu fugi, iubito, plutind astfel înnot/ Răpită de nimicul vieții și de tot/ Ca frunzele când toamna, pe lume-și mână vântu-i... /Din valurile vremii mă lasă să te mântui*¹²⁷.

Idealul său de femeie era o icoană de femeie, *o icoană de lumină (Singurătate), femeie între stele și stea între femei (Din valurile vremii...)*, care să se apropie cât mai mult, prin bunătate și frumusețe interioară, de arhetipul feminin, pe care Dumnezeu l-a arătat în Preacurata Sa Maică. El a așteptat să întâlnească în viață *femeia pe care mie / Dumnezeu Sântul o-a destinat (Din lyra spartă...)*.

Imaginea angelică a iubitei confirmă și ea un recurs la Ortodoxie, la felul în care este percepută femeia în Biserică, la cum trebuie să fie desăvârșirea ei: femeia curată și sfântă, urmând modelul Maicii Domnului și al Sfințelor.

De aceea, ea este purtătoare de pace și aducătoare de liniște în suflet: *Puterea nopții blând însenina-vei / Cu ochii mari și purtători de pace? / Răesai din umbra vremilor încoace, / Ca să te văd venind – ca-n vis, așa vii!*

Iar într-un alt *Sonet*, apropiere ei are ceva din puritatea genezei cosmice: *Tu nici nu știi a ta apropiere / Cum inima-mi de-adânc o liniștește, / Ca răsărirea stelei în tăcere.*

Imaginea femeii-stea apare și în *Luceafărul*: *O, vin', în părul tău bălai / S-anin cununi de stele, / Pe-a mele ceruri să răesai / Mai mândră decât ele.*

Însă și această imagistică face parte tot din mentalitatea ortodoxă a poporului român, pentru care *frumoasă ca luna și ca stelele* înseamnă o comparație nu cu *strălucirea exterioară* a astrilor, ci cu *lumina interioară* a frumuseții spirituale, care e veșnică.

Căci *luna între stele* este *cum e Fecioara între Sfinți*. Iar fata de împărat din *Luceafărul*, care este frumoasă ca *luna*

¹²⁷ Cf. M. Eminescu, *Opere*, III, ed. critică de Perpessicius, Ed. Fundația Regele Mihai I, București, 1944, p. 220.

între stele, are ca icoană a frumuseții pe Maica Domnului, după cum înseși versurile poemului ne descoperă.

Expresia în sine se regăsește și în *Istoria ieroglică* – [candelile templului] *ca soare lumina și ca luna între alte stele să arăta*¹²⁸ –, ceea ce ne dovedește peremptoriu vechimea ei și faptul că Eminescu, cel mai probabil, a descoperit-o într-un text medieval – posibil patristic, pentru că sursele omiletice erau izvoarele de inspirație pentru viziunile cosmice.

Iubirea este *visul de lumină (Atât de fragedă)*, momentul întâlnirii e *ceasul sfânt în care ne-ntâlnirăm* (sonetul *Sunt ani la mijloc...*), iar poetul speră cu disperare că iubirea îi va sfinți pe amândoi: *Ș-o să-mi rășai ca o icoană / A pururi Verginei Marii, / Pe fruntea ta purtând coroană – / Unde te duci? Când o să vii ? (Atât de fragedă...)*

În *Sărmanul Dionis*¹²⁹, iubirea dintre Dionis/Dan și Maria, sfințenia sentimentului dintre cei doi, îi face să recupereze starea de fericire a cuplului primordial, dar și puterile primilor oameni, pe care aceia le-au avut mai înainte de căderea din Rai.

Eminescu ne oferă, bineînțeles, un tablou, al forțelor umane corespunzând primordialității, născut din imaginația sa (ajutată și de *Hexaimera* și de alte precizări patristice), dar corespondența este evidentă.

Iubirea readuce sfințenia, recuperarea naturii umane inițiale nepervetite, prin iubire „se restaurează ființei și puritatea și atributele creatoare pe care le-a pierdut prin cădere, izvorul intact de sfințenie și putere”¹³⁰.

Rezonanțele onomastice sunt, de asemenea, un indicator spre sursa și optica creștină a poetului.

Imaginea iubirii sfințite prin statornicie apare în mai multe locuri în creația sa, ca de exemplu în poemul *Pe lângă plopii fără soț*:

Tu trebuia să te cuprinzi / De acel farmec sfânt, / Și noaptea candelă s-aprinzi / Iubirii pe pământ.

Regretul sfâșietor al lui Eminescu este *Că nu mai vrei să te arăți / Lumină de-ndeparte, / Cu ochii tăi întunecați / Renăscători din moarte! /.../ Prea mult un înger mi-ai părut / Și prea puțin femeie, / Ca fericirea ce-am avut / Să fi putut*

¹²⁸ Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglică*, op. cit., p. 131.

¹²⁹ Textul integral: http://ro.wikisource.org/wiki/S%C4%83rmanul_Dionis.

¹³⁰ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, Ed. Eminescu, București, 1976, p. 83-84.

*să steie. /.../ Și poate nici nu este loc / Pe-o lume de mizerii /
Pentr-un atât de sfânt noroc / Străbătător durerii! (S-a dus
amorul...).*

Suferința poetului era cu atât mai insuportabilă, cu cât simțea în conștiința și în inima sa că iubirea e veșnică, că nu este un sentiment perisabil, că ea nu se poate stinge, așa după cum și persoana iubită este destinată veșniciei.

Gândul extincției, al disoluției în neant, însemna o profundă măcinare și erodare interioară, întrucât era un non-sens pentru el. Iubirea nu poate accepta niciodată ideea de „absorbție în neant”, numai ura sau nepăsarea se pot împăca cu absurdul unei asemenea presupuneri.

Și aflăm aici o altă dovadă pentru a rejecta opiniile conform cărora Eminescu ar fi crezut și, în consecință, ar fi așteptat o „întoarcere în neființă” sau în *Nirvana*.

Aici, la Eminescu, nu e vorba de *Nirvana*, în viziune budistă, ci de o suferință devoratoare, nimicitoare, prin care sufletul poetului își simte *nimicul* (nimicnicia, vanitatea existenței), în mod spiritual, din cauza durerii foarte profunde.

Semnificative sunt versurile poemului *Când amintirile...*, din care răzbate logica imbatabilă a poetului: dacă universul, creat de Dumnezeu *din iubire*, rămâne mereu același, plin de aceeași splendoare, de ce nu poate să rămână și minunea iubirii nealterată?

Cum ar putea cosmosul să fie mai *nepieritor* decât iubirea, când *din iubire* a fost creat? Răspunsul nu poate fi decât acela că lipsa iubirii e o aberație, un non-sens, o nebunie care nu poate fi acceptată de un om cu mintea întreagă.

Poetul ar fi dorit ca și iubirea sa să fi fost la fel de statornică și de neclintită ca și frumusețea și neclintirea cosmică:

*Deasupra casei tale ies / Și azi aceleași stele, / Ce-au
luminat atât de des / Înduioșării mele. // Putut-au oare atâta
dor / În noapte să se stângă, / Când valurile de izvor / N-au
încetat să plângă, // Când luna trece prin stejari / Urmând
mereu în cale-și, / Când ochii tăi, tot încă mari, / Se uită
dulci și galeși?*

Eminescu insistă destul de mult, după cum s-a putut observa și din exemplele noastre, pe imaginea și conceptul de *răsărire* și de *renaștere* a iubitei din *neguri* și din *valuri*.

Acești termeni sunt foarte familiari oricărei conștiințe ortodoxe sau care cunoaște cărțile vechi, în fața căreia ei denumesc „întreitele valuri” ale patimilor care năvălesc peste oameni și „marea ce amară” a vieții acesteia și a lumii care trăiește în păcate.

În timp ce *noianul de neguri* are și el o semnificație similară, fiind o referire la scufundarea ei în adâncul uitării și al pierderii, care este Iadul și în care poetul nu suportă să o știe.

Verbele *a răsări* și *a renaște* au conotații anastasice, redemptorii, cu atât mai mult cu cât sunt așezate în același context cu marea învolburată și *aspră* (*Mai am un singur dor*) a lumii acesteia și cu *noianul de neguri* din care trebuie să iasă, să se înalțe, înviind, iubita sa:

Din noaptea vecinicei uitări / În care toate curg, / A vieții noastre desmierdări / Și raze din amurg, // De unde nu mai străbătu / Nimic din ce-au apus – / Aș vrea odată-n viață tu / Să te înalți în sus (Din noaptea).

Iubirea este cea care vrea să îl învieze, să-l renască, înălțându-l din mormânt și din Iad pe cel iubit, să-l ridice deasupra neputințelor și a defectelor proprii, să-l așeze în lumina care desăvârșește, în realitatea veșnică a Împărăției Cerurilor, unde nu mai poate fi atins de durere sau de stricăciune.

Eminescu ajunge în cele din urmă la constatarea experiată a faptului că persoana umană este o realitate veșnică, care devine veșnică prin nașterea sa în această lume și că iubirea se perpetuează dincolo de prezența ei și de contactul fizic, iar îndepărtarea și înstrăinarea de ființa iubită provoacă o suferință cruntă, o durere insuportabilă:

Icoana stelei ce-a murit / Încet pe cer se suie: / Era pe când nu s-a zărit, / Azi o vedem și nu e. // Tot astfel când al nostru dor / Pieri în noapte-adâncă, / Lumina stinsului amor / Ne urmărește încă (La steaua).

Simbolistica ortodoxă, pe temeiuri evanghelice, care aseamănă pe Sfinți cu stelele, pentru că ei sunt aștrii care luminează în Împărăția cea de sus, este și temeiul și motivația pentru care Eminescu folosește verbul *a răsări* cu conotații pascale, precum și comparații iconografice și *iluminatorii / fotianice*.

O dovadă în plus este și poemul-rugăciune către Preasfânta Fecioară, *Ră sai asupra mea...*:

*Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d-odinioară;
O, Maică Sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.*

*Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deși al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.*

*Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.*

*Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din cerul tău de stele:
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!*

Eminescu nu credea, prin urmare, în puterea gestului orfic sau dantesc de a coborî, ca un om simplu, în Infern, ci, în mod ortodox, credea în puterea rugăciunii și a iubirii, care imploră pe Dumnezeu și pe Preasfânta Sa Maică, ca să dăruiască mântuirea, înălțarea din *beznele* Iadului.

2. Filosofia umană cu *aripi de ceară*
versus rațiunea divină înscrisă în biblia
cosmică. Nostalgia Paradisului și rugăciunea.
Revelarea lui Dumnezeu

Problema cea mai acută rămâne mereu pentru el
[Eminescu]
determinarea raporturilor dintre Dumnezeu și lume,
dintre existența definită ca vremelnicie
și Ființa identificată cu Veșnicia...
el este mai cu seamă poetul unei viziuni cosmice,
este un însetat de Absolut.
Acestei exigențe îi este subordonată
întreaga sa lume lirică...

Rosa del Conte¹³¹

Aș dori să văd fața lui Dumnezeu, zise el unui înger, ce
trecea.

Mihai Eminescu, *Sărmanul Dionis*¹³²

Celălalt ideal al vieții sale, anterior și preeminent *visului* de iubire, a fost cel al cărturăriei, al înțelepciunii care se poate deprinde și prin care dorea să descopere tainele cele mai adânci ale lumii, ale universului și ale ființei umane.

Biografia poetului ne descoperă, de altfel, *cu asupra de măsură*, faptul că a fost un însetat al lecturii și al cunoașterii.

În poemele eminesciene se pot observa dilemele adolescentului Eminescu, care oscila între a se dedica exclusiv studiului și meditației, cu o pasiune *ascetică*, sau a se încredința chemărilor iubirii (*Floare albastră*, *Scrisoarea II*, etc.).

L-a ales pe primul și s-a întors la el mereu, cu fidelitate, în dezamăgirea sa amoroasă, dar nici întru acesta nu a cunoscut împlinirea, așa cum ne descoperă în două

¹³¹Rosa del Conte, op. cit., p. 26.

¹³² Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 53.

dintre marile sale poeme, *Memento mori* și *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară*.

În *Memento mori*, mesajul acesta e contextualizat istoric. Poetul a avut pretenția să picteze tabloul istoriei lumii, în liniile sale esențiale.

Poemul, de dimensiuni epopeice, e o istorie a *căderilor* umane, începând de la originile lumii până la sfârșitul ei.

Între *căderi*, o inserează și pe a sa, fără a se menaja.

Privegheat de nelipsita *lună argintie, ca un palid dulce soare* (chip *palid-simbolic* în *nțelepciunii solare*, divine, și care mai ghidează încă gândirea nostalgic-romantică în noaptea omenirii, cuprinse de *forma cugetării reci*), poetul coboară de la o lume ideală, formulată după modelul originar-religios al Paradisului în care *sfinții se preîmbă în lungi haine de lumină*, până când ajunge la istoria lumii care este o sumă de secvențialități, terminate cu epuizarea și *înserarea* cugetărilor: *Înserează și apune greul soare-n văi de mite*. Decriptarea versului apare spre sfârșitul poemului: *e apus de Zeitate ș-asfințire de idei*. Vom reveni.

Aceeași concepție despre Paradis o regăsim și în alte poeme, ca spre exemplu în drama *Ștefan cel Tânăr*, în care apare Ștefan cel Mare vorbind cu boierii, înainte de moarte: *Eu mă duc / La insula aceea scăldată-n ape sante / Unde din arbori negri cânt sfinți cu glasuri blânde / Și unde luna-i soare, vărsând gândiri de aur / Pe lumea liniștită*.

Despre luna care, în Împărăția lui Dumnezeu, va lumina ca soarele, ne informează *Scriptura*, pe care o citează și Dimitrie Cantemir în *Divanul* său: „Adeverește: *lumina lui* [a Raiului, a Ierusalimului ceresc] *iaste Mielul, căci noapte nu va fi acolo* (Apoc. gl. 21, sh.25).

Și Isaiia: *Nu va mai apune soarele tău* (gl. 60, sh. 20). O, luminoasă să va lumina lumii prefăce, precum dzice: ***Fi-va lumina lunii ca a soarelui și lumina soarelui înșeptită*** (Isaiia gl. 30, sh. 26)”¹³³.

Observăm că *lumina lumii* și *lumina lunii* sunt aici sinonime.

Interpretarea tradițională, pe care o oferă și Cantemir, e aceea că *lumina lunii* simbolizează *nțelepciunea* acestei lumi (irizarea ei harică), care este acum parțială și care va deveni

¹³³ Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava nțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990, p. 104.

ca a soarelui, când oamenii vor vedea pe Soarele-Dumnezeu în față.

Imaginea Paradisului este recurentă în poem.

Insistăm pe această discuție, pentru că există două *naturi* în poezia lui Eminescu: una paradisiacă, edenică, și alta, care este natura cosmică, ce păstrează multe trăsături ale purității și frumuseții ei originare, care are elementele unui *spațiu securizant*, dar nu are aceleași virtuți ca Paradisul, ci este numai *tinda* lui, *pridvorul*.

Această natură nu deține datele unei fericiri eterne, ci numai urme, *semne nostalgice* (Blaga¹³⁴ le va numi *rune*, din cauza neclarității lor pentru conștiința modernă).

Civilizația umană ideală, în concepția poetului, este civilizația paradisiacă, *polisul* edenic, Cetatea Raiului, a Ierusalimului celui de sus – în antiteză cu *orașul lacrărilor*, cum numește Antim Ivireanul pământul acesta, care e *vale a plângerii*.

Eminescu susține acest lucru, între paranteze romantice, atunci când elogiază, în *Memento mori*, lumea configurată ca un Paradis al Daciei antice – dar și împărăția soarelui și a lunii –, după ce, anterior, trecuse în revistă marile civilizații care s-au succedat în istorie, care s-au înălțat și au decăzut și care formează însăși *panorama deșertăciunilor* la care face referire subtitlul poemului *Memento mori*.

Poemul a cunoscut, de altfel, numeroase titluri, între care: *Tempora mutantur*, *Vanitatum vanitas*, *Skepsis*, *Cugetări*, *Panorama deșertăciunilor*, *Diorama*, și, în sfârșit, *Memento mori*¹³⁵.

Toate acele civilizații, fiind creație umană și edificii ale idealurilor umane vane, babilonice, care nu se confundă cu voia lui Dumnezeu, sunt *deșertăciune a deșertăciunilor* (Eccl. 1, 2), pentru că *gândurile oamenilor sunt deșarte* (Ps. 93, 11).

În viziunea lui Eminescu, cetatea umană ideală este numai aceea care se confundă cu natura creată de Dumnezeu, care este astfel o parte organică din cosmos, pentru că acest cosmos este creația Sa și nu se luptă împotriva voii Sale veșnice, ci curge în sensul pe care i l-a proniat Ziditorul lui.

¹³⁴ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

¹³⁵ Cf. L.[adislau] Găldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei RPR, București, 1964, p. 110.

O astfel de cetate, fiind parte integrantă a cosmosului, a universului, este una paradisiacă, în opoziție cu cea de tip babilonic sau faraonic.

Astfel își închipuie Eminescu civilizația străbunilor săi, a vechilor daci:

*Lângă râuri argintoase, care mișcă-n mii de valuri
A lor glasuri înmiite, printre codrii, printre dealuri,
Printre bolți săpate-n munte, lunecând întunecos,
Acolo-s dumbrăvi de aur cu poiene constelate,
Codrii de argint ce mișcă a lor ramuri luminate
Și păduri de-aramă roșă răsunând armonios.*

*Munți se-nalță, văi coboară, râuri limpezesc sub soare,
Purtând pe-albia lor albă insule fermecătoare,
Ce par straturi uriașe cu copacii înfloriți –
Acolo Dochia are un palat din stânce sure,
A lui stâlpi-s munți de piatră, a lui streășin-o pădure,
A cărei copaci se mișcă între nouri adânciți.*

*Iar o vale nesfârșită ca pustiile Saharei,
Cu de flori straturi înalte ca oaze zâmbitoare,
Cu un fluviu care poartă a lui insule pe el,
E grădina luminată a palatului în munte –
A lui scări de stânci înalte sunt crăpate și cărunte,
Iar în halele lui negre strălucind ca și oțel*

*Sunt păduri de flori, căci mari-s florile ca sălci pletoase,
Tufele cele de roze sunt dumbrave-ntunecoase,
Presărate ca cu lune înfoiete ce s-aprind;
Vioarelele-s ca stele vinete de dimineață,
Ale rozelor lumine împlu stânca cu roșeață,
Ale crinilor potire sunt ca urne de argint.*

*Printre luncile de roze și de flori mândre dumbrave
Zbor gândaci ca pietre scumpe, zboară fluturi ca și nave,
Zidite din nălucire, din colori și din miros,
Curcubău sunt a lor aripi și oglindă diamantină,
Ce reflectă-n ele lumea înflorită din grădină,
A lor murmur împlu lumea de-un cutremur voluptos. /.../*

*Iară fluviul care taie înfinit-acea grădină
Desfășoară-în largi oglinde a lui apă cristalină,*

*Insulele, ce le poartă, în adâncu-i nasc și pier;
Pe oglinzile-i mărețe, ale stelelor icoane
Umede se nasc din fundu-i printre ape diafane,
Cât uitându-te în fluviu pari a te uita în ceri.*

*Și cu scorburi de tămâie și cu prund de ambră de-aur,
Insulele se înalță cu dumbrăvile de laur,
Zugrăvindu-se în fundul râului celui profund,
Cât se pare că din una și aceeași rădăcină
Un Rai dulce se înalță, sub a stelelor lumină,
Alt Rai s-adâncește mândru într-al fluviului fund.*

*Pulbere de-argint pe drumuri, pe-a lor plaiuri verzi – o
ploaie –
Snopi de flori cireșii poartă pe-a lor ramuri ce se-ndoaie
Și de vânt scutură grele omătul trandafiriu
A-nfloririi lor bogate, ce mânat se grămădește
În troiene de ninsoare, care roză strălucește,
Pe când salcii argintoase tremur sânte peste râu.*

*Aeru-i văratic, moale, stele izvorăsc pe ceruri,
Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viață de misteruri,
Vântu-ngreunând cu miros, cu lumini aerul cald;
Dintr-un arbore într-altul mreje lungi diamantine
Vioriu sclipesc suspinse într-a lunii dulci lumine,
Rar și diafan țesute de painjeni de smarald. /.../*

*Ăsta-i **Raiul Daciei veche**, – a zeilor împărăție:
Într-un loc e zi eternă – sara-n altu-n vecinicie,
Iar în altul, zori eterne cu-aer răcoros de mai;
Sufletele mari viteze ale-eroilor Daciei
După moarte vin în șiruri luminoase ce învie –
Vin prin poarta răsăririi care-i **poarta de la Rai**.*

Cetatea vechilor daci, ca și plaiurile paradisiace pe care locuiesc ei, are legătură cu cerul, lumea de jos și cea de sus au o continuitate firească (o continuitate a cărei precizare am remarcat-o și în poezia anterior discutată): *Înrădăcinată-n munte cu trunchi lungi de neagră stâncă, / Răpezită nalt în aer din prăpastia adâncă, / Sarmisegetuza-ajunge norii cu-a murilor colți.*

Legătura cu literatura medievală o remarcă Mihai Moraru – care observa că toposul *elogierii Italiei*, în literatura noastră, pleacă din „epoca lui Miron Costin, Dosoftei, Cantemir” – : „Din aceeași epocă a scrisului românesc (sfârșitul secolului al XVII-lea) datează și motive conexe acestui topos: filosofia ciclică a istoriei, idealizarea peisajului autohton, ba chiar și germenii dacismului, prezenți mai ales la Cantemir”¹³⁶ (identificabili mai ales în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*¹³⁷).

Tabloul este mult mai vast și cuprinde mult mai multe strofe, pe care însă renunțăm a le reproduce în întregime, exemplele citate fiind (credem) suficiente.

Este semnificativ faptul că asemenea imagini paradisiace, având aceleași virtuți ale Raiului primordial, le întâlnim și în alte poeme, ca *Miradoniz*, precum și în nuvela *Cezara*, în descrierea insulei lui Euthanasius, în *Sărmanul Dionis* sau în *Geniu pustiu*.

O variantă manuscrisă a poemului *Memento mori* cuprindea și aceste versuri:

*De dau într-o parte mreața ce, perdea trandafirie,
După ea ascunde-apusul, văd o lume argintie,
Și-n câmpii albastre împlă generațiile de sfinți;
Unii vezi cu fruntea creață de adâncu-nțelepciunii,
Alții-n seninul credinței și cu mirul rugăciunii,
Îngerii prin rai îi poartă c-ochii mari, adânci, cumiști.*

*Iar în mijlocul câmpiei, se ridică-n [...] soare
Un deal verde și în fruntea-i se usuc-o cruce mare,
Aurită de lumina sfânt-a soarelui ceresc.
Și-ncet iar se desfășoară mreață de aur eteric,
Ochiu-mi se păienjenește privind sec în întuneric,
Și-n apusul negru, rece, ale nopții umbre cresc.*

*Prin câmpiile albastre și cu straturi de ninsoare
Râuri de stele în valuri unde le își desfășoară,
Florile pe lugeri de-aur lune sunt ce blând sclipesc,
Varsă-n lumea lor cerească o lumină viorie
Ce străbate-n raze vineți atmosfera argintie*

¹³⁶ Mihai Moraru, op. cit., p. 205.

¹³⁷ Pentru download:

http://cantemir.asm.md/files/u1/hronicul_vechimei_a_romano_moldo_vlahilor_vol_I.pdf.

*Și cântări aeriene printre straturi lin roiesc*¹³⁸.

Imaginea cea mai percutantă este cea a *florilor* care *lune sunt ce blând sclipesc*, iar consonanța vizionară cu Raiul dacilor din *Memento mori* constă tocmai în gigantismul imagistic, în dilatarea enormă a dimensiunilor.

Fapt ce corespunde tradiției și credinței intime a poporului său, conform căroră *patria* este *Raiul*, și nu *pământul acesta*.

Pământul acesta este *tinda Bisericii* și *pridvorul Raiului*, dar nu *Raiul însuși*, așa cum, secondând literatura patristică, susțin cazaniile coresiene și varlaamiene, precum și didahiile antimiene.

Pentru acest tip de viziuni gigantice, Eminescu a avut ca surse *Hexaemera* (comentarii la zilele Creației) care au circulat și la noi în tot evul mediu, ale Sfinților Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Ambrozie al Milanului¹³⁹, al lui Ioan Exarhul, etc.

De altfel, numărul unor astfel de scrieri în literatura patristică este destul de mare – și când spun *patristică* nu mă opresc la secolul al VIII-lea.

Comparațiile dintre elementele vegetale și aștrii cerești, foarte frecvente în poezia eminesciană, sunt inspirate de anumite comentarii ale Sfântului Vasile, la zilele creației:

„Dacă vreodată într-o noapte senină, privind frumusețea cea nespūsă a stelelor, ți-ai făcut o idee despre Arhitectul universului și te-ai întrebat cine *a brodat cerul cu aceste flori* (subl. n.) și te-ai gândit că în cele ce vezi pe cer, plăcerea este mai mare decât trebuința; și iarăși, dacă ziua, cu mintea trează, ai cunoscut minunățiile zilei și prin cele văzute te gândești la Cel nevăzut, atunci ești pregătit să asculți cele ce se vor grăi și ești potrivit să faci parte din mulțimea care se găsește în această *biserică* [textual: *teatru*] sfântă și fericită¹⁴⁰. [...]

Pământul și-a primit podoaba lui de la cele ce au răsărit în el; *cerului i-a dat podoabă florile stelelor* (subl. n.) și a

¹³⁸ Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 965.

¹³⁹ A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ambrozie_al_Milanului.

¹⁴⁰ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia a VI-a din Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii și cuvântări*, col. PSB, vol. 17, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1986, op. cit., p. 131. Sublinierile ne aparțin.

fost împodobit și cu pereche celor doi luminători, care, ca niște ochi gemeni, se uită spre pământ...”¹⁴¹.

În același fel interpretează și Sfântul Ioan Gură de Aur crearea astrilor cerești în ziua a patra, recurgând la același paralelism între pământ și cer și între flori și stele:

„Gândește-te, iubite, ce frumoasă e priveliștea cerului înstelat în miez de noapte! E mai încântător decât multe livezi și grădini cu flori! E împodobit, ca și cu niște flori, cu fel de fel de stele, care-și trimit pe pământ lumina lor”¹⁴².

Dar și Sfântul Ambrozio al Milanului:

„Etenim quanto majorem his gratiam creator donavit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebrae per lunae stellarumque fulgorem, coelum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere...”¹⁴³.

Bolintineanu sesizează și el această oglindire, care are sursă patristică: *În nori s-ascunde luna și cerul fără lună / Mai viu lucește-n noapte cu splendida-i cunună [de stele]. / E cerul ce se miră în câmpul înflorit / Sau câmpul se răsfrânge în cerul strălucit? (Aleiza);*

Și stelele, flori d-aur, în spațiu drag se scaldă (Fericirea);

Și stelele, flori d-aur în câmpii din eter; / Această simpatie între pământ și cer... ; Scânteie-albastra mare sub ploaia sa de stele / Și luncile-eterate cu florile de foc... (Conrad).

Metafore asemănătoare se pot regăsi în lirica lui A. de Lamartine¹⁴⁴, unde cerurile sunt numite *champs d'azur* (*L'Hymne de la Nuit*)¹⁴⁵ sau *beaux astres! fleurs du ciel dont le lis est jaloux* (*Les étoiles*)¹⁴⁶.

¹⁴¹ Idem, *Omilia a VII-a*, p. 147.

¹⁴² Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia la Facere I*, col. PSB, vol. 21, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1987, p. 83-84.

¹⁴³ Sfântul Ambrozio al Mediolanului, *Comentariu la Hexameron în 6 cărți*, în PL 14, col. 190A.

Traducerea noastră la textul citat din latină: „Într-adevăr, Creatorul a dăruit acestora multă frumusețe, încât aerul singur strălucește de marea lumină a soarelui, ziua este limpede, întunericul nopții este iluminat de razele lunii și ale stelelor, cerul, ca și cum ar fi încununat de cineva cu flori, așa scânteiază cu focul luminătorilor, încât crezi că vor dăinui ca să împodobească Raiul ca niște coliere vii de trandafiri înflorind parfumați...”.

¹⁴⁴ A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_de_Lamartine.

¹⁴⁵ În franceză: câmpii de azur (Imnul nopții).

¹⁴⁶ Idem: frumoase stele! Flori ale cerului pe care crinul este gelos (Stelele).

Pentru cine ar opina că trebuie stabilită o filiație și că Lamartine trebuie considerat ca punct de pornire al dezvoltărilor ulterioare din poemele lui Bolintineanu și Eminescu, mărturisesc că expresiile românești mi se par mai apropiate de cele patristice evocate mai sus.

În opinia mea, chiar dacă Lamartine *le-a sugerat* poetizarea acestei exegeze teologice, ea nu le era necunoscută.

Lamartine folosea și el aceleași surse – ca dovadă că, în aceleași versuri, vorbește despre *lalyre des cieux*¹⁴⁷, iar imaginea *universului* creat de Cuvântul lui Dumnezeu *ca o liră* este de la Sfântul Atanasie cel Mare (contagiată sau nu de *muzica sferelor*, în metafora lamartiniană).

De asemenea, nu cred într-o coincidență tropic-estetică, în ce privește preferința poezilor români pentru această relatare celestă, care să excludă o rațiune psihologică și spirituală profundă.

Cred că nici lui Bolintineanu și, mai cu seamă, nici lui Eminescu nu le era necunoscută exegeza patristică tradițională, explicația *împodobirii cerului* oferită în Biserică.

Spre exemplu, în același poem, Lamartine contemplă cerul înstelat ca un *labyrinthe de feux où le regard se perd*¹⁴⁸, dar această metaforă, și ca ea altele, care nu oferă semnificații comune ariei răsăritene, care să incite conștiința poezilor noștri, nu este reprodusă nicăieri în lirica noastră pașoptistă ori în cea eminesciană.

Să nu fi fost destul de seducătoare *stilistic*, destul de *fecundă* pentru eminesciene zboruri cosmice ale imaginației?

Nu cred că acesta poate fi răspunsul, ci acela că, deși motivul *labirintului* nu este cu desăvârșire absent din literatura română veche, el are doar conotații negative, așa cum se întâmplă în *Istoria ieroglică* a lui Dimitrie Cantemir:

„*Construcția labirintică* este un fenomen în afara firii, condamnat la pieire de însăși acțiunea mișcării ciclice în cadrul căreia acesta survine ca o anomalie, este un fenomen amoral în sine și imoral din perspectivă uman-rațională...”¹⁴⁹.

Pornind de la hermeneutica vasiliană și patristică, în general, care nu ne îndoim că îi erau cunoscute, Eminescu, purtat de elanuri vizionare, a putut concepe metafore de genul

¹⁴⁷ În franceză: *lira cerurilor*.

¹⁴⁸ Idem: labirint de foc în care privirea se pierde.

¹⁴⁹ Mihai Moraru, op. cit., p. 160.

celor pe care le putem descoperi în fragmentele poetice reproduse anterior.

Aceste, prin amploare, dovedesc că că Eminescu era la curent cu hermeneutica milenară și abisală pe care o presupuneau, singura care poate justifica un avânt vizionar de o asemenea grandoare: *poiene constelate, /.../ Tufele cele de roze sunt dumbrave-ntunecoase, / Presărate ca cu lune înfoiete ce s-aprind; / Viorelele-s ca stele vinete de dimineață, / Ale rozelor lumine împlu stânca cu roșeață..., /.../ Aeru-i văratic, moale, stele izvorăsc pe ceruri, / Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viață de misteruri...* (a se remarca, în ultimele două versuri, paralelismul dintre nașterea/izvorârea/originarea stelelor pe cer și a florilor pe plaiuri, cu aluzie la puritatea originară a creației);

Florile pe lugeri de-aur lune sunt ce blând sclipesc, / Varsă-n lumea lor cerească o lumină viorie / Ce străbate-n raze vineți atmosfera argintie... etc.

Exemplele de acest fel din poetica eminesciană pot fi însă mult mai cuprinzătoare și vor mai apărea și în alte capitole, pe parcursul lucrării noastre.

Imaginile acestea poetice sunt înrudite cu viziunile cosmice și paradisiace din *Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu* și pot fi insuflate și de alte surse ortodoxe, ca *Hexaameronul* lui Ioan Exarhul (scriitor bisericesc bulgar, din secolele X-XI):

„Când văd cerul împodobit cu stele, *cu sori și cu lune* (subl. n.), pământul împodobit cu ierburi și copaci, marea bogată în toate soiurile de pești și de perle, ajungând apoi să iau seama la om, mintea mi se rătăcește de minunare și nu izbutesc a pricepe cum este adăpostit într-un trup atât de mărunț atâta înălțare a spiritului, care îmbrățișează întreg pământul și merge încă și mai sus decât cerurile.

De ce este legat acest intelect? Și când iese din corp, cum străbate el tavanele încăperilor, cum merge dincolo de văzduh, cum depășește norii, soarele, luna, cercurile ei, stelele, eterul, cerurile și în aceeași clipă se găsește în corpul omului?

Cu ce aripi se înalță? Pe ce căi zboară? Nu izbutesc a urmări!”¹⁵⁰.

O asemenea atitudine explică elanurile vizionare ale lui Dionis/Dan.

¹⁵⁰Cf. Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 399-400, n. 17.

Libertatea de gândire a poetului și expansionismul cosmic și cognitiv sunt îngăduite de *permisivitatea* cugetării bizantine și est-europene și de aceea Eminescu își permite să asimileze osmotice în *filosofia* sa structurile interrogative ale lui Kant sau ale altor filosofi, scriitori și gânditori ai epocii, la care face referire în nuvele.

Însă chiar sintagma ca atare, *sori și lune*, apare în *Memento mori*, în descrierea luptei dintre zeii daci și cei romani: *Lupta-i crudă, lungă, aspră. Lumin pavezele dave, / Sori și lune repezite printr-a norilor dumbrave / Ard albastrele armure ale zeilor romani.*

Și revenind la poemul epopeic *Memento mori*, în care Eminescu contemplă însăși *epopeea* istoriei umane, a gândurilor și idealurilor omenești, putem pune în paralel Raiul Daciei și distrugerea lui, cu măreția și decăderea celorlalte civilizații umane, ca să înțelegem mai bine viziunea eminesciană.

Celelalte civilizații umane nu sunt crescute din natura însăși, nu au legătură și continuitate cu cerul, cu lumea de sus a Sfinților, a strămoșilor, nu intră în ordinea cosmică zidită de Dumnezeu, ci sunt concepute după calcule omenești, direct proporțional cu trufia omenească care le proiectează.

Ele încearcă să ia cu asalt cerul, în loc să fie o reflectare a lui, un chip al Împărăției celei de sus, așa cum este lumea dacilor.

Nefiind integrate în ritmul și în rosturile naturale, firești, ale lumii create de Dumnezeu, cetățile și civilizațiile care se construiesc din trufia umană, care au la temelie păcatul mândriei, sunt măcinate treptat de înseși păcatele omenești și sfârșesc în distrugere și în ruină.

Natura cotropește aceste ruine, odinioară falnice zidiri, ironizând nădejdea vană a constructorilor, a creatorilor umani.

Faima și măreția lor rămâne numai ca o umbră și ca o vagă amintire, pe care toată creația lui Dumnezeu (păduri, munți, mări și râuri), care are perenitatea *gândului* lui Dumnezeu, această creație ce rămâne sublimă și după moartea civilizațiilor, îngână dureros idealurile de mărire ale oamenilor.

Postum, despre Babilon vorbește *aerul care se-ncheagă în tablouri mincinoase*, iar Egiptul e reprodus de *toat-a apei ș-a pustiei și a nopții măreție care se unesc să-mbrace*

mândru veche-acea împărăție / Să învie în deșerturi șir de visuri ce te mint.

În vreme ce amintirea Eladei e refăcută în *imagini de talazuri* ale mării de azur.

Babilonul a fost odinioară *cetate mândră cât o țară, o cetate / Cu muri lungi cât patru zile, cu o mare de palate....*

Regele Nabucodonosor, cu *schimbătoarea lui gândire*, avea impresia că ține o *lume-n mâna-i*.

Ironia lui Eminescu este cât se poate de usturătoare la adresa acestuia: *Ce-i lipsea lui oare-n lume chiar ca Dumnezeu să fie? / Ar fi fost Dumnezeu însuși, dacă – dacă nu murea.* Se observă lesne că poetul urmează îndeaproape textul scriptural în caracterizarea lui Nabucodonosor.

Asemenea lui, Sardanapal stă culcat *la mese-n veci întinse*, încântat fiind de *vinuri dulci, mirositoare și femei cu chipul pal*, într-o Asie îmbătată de *plăceri molateci*.

Însă consecințele trufiei și ale păcatelor sunt altele decât proiectata măreție nemuritoare:

*Azi? Vei rătăci degeaba în câmpia nisipoasă:
Numai aerul se-ncheagă în tablouri mincinoase,
Numai munții, gărzi de piatră stau și azi în al lor post;
Ca o umbră asiaticul prin pustiu calu-și alungă,
De-l întrebi: unde-i Ninive? el ridică mâna-i lungă,
– Unde este? nu știu, zice, mai nu știu nici unde-a fost.*

Din Egiptul antic a rămas numai o apariție fantomatică, un fel de *fata morgana* a deșertului. Doar Nilul și pustiiul mai îngână măreția trecutului.

Memphis, *cetate de giganti*, este descrisă astfel: *Suntgândiri arhitectonici de-o grozavă măreție, / Au zidit munte pe munte în antica lui trufie....* Ireală ei grandoare o făcea să pară *răsărită din visările pustiei*.

Însă prezentul înseamnă destrămare: *Memphis, Theba, țara-ntreagă coperită-i de ruine, / Prin pustiu străbat sălbatec mari familii beduine....*

Pedeapsa pentru păcate nu ocolește nici pe poporul lui Dumnezeu, Israelul (și aici Eminescu urmează din nou relatările din *Sfânta Scriptură*): *Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare / Cântărețul [cel ce cântă cântare Domnului] își anină arfa lui tremurătoare [în vremea captivității babilonice, cf. ps. 136]; /.../ Și popor și regi și preoți îngropați-s sub ruine. / Pe Sion templul se sparge –*

niciun arc nu se mai ține, / Azi grămezi mai sunt de piatră din cetatea [Ierusalim] cea de ieri, împlinindu-se astfel prorocia Mântuitorului.

Grecia antică și Roma au aceeași soartă: măririi lor i-au urmat decăderea. În urma destrămării culturii elenistice (idealizate de poet, tocmai pentru a sugera forța ei seducătoare până în zilele noastre), *marea-nfiorată de sublima ei durere, / În imagini de talazuri, cânt-a Greciei cădere.*

Iar trufia romanilor, *popor de regi*, sfârșește în *nunta grozavă a Romei* cu focul, înecată de nebunia lui Nero: *Urbea [Roma] își frământă falnic valuri mari de fum și jar; / Din diluviul de flăcări, lung întins ca o genune, / Vezi neatins cu arcuri de-aur un palat ca o minune / Și din frunte-i cântă Neron... cântul Troiei funerar* [aluzie la întemeierea Romei de către Eneas, de troieni].

Ion Heliade Rădulescu face o comparație între căderea civilizațiilor antice, greacă și romană, și căderea primilor oameni din Rai.

În partea a patra a poemului *Anatolida sau Omul și forțele*, intitulată *Arborul științei*, reproducând pasajul biblic despre căderea Protopărinților Adam și Eva, o aseamănă, în planul evenimentelor esențiale din istoria umanității și al semnificațiilor decăderii și prăbușirii, cu distrugerea vechilor civilizații, a Greciei și a Romei, în interiorul concepției mai largi, străvechi bizantine, conform căreia lumea a coborât în permanență treptele decăderii, a urmat descenderii de la o stare spirituală, *cultă* (a se remarca sinonimia, în concepție pașoptistă, între *duhovnicesc* și *cult*), înaltă către o conștiință din ce în ce mai întunecată, mai neclară a adevărului, până când a venit Revelația:

*De este o cădere, a fost ș-o stare cultă
De arte, de științe, de pace, de dreptate,
D-amor, de armonie, de bunuri legitime,
A fost ș-o fericire.*

*A Greciei cădere în sine presupune
Ș-o mare naintare, în care înfloriră
Virtuți, științe, arte și drept și libertate,
În care se nascură ș-atât se dezvoltară
Talente, minți și genii, eroi și legislatori;*

*A Greciei cădere ne dă să înțelegem,
Din fapte-nvederate, c-a fost a lumii școală,
Precum căderea Romei ne-nvederează-n faptă
C-a fost odinioară și doamnă, și potente.*

*A omului cădere de ce să n-aibă-n sine
Aceeași însemnare? de ce să nu ne spuie
D-un nalt grad de cultură în care omenirea
A fost ajuns odată și a căzut la urmă?*

*Toți popolii din lume conservă suvenirea
D-o stare foarte naltă din care căzu omul.*

*Tradiția îi dete și forme variate,
Și nume, după locuri: la unii ev de aur [Hesiod¹⁵¹],
La alții paradise, la mulți divină eră,
Cereasca-mpărăție, perfecta fericire.*

*S-a zis că pe atunci locuitorii Terrei
Era mai sus de oameni cu mintea, cu puterea,
Când, domni pe elemente [stihii], răstrăbătea pământul
Și aerul și marea, când spațiul și timpul
Era al lor dominiu; perfecta fericire
Sau absolutul bine era a lor avere,
Legitim eritagiul. /.../*

*E cu metod Scriptura, căci atestând căderea
Ne spune câte-există și cum vorbește lumea
De arborul științei /.../*

*Căzut-ai prin eroare-ți, lipsit de preștiință;
Prin Dumnezeu-Cuvântul te nalță la splendoarea,
La starea-ți primitivă [primară, originară].*

Heliade reproduce aici concepția bizantină în conformitate cu care mitologiile sunt o *anamneză neclară*, o amintire ștearsă a adevărului primordial.

Paradisul original sau *potopul* sunt două astfel de momente care există în memoria întregii umanități, de pe toată suprafața globului pământesc, sfidând distanțele

¹⁵¹ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Hesiod>.

geografice, deosebiriile dintre civilizații sau izolaționismul cultural și dovedind un izvor uman comun și o conștiință primară fundamentală și superioară.

De reținut este ideea că semnificația acestor căderi nu este una aleatorie și că pronia dumnezeiască încadrează aceste căderi, în fața ochilor contemplativi ai conștiinței umane, într-o pedagogie universală destinată rațiunii care înțelege *semnele istoriei*.

Fapt evidențiat și de Eminescu, care, după ce rememorează căderea unora dintre cele mai mari civilizații, ajungând la Grecia și la filosofia-i specifică, speculativă, se întreabă: *Dar mai știi?... N-auzim noaptea armonia din pleiade? / Știm de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimțite cade?*

Parcă-l auzim pe Miron Costin: *Ce nu petrece lumea și în ce nu-i cădere? (Viața lumii)*.

Nu ar fi prima dată pe parcursul acestui poem când s-ar face *auzit* Costin, pentru că, după cum remarcase și Gálđi, în chiar primele strofe aflăm versuri (*Eu sub arcurile negre, cu stâlpi nalți suiți în stele / Ascultând cu adâncime glasul gândurilor mele, / Uriașa roat-a vremii înapoi eu o întorc. /.../ ...eu privesc și tot privesc / La v-o piatră ce însamnă a istoriei hotară /.../ Acolo îmi place roata câte-o clipă s-o opresc!*) care ne amintesc de *Viața lumii* (*Trece veacul desfrânat, trec anii cu roata*).

La sfârșitul poemului, imaginea costiniană a roții va reveni: *Ș-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire. / Din mărire la cădere, din cădere la mărire / Astfel vezi roata istoriei întorcând schițele (spițele) ei* ¹⁵².

Poetul însuși se ipostiază ca un Orfeu¹⁵³ care profetește, prin *cântarea* sa, nu căderea Greciei, ci a lumii, Euridice¹⁵⁴ a sa fiind universul întreg: *Oceanele-nfinirei o cântare-mi par c-ascult. / Nu simțim lumea pătrunsă de-o durere lungă, vană? Poate urmează-a arfei-antice suspinare-aeriană, / Poate că în văi de chaos ne-am pierdut de mult... de mult*.

Îi era propriu lui Eminescu să depărteze perspectiva și să contemple *timpul* și *istoria* ca pe ceva petrecut, derulat, știind dinainte că va veni ziua când se va pune punct succesiunii de *căderi* ale oamenilor și ale civilizațiilor instaurate de ei, ca semne ale puterii umane.

¹⁵² Cf. L. Gálđi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 114, 133.

¹⁵³ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Orfeu>.

¹⁵⁴ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Euridice_%28nimfa%29.

Ceea ce este esențial de observat, în reproducerea acestor *căderi*, este că ele nu se rezumă, în viziunea eminesciană, la o simplă enumerare.

În ordinea acestei enumerări intră nu numai civilizații, ci și oameni, avându-se în vedere nu numai o evaluare istorică, ci și o căutare mult mai adâncă a sensului lumii, care să explice cauzele profunde ale evenimentelor istorice.

Nu s-a remarcat prea atent până acum, dar alături de Nabucodonosor și Sardanapal, de faraoni și de Nero, de împărați îmbuibăți de plăceri, vanitoși sau nebuni, Eminescu îi așază, în rândul celor care *au fost și nu mai sunt* (*ubi sunt qui ante nos?*) și pe împărații-profeți David și Solomon ai Israelului antic, cât și pe filosofi, artiștii și poeții Greciei antice.

Căderea nu ocolește pe nimeni, nu menajează spiritele înalte, după cum nici moartea nu face diferențe între oameni – o concepție arhiprezentă în scrierile medievale românești.

Filosofii, artiștii și poeții Eladei sunt reprezentați aici în mod semnificativ de Pitagora¹⁵⁵, *cugetătorul palid* cu *gândirea în doliu*, care *grămădește lumea într-un singur semn* pe care *el în taină nu îl crede*, de Pigmalion, *orbul sculptor*, care sculptează femeia cu *eterna-i fire* și cu *cruda ei simțire* pentru a fi *o durere-ncremenită printre secolii ce trec* (simptomatic, în altă parte o numește *Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie – Venere și Madonă*), și de Orfeu, care înnebunește și își aruncă lira în mare, liră a cărei soartă o urmează întreaga Grece antică.

Cred că și lui Eminescu, care încerca să se imagineze un Orfeu-profet, anunțând *căderea* lumii, i-a fost frică de *nebunie*, dar nu de folie ca afecțiune neurologică, ci i-a fost teamă să nu *cadă* într-o cugetare *nebunească*, falsă (așa cum aprecia că s-a întâmplat la un moment dat cu Heliade), de aceea a studiat filosofii lumii dar s-a ferit să devină adeptul vreuneia dintre ele, când toate sunt *deșertăciunea deșertăciunilor*, după cum a învățat de la început, de acasă.

De aceea, se conturează în mintea sa, tot mai pregnant, ideea unei *arte* umane esențiale, care ar consta în contemplarea panoramei deșertăciunilor și a perspectivei morții, singura *artă* și *filosofie*, o *ars moriendi*, care ar reprezenta profilaxia iluziei umane – după cum ne precizează

¹⁵⁵ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora>.

și câteva versuri din *Împărat și proletar*, care sintetizează esența acestei discuții:

Zidiți din dărâmături gigantici piramide / Ca un memento mori pe al istoriei plan; / Aceasta este arta ce sufletu-ți deschide / Naintea vecinicii, nu corpul gol ce râde / Cu mutra de vândută, cu ochi vil și viclean.

Concluzia poate fi derutantă, dar cred că gândul lui Eminescu este, de data aceasta, destul de limpede: nici filosofia, nici arta, nici poezia nu fericește pe om – și devine greu să susții că Eminescu reproduce cu fidelitate, în versurile sale, cugetarea platonice, schopenhaueriană sau kantiană.

De aceea, la finalul poemului, sfârșind perindarea prin istoria lumii, poetul se va întoarce în rugăciune către Dumnezeu, Creatorul lumii, pentru că toată înțelepciunea, filosofia lumii e vană.

Și nici femeia, erosul în sine, nu reprezintă un ideal ferice. Aceasta, femeia, este cea care, pe *regii Iudeii* David și Solomon, din *biserica măreață* i-a scos afară, făcându-i să păcătuiască.

Și văzui pe David în lacrimi rupând haina lui bogată ca să i se ierte osânditul lui păcat și pe Solomon care cânta pe Împăratul [ceresc] în hlamidă de lumină [pe „Cel ce te îmbraci cu lumina ca și cu o haină” – Ps. 103]¹⁵⁶ și soarele stetea pe ceruri auzind cântarea-i lină cum ieșind din templul sacru lasă gândul lui [cucernic] să cadă / Căci amorul îl așteaptă cu-a lui umeri de zăpadă....

Babilonul, Asiria, Egiptul, Palestina, Grecia și Roma... În descrierea unora din acestea, la Eminescu, regăsim superbe peisaje de natură, dar niciunul dintre ele nu are caracteristicile paradisiace ale lumii dacice, dimensiunile ei hiperbolice, care vor să sublinieze sugestia Raiului primordial – de aceea am spus că *natura cosmică*, la Eminescu, succede în frumusețe unei naturi superioare, care este cea edenică și pe care o prefigurează nostalgic în conștiința umană.

În aceste cazuri, peisajele de natură nu sunt reproduse pentru ele însele, pentru frumusețea și măreția cosmică în

¹⁵⁶ L. Găldi vedea, în acest vers, „un fel de *elenizare* a Palestinei antice: *hlamida de lumină*, cântată de regele Solomon, e un adevărat simbol al acestei tendințe” – cf. Idem, p. 118.

Însă credem că greșește și că versul lui Eminescu nu are legătură cu nicio *tendență de elenizare* și că el nu este decât o parafrază a unui binecunoscut verset din *Psaltire*, din psalmul 103, ușor de reținut și pentru că se rostește, zi de zi, la începutul Vecerniei.

sine, ci sunt o oglindă, o memorie și o îngânare a idealurilor umane.

Măreția cosmică își bate joc de vanitatea umană: o precede, îi supraviețuiește și o rememorează *sfidător* pentru orgoliul omenesc.

Perspectiva cosmică este, mai degrabă, în aceste situații, una care îngrădește tabloul civilizațiilor, care se imprimă de o compătimire dureroasă și devine reflexie a idealurilor și suferințelor umane, întocmai ca un document *natural*, ca un text sau ca o scriptură cosmică.

Eminescu citește din arhiva foarte vastă a naturii istoria lumii, regăsește timpii universali în memoria spațiului universal.

Ion Negoitescu remarcă o situație identică la Bolintineanu. În călătoria sa, Conrad (din poemul omonim) acostează, la propriu și la figurat, la țărmul unor foste mari civilizații și culturi.

Oprindu-se în Egipt, „aceasta e țara piramidelor trufașe, a marilor ruine care amintesc timpul de glorie când, în palatele și templele de la Necropolis, de la Memfis, de la Teba, viața magnifică încerca să se immortalizeze în piatră.

Ca pretutindeni însă, gloria și viața de atunci au dispărut *ca urma gazelei pe nisip*. Și tot așa, *natura, elementele cosmice singure persistă în curgerea vieții* (subl. n.)”¹⁵⁷.

De altfel, „exuberanța naturii egiptene [la Bolintineanu, în *Conrad*] prevestește mirificul *Egipet* al lui Eminescu”¹⁵⁸ („*Santa Cetate* și *Anatolida* lui Heliade Rădulescu sau *Conrad* al lui Bolintineanu, anunțând și ele de fapt *panorama* lui Eminescu”¹⁵⁹).

Conrad „nu obosește a repeta că istoria pulverizează truțiile cezarice, în timp ce elementul, natura, peisajul persistă [...]. Inventarul tristelor vestigii ale civilizației apuse continuă [...], peste care domnește strălucind natura veșnică...”¹⁶⁰.

Ion Pillat¹⁶¹ va reînnoa tradiția, „cântând Cicladele, natura veșnică ce înfruntă trecerea, sub care sucombă eroii și monumentele...”¹⁶².

¹⁵⁷ Ion Negoitescu, *Scriitori moderni*, vol. I, Ed. Eminescu, 1996, p. 36.

¹⁵⁸ Idem, p. 39.

¹⁵⁹ Mircea Angheliescu, *Clasicii noștri*, Ed. Eminescu, 1996, p. 150.

¹⁶⁰ Ion Negoitescu, *Scriitori moderni*, vol. I, op. cit., p. 43, 47.

¹⁶¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Pillat.

¹⁶² Ion Negoitescu, *Scriitori moderni*, vol. I, op. cit., p. 49.

Tradiția vine însă din epoca și din literatura medievală, este prezervată în în textele scriitorilor prepașoptiști și pașoptiști, dezvoltată mai departe de Eminescu și preluată de moderni, fără sentimente anacronice, schimbând doar partitura estetică, în funcție de *poetica* vremii.

Natura era fundalul cosmic al unei mărturisiri revelaționale (a revelației lui Dumnezeu *în lume prin lume*, prin universul creat de El), pentru medievali, urmând ca, începând cu prepașoptiștii și preromanticii, să devină prim-planul unei confesiuni de credință recapitulată simbolic.

Mihai Moraru atrage atenția asupra interpretării pe care trebuie să o facem *topoi*-lor – oricare ar fi aceștia – în opera eminesciană:

„Important ar fi să vedem dacă aceste *locuri comune* nu sunt predilecte unei anumite epoci literare, pentru că, atunci, pe de-o parte, am avea o mai lămurită părere asupra romantismului eminescian, pe de alta am vedea mai nuanțat tabloul așa-zisei *literaturi vechi* de la noi”¹⁶³.

Însă și Dacia cunoaște distrugerea în cele din urmă. Vina, de data aceasta, este pusă de poet pe seama *trufiei Romei*.

Traian cucerește Dacia, dar, pentru că a distrus acel mod arhaic și armonios de viațuire, în consonanță cu ritmurile cosmice, aude blestemul regelui dac, Decebal:

– *Vai vouă, romani puternici! Umbră, pulbere și spuză
Din mărirea-vă s-alege! Limba va muri pe buză,
Vremi veni-vor când nepoții n-or pricepe pe părinți –
Cât de naltă vi-i mărirea tot așa de-adânc’ căderea.
Pic cu pic secând paharul cu a degradărei fiere,
Îmbăta-se-vor nebunii – despera-vor cei cuminți. /.../*

Moartea voastră: firea-ntreagă și popoarele o cer.

*Va veni. Stârniți din pace de-a prorocilor cântare,
Din păduri eterne, hale verzi, vor curge mari popoare
Și gândiri de predominire vor purta pe fruntea lor;
Constelații sângeroase ale boltelor albastre
Zugrăvi-vor a lor cale spre imperiile voastre,
Fluvii cu de pavezi valuri înspre Roma curgători.*

¹⁶³ Mihai Moraru, *De nupții...*, op. cit., p. 204.

*De pe Alpi ce stau deasupra norilor cu fruntea ninsă,
De prin bolți de codru verde, de prin stâncile suspinse,
Pe a pavezelor sănii coborî-vor în șivoi;
Cu cenușa pocăinței și-a împlă pământul fruntea,
Cu cenușa Romei voastre – moarte legioane – punte
Peste râuri. Și nimica nu se v-alege din voi. /.../*

Vai vouă, romani puternici, vai vouă, de trei ori vai!

Prorociile la care face referire Eminescu sunt de origine scripturală.

Atât erupția vulcanului Vezuviu și acoperirea cu lavă a orașului Pompei¹⁶⁴ (la care se face aluzie într-o strofă pe care nu am mai reprodus-o), cât și năvălirea popoarelor migratoare germanice, care jefuiesc Roma, sunt considerate de Eminescu drept *pedepse divine* pentru infatuarea romană.

Versurile pe care le-am subliniat probează înrâurirea *Sfintei Scripturi* asupra poemului eminescian, prin referința metaforică la prorociile Apocalipsei, la atitudinea pocăinței biblice (atribuită întregului pământ: *Cu cenușa pocăinței și-a împlă pământul fruntea*), cât și prin reluarea cuvintelor Mântuitorului, cu care Acesta îi muștra pe fariseii și cărturarii mândri: *vai vouă, de trei ori vai!*

Poemul sfârșește în atmosfera cugetărilor despre deșertăciunea umană și despre cât poate gândirea omenească a-L înțelege pe Dumnezeu și lucrurile Sale.

Vom spune aici că ni se pare absolut semnificativ faptul că însuși titlul poemului este *Memento mori*, cu subtitlul *Panorama deșertăciunilor. Memento mori*, adică *amintește-ți că vei muri* (scris în mod semnificativ în limba latină, în limba cuceritorilor vechii Dacii), reprezintă, pentru conștiința ortodoxă, unul dintre cele mai frecvente îndemnuri ale pedagogiei patristice.

În tradiția spirituală în care s-a născut și a murit poetul, se repetă mereu cuvintele Sfântului Antonie cel Mare¹⁶⁵: *Adu-ți aminte de moarte și nu vei greși niciodată.*

Așa încât această vastă contemplare a istoriei universale, acest studiu imens întreprins de Eminescu, în acest poem, reprezintă o invitație la a înțelege, din panorama

¹⁶⁴ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Vezuviu>.

¹⁶⁵ Idem: <http://www.sfantulantonie.ro/>.

epocilor și din tabloul civilizațiilor, că sfârșitul omului, care se crede *de sine stătător*, stăpân pe soarta lui, este moartea.

Moartea care i-a adus aminte și lui Nabucodonosor că nu este el *Dumnezeu*, că nu este veșnic, ca și altor stăpâni vremelnici ai lumii.

Facem o paranteză aici, care este importantă, pentru a ne reaminti că tema *cugetării la moarte* a fost una centrală în mediul românesc și a continuat să fie un subiect esențial și determinant în literatura romantică.

Nu este superfluă această scurtă *recapitulatio*¹⁶⁶, pentru că Eminescu nu trebuie cu totul decontextualizat și dezrădăcinat din pământul epocii lui, chiar dacă își depășește cu mult contemporanii.

E bine să avem întotdeauna în vedere tradiția și pragul antecedent al cugetării poetice și filosofice românești, pentru a nu ajunge în derivă cu interpretarea, la țarmuri mult prea îndepărtate de adevăr.

Reducem așadar în atenție problematica *meditațiilor* (*Memento mori* este și ea o *meditație* pe tema *ruinelor*, a *ruinelor istorice* și a *ruinelor gândirii*), reprezentând esența romantismului pașoptist și a filosofiei epocii noastre romantice, și reamintim că meditațiile în versuri au fost precedate de un mult mai amplu exercițiu al lor în proză *lirică* și chiar *ritmată*.

Astfel, „putem considera meditația *Scrisoarea unui sihastru din munții Carpați asupra simțirilor la începutul anului nou*¹⁶⁷, nesemnată, apărută în 1832 în Moldova și aparținând, după toate probabilitățile, lui Asachi¹⁶⁸, drept prima pagină de proză poetică românească.

[Mircea Anghelescu devansează cu câteva decenii această dată, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea].

Acest exercițiu stilistic primitiv, melopee întunecată¹⁶⁹ și cadentată pe străvechea temă *vanitas vanitatum*, avea să inaugureze o remarcabilă serie de opere romantice în proză, încă prea puțin cunoscute, făcute să reprezinte atmosfera romantismului extrem.

¹⁶⁶ În latină: *recapitulare*.

¹⁶⁷ În *Albina românească*, an. IV (1832), nr. 1 (3 ian), p. 4 și nr. 4 (14 ian.), p. 16.

¹⁶⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Asachi.

¹⁶⁹ Catalogările ca „exercițiu stilistic primitiv, melopee întunecată” țin de grija autorului față de supravegherea cenzurii drastice din acei ani nefericiți, de obligativitatea de a minimaliza și periferiza orice aspect religios. Nu e vorba de *obediință*, ci de o *suprapunere inflexibilă a ideologiei* fără de care nimic nu ar fi putut să fie dat la tipar.

Cititorul periodicelor românești din prima jumătate a secolului trecut va fi surprins de o prezență hibridă: *meditația în proză*, specie aflată la jumătatea drumului între proza lirică și eseul filosofic.

În proza noastră romantică, *meditația ocupă, statistic, primul loc* (subl. n.) [...]. Noua specie atacă constant marile teme ale epocii: ireversibilitatea timpului, raportul dintre uman și divin, locul omului în univers, în dispreț manifest față de orice preocupare contingentă”¹⁷⁰.

„Marile teme *ale epocii*” evocate mi se par...medievale. Sau cel puțin au o nereprimată coerență și convergență cu cele medievale.

S-a schimbat numai parafa, adică modul percepției, și au devenit brusc *romantice*.

Pe de altă parte, această metamorfoză – deși forțată și exagerată, repet, de percepția critică modernă – demonstrează că *o gândire tradițional-bizantină, ortodoxă*, are, chiar și pentru scepticismul criticii moderne, destulă forță lirică și filosofică interioară pentru a fi repartizată în specia *proză poetică filosofică și romantică*.

Mai departe, Mihai Zamfir¹⁷¹ remarcă faptul că „distincția dintre proza poetică și proza faptică nu este nici pe departe o inovație a epocii pașoptiste.

Am căutat să arătăm...că existența celor două registre este o permanență a culturii și că nu există fază în evoluția vreunei literaturi europene în care opoziția să lipsească. *De aceea, ar fi o greșală să credem că literatura română veche și cea premodernă n-au cunoscut acest dublu registru* (subl. n.)”¹⁷².

În ce privește temele meditațiilor pașoptiste, „...melancolia și deprimarea stăpâneau puternic conștiințele romantice.

Gândul dispariției este permanent și neliniștitor. Meditațiile privesc în majoritate timpul, moartea și viața iluzorie a omului; gândurile discrete ale lui J. J. Mátyás sunt străbătute de o disperare rece:

Timpul e o clipă; petrecerea noastră pe pământ e o curgere din clipă-n clipă. Toată viața pământescă e o zi de naștere a eternității, carea este dincolo de plăsmuirea

¹⁷⁰Mihai Zamfir, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 83.

¹⁷¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Zamfir.

¹⁷²Mihai Zamfir, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, op. cit., p. 90-91.

noastră și dincoace de mormânt, pe carea noi tocmai pentru aceea ar trebui ca să o luăm la socoteală cu o simțire și voioșie mai mare. Aceea însă trece ca un discurs.

Așa e! Clipele decurg repede, râul vieții se strecoară cu iuțeală, se prăvale între undele timpului, fuge pentru totdeauna în nereîntorcânda noapte a mormintelor, la a căror țărături stăm nesiguri ca arina și privim cu înfiorare în țara nemărginimei. [...]

Nașterea e începutul morții, ea e asemenea lumânării, carea după ce s-a aprins, începe numaidecât a se consuma. Fiecare clipă a zilelor noastre, întocmai ca timpul, are secerea sa. [...]

Oamenii sunt îngeri, carii numai câteva zile, însărcinați cu o povară grea, cu pasuri clătinate, călătoresc printr-o vale mocirloasă și cu multă osteneală se suie-n sus pe costele lunecoase a unei stânci înalte. (La începutul noului an, [în rev.] Foaie pentru minte, VIII, 1845, nr. 2[8 ian.], p. 9-10).

S-ar părea că aproape aceeași termeni revin la Asachi și că meditațiile scriitorului moldovean completează pe cele ale lui Máty.

Totalitatea operelor în proză ale lui Asachi reprezintă o psalmodie tragică (subl. n.); fiecare an nou era salutat în *Albina românească* cu rânduri ca cele de mai sus.

Această producție aproape necunoscută a autorului dezvăluie uneori cutele intime ale unei ființe profund introvertite.

Dintre aceste opere, aproape niciodată republicate, creații cum ar fi *Meditație, Anul nou 1838, Meditația unui îmbătrânit poet* și, mai ales, *Cerul stelit*, reprezintă o riguroasă selecție dintr-un grup ce cuprinde aproximativ 20 de meditații¹⁷³.

Este o altă față a *poetului petrarchist* Asachi.

Pe de altă parte, citind aceste rânduri, am putea să-l declarăm pe Miron Costin primul nostru poet romantic.

În *Cerul stelit*, înainte de pașoptiști și de Eminescu, „neliniștea tăcerilor stelare și angoasa inextintibilă se găsesc prefigurate în aceste rânduri cu adevărat premonitrii:

Când pere sara lumina cea frumoasă a zilei, când umbre întunecoase acopăr politii, sate, câmpii și munți, când amuțește vuietul cel mare al vieții și toți muritorii obosiți,

¹⁷³ Idem, p. 101-102.

toate făpturile viețuitoare zac în somn; când tot pământul, ca un mort, s-acufundă în mormântul cel întunecos, atunci se înlță noaptea în a ei măreață serbare; și din ceriu luceșc asupra tunicului nostru stelile cele vecinice; noi nu mai vedem pământul nostru în a sale frumusețe și sălbăticiuni – ci numai lumi streine, care din noianul lumii ni surid cu plăcere.

Fiecare noapte-mi înfătoșază icoana morței mele. Somnul, fratele morței, voiește a-mi închide ochii; oasele mele doresc răpaos; lumea nu mai are un har pentru mine; pământul tunecos au pierdut lumina și podoaba sa; ceriu nu mai strălucește.

Când odineoară moartea va închide ochiul meu cel obosit și viața în veci se va întuneca – când toate voi pierde – , atunci îmi va luci numai ceriul, atunci numai, strălucind, mi se va deschide Vecinicia”¹⁷⁴.

Substanța ideatică a acestor meditații în proză o descoperim infiltrată adânc în poezia și filosofia lui Eminescu.

Reamintim că, într-unul din proloagele la *Minee*, regăseam (am văzut în volumul anterior al lucrării de față) reprezentată ideea *readucerii la neființă a totului*, dar nu cu sensul *nihilist* sau *budist* care a fost ulterior imprimat în interpretarea versurilor eminesciene.

Echivocurile interpretative pot fi generate și întreținute și de o expresivitate cu semnificații distincte de ceea ce putem percepe dintr-o lectură primară și sumară.

E de ajuns să ne uităm numai la ultima frază din textul de mai sus al lui Asachi: la început pare a enunța o perspectivă sumbră, pesimistă, chiar atee (*Când odineoară moartea va închide ochiul meu cel obosit și viața în veci se va întuneca – când toate voi pierde –*), pentru ca finalul să dezvăluie o atitudine aflată exact la antipod: *atunci îmi va luci numai ceriul, atunci numai, strălucind, mi se va deschide Vecinicia*.

Dacă luăm în considerare *productivitatea genului*, a acestui tip de meditații, asupra căruia ne avertizează Mihai Zamfir, putem să conchidem că Eminescu avea la dispoziție o tradiție *internă*, destul de amplă, pe fundamentele căreia își putea dezvolta...*pesimismul*.

¹⁷⁴ Idem, p. 102-103.

Această filosofie curge însă în matca *Psaltirei* și a *Ecclesiastului*, din care derivă. Ea reprezintă doar o filă din existența umană pământească, dramatică, și nu învederează destinul uman în eternitate.

E aceeași *viață a lumii* pe care o descria Miron Costin, reactualizată și ramificată.

Cugetările de acest gen erau o constantă a scriiturii, dar și a...filosofiei cotidiene a scriitorilor.

Vorbind despre lirica pre-eminesciană, Mircea Anghelescu preciza: „deși unic, Eminescu n-a apărut, ca Luceafărul, din neant, din haos, ca o *enigmă n-esplicată*. [...] asemenea sonuri... au existat și mai înainte, la Asachi [...] sau la Alexandrescu [...] sau, mai înainte încă, la Dosoftei”¹⁷⁵.

Finalitatea existenței pămânești fiind destul de clară, este normal ca ochii spiritului să se îndrepte interogativ asupra destinului și a rolului său în eternitate.

Revenind la discuția noastră anterioară, aflăm în finalul poemului *Memento mori*, al peregrinărilor poetului prin istoria lumii, o impresionantă rugăciune către Dumnezeu, Creatorul a toate, care conține și mărturisirea eșecului său de a se fi apropiat de El doar prin mijlocirea rațiunii:

*Tu, ce în câmpii de chaos[haos] semeni stele – Sfânt și mare,
Din ruinele gândiri-mi, o, răasai, clar ca un Soare,
Rupe vălurile d-imagini, ce Te-ascund ca pe-un fantom
[imagine ireală, nălucire];
Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire,
Ce ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire,
Cine ești? ... Să pot pricepe și icoana Ta [pe cel creat după
chipul Tău]... pe om.*

*Fulgeră-n norii de secol unde-ngropi a Ta mărimă,
Printre bolțile surpate să mă uit în adâncime:
De-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri.
Oare viața omenirii nu Te caută pe Tine ?
Eu, un om de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine.
Dar să știi - semeni furnicei ce cutează-a Te gândi ?*

*Cine-a pus [dacă nu Tu] aste semințe, ce-arunc ramure de
raze,
Într-a chaosului câmpuri, printre veacuri numeroase,*

¹⁷⁵ Mircea Anghelescu, *Clasicii noștri*, op. cit., p. 149.

*Ramuri ce purced cu toate dintr-o inimă de om ?
A pus gânduri uriașe într-o țeastă de furnică,
O voință-atât de mare-ntr-o putere-atât de mică,
Grămădind nemărginirea în sclipitu-unui atom.*

*Vai! în van se luptă firea-mi să-nțeleagă a Ta fire!
Tu cuprinzi întregul spațiu cu a lui nemărginire
Și icoana-ți n-o inventă omul mic și-n margini strâns.
Jucăria sclipitoare de gândiri și de sentințe,
Încurcatele sofisme nu explic-a Ta ființă
Și asupra cugetării-Ți pe mulți moartea i-a surprins.*

*Oamenii au făcut chipuri [idolii păgâni] ce ziceau că-Ți
seamăn Ție,
Te-au săpat în munți de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n așchii de lemn [închinat ca]
sfânt;
Ș-apoi vrură ca din chipu-ți să explice toate. Mută
La rugare și la hulă idola de ei făcută
Rămâne!... Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.*

*În zadar trimit prin secolii de-ntrebări o vijelie
Să Te cate-n hieroglifice din Arabia pustie,
Unde Samum își zidește vise-n aer, din nisip.
Ele trec pustiul mândru și-apoi se coboară-n mare,
Unde mitele cu-albastre valuri lungi, strălucitoare,
Înecând a mele gânduri de lungi maluri le risip.*

*Prefăcute-n vulturi ageri cu aripi fulgerătoare,
C-ochi adânci și plini de mite [mituri], i-am trimis în cer să
zboare,
Dar orbite, cu-aripi arse [gândurile] pe pământ cad îndărăt;
Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei ușă,
Dară arse cad din ceruri și-mi ning capul cu cenușă
Și când cred s-aflu-adevărul mă trezesc – c-am fost poet.*

*Ca s-explic a Ta ființă, de gândiri am pus popoare,
Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,
Cum popoarele antice în al Asiei pământ
Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri.
Un grăunte de-ndoială [a]mestecat în adevăruri
Și popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.*

*Cum ești Tu nimeni n-o știe. Întrebările de[spre] Tine,
Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine
Și prin valuri de gândire mitici stânce se sulev;
Nici un chip pe care lumea Ți-l atribuiește Ție
Nu-i etern, ci cu mari cete d-îngeri, de ființi o mie,
C-un cer încărcat de mite asfințești din ev în ev. /.../*

*Ș-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire.
Din mărire la cădere, din cădere la mărire
Astfel vezi roata istoriei întorcând schițele [spițele] ei;
În zadar palizi, siniștri, o privesc cugetătorii
Și vor cursul să-l abată... Combinații iluzorii –
E apus de Zeitate, ș-asfințire de idei.*

*Nimeni soarele n-oprește să apuie-n murgul serei,
Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării,
Nimeni noaptea să se-ntindă pe-a istoriei mormânt;
Mulți copii bătrâni crezut-au cum că ei guverna lume,
Nesimțind că-s duși ei singuri de un val fără de nume,
Că planetul ce îi poartă cugetă adânc și sfânt.*

*Se-nmulțesc semnele vremii, iară cerul de-nserare
Roșu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare
[cf. Mt. 24, 3-14; Mc. 13, 5-33; Lc. 21, 7-27]
Și idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic;...*

Imaginea primă, cea a *răsăririi* lui Dumnezeu din *ruinele gândirii*, din mintea ruinată de erori ideatice, reprezintă un reflex isihast, o urmare a lecturilor sale din acele volume ascetice care precizează că harul lui Dumnezeu luminează doar în mintea curată, în omul care și-a curățit mintea și inima de intenții pătimăse.

A se observa aici acuitatea deosebirelor dogmatice între rugăciunea către Maica Domnului, în care poetul implora *Rasai **asupra mea**, luminează lină*, și rugăciunea către Dumnezeu, în care se spune: ***Din ruinele gândirii-mi**, o, răasai, clar ca un soare*.

Hristos Dumnezeu (*Eu, un om de Te-aș cunoaște...*) apare ca *interior* minții și sufletului omenesc, prin harul Său

– căci, așa cum preciza Fericitul Augustin¹⁷⁶, *Hristos ne este nouă mai intim decât ne suntem noi înșine*.

Versurile de mai sus sunt o rugăciune către Dumnezeu, în care poetul imploră ca El să i Se reveleze, dar subliniază și faptul că întreaga istorie a omenirii a presupus și presupune căutarea Creatorului lumii, a Dumnezeului ei.

Rugăciunea era o temă (am putea-o numi chiar un *gen*) frecvent al poeziei pașoptist-preromantice, pe care o abordează toți poeții. Eminescu, spre deosebire de poeții pașoptiști, se scufundă într-un *apofatism lingvistic* care îi este caracteristic.

Ca și cu alte ocazii, și de data aceasta Eminescu ilustrează poetic într-un mod personal o problemă ce îi frământase și pe alții înaintea lui, în epoca pașoptistă.

În mod paradoxal însă, soluționarea lirică pe care o comportă versurile eminesciene nu este una *lămuritoare* sau *filosofic-explicativă*, ci *încifrantă metaforic*, ca și cum s-ar fi dorit conservarea adevărului într-o paremiologie poetică și transmiterea lui doar celor care *au urechi de auzit*.

În laboratorul său liric, Eminescu a introdus și metamorfozat toate temele majore atinse de pașoptiști, pentru că ele reprezentau un fond interior autohton de spiritualitate.

Cele dezbătute de Eminescu în versurile dintr-o strofă ca aceasta,

*Oamenii au făcut chipuri [idolii păgâni] ce ziceau că-Ți
seamăn Ție,
Te-au săpat în munți de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n așchii de lemn [închinat ca]
sfânt;
Ș-apoi vrură ca din chipu-ți să explice toate...,*

se pot lectura, într-o expunere lirică mai limpede, la Bolliac¹⁷⁷ (de la care Eminescu și-a însușit sintagme precum *bătrân ca iarna*), care acuză epoca idolatră a umanității:

*De când Tu liberași viața, de când ai făcut pe om,
De când, ca să Te cunoască, i-ai spus marea trebuință,
De când, ca să te găsească, el sfarm-orice atom;
De când minte-ai se trudește ca să afle-a Ta voință*

¹⁷⁶ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_de_Hipona.

¹⁷⁷ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Bolliac.

*Într-o pasăre ce zboară,
Într-un fenomen departe,
Într-un fum ce se împarte,
Chiar în victima ce-omoară,
De-atunci, oare-ai măsurat,
Stăpâne, din aste neamuri, care mai mult Te-a mărit!
Dar Ți-au dat schiloade forme! Dar Te micșora-n țărămonii;
Cultul lor era onoare, zbieretele lor, armonii!
Credea că Te-a-ndatorat
C-o cruzime de-ngrozit. /.../*

*Eu nu Te-am crezut, Părinte, cu slăbiciuni omenești.
Nici pe lemne, nici de piatră, nici în mantelă albastră,
Nici pe acvilă călare, nici pe nori că Te-odinești, –
Slabe simboluri ce naște mintea mărginit-a noastră!
Le-am disprețuit pe toate,
N-am hotărât lăcuința-Ți,
N-am crezut că știu voința-Ți,
N-am crezut că daruri poate
Pe Tine a-ndupleca.
Și ce daruri avem, Doamne, care să putem să-Ți dăm?
Tămâie? sânge sau aur? Orice-avem e de la Tine.
Iartă, Doamne, pe aceia care se privesc pe sine,
Și voiesc a-Ți explica
Slăbiciuni ce noi purtăm!*

*Iartă pe toți deopotrivă: și pe cel ce Te va om,
Și pe cel ce Te va șarpe, și pe cel ce Te va soare;
Pe cel ce Te mărginește într-un fel sau un atom;
Pe cel care, ca să-Ți placă, se pornește să omoare
Pe cel ce cu bani în mână
Vine să Te mituiască!
Pe cel ce va să zidească
Un templu unde Te mână,
Ș-a-Ți da pravili ei cutez!
Pe cei ce-au a Tale daruri și-Ți mai cer ș-alt ajutor,
Iartă pe cel ce se roagă să-l ajuți când face crime;
Pe ateul ce Te-mbală, blestemă a Ta asprime!
O! ast blestem este: crez
În eternul Creator! /.../*

Iartă, Doamne, deopotrivă pe tot neamul omenesc! ...

Întorcându-ne la versurile eminesciene, cei care au căutat pe Dumnezeu doar cu mintea, cu inteligența lor umană, imaginînd un *fantom*, s-au dovedit niște naivi care, fie și-au construit idoli din lemn sau din piatră și i-au numit *dumnezei* și s-au închinat lor, fie au născut sofisme și au inventat sisteme filosofice prin care încercau să explice originea și sensul universului, precum vechii greci, fie au încercat să dezlege misterele lumii prin tot felul de calcule și de cugetări oculte încryptate-n *hieroglifice*, fie – o culme a amăgirii umane – au zidit pur și simplu un turn, al Babilonului, ca să ajungă în cer la Dumnezeu.

„Rămâne neînțeleasă firea Aceluia ce seamănă stele în câmpii de caos; din toate elucubrațiile omenești ce se referă la El, rezultă numai *de-ntrebări o vijelie, un gând puternic, dar nimic – decât un gând*”¹⁷⁹.

Eșecul acelor gânditori sau conducători ai lumii, *copii bătrâni*, care au avut impresia că ei *guvernă lumea*, s-a transformat, în planul experienței personale, în eșecul poetului, ale cărui gânduri *pure* (ale rațiunii singularizate) trimise spre Dumnezeu sunt un Icar, un Luceafăr învins:

Ele trec pustiul mândru și-apoi se coboară-n mare /.../ Prefăcute-n stele de-aur merg pîn' l-a veciei ușă, / Dară arse cad din ceruri și-mi ning capul cu cenușă. Aceasta este cenușa pocăinței.

E o mărturisire aici, a faptului – conștientizat – că și el *a căzut*, a cunoscut *căderea*, ca și civilizațiile sau oamenii pe care îi rememorează poemul său, *Memento mori*.

Și după cum, după erorile vanității terminate-n cataclisme, *cu cenușa pocăinței și-a împlă pământul fruntea*, la fel și el primește *ninsoarea cenușii*, a pocăinței care să-i albească sufletul la loc.

E atitudinea regilor-profeți David și Solomon, pe care o vesteau cele mai vechi *poeme* ale noastre, născute prin versificare sau parafrizarea *Psaltirei*...

Poetul sfârșește prin a se integra și pe sine în rândul celor *căzuți*, a celor care au alunecat în eroare, la un moment dat. Și eroarea sa o mărturisește singur:

¹⁷⁸ Cezar Bolliac, *Scrieri I. Meditații poetice*, ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu, prefață de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1983.

¹⁷⁹ L. Găldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 133.

În zadar trimit prin secolii de-ntrebări o vijelie / Să Te cate-n hieroglife... .

Filosofările vane, *ideile*, deși par *superioare*, sunt la fel de rudimentare și de naive ca și turnul Babilonului: *Ca s-explic a Ta ființă, de gândiri am pus popoare, / Ca idee pe idee să clădească pân-în soare* [până la Soarele-Dumnezeu], */.../ Și popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.*

Eminescu evocă aici *căderea minții*. Gândurile sunt *stele de-aur* până când *rațiunea pură* își dezvăluie esența de *cenușă*. Gândirea *luciferică*, zburând ca un Luceafăr *cu aripi fulgerătoare* nu ajunge la Tronul Dumnezeirii, pentru că mintea umană singularizată (fără harul lui Dumnezeu) nu poate lua cu asalt realitatea Sa dumnezeiască, *nu poate cunoaște și înțelege pe Dumnezeu fără Dumnezeu* (după cum enunța Sf. Irineu de Lyon¹⁸⁰).

Memento mori e un „*Luceafăr*” *inversat*.

Ipostaza poetică este cea a unui Luceafăr *cu aripi arse*, dar care își ninge capul cu cenușă, *ca să re-nviesc ca pasărea Phoenix*, cunoscând că pocăința e Phoenix-ul a creștinismului ortodox (pasărea Phoenix apare de altfel și în cartea lui Iov, dar și în primele secole creștine, la Sfântul Clement Romanul¹⁸¹, unul dintre primii episcopi ai Romei, sau în scrierile apologetice ale lui Atenagora Atenianul).

Concluzia și mesajul poemului: ca să nu cazi, să nu mai repeți aceleași erori, ca să nu mai înmulțești șirul de căderi, *amintește-ți că vei muri*. Că ești o deșertăciune în lanțul deșertăciunilor: *vanitas vanitatum, omnia vanitas*.

Nouă ni se pare că e mai mult Dosoftei, Miron Costin sau Cantemir aici, decât Schopenhauer sau Kant.

Titlul unui alt poem eminescian vorbește, cam în același sens, despre *înțelepciunea* umană *cu aripi de ceară* (*O, -nțelepciune, ai aripi de ceară!*), ceea ce ne determină să medităm mai atent asupra sensurilor subiacente ale *Luceafărului*.

Poetul se zbate între idealul Luceafărului de a zbura pe aripile înțelepciunii până la Tronul Dumnezeirii, al Părintelui

¹⁸⁰ Puteți downloada, în ediția noastră, în două volume, magistralul tratat de teologie al Sfântului Irineu al Lyonului: *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*.

Primul volum: <http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/>.

Al doilea volum: <http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/>.

¹⁸¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Clement_I.

ceresc, și conștiința de a fi un alt Icar¹⁸², în aventura sa cognitivă.

Sensuri pe care bănuim că le-a intuit și Nichita Stănescu, motiv pentru care i-a desemnat pe artiști, în *Elegia întâia*, ca alcătuind *neamul dedalizilor*.

Nici Luceafăr și nici Icar nu trebuie să fie artistul, ci Dedal¹⁸³: omul care își construiește aripi dar știe în același timp până unde poate zbura cu ele; omul care aspiră pe măsura firii și a finitudinii sale, care își cunoaște limitările. Căci, după cum recunoștea și Pascal¹⁸⁴, omul care vrea să fie *înger*, ajunge *diavol*.

Inteligența umană, gândirea speculativă nu L-a aflat pe Dumnezeu, afirmă Eminescu. Istoria lumii s-a scurs fără ca vreo minte umană să demonstreze că este în stare să-L descopere pe Dumnezeu doar prin forța intelectului. Și acum istoria se apropie de sfârșitul ei, după cum ne-a anunțat *Sfânta Scriptură*.

Cu puterea sa vizionară, încă din secolul al XIX-lea, Eminescu observa că acum este o vreme a apostaziei multora, că Dumnezeu *apune* de pe cerul minții multor contemporani, pentru că sunt vremurile din urmă, caracterizate de pustiul spiritual și de pustiul gândirii: *E apus de Zeitate, ș-asfințire de idei*.

Dumnezeu nu *moare* pentru Eminescu ca pentru Nietzsche¹⁸⁵, ci Dumnezeu *apune*, în înserarea lumii, ca un Soare de pe cerul minților trufășe (*Nimeni soarele n-oprește să apuie-n murgul serei, / Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării*), pentru că, după cum au spus Sfinții Părinți, mintea umană a fost zidită de către Dumnezeu ca un cer care să fie plin de lumină, luminat de Soarele inteligibil al Dumnezeirii. Această realitate duhovnicească este expusă pe larg și de Dimitrie Cantemir, în *Divanul* său¹⁸⁶.

¹⁸² Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Icar>.

¹⁸³ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Dedal>.

¹⁸⁴ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal.

¹⁸⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Nietzsche.

¹⁸⁶ Dimitrie Cantemir, *Divanul...*, op. cit., p. 299-301. Autorul a înfățișat același lucru chintesențiat, și anterior în lucrare (vezi p. 245-246), unde înțeleptul, dialogând cu lumea, îi spune:

„Tu ești creația și făptura veșnicului Împărat, înfrumusețată întru toate podoabele tale – pentru că Dumnezeu nu face nimic *urât* sau *displăcut* – desăvârșită întru toate, în decurs de șase zile, după cum scrie Moise, cel mai vechi dintre toți istoricii.

Tu ești numită *macrocosm*, prototip și model al *microcosmosului*, adică al omului; de aceea toate podoabele care se găsesc în tine pot să se explice ca fiind ale omului și toate cele ale omului ca fiind ale tale.

Dar Dumnezeu nu silește pe nimeni să creadă în El, iar întinericul ideologiilor ateist-nihiliste a cuprins multe minți care n-au avut puterea să creadă decât în mintea și rațiunea lor discursivă.

Însă Eminescu ne descoperă limpede că acest curs al istoriei este dinainte cunoscut de către Dumnezeu și că El, Cel care *scrii mai dinainte a istoriei gândire*, este Cel ce îngăduie și suferă propriul Său apus, propria Sa moarte din inimile și mințile multor oameni, după ce a răbdut pentru ei moartea pe Cruce.

Și aici poetul urmează o interpretare profetică a Ps. 103, 20 (*soarele și-a cunoscut apusul său* – cu referire la moartea lui Hristos, după tâlcuiește și Antim Ivireanul în *Didahii*) sau profeția noutestamentară: *din pricina înmulțirii fărădelegii, iubirea multora se va răci* (Mt. 24, 12).

Filosofii vremurilor de apoi nu au ce să mai spună în fața *solstițiului omenirii*. Filosofia lor tace sau e insignifiantă, pentru că îi înspăimântă conștiința văzând agonia chipului acestei lumi: *palizi, siniștri, o privesc cugetătorii*.

Eminescu declară însă că el rămâne fidel, chiar dacă ar fi ultimul om de pe pământ, a ceea ce am identificat a fi viziunea tradițională a culturii și spiritualității românești, *în contra* modernismului ateist (după cum ne mărturisesc câteva versuri reproduse de Ioana Em. Petrescu¹⁸⁷): *...când regii mor, / Când ceru-apune a lui gânduri* [în mințile umane], */.../ Când* [ca umanitate] *am pierdut ideea-eternității, / Eu singur stau s-o reprezint aici*.

Este impresionant atașamentul lui față de credința și cugetarea veche românească!

Astfel, mai întâi în tine este *lumina*, care corespunde la om cu credința, în tine este tăria de deasupra, adică cerul, care la om este nădejdea. În tine apele de deasupra, care la om sunt grijile lăsate de Dumnezeu, apoi apele de dedesubt, care sunt tulburările ce vin de la trup; în tine este pământul – la om trupul.

Ierburile și copaci înseamnă *faptele bune*; semințele și roadele tale sunt *virtuțile și milosteniile*. Soarele este *imaginea înțelepciunii celor veșnice*, iar luna *imaginea lucrurilor temporale*.

Peștii, care stau totdeauna în apă, sunt *umilințele*, păsările zburătoare sunt *contemplațiile cele cerești*; animalele neraționale sunt *ajutorarea și miluirea săracilor*; târătoarele, adică animalele care se târăsc pe pânțe, sunt *suferințele, durerilor altora*; sălbăticiunile înseamnă *meditarea la demoni și la răutate*”.

Am folosit nu originalul românesc, ci traducerea lui Virgil Cândea din versiunea grecească a lucrării, pentru a urmări o expunere clară, fără dubii asupra sensului.

¹⁸⁷Cf. Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, ediție îngrijită și prefăcută de Irina Petraș, Ed. Paralela 45, 2005, p. 26. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioana_Em._Petrescu.

Gândirea lumii și a întregii istorii umane nu mai valorează nimic în fața Apocalipsei și a Judecății care se apropie.

Interogațiile umane pline de vanitate nu au fost în stare să afle ceva sau să spună ceva adevărat despre Dumnezeu de-a lungul istoriei – ce știm despre El este ceea ce El Însuși ne-a revelat prin Proroci, prin Sfinți și, mai ales, prin Fiul Său – și nu este în stare nici la sfârșitul istoriei să abată lumea de la cursul ei spre transfigurarea finală, stabilit dintru început de Dumnezeu și așezată în rațiunile acestui cosmos: *planetul cugetă adânc și sfânt*.

Lumea este *întruparea gândului lui Dumnezeu* iar istoria omenirii este *povestea căutării lui Dumnezeu de către oameni*. Poetul care a încercat să-l găsească pe Dumnezeu prin puterea înțelepciunii sale renunță să mai afle răspunsuri, pentru că rațiunea umană este neputincioasă.

Ar dori să aibă încredințarea întrupării lui Dumnezeu în om: *Eu, un om de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine*. Credem că ar fi dorit să Îl vadă pe Hristos, în mod extatic, așa cum știa că se petrece cu omul care depune eforturi ascetice, din arhiva patristic-omiletică a cărților vechi, al căror cunoscător era.

Acestea sunt concluziile versurilor de mai sus, care lămuresc multe necunoscute din lirica eminesciană. Același dor neîmplinit și tristețe sfâșietoare, de a nu-L fi văzut pe Dumnezeu, o vor mărturisi și Blaga¹⁸⁸ și Arghezi¹⁸⁹.

Însă vederea lui Dumnezeu este o experiență spirituală nu numai *posibilă*, dar și *pretinsă* de la cei credincioși, dar numai în spațiul ortodox, căci pentru catolici și protestanți Dumnezeu *S-a retras* în transcendență (o *transcendență* reconfigurată după ideea antică, greacă) și nu mai are nicio legătură cu imanentul, cu oamenii.

În tradiția ortodoxă se crede că, mai înainte de a fi creată lumea, ea a existat în intenția iubitoare a lui Dumnezeu de a o crea.

Ea a existat în *gândul* lui Dumnezeu. Omul și universul întreg au existat, mai înainte de a exista, în gândul și în sfatul Preasfintei Treimi, Care a iubit lumea mai înainte de a o aduce într-o ființă.

¹⁸⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

¹⁸⁹ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Arghezi.

Părintele Dumitru Stăniloae¹⁹⁰, în secolul al XX-lea, recapitula această gândire patristică bizantină, formulând-o astfel: *lumea este plasticizarea gândirii lui Dumnezeu*¹⁹¹.

De aceea, pentru Eminescu, Dumnezeu este Scriitorul care *scrii mai dinainte a istoriei gândire*.

Poetul, după ce contemplă întreaga istorie a lumii, dorind să deslușească sensul curgerii timpului și al desfășurării istoriei omenești pe pământ, se roagă astfel către Dumnezeu – și recapitulăm versurile, pentru a le descifra detaliat:

*Tu, ce în câmpii de chaos [haos] semeni stele – Sfânt și
mare,
Din ruinele gândiri-mi, o, răsai, clar ca un Soare,
Rupe vălurile d-imagini, ce Te-ascund ca pe-un fantom;
Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire,
Ce ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire,
Cine ești?... Să pot pricepe și icoana Ta... pe om.*

Dumnezeu *seamănă*, sădește stelele în câmpiile cosmice, numite și *câmpii de haos*.

Imaginile foarte plastice ale acestor versuri denumesc, de fapt, un adevăr dogmatic, și anume crearea universului *din nimic*, ex nihilo, *nimicul* fiind *plasticizat* de Eminescu prin metafora *câmpiilor de haos*.

Regăsim tot aici și poetizarea afirmației Sfântului Vasile cel Mare și a altor Sfinți Părinți, din *Hexaemeron* – așa cum precizam puțin mai devreme –, anume că, după ce a creat și a împodobit pământul cu flori și cu plante minunate, în a patra zi, Dumnezeu a creat aștrii cerești ca pe niște *flori ale cerului*. Așa încât Eminescu poate *vizualiza* crearea stelelor ca niște flori pe câmpiile cerului.

Faptul că Dumnezeu *seamănă* stelele, aducându-le întru ființă, poate să reprezinte mai mult decât *un efort stilistic* din partea poetului și anume: *o încercare de cugetare și de hermeneutică biblică*.

Pentru că *a semăna* înseamnă *a pune semințe*, iar când sunt puse semințele aștrilor cerești în/pe cer, aștri care sunt destinați a fi *semne*, o *semiotică* pentru oameni, ne putem gândi la semnificantul de lumină și rațiune pe care Dumnezeu

¹⁹⁰ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloae.

¹⁹¹ Cf. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, ediția a II-a, Ed. IBMBOR, București, 1997, p. 9.

Îl sădește în univers, pentru a convorbi neîntrerupt cu oamenii și a-i conde la adevăr.

Este o simbolistică vastă și larg răspândită în paginile literaturii noastre medievale și ea se transferă liricii *moderne* – o primă dovadă o descoperim în *Primăvara amorului* a lui Iancu Văcărescu¹⁹², unde *Pe cer, mii de mii de stele / Semănite străluceau*.

Iar la Bolintineanu: *tresare lina Propontide /.../ Scânteind la focul stelelor splendide / Semănite-n fundul cerului plăcut (Mehrube)*.

Penultimul vers al acestei strofe (*Ce ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire*), este tot o poetizare a unei precizări patristice esențiale, care aparține Sfântului Atanasie cel Mare¹⁹³: Dumnezeu a creat lumea din nimic și tot El este Cel care o ține întru ființă, Care o susține ca să nu se reîntoarcă în neant.

Dacă Dumnezeu nu ar susține lumea întru ființă, universul, cât e de mare, cu lumile lui cosmice, *s-ar risipi*, ca să folosim expresia lui Eminescu, ar pieri îndată.

Concluzia acestor versuri este că Singurul care poate da sens istoriei lumii este Dumnezeu Întrupat, Iisus Hristos, pentru că lumea Îl caută cu disperare pe Dumnezeul său, Care a creat-o și singurul răspuns al lui Dumnezeu la neliniștea lumii nu poate fi decât Întruparea Sa.

Altfel, Dumnezeu este *de neapropiat* pentru lume.

Poetul întreabă: *Cine ești?... Să pot pricepe și icoana Ta...pe om*. Dar omul e *icoana* lui Dumnezeu, *după chipul și după asemănarea Sa*, în însăși religia în care a fost botezat și în care a murit poetul.

Așa încât răspunsul la *cine ești?* pare a fi subînțeles sau interogațiapare a fi mai mult o interpelare cu sens revelațional, semnul dorinței unei revelații personale.

Mai ales că răspunsul la întrebarea *cine ești?*, adresată lui Dumnezeu, urmărește: *să pot pricepe...pe om!*

Poetul nu întreabă pentru că nu știa *cine e* Dumnezeu, ci pentru că dorea o *lămurire* mai profundă.

Formularea lui Eminescu nu este însă paradoxală decât pentru cine nu știe că socraticul *cunoaște-te pe tine însuși* a devenit la Sfinții Părinți *cunoaște-L pe Dumnezeu ca să știi cine ești*.

¹⁹² A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Iancu_V%C4%83c%C4%83rescu.

¹⁹³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Atanasie_din_Alexandria.

O apoftegmă pe care o enunță și Antim Ivireanul¹⁹⁴ în sfătuirile sale versificate, dedicate lui Ștefan Cantacuzino¹⁹⁵: *Acela se cunoaște pe sine și situația sa* [ontologică, statutul său uman], *dacă mai întâi cunoaște pe Creatorul său*¹⁹⁶.

Să mergem însă mai departe:

*Fulgeră-n norii de secolii unde-ngropi a Ta mărimă,
Printre bolțile surpate să mă uit în adâncime:
De-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri.
Oare viața omenirii nu Te caută pe Tine?
**Eu, un om de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea
bine.**
Dar să știu – semeni furnicei ce cutează-a Te gândi?*

Adică: revelează-Te mie, Cel ce Te-ai întrupat, Cel Te-ai asemănat omului prin întrupare! Să ajungă la mine lumina Ta ca un fulger, penetrând prin *norii de secolii* ai istoriei și prin *bolțile* de simboluri, prin norii ideologiilor false despre Tine și prin simbolurile care doar *Te sugerează*, dar nu *Te dezvăluie* cu adevărat, ca Cel ce ești Lumină.

Și spune acestea Eminescu, credem noi, nu pentru că nu putea să creadă în întruparea Mântuitorului, ci pentru că dorea o încredințare supremă, o *pipăire*, o *vedere*.

Iar această dorință nu se poate naște în inimile celor care nu cred că este posibil așa ceva ci, dimpotrivă, ea este un dor și o nostalgie a celor care au cunoscut, chiar și numai prin citire sau prin auzire, din cărți și în Biserică, că Dumnezeu este prezent în creația Sa și că El Se arată oamenilor, celor ce Îl iubesc și ascultă de poruncile Lui.

Versul *Fulgeră-n norii de secolii unde-ngropi a Ta mărimă* vorbește și despre *chenoza* Mântuitorului, prin care Fiul lui Dumnezeu S-a golit de slava dumnezeiască pentru a Se întrupa, pentru a lua *chip de rob* (Filip. 2, 7), la plinirea vremii, acoperind astfel cu *norii* istoriei, ai timpului (*norii de secolii*), slava Sa din veșnicie.

Pentru că El S-a întrupat, cum se spune în limbajul ecleziastic scriptural și tradițional, „la plinirea vremii”.

¹⁹⁴ Puteți downloada teza noastră doctorală, făcută pe viața și teologia Sfântului Sfințit Mucenic Antim Ivireanul de aici:

<http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-via%20c8%9ba-%20c8%99i-opera-2010/>.

¹⁹⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Cantacuzino.

¹⁹⁶ Antim Ivireanul, *Sfături creștine-politice*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891), p. 339.

Imperativul verbului *a fulgera* arată dorința poetului ca Hristos să Se reveleze ca Dumnezeu, după ce *aîngropat* mărimea, slava Sa dumnezeiască, în istoria noastră omenească, făcându-Se om.

A îngropat poate face aluzie și la moartea și îngroparea Sa pentru noi, din care poetul vrea să vadă răsărind *fulgerul dumnezeirii* Sale (ultima sintagmă fiind eminamente teologică și ortodoxă).

Însă *fulgerul dumnezeirii* lui Hristos (adică lumina dumnezeiască) S-a arătat pe Tabor și la învierea și înălțarea Sa la cer sau cu alte ocazii.

Ceea ce dorește poetul nu e *o călătorie în timp* cu mașina timpului, ca în filme sau în desenele animate, ci este *o încredințare personală*, prin care *de-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri*.

Iar această *încredințare personală* se numește, în cultura monahală în care era inițiat poetul, *extaz duhovnicesc*, prin care creștinul ortodox, pe măsura curățirii sale de patimi, vede lumina dumnezeiască și este încredințat de întruparea Fiului lui Dumnezeu și de învierea Sa din morți, alături de toată bunăvestirea Evangheliei.

*Cine-a pus [dacă nu Tu] aste semințe, ce-arunc ramure de
raze,*

Într-a chaosului câmpuri, printre veacuri numeroase,

Ramuri ce purced cu toate dintr-o inimă de om?

A pus gânduri uriașe într-o țeastă de furnică,

O voință-atât de mare-ntr-o putere-atât de mică,

Grămădind nemărginirea în sclipitu-unui atom.

Dumnezeu, Cel ce a gândit lumea și istoria ei, este Cel ce a pus în om *nemargini de gândire*, cum spune același poet și în altă parte (în poemul *Povestea magului călător în stele*).

Dacă ne amintim și faptul că Ion Negoițescu a interpretat aceste strofe ca reprezentând dialogul poetului cu...*geniul* său, nu putem să nu regretăm erorile critice, intenționate sau neintenționate, care au lăsat în umbră, pentru multă vreme, adevăratele semnificații mistico-religioase ale poeziei române.

George Gană nu mai repetă eroarea lui Negoițescu, pentru el e limpede că *Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – sfânt și mare* (și versurile următoare) reprezintă „invocarea insistentă a creatorului lumii” și că Eminescu a aderat la

„concepția providențialistă a istoriei”¹⁹⁷ – a nu se confunda *providențierea* cu *predestinarea*.

Din păcate, concluzia sa este că disperarea lui Eminescu constă în aceea că nu poate ajunge la niciun fel de răspuns în ce privește cunoașterea Divinității – e o interpretare strict *raționalistă* – și nu comentează deloc versul: *Eu, un om de te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine*.

Acesta este un vector sigur către *Dumnezeul-om* (care se revelează umanității), care ne indică totodată și faptul că nu o necunoaștere totală despre Dumnezeu este cea care îl frământa pe poet, ci *un anumit fel de cunoaștere*, pe care nu o putuse atinge.

Temeiul ființării lumii este un Dumnezeu care este persoană, Treime de persoane, și care creează persoane după chipul Său, înzestrate cu rațiune și, zice Eminescu, cu puterea de a zămisli lumi ale gândirii: *Cum Dumnezeu cuprinde cu viața Lui cerească* [viața Lui cerească = harul dumnezeiesc] / *Lumi, stele, timp și spaț[iu] ș-atomul nezărit*, / *Cum toate-s El* [gândul Lui plasticizat] și *Dânsul în toate e cuprins* [Dumnezeu este în toate cele create prin harul Său, spun Sfinții Părinți], / *Astfel tu* [omul] *vei fi mare ca gândul tău întins* (*Povestea magului călător în stele*).

Măreția lui Dumnezeu se cunoaște din *gândul Lui mare* (lumea cea *întinsă*, sau *mare și lată*, cum s-a încetățenit în popor) și, după asemănarea Lui, aceeași măreție o descoperă și omul, prin dezvoltarea creatoare a *gândului* său.

Însă înțelepciunea omului e firavă. Vedem acest lucru, atunci când acesta se bazează numai pe rațiunea sa umană vană, autonomă, fără har:

*În zadar trimit prin secolii de-ntrebări o vijelie /.../
Prefăcute-n vulturi ageri cu aripi fulgerătoare,
C-ochi adânci și plini de mite [mituri], i-am trimis în cer să
zboare,
Dar orbite, cu-aripi arse [gândurile] pe pământ cad îndărăt;
Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei ușă,
Dară arse cad din ceruri și-mi ning capul cu cenușă
Și când cred s-aflu-adevărul mă trezesc – c-am fost poet.*

¹⁹⁷George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 200.

Aceste versuri sunt o reiterare a *căderii* din *Sărmanul Dionis* (care face aluzie la căderea Sfântului Adam, la căderea omului din dorința de a fi dumnezeu fără Dumnezeu), dar sunt și o variantă mai sinceră a *Luceafărului*, după cum observam și mai devreme (de altfel, evoluția lui Dionis de la un *ateist superstițios* la omul mântuit de căderea demonică prin iubirea Mariei reiterează aceeași obsesie *luciferică* a poetului, ilustrând simbolic parcursul autobiografic și idealul său soteriologic, despre care am mai vorbit anterior).

Ele denotă și preocuparea supremă a lui Eminescu, *adevăru*l, care este în contradicție cu obsesia artei moderne: *metafora* poetică, simplă, goală, eminentă *stilistică*.

Gândurile sale au zidit un turn al Babilonului care s-a năruit înaintea lui Dumnezeu. Însă e de reținut faptul că țelul său a fost acela de a-L afla pe Dumnezeu:

*Ca s-explic a Ta ființă, de gândiri am pus popoare,
Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,
Cum popoarele antice în al Asiei pământ
Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri.
Un grăunte de-ndoială [a]mestecat în adevăruri
Și popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.*

*Cum ești Tu nimeni n-o știe. Întrebările de[spre] Tine,
Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine
Și prin valuri de gândire mitici stânce se sulev;
Niciun chip pe care lumea Ți-l atribuiește Ție
Nu-i etern, ci cu mari cete d-înger, de ființi o mie,
C-un cer încărcat de mite asfîțești din ev în ev.*

Prima dintre aceste două strofe este o mărturisire elocventă – dar trecută cu vederea –, a faptului că poetul a urnit *popoare de gândiri* în căutarea lui Dumnezeu.

Coroborând această extraordinară imagine plastică, cu versurile următoare, ajungem la concluzia că, așa cum omenirea L-a căutat pe Dumnezeu în toată istoria sa, la fel istoria cugetării sale, biografia minții și a gândurilor sale poate fi rezumată de această căutare febrilă, ca țel al vieții lui.

Cum ești Tu nimeni n-o știe: ființa lui Dumnezeu este inaccesibilă atât oamenilor, cât și Îngerilor. Aceasta este învățătura ortodoxă.

Gândirea umană nu poate decât să construiască *icoane* (e vorba aici de un omonim al *icoanelor* ortodoxe, pentru că nu la acestea din urmă se referă Eminescu, ci la toate formele și religiile care nu au fost revelate de sus și pe care le-a *fantomat* gândirea umană în căutarea lui Dumnezeu, de-a lungul istoriei), *imagini* ale lui Dumnezeu, care nu sunt reale, ci sunt idei șterse despre măreția Sa.

Și prin valuri de gândire mitici stânce se sulev: avem un tablou alegoric al *gândirii umane* ca o mare agitată de valuri, din care se înalță *gândirea mitică* precum niște stânci.

Stânci marine care au durabilitate în parcursul istoric al umanității, o vreme, dar nu au întemeiere și dăinuire veșnică, nu sunt adevăr revelat de la Dumnezeu, ci presupuneri umane despre Ființa divină.

Memento mori se sfârșește cu un tablou apocaliptic, al sfârșitului lumii.

Ideile omenirii încep să se sfârșească, filosofii și religiile inventate de om încep să se epuizeze sau omul îl ucide pe Dumnezeu în mintea și în inima sa și nu mai caută nimic nobil, nimic înălțător: *E apus de Zeitate ș-asfințire de idei*.

Vine sfârșitul lumii, pentru că, după cum a spus Hristos, *se-nmulțesc semnele vremii* [Mt. 24, 6-8; Lc. 21, 11], iar *cerul de-nserare / Roșu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare / Și idei a zeci de secolii sunt reduse la nimic*.

Ultimul vers al poemului, *căci gândirile-s fantome, când viața este vis*, credem că nu se poate interpreta în sensul *visului brahmanic*, ci în sensul în care Sf. David și fiul său, Sf. Solomon, au vorbit despre *viața ca vis*, ca *deșertăciune*, referință pe care o regăsim foarte adesea la Sf. Ioan Gură de Aur (ale cărui omilii au avut o vastă circulație pe teritoriul românesc în tot evul mediu, sub numele de *Zlatoust* sau *Zlatostrui*, *Zlatoust* fiind traducerea în slavonă a lui *Hrisostom* sau *Gură de Aur*) și în toate cărțile noastre vechi.

Pentru Eminescu, cugetarea omenească, *gândirile arhitectonici* umane (în același poem, *Memento mori*), care construiesc civilizații sau sisteme filosofice de tot felul, sunt zădărnice înaintea acelei gândiri a lui Dumnezeu, din care răsare lumea și istoria.

Prin urmare, nu ar fi putut avea preeminență înaintea sa niciunul dintre sistemele umane de gândire (cum ar fi filosofia germană sau cea vedică), dacă el credea că toată

înțelepciunea umană este o iluzie, în sensul în care vorbește *Psaltirea* și *Ecclesiastul* de vis și de iluzie.

Eminescu descrie în aceste strofe din finalul poemului *Memento mori* falimentul intelectualismului glacial și se întoarce, nostalgic, cu fața de la savanți, dascăli și filosofi (*Scrisoarea I*, *Scrisoarea II*, *Sărmanul Dionis*, etc.), înapoi, înspre *rațiunile divine* pe care Dumnezeu le-a *însămânțat* (*logoi spermatikoi*) în cosmos, pentru că, așa cum spune Sfântul Pavel: *Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se din făpturi, adică veșnica Lui putere și dumnezeire* (Rom. 1, 20).

Citim în multe poeme această nostalgie – adevărată jale nostalgică – a lui Eminescu după regăsirea Paradisului pierdut al copilăriei în care el știa să vorbească *limba cosmică*, să dialogheze cu toate cele din natură create de Dumnezeu și care formează un logos cosmic convorbitor cu rațiunea și conștiința umană neperversită de patimi josnice, iraționale sau de ideologii false.

Un poem magnific pentru revelarea acestei concluzii a aventurii cognitive a poetului este și *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*:

*Ce mâni subțiri s-apucă de perdele
Și într-o parte timide le trag!
În umbra dulce, după vechi zăbrele
Suspină gură-n gură, drag cu drag.
Lucește luna printre mii de stele,
Suspină vântu-n frunzele de fag,
Se clatin codri mângâiați de vânt –
Lumini pe ape, neguri pe pământ.*

*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!
Ne-ai luat tot făr' să ne dai nimic,
Puțin te-nalți și oarbă vii tu iară,
Ce-au zis o vreme, altele deszic,
Ai desfrunzit a visurilor vară
Și totuși eu în ceruri te ridic:
M-ai învățat să nu mă-nchin la soarte
Căci orice-ar fi ce ne așteaptă – moarte!*

*Tu ai stins ochiul Greciei antice,
Secat-ai brațul sculptorului grec,
Oricât oceanu-ar vrea să se ridice*

*Cu mii talazuri ce-nspumate trec,
Nimic el nouă nu ne poate zice,
Genunchiul, gândul eu la el nu-mi plec,
Căci glasul tău urechea noastr-o schimbă:
Pierdută-i a naturii sfântă limbă.*

*În viața mea – un rai în asfințire –
Se scuturau flori albe de migdal;
Un vis purtam în fiecă gândire
Cum lacul poartă-o stea pe orice val;
Ș-a zorilor suavă înflorire
Se prelungea până-n amurgul pal,
În văi de vis, în codri plini de cânturi,
Atârnau arfe îngerești pe vânturi.*

*Și tot ce codrul a gândit cu jale
În umbra sa pătată de lumini,
Ce spun: izvorul lunecând la vale,
Ce spune culmea, lunca de arini,
Ce spune noaptea cerurilor sale,
Ce lunii spun luceferii senini
Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,
De mă uitam răpit pe mine însumi.*

*În van cat întregimea vieții mele
Și armonia dulcii tinereți;
Cu-a tale lumi, cu mii și mii de stele,
O, cer, tu astăzi cifre mă înveți;
Putere oarbă le-aruncă pe ele,
Lipsește viața acestei vieți;
Ce-a fost frumos e azi numai părere –
Când nu mai crezi, să cânti mai ai putere?*

*Și dacă nu-i nimic, decât părere
Tot ce suspină inimei amor,
Istoria cu lungile ei ere
Un vis au fost amar – amăgitor;
Tot ce-aspirăm, toată-acea putere
Care-am robit-o falnicului dor
Am cheltuit-o ca niște nebuni
Pe visuri, pe nimicuri, pe minciuni.*

*Sunt ne-nțelese literele vremii
Oricât ai adânci semnul [simbolul] lor șters?
Suntem plecați sub greul anatemii
De-a nu afla nimic în vecinic mers?
Suntem numai spre-a da viață problemei,
S-o dezlegăm nu-i chip în univers?
Și orice loc și orice timp, oriunde,
Aceleași vecinice-ntrebări ascunde?*

Poezia aceasta polemizează, ca și în cazul anterior, cu filosofia umană care nu este în stare să ofere niciun răspuns la întrebările vitale ale ființei umane, ci doar să aducă în discuție dileme de nerezolvat.

Pentru filosofia dilematică, sintagma *literele vremii* de care vorbește Eminescu, adică *lectura* istoriei omenești și a creației universale rămâne fără niciun ecou pozitiv.

Ceea ce filosofia de tip apusean exaltă – iar Noica¹⁹⁸ propunea să *realizăm* și noi, românii, această filosofie – Eminescu respinge ca fiind un nonsens și anume spiritul neliniștit, zbuciumat, dilematic, care nu face decât să se frământa în întreagă existența sa, nesperând și nedorind un sfârșit al tensiunilor sale interioare, ci aflându-și în mod masochist delectarea în veșnica sa neliniște și interogare fără răspuns.

Eminescu susține câteva lucruri absolut esențial de observat.

Mai întâi de toate, afirmă că gnoza care se întemeiază exclusiv pe intelectul uman interogativ și care *raționează* toate pe măsura sa este aceea care modifică *urechea* omului, auzul interior al conștiinței sale, îl face surd la armonia cosmică și la cântecul sferelor, cântec pe care Eminescu (la fel ca poezia prepașoptistă și pașoptistă) îl asociază cu cel al cetelor îngerești dimprejurul Tronului Dumnezeirii, după a căror asemănare este și armonia stelară a universului vizibil – vezi, spre exemplu, poemul *Ondina*:

Muzica sferelor: Seraphi adoară / Inima lumilor ce-o încongioară, / Dictând în cântece de fericire / Stelelor tactul lor să le inspire.

¹⁹⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Noica.

Sau poezia *La mormântul lui Aron Pumnul* : ...te-așteaptă toți îngerii în cor / Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cântare.

Asemenea, în *Sărmanul Dionis: stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului*¹⁹⁹.

Întorcându-ne la discuția noastră, ființa umană care cunoaște astfel de amendamente filosofice aduse ontologiei sale devine un *logos* amputat, sclerozat, incapabil de dialog cu *logosul cosmic*, cu *a naturii sfântă limbă*.

Omul este creat de Dumnezeu ca să convorbească cu rațiunile dumnezeiești pe care același Creator le-a așezat în univers.

Didahiile și teologia Sfinților Părinți, urmând *Sfintei Scripturi*, precum și toată literatura românească medievală *filosofează* că frumusețea universală este o carte de simboluri, un arhitext care trebuie citit de către rațiunea umană, de mintea umană nepervertită, pentru a învăța din ea despre Dumnezeu și Ziditorul Atotputernic al lumii și despre tainele creației.

Așa a făcut Sf. Avraam și a ieșit din rândul unui popor păgân și închinător la idoli, fără să aibă Biblie scrisă, ci doar pentru că a citit *biblia cosmică*, pe care Dumnezeu a scris-o și pe care Eminescu o numește aici: *a naturii sfântă limbă*.

Moise și mulți Sfinți care s-au nevoit în pustie au contemplat înțelepciunea lui Dumnezeu din înțelepciunea cu care El a creat lumea și toate cele ce sunt în ea.

Același lucru i-a îndemnat și Hristos, să citească *limbajul firii*, atât pe apostolii Săi, cât și pe cărturarii evrei, care întrebau de semne și de sfârșitul lumii: Mt. 16, 1-4; 24, 32-33; Lc. 12, 54-56; 21, 29-31.

Sfântul Maxim Mărturisitorul²⁰⁰ (sec. VI) vorbea despre trei feluri de întrupări ale Cuvântului lui Dumnezeu, ale Logosului dumnezeiesc: în natură, în Scriptură și în Hristos, ultima prin pogorârea Fiului lui Dumnezeu și asumarea firii noastre umane în Ipostasul Său dumnezeiesc.

Ortodoxia a păstrat tradiția *vorbirii* cu cosmosul, cu cerul, cu soarele, luna și stelele nopții, cu codrii și pădurile fremătătoare, care jelesc împreună cu omul pierderea Raiului de către acesta (această tălmăcire o întâlnim în *Triod*, în cântările de la *Vecernia Duminicii izgonirii lui Adam din Rai*), cu mările, râurile și izvoarele și cu tot murmurul

¹⁹⁹ Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 53.

²⁰⁰ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Maxim_M%C4%83rturisitorul.

neostoit al firii, care transmite omului cunoștința despre chipul rațional al lumii, zidit după icoana Cuvântului și Creatorului ei.

Cu *rostul*²⁰¹ acestui cosmos fremătător de dor și de jale după Paradisul pierdut și-a împletit românul doina sa, *doină de simțire ruptă ca jelania-n prohoduri* (Călin nebunul).

De această tradiție a înfrățirii și a dialogului cu universul întreg, a lecturii Bibliei cosmice, s-a depărtat și s-a înstrăinat Apusul, acel Apus care a impus rațiunea scolastică în teologia sa și care a dat întâietate raționalismului de tip intelectualist, în locul gândirii și rațiunii luminate de har.

Eminescu a constatat într-un mod foarte ortodox-tradițional, că, dintr-o astfel de ființare și de cugetare, *lipsește viața acestei vieți*, lipsește harul dumnezeiesc care făcea *viața mea – un rai* și care umple toate, de care oamenii se pot răci și înstrăina acceptând o filosofie sau o cugetare falsă.

Viața e *rai* – oamenii sunt creați pentru Rai, viața nu este făcută de Dumnezeu să fie infern de suferință sau așteptare de neființă în Nirvana – și când viața nu mai e *rai*, atunci viața nu mai e viață: *lipsește viața acestei vieți*.

Aceeași constatare o făcea și Blaga: *vieții nu i-am rămas dator niciun gând, / dar i-am rămas dator viața toată* (*Fum căzut*, din vol. *Lauda somnului*).

În schimb, Eminescu a mărturisit în nenumărate ocazii faptul că în copilăria și adolescența sa a simțit armonia harică a universului, atunci când se afla în consonanță cu glasul acestui logos cosmic, atunci când îi erau cunoscute limba codrului, a izvoarelor, a lunii și a luceferilor.

În vremea copilăriei și a primei tinereți, natura era pentru el *un rai din basme* (*Fiind băiet păduri cutreieram*), căci Dumnezeu, Cel ce i-a dat ochi să vadă *lumina zilei*, îi umplea inima *cu farmecele milei* (*Rugăciunea unui dac*).

Această frumusețe cosmică impregnată de har i-a făcut din *a mea minte, a farmecului roabă* (*Nu mă înțelegeți*).

E vorba însă nu de *estetica* universală, ci de o frumusețe cosmică înseminată de lumina lui Dumnezeu, pentru că lumile și plantele sunt ținute într-o ființă și armonie de *puterea ce le farmăcă pre ele*, fără de care *s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieșit* (*Memento mori*).

De aceea, mai târziu, va privi înapoi cu nostalgie paradisiacă, plângând după acele simțiri curate și înțelegeri

²⁰¹ În româna veche, *rost* înseamnă *gură*, *grai* (din lat. *rostrum*, -i).

harice ale copilăriei: *O, rai al tinereții-mi, din care stau gonit! / Privesc cu jind la tine asemeni lui Adam... (Zadarnic șterge vremea...).*

De aici, *farmecul copilăriei...*, de care vorbește critica literară în legătură cu Eminescu, Creangă²⁰² și alți autori ai literaturii române.

Am făcut mai devreme precizarea că, în literatura pașoptisă, nu este de găsit o asemenea dimensiune *edenică* a copilăriei (și nici a naturii), pentru că autorii nu trăiesc și nu presimt tragedia Apusului, a... *apusului* credinței.

Ei sunt prea exuberanți la gândul emancipării istorice și sociale a țării lor și nu au acuitatea receptării intelectuale și spirituale a lui Eminescu.

Nici Eminescu n-o experiază la scara apostaziei, dar e în stare să perceapă mult mai corect fenomenul *modernității*, pe cât de mult este afiliat trecutului spiritual și istoric, tradiției, tensiune din care se naște suferința poetului.

Revenim. Eminescu definește existența sa ca *un rai în asfințire*, un rai pe care l-a simțit în copilărie și în prima tinerețe, dar pe care avea să-l piardă, în vremurile care au urmat, când *pierdută-i a naturii sfântă limbă*, dar, în același timp, un rai pe care dorea să-l regăsească după moarte (*Mai am un singur dor; Codrule, Măria Ta*, etc.).

„Ruptura completă [cu natura] nu s-a produs niciodată, și în viziunea generală a poetului asupra naturii vom regăsi mereu ceva din fascinația inițială: copilul din el n-a murit niciodată.

Peste candoarea transfiguratoare a privirii acestuia s-au adăugat reflexivitatea, sporită prin cultură, și umbra melancoliei. Cultura a însemnat aici în primul rând Goethe [...] și apoi Spinoza²⁰³, la care Eminescu a ajuns poate prin cel dintâi²⁰⁴.

Spinoza, Schopenhauer sau Kant: cert e că Eminescu a înțeles *spiritul vremii* – ceea ce nu înseamnă că i s-a afiliat fără rezerve.

Versuri magnifice ni se par și acestea: *În văi de vis, în codri plini de cânturi, / Atârnau arfe îngerești pe vânturi. Imaginea arfelor atârnate în crengi apare și în Memento mori (Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare / Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare) și provine din Psaltire, din*

²⁰² A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Creang%C4%83.

²⁰³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Baruch_Spinoza.

²⁰⁴ George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 119.

psalmul 136 (*În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre* – 136, 2) care amintește captivitatea babilonică a poporului ales, psalm care a fost transpus superb de Dosoftei în versuri și i-a prilejuit acestuia o poezie adesea citată în istoriile literare (*La apa Vavilonului, / Jelind de țara Domnului, / Acolo șezum și plânsăm / La voroavă ce ne strânsăm...*), iar lui G. Verdi²⁰⁵ i-a inspirat o minunată arie (*Corul robilor – Va pensiero*) din opera *Nabucco*²⁰⁶.

Eminescu vede aceste arfe atârnate și părăsite în sălcii de poporul rob, captiv, el le vede cântând singure mai departe: *În văi de vis, în codri plini de cânturi, / Atârnau arfe îngerești pe vânturi!*

Când poporul nu mai înalță imne lui Dumnezeu, pentru că, spune el, *cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin?* (136, 4), atunci lauda adusă lui Dumnezeu nu încetează, pentru că îngerii Lui fac să răsunе arfele codrilor și pădurilor, pe care urechea lui Eminescu le-a auzit cu auzul interior al inimii, o muzică inefabilă, care ar fi fost imperceptibilă unui „spirit ateu”²⁰⁷!

Codrii atârnă arfele îngerești pe vânturi, într-un gest care mimează perfect antica atitudine a poporului evreu, care a refuzat să-I cânte lui Dumnezeu psalmi la solicitarea babilonienilor, a păgânilor, a celor care nu înțelegeau străfundurile spirituale din care izvorăște această cântare.

Cuvintele de laudă a lui Dumnezeu nu au sens în fața celor care nu le înțeleg și nu Îl cunosc pe El.

La fel, codrii își atârnă îngereasca lor cântare pe vânturi, încriptând această cântare dumnezeiască pentru urechile celor surzi.

Și – esențial – Eminescu își atârnă îngereasca lui arpa, poetica lui cântare, pe versuri greu de înțeles, care intenționat nu sunt explicite, pentru că sunt destinate numai celor care au extrem de fin și de sensibil auzul interior al spiritului lor viu.

În nuvela *Geniu pustiu*, descoperim trei vise extatice în care apar descrise imagini paradisiace și în care am remarcat (în visul al doilea și al treilea), secvențe asemănătoare cu exprimările poetice de mai sus:

„M-am trezit deodată într-un codru verde ca smaragdul, în care stâncile erau de smirnă și izvoarele de ape vergine și sfinte [apetența pentru metale și pietre prețioase în

²⁰⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi.

²⁰⁶ Idem: <http://www.youtube.com/watch?v=y0EAL3vXZrM>.

²⁰⁷ Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 221.

descrierea Raiului este sugerată de descrierile extatice biblice ale *Apocalipsei*, iar cea pentru miresme ca *smirna* și *tămâia* este, de asemenea, indicată de tradiția și practica liturgică ortodoxă].

Printre arbori cântau privighetori cu glasuri de înger (subl. n.), prin cărări rățăceau umbre [suflete, duhuri] diafane și fericite și se pierdeau prin verdura întunecată a dumbrăvilor sfinte. *În depărtare vedeam o dumbravă de aur care cu freamățul frunzelor sale cânta o melodie molatecă și lină ca aceea a undelor adormite* (subl. n.). Între toate umbrele sfinte și albe, numai eu aveam corp [...].

Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că gaura în cer începe a deveni din ce în ce mai mare și mai largă, încât prin ea se vedea asupra boltei albastre ce îmbrățișează pământul, o altă boltă cu mult mai naltă, cu mult mai largă, însă de-aur curat și limpede ca lumina cea galbenă a soarelui, astfel încât întreaga acea boltă părea un soare mare, care îmbrățișa o lume, lumea deasupra cerului.

Aerul tot era de lumină de aur – totul era lumină de aur, amestecat cu *geamățul lin și curat al arpelor de argint în mâinile unor îngeri* (subl. n.) ce pluteau în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălucite prin întinsul acel imperiu de aur [o Împărăție a Luminii și a aurului haric]²⁰⁸.

Cântarea *frunzelor* și a copacilor Raiului o descoperim, în tradiția literară cultică românească, în *Triod*, la *Vecernie*, în *Duminica izgonirii lui Adam din Rai*, unde se spune:

„Raiule preacinstite, podoaba cea frumoasă, locașul cel de Dumnezeu zidit [...] și sălășluirea Sfinților, *cu sunetul frunzelor tale* roagă pe Ziditorul tuturor, să-mi deschidă ușile pe care cu neascultarea le-am închis. [...]

Simte durere, Raiule, împreună cu lucrătorul care a sărăcit și, *cu sunetul frunzelor tale*, roagă pe Făcătorul să nu-ți încuie ușa. Îndurate, miluiește-mă pe mine cel căzut²⁰⁹.

Interesant este că ceva asemănător, ca imagine poetică putem identifica la Alecsandri: *În a nopții liniștire o divină melodie / Ca suflarea unui geniu printre frunzi alin adie, / Și tot crește mai sonoră, mai plăcută, mai frumoasă, / Pân' ce umple-ntraga luncă de-o vibra-re-armonioasă. // Gânditoare și tăcută luna-n cale se oprește. / Sufletul cu voluptate în*

²⁰⁸ Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 131-132, 142.

²⁰⁹ ****Triodul*, Ed. IBMBOR, București, 2000, p. 100 și 103, 104.

Expresia modernă este cvasi-identică celei din: *Triodiu*, tipărit în zilele prea înălțatului nostru Domn Carol I, Regele României, ediția a doua, Tipo-Litografia „Cărților Bisericescă”, București, 1897, p. 108, 112.

estaz adânc plutește, / Și se pare că s-aude prin a raiului cântare / Pe-ale îngerilor harpe lunecând mărgăritare (Concertul în luncă).

Nu se poate susține că Eminescu a preluat și a amplificat pur și simplu versurile lui Alecsandri, pentru că Eminescu a făcut trimiteri explicite la sursa scripturistică și liturgică.

Eminescu și-a însușit o anumită *atmosferă* poetică, un anumit limbaj și o construcție lirică din poezia *preromantică*, anterioară, însă, ceea ce este absolut esențial de precizat, el nu doar își *impropriază* niște elemente poetice, ci pe cele pe care le împrumută le consideră *semnificative* și, în versurile eminesciene, lecturate cu atenție, descoperim o bogăție de semnificații asociate unor imagini poetice provenite din surse lirice pre-romantice, pe care cu greu le puteam bănuși și interpreta în acest fel, în forma lor *pașoptistă*.

Eminescu preia *sintagme poetice* create anterior în lirica românească, dar le amplifică și ne oferă vectori spre abisalități interpretative, asupra versurilor înaintașilor.

Iar abisalițiile sunt presupozibile și acolo pentru că, de fapt, nu poeții prepașoptiști sau pașoptiști constituie sursa primară, originală, ci literatura română veche, care nu se mai *străvede* bine în poezia acelora, din cauza contextului romantic european (care are și el un fond creștin înrudit și ușor de confundat, totuși, unei lecturi neaprofundate, cu ceea ce numim *toposuri* românești) și a formelor poetice noi.

Cum procedează Eminescu, integrând în versurile sale elemente reprezentative din lirica predecesorilor și creând conștient și programativ o *tradiție*, același lucru îl vor înțelege și îl vor face, tacit, cu poezia lui Eminescu, cei de după el, atât *tradiționaliștii* (Goga²¹⁰ sau Pillat) cât și *moderniștii* (Bacovia²¹¹, Arghezi, Barbu, Blaga, Nichita, chiar și Mircea Eliade²¹², în proză).

Și faptul acesta reprezintă o atenție față de *perpetuarea spiritului*, a sensurilor esențiale.

Autorii noștri resimt *creația literară* nu ca un triumf al individualismului, ci ca o perpetuare a tradiției și o *hermeneutică simbolică*, în paralel cu critica științifică.

Eminescu nu inventează însă el însuși acest procedeu, ci imita un gest *medieval*, tipic gândirii religioase și literaturii

²¹⁰ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavian_Goga.

²¹¹ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia.

²¹² Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade.

omiletice, prin care o semnificație sau o *viziune* anume erau preluate și purtate mai departe, fără alterare, *din val în val*, peste *eoni*, așa încât ecoul primar al unei atitudini se putea auzi multe secole și milenii mai târziu.

Era o acustică eclesială în templul timpului, rezonând perfect ca și acustica spațială, cosmică.

Este, de asemenea, modul de manifestare al unei *intertextualități* complexe și extinse, care implică atât textele scrise cât și textul cosmic – toată literatura medievală bizantin-ortodoxă presupune acest gen de *intertextualitate*.

Textul cosmic, universul, a fost treptat eliminat din conștiința occidentală literară, ajungând în epoca modernă să fie considerat *proză*, *antipoezie*, *document natural neartistic* – vom discuta mai detaliat aceste aspecte puțin mai târziu.

Muzica aceasta cosmică, convorbirea conștiinței sale cu rațiunile dumnezeiești înșămânțate în univers (*Și tot ce codrul a gândit cu jale /.../ Ce spun: izvorul lunecând la vale, / Ce spune culmea, lunca de arini, / Ce spune noaptea cerurilor sale, / Ce lunii spun luceferii senini...* – codrul și toate elementele naturii *gândesc* și *spun*, vorbesc între ele în continuu, au un dialog, o *limbă* pe care logosul uman o poate asculta și traduce pe înțelesul său) îi provoacă poetului o intimizare profundă cu sensul și rațiunea acestei comunicări, care devine ființa lui abisală, sintetizată metonimic prin *râsu' plânsu'* lui Eminescu.

Îl va prelua și Nichita Stănescu (a cărui sintagmă concisă am reprodus-o), reprezentând o definiție rezumativă a persoanei umane, tradițională în cultura și spiritualitatea românească, de proveniență scripturală, cu referire la umanitatea desăvârșită a lui Hristos, Cel ce *plânge* murind pentru oameni și *râde* mântuindu-i, în același timp (imagine tradusă în folclor și în basme prin cea a împăratului care cu un ochi plânge și cu unul râde).

Acest dialog între *logosul* uman și *logosul* cosmic îi provoacă de asemenea *răpire* și *uitare de sine* : *de mă uitam răpit pe mine însumi*. Adică, fiind *răpit* de frumusețea cosmică – nu de cea *estetică*, ci de cea rațională, logosifică, dialogică –, *mă uitam pe mine însumi*.

Numai că *răpirea* și *uitarea de sine* fac parte din sfera semantică a extazului mistic, care apare descris în acești termeni de către Sfântul Pavel, de la care au preluat isihăștii terminologia, și, de la ei, Eminescu:

Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani – fie în trup, nu știu; fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe – a fost răpit unul ca acesta până la al treilea cer. Și-l știu pe un astfel de om – fie în trup, fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe –, că a fost răpit în rai și a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască (II Cor. 12, 2-4).

Muzica îngerească a sferelor cosmice (expresia *muzica sferelor* îi aparține lui Pitagora²¹³, dar semantica eminesciană este una *încreștinată*, care nu rămâne la viziunea mecanicistă și matematică a gânditorului antic) sau a *codrilorcântători* este un pre-extaz.

Revelația naturală a lui Dumnezeu este un extaz înainte de extaz, o revelare a Sa înainte de experiența revelării dumnezeiești în extazul mistic.

Eminescu l-a trăit pe primul, în copilărie, și revine mereu, nostalgic, la amintirea experienței lui profunde și profund autentice din punct de vedere spiritual, și în mod sigur a avut *dorul nostalgic*, cel puțin în urma lecturilor sale patristice, ascetico-mistice, de a-l împlini printr-o experiență desăvârșită a cunoașterii lui Dumnezeu *față către față*, în extaz.

Și-a dorit un *vis extatic* sau o *ieșire din sine*, la fel ca Arghezi, care să îl confrunte cu *Adevărul revelat*, cu *Duhul Sfânt făcut sensibil* (ca să-l parafrazez pe Ion Barbu, deși vederea extatică nu e *sensibilă*, ci *spirituală*), când ochii inimii se deschid ca să vadă lumina Duhului, iar concretețea anumitor relatări din versuri sau din nuvele mă face să-mi pun serios unele întrebări.

Să fi ajuns Eminescu, prin rugăciunea inimii, pe vremea *când sufletu-mi noaptea veghea în extaze și vedeam ca în vis pe-al meu inger de pază*, cu adevărat, la o experiență mistică superioară revelației prin cântecul codrilor și al stelelor, ascultat în copilărie?

Să fie biografice amănuntele viselor extatice din *Geniu pustiu*, rememorând vremuri în care „copilul vorbește prin somn, zâmbind, cu Maica Domnului”²¹⁴?

Ce înseamnă rugăciunea aceasta către Maica Domnului: *Răasai asupra mea, luminează lină, / Ca-n visul meu ceresc d-odinioară*(*Răasai asupra mea...*)? Și, mai departe:

²¹³ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora>.

²¹⁴ Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 110.

Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința / Și reapari din cerul tău de stele:/ Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie! ?

Încă nu am cercetat mai profund această problemă, în căutarea unor dovezi solide, a unor mărturii încă și mai explicite, dar nu m-ar mira dacă ele ar fi descoperite.

Să fi văzut copilul în vis acest detaliu care se repetă în poeme: *Privirea-ți adorată / Asupra-ne coboară (Rugăciune); Privirea ta de milă caldă, plină, / Îndurătoare-asupra mea coboară (Răsai asupra mea...)?*

De la această mărturie poetică până la visul din copilărie al lui Apostol Bologa, nu mai avem în literatura română expunerea, biografică sau strict literară, a unui vis/extaz mistic.

Lui Eminescu trebuie însă să-i fi fost cunoscute și cuvinte ca acestea: „Tainele [vederile extatice] se descoperă celor smeriți. Iar de va muri cu nădejdea aceasta, chiar dacă n-a văzut nicidecum țara aceea [Împărăția cerului] din apropiere, socotesc că o va moșteni împreună cu Dreptii cei vechi, cu cei ce au nădăjduit să ajungă desăvârșirea, dar n-au văzut-o, după cuvântul apostolesc, că au lucrat pentru nădejde în toate zilele, dar n-au primit-o [n-au primit-o toți în această viață]”²¹⁵.

Cântarea *îngerească*, cu *arfe îngerești*, a codrilor și a naturii, convorbirea aceasta muzicală, psalmodică între *codri, izvoare, văi și lunca de arini* corespunde în plan terestru cu *îngereasca* muzică a sferelor din cosmos, cu *ce spune noaptea cerurilor sale, / Ce lunii spun luceferii senini....*

De fapt, această comunicare nu este împiedicată de o separație între lumea *de jos* și lumea *de sus*, nu există o astfel de împărțire la Eminescu – cum nu există în gândirea ortodoxă –, planul terestru nu este despărțit de cel ceresc.

O astfel de ruptură o provoacă numai opacitatea umană, surzenia ipochimenului la glasul cântării cosmice, la glasul liturghiei universale, dar ea nu există în mod natural, normal, așa cum anormală este și amputarea senzorilor spirituali ai omului în lumea modernă.

²¹⁵Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfintele nevoițe*, trad., introd. și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia Românească*, vol. X, ed. IBMBOR, București, 1981, p. 74.

O ediție intitulată *Cuvintele lui Isaac Syrul* era tipărită la Mănăstirea Neamț în 1818, cf. Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*, tomul III (1809-1830), editată de Academia Română, București, Atelierele grafice Socec & Co., societate anonimă, 1912-1936, p. 295.

Muzica aceasta neîncetată a cosmosului avea și calitatea de a-i provoca *setea liniștii eterne care-mi sună în urechi*, căci această sete de liniște eternă *e același cântec vechi*, iar *vechiul cântec mai străbate cum în nopți izvorul sare* (Scrisoarea IV).

Ce spune noaptea cerurilor sale, / Ce lunii spun luceferii seninireprezintă din nou o parafrază scripturală, la Ps. 18, 2, care precizează, foarte aproape de expresia eminesciană, că *noaptea nopții vestește știință*.

Însă contextul imediat al psalmului respectiv este și mai lămuritor în privința sensurilor din poezia lui Eminescu și ne duce cu gândul la posibilitatea unei parafraze extinse și conștiente pe care poetul a operat-o în versurile sale:

Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria. Ziua zilei spune cuvânt, și noaptea nopții vestește știință. Nu sunt graiuri, nici cuvinte, ale căror glasuri să nu se audă. În tot pământul a ieșit vestirea lor, și la marginile lumii cuvintele lor (Ps. 18, 1-4).

De altfel, aceste versete au fost îndelung solicitate în toată medievalitatea românească și le aflăm în cazanii, didahii, la Cantemir, etc. Eminescu avea și de ce să le rețină, atât ca formă, cât și ca interpretare.

Nichifor Crainic remarcă foarte just faptul că, pentru Eminescu și pentru cei mai mulți dintre poeții români, „cosmosul în care trăim e creat de Dumnezeu și e un reflex în mii de fețe al frumuseții și al strălucirii divine. [...]

Asemenea poeți ne comunică și nouă acel sentiment primordial de uimire în fața spectacolului cosmic și de bucurie că trăim în această lume ca într-o revelație naturală a Celui Atotputernic. [...]

Frumusețea naturii se leagă imediat de ideea Creatorului lumii, despre care am vorbit. Frumusețea naturii e un reflex din strălucirea frumuseții divine.

Ea nu se impune subiectului liric numai ca un lucru circumscris în marginile existenței naturale, ci ca un lucru care poartă aureola unei prezențe de dincolo de lume.

Contemplarea frumuseții unui peisaj determină pe poet la un fenomen de transfigurare a naturii către sensul ei transcendent și tainic²¹⁶.

²¹⁶ Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, ediție îngrijită și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Ed. Timpul, Iași, 1996, p. 103-104, 106.

Crainic face însă marea eroare să nu-l citească foarte atent pe Eminescu și să-i atribuie aceste calități mai mult lui Coșbuc, și aici sunt nevoită să mă delimitez de Nichifor Crainic²¹⁷ – mai multe vom vorbi în capitolul despre Coșbuc.

Ideea de *transfigurare* a peisajului poetic va fi preluată și continuată de critica literară românească, precum și aceea de *logos cosmic*, însă ambele formule, ortodoxe în esență, vor fi decontextualizate, depozitate de substratul lor religios și integrate unui limbaj criticist neutru, hibrid și pseudo-filosofic.

Interogațiile ultimei strofe sunt retorice, pentru că *greul anatemei* de-a nu primi niciun răspuns este în mod evident o povară și o nefericire pentru Eminescu.

Pentru el, sunt total absurde *plăcerile* filosofice de-a *da viață problemei* fără a crede că pot fi descifrate vreodată *literele vremii* de către gândirea umană.

În mod paradoxal însă, lui Eminescu, care a renegat modelul *filosofic*, strict *uman* (*omenesc*, *prea omenesc*, vorba lui Nietzsche), de a contempla și înțelege lumea, ca pe un alt element de vanitate umană, care nu procură certitudinea înțelepciunii și *repaosul*, odihna spirituală mult râvnite de poet, i s-a atribuit afilierea profundă și cu urmări în fecunditatea artistică, la variate tipuri de filosofii: platonice și plotiniană, schopenhauriană, kantiană, budistă și brahmană, etc.

Eminescu ne dezvăluie însă – tocmai prin revelarea angoasei cumplite și a durerii care l-a măcinat interior, aceea de a fi rătăcit calea spre răspunsurile sigure, spre liniștea și serenitatea duhului – că nu este *un nihilist*, ci *un spirit optimist*, luminos, în străfundurile sale.

El se autoportretează drept un om care s-a luptat să ajungă la dezlegări lămuritoare, la pace, la fericire, la lumina vieții veșnice, chiar dacă a mai și greșit uneori, erori pe care singur le mărturisește și le deplânge, după cum se poate citi și din poeziile sale.

²¹⁷ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic.

3. Cosmogeneza și eshatologia. Ipoteze de lucru

În adevăr, infinitul, absolutul e neînțeles
de mintea noastră.
Dar nu trebuie să uităm că nici ni le închipuim altfel,
nici este puțința de-a le exprima decât prin negațiuni.
Prin urmare, ceea ce *nu* este inteligența noastră,
ceea ce *nu* este mișcare, ceea ce *nu* este materie,
este absolutul, *este în sine încheiatul* [...],
este ceea ce nu e nici moarte, nici nemurire,
nici azi, nici mâni, nici etern, nici trecător,
*este ceea ce este*²¹⁸.

În cele ce urmează am vrea să facem câteva precizări esențiale referitoare la optica eminesciană asupra cosmogenezei, în scopul de a decela semnificații neaduse în discuție până acum, din mijlocul unor imagini și simboluri atât de absconse precum sunt cele eminesciene, al unor sensuri atât de imperceptibile pentru senzorii noștri moderni și postmoderni.

Rândurile de față își propun să aducă în atenție discrepanța dintre *percepția cosmogonică* a *Luceafărului* și optica filosofică a dascălului (*Scrisoarea I*).

Bătrânul dascăl al *Scrisorii I* este un om înțelept care, privegheat și inspirat de lumina lunii, cugetă, filosofează în mintea sa despre începuturile lumii:

*Pe când luna strălucește peste-a tomurilor bracuri,
Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri,
La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă,
Pe când totul era lipsă de viață și voință,
Când nu se-ascundea nimic, deși tot era ascuns...
Când pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare fără-o rază,*

²¹⁸ Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit, p. 270. Cf. Ieș. 3, 14: Atunci Dumnezeu a răspuns lui Moise: *Eu sunt Cel ce sunt*. Apoi i-a zis: „Așa să spui fiilor lui Israel: *Cel ce este m-a trimis la voi!*”.

*Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o văză.
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,
Și în sine împăcată stăpânea eterna pace!...*

Luceafărul nu filosofează, nu-și închipuie în minte geneza cosmică, ci cunoașterea lui este de altă natură, este prin experiențe care sunt mai presus de natura umană.

Luceafărul nu este contemporan cu începuturile, dar este ridicat mai presus de condiția umană decăzută.

El are acces la experiențe revelaționale aparte:

*Și din a chaosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, ca-n ziua cea dentâi,
Cum izvorau lumine;*

*Cum izvorând îl înconjur
Ca niște mări, de-a-notul...
El zboară, gând purtat de dor,
Pân' pierde totul, totul;*

*Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.*

*Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemenea
Uitării celei oarbe.*

Dascălul este *purtat de gând*, de dorința de cunoaștere de tip intelectual, pe când Luceafărul este *gând purtat de dor*, rațiune și minte controlată de iubire.

Este o diferență foarte mare între cei doi. Este diferența dintre cunoașterea scolastic-raționalistă, *cu mintea*, cu rațiunea autonomă, și cunoașterea isihastă, *cu mintea în inimă*, prin experiență și revelație, prin *vedere*.

Dorul eminescian este eminent creator: el este creatorul vieții, căci lumile *în roiuri luminoase izvorând din infinit / Sunt atrase în viață de un dor nemărginit*(Scrisoarea I).

Lumea este chemată întru ființă de acest *dor fără margini* (un *dor fără sațiu*, cum ar spune Emil Botta²¹⁹), care nu poate fi decât personal, care trebuie să fie al Cuiva, iar acest Cineva care iubește și e plin de *dor* pentru ca lumea să existe este Dumnezeu însuși.

Iar creația Sa, cea rațională, străbate drumul invers, de la statutul său de creatură către dorul nemuririi, dorind veșnicia și odihna veșnică, viața dumnezeiască.

Dumnezeu este *Dor nemărginit* care, creându-l pe om după chipul Său, pune în el *nemargini de gândire* (*Povestea magului...*).

Dascălul sesizează doar acest *dor nemărginit* creator de lumi (care nu poate fi decât personal, pentru că *Brahma* nu e *dor*), fără să-l explice.

Luceafărul, ajungând să cunoască ceva sinonim cu starea de fapt a începutului lumii, simte *o sete care-l soarbe*, o sete de odihnă veșnică, fiindcă se află față în față cu veșnicia lui Dumnezeu, care îl aspiră, îl absoarbe.

Setea nemuririi este cuceritoare, este cea mai mare sete a ființei umane: *adânc pe adânc cheamă în glasul căderii apelor Tale* (Ps. 41, 9) – adâncul sufletului cheamă adâncul vieții veșnice dumnezeiești.

Prin urmare, *dorul* care îl poartă pe Luceafăr este un dor dumnezeiesc. Pe dascăl îl poartă *gândul*, el încearcă să străbată cu mintea distanța de *mii de veacuri* care îl desparte de începutul lumii. În timp ce Luceafărul parcurge *căi de mii de ani... în tot atâtea clipe*.

Luna, care *strălucește* peste *tomuri*, este cea care aduce lumina inspirației, lumina înțelepciunii care a înrâurit scrierea tomurilor cu pricina.

Dascălul este un personaj enigmatic în varianta finală a *Scrisorii I*. În *Memento mori* apare ca un filosof pitagoreic sau poate chiar Pitagora, în *Scrisoarea II* este un *astronom*, în *Sărmanul Dionis* este un *jidov* pe nume *Ruben*, care e o întruchipare a Satanei.

În fine, în alte variante ale *Scrisorii I*, Eminescu îl identifică pe acest dascăl fie cu un *jidov*, fie cu Immanuel Kant.

Așa încât, profilul acestui dascăl variază între cel al unui înțelept, filosof, matematician și cel al unui astronom, mag, vrăjitor.

²¹⁹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Emil_Botta.

El este un inițiat în înțelepciunea lumii, un cunoscător al textelor esențiale ale umanității, de unde își extrage cunoașterea, inclusiv despre începutul și sfârșitul lumii, și anume din *tomurile* grele pe care le deține.

Sintagma *la-nceput* este biblică. Este primul cuvânt din *Pentateuh*, primul din *Biblie*: ἐν ἀρχῇ / *in principio*²²⁰.

Despre acest *la început*, Sfântul Vasile cel Mare, în comentariul său la *Hexaemeron*, arată că această sintagmă precizează *începutul timpului*, că odată cu lumea a început și timpul, timpul care nu este *veșnicie*.

Acest *la-nceput* nu se leagă în poezia lui Eminescu cu ceea ce urmează imediat, cu versurile citate de noi anterior, ci cu cele care vin după ele, și anume, cu apariția unui *punct* inițial în haos, ceea ce seamănă cu o teorie științifico-matematică, dar care contravine Scripturii: *Dar deodat-un punct se mișcă...cel dintâi și singur. Iată-l / Cum din chaos face mumă, iar el devine Tatăl....*

Însă aceasta este optica dascălului. E o viziune sincretistă, adunată, se vede, din mai multe feluri de *tomuri*.

Interogațiile retorico-filosofice (*Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?*) și precizările *negative* care le însoțesc (*N-a fost lume pricepută... nici de văzut nu fuse...etc.*) sunt un împrumut din *Imnul creațiunii*, din *Rigveda*²²¹, însă ele nu contravin concepției creștine, ci realizează un tablou complementar al referatului biblic care vorbește despre crearea lumii *din nimic* (Întel. 11, 17; Mac. 7, 28; Evr. 11, 3), a cărei taină o cunoaște numai Dumnezeu.

Ceea ce contravine învățăturilor creștine este explicația dascălului cu privire la momentul incipient al creației, inventarea aceluia *punct* primordial.

În versurile pe care le-am citat aflăm o încercare de a privi în *întunericul* veșniciei (sau *negura eternă* pe care, în *Luceafărul*, o numește *neagra veșnicie*), soldată doar cu o simplă constatare a neputinței de a putea afirma ceva despre ea, deși dascălului i se pare că *noaptea adânc-a vecinicii el în șiruri* [de numere] *o dezleagă* și că este un nou Atlas²²² care *sprijină lumea și vecia într-un număr*.

În schimb, toate aserțiunile paradoxale, antinomice, care încearcă să caracterizeze veșnicia nu reușesc decât să o prezinte ca total inaccesibilă pentru mintea umană.

²²⁰ În greacă și latină: *întru început*.

²²¹ A se vedea: <http://en.wikipedia.org/wiki/Rigveda>.

²²² Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Atlas_%28mitologie%29.

Rațiunea omenească nu are un ochi uman echivalent care să fi existat – gândind prin absurd – înainte de a fi lumea și să poată da mărturie: *Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.*

Omul de știință așteaptă un semen uman care să-i relateze ceva despre adevărul veșniciei. El nu percepe calea revelațională, revelația dumnezeiască.

De aceea, veșnicia rămâne, pentru el, ca și pentru toată filosofia omenească, *un întuneric ca o mare fără-o rază*, despre care nu se poate spune nimic.

Rațiunea umană discursivă întâlnește, altfel spus, *o mare de-ntuneric* în calea explorărilor sale. Ea nu are ce *ochi* să trimită spre veșnicie ca să vadă în acel *întuneric*, pentru că singurul *ochi* care o cunoaște este al lui Dumnezeu sau este Dumnezeu însuși, *Cel nepătruns, Eterna Pace, Care odihnea în Sine împăcată*, ca Cel ce este Absolutul și nu are nevoie de nimeni pentru a fi absolut desăvârșit.

Gândul dascălului purcede metodic și cronologic, *evoluționist*, de la neființă la ființă și de la veșnicie la timpul creat și la lumea pe care și-o închipuie cum se naște, cum vine întru ființă: *De-atunci negura eternă se desface în fășii, / De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...*

Luceafărul parcurge drumul invers, de la lumea creată și contemporană către un timp primordial și către veșnicie.

Dumnezeu, ca și Creatorul întregului univers, apare în mod simbolic ca aflându-Se la capătul unui drum care străbate întreg spațiul și timpul acestei lumi create.

Pentru a ajunge înaintea lui Dumnezeu, Luceafărul recapitulează creația. Este o tehnică poetică prin care se rezumă *faptele* lui Dumnezeu, *făptura mâinilor Sale*, prin care omul cunoaște pe Ziditorul și Creatorul a toate.

Zborul lui este *simbolic* și nu este *o călătorie în timp* propriu-zisă. El nu se întoarce în *ziua cea dentâi*, ci el vede o izvorâre de lumină covârșitoare, *ca-n ziua cea dentâi*, atunci când se apropie de tronul Dumnezeirii.

Recursul la referatul biblic este evident, întrucât este vorba de zilele creației și, mai precis, de crearea luminii în *ziua întâi* sau (în traducerea corectă) *zi una* (cf. Fac. 1, 3-5).

Luceafărul *înoată* prin mări de lumină: *Vedea, ca-n ziua cea dentâi, / Cum izvorau lumine; / Cum izvorând îl înconjur / Ca niște mări, de-a-notul...* Viziunea este grandioasă, este magnifică.

Îndreptând ochiul cugetării către trecut, dascălul vedea și el *roiurile luminoase* ale lumilor născânde: *colonii de lumi pierdute / Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute* [rațiunii umane] / *Și în roiuri luminoase izvorând din infinit, / Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.*

Însă Luceafărul nu doar o *concepe rațional*, ci *înoată* prin această lumină pe care o zămislește puterea dumnezeiască creatoare.

Trecând dincolo de această lumină creată, galactică, Luceafărul ajunge în fața întinericului veșniciei, unde nu există *ochi spre a cunoaște*.

Veșnicia este o taină divină.

Numai Dumnezeu este din veșnicie, e veșnic. Creaturile Sale s-au născut la un moment dat și nu au acces la tainele care sunt mai presus de puterea de cuprindere a ființei lor.

Dacă viața se naște din *dor*, veșnicia e o *sete*. Luceafărul o simte cao *sete de repaos*.

Însă *adâncul asemenea uitării celei oarbe* nu trebuie înțeles ca reprezentând numai decît *Nirvana* budistă, fiindcă el caracterizează tocmai veșnicia pentru care nu există *ochi spre a cunoaște* și, în consecință, nu există nici anamneză, care să consemneze receptarea ei.

De aceea poate fi numită, plastic, ca din perspectivă umană, *uitare oarbă*; ceva despre care mintea umană nu poate avea o amintire.

Setea pe care o resimte Luceafărul²²³ nu poate fi înțeleasă, așa cum s-a afirmat, ca o dorință *de reintegrare în neființa divină*²²⁴ (*neființa divină* fiind, de altfel, o contradicție în termeni pentru conștiința creștină) sau de contopire cu *absolutul divin impersonal*, din simplul motiv că poetul vorbește despre un Dumnezeu personal, Căruia Luceafărul i se adresează cu apelativul *Părinte*, un Dumnezeu care este *Persoană* și *Creator al lumii*.

Mai degrabă credem că versurile lui Eminescu, în care este exprimată dorința Luceafărului-Hyperion de a se întoarce în haos sau setea de repaos reprezintă o echivalență a iubirii sale și a puterii de jertfă pentru ființa iubită, sunt o dovadă a capacității de renunțare la sine a Luceafărului.

²²³ Întregul text al poemului:

http://ro.wikisource.org/wiki/Luceaf%C4%83rul_%28Eminescu%29.

²²⁴ Sintagma îi aparține Ioanei Em. Petrescu.

Iubirea adevărată înseamnă puterea supremă a renegării de sine, iar Luceafărul este capabil de jertfă în cel mai înalt grad. Nu însă și Cătălina.

Luceafărul expune în fața Creatorului său faptul că e în stare să meargă până la a renunța chiar și la nemurirea și la ființa sa pentru a fi cu cea pe care o iubea, atunci când aceasta nu a dorit să-l urmeze în veșnicie.

La fel și Sf. Moise și Sf. Pavel au cerut să fie șterși din cartea vieții în locul poporului. Iar Însuși Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat și a murit pentru toată umanitatea.

Eminescu de bună seamă cunoștea acestea. Așa încât, prin *Luceafăr*, credem că Eminescu nu face decât să exprime capacitatea sa de jertfă, durerea sfâșietoare pe care o trăia pentru că nu putea să ridice ființa iubită la înălțimea spiritualității sale.

Mai credem că putem înțelege *setea de repaos* mult mai bine ca o sete de a se jertfi pe sine, de a se odihni de suferința sa pentru cea iubită, durere care l-a decimat interior pe poet, decât ca pe o *sete de neființă*, unde neființa ar fi o stare *pozitivă de inexistență*.

Fapt care nu se poate susține dacă privim cu atenție întregul context al creației eminesciene.

Dacă, pentru a ilustra nașterea universului, cosmogeneza, Eminescu a recurs, în *Scrisoarea I*, la interpolări în viziunea creștină, inserând detalierile metaforice și interogațiile retorico-filosofice ale vedicului *Imn al creațiunii*, în ceea ce privește eshatologia, *Sfânta Scriptură* reprezintă, în mod indubitabil, punctul de plecare în alcătuirea unei viziuni eshatologice în același poem eminescian.

Versurile sunt foarte cunoscute publicului larg, cu atât mai mult celui studios, ele însă dau foarte multe bătăi de cap celor care încearcă să le interpreteze.

Deși înțelesul lor e la îndemâna oricui, a *oricui* deschide *Sfânta Scriptură*:

*Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș
Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși. /.../
Iar catapeteasma lumii în adânc s-au înnegrit,
Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit.*

Vom reproduce mai jos, pentru cei care nu cunosc, o parte dintre versetele scripturale care au inspirat aceste versuri.

Sunt versete profetice, care fac referire la sfârșitul transfigurator al acestei lumi, la Apocalipsă și pe care vechea literatură ortodoxă în limba română le-a solicitat adesea, urmând unei tradiții patristice și bizantine îndelungate:

Isaia 34, 4: *Toată oștirea cerului se va topi, cerurile se vor strânge ca un sul de hârtie și toată oștirea lor va cădea cum cad frunzele de viță și cele de smochin.*

Ioil 2, 10; 3, 4: *Înaintea lor tremură pământul, cerul se cutremură, soarele și luna se întunecă, iar stelele își pierd strălucirea lor. [...] Soarele se va întuneca și luna va fi roșie ca sângele, înainte de venirea zilei celei mari și înfricoșătoare a Domnului.*

Matei 24, 29: *Iar îndată după strâmtorarea acelor zile, soarele se va întuneca și luna nu va mai da lumina ei, iar stelele vor cădea din cer și puterile cerurilor se vor zgudui.*

Apocalipsa 6, 12-13: *Și m-am uitat când a deschis pecetea a șasea și s-a făcut cutremur mare, soarele s-a făcut negru ca un sac de păr și luna întreagă s-a făcut ca sângele, și stelele cerului au căzut pe pământ, precum smochinul își leapădă smochinele sale verzi, când este zguduit de vijelie.*

Eminescu numește cerul înstelat *catapeteasma lumii*, pentru că, în Biserică, tocmai catapeteasma cu icoanele Mântuitorului și ale Sfinților pictate pe ea este chipul Împărăției Cerurilor, în care strălucesc Soarele Hristos și Sfinții ca niște stele.

Și această catapeteasmă a cerului înstelat, a cerului văzut, se va întuneca la sfârșitul lumii, pentru că *cetatea [Ierusalimului ceresc] nu are trebuință de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci slava lui Dumnezeu a luminat-o și făclia ei este Mielul. [...]*

Și noapte nu va mai fi, și nu au trebuință de lumina lămpii sau de lumina soarelui, pentru că Domnul Dumnezeu le va fi lor [Sfinților] lumină și vor împărăți în vecii vecilor. (Apoc. 21, 23; 22, 5).

Aceeași imagine apare și în *Memento mori*, numai că aici alegoria e mai complexă, soarele fiind și un simbol al Dumnezeuirii, Care Se stinge din mintea oamenilor, din cauza întunecării lor spirituale, iar oceanul și marea sunt simboluri ale umanității pătimase care *tremură murindă*:

*Se-nmulțesc semnele vremii, iară cerul de-nserare
 Roșu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare /.../
Soarele divin ce-apune varsă ultimele-i raze
 Pe-a istoriei câmpie mult iubită și se lasă
 În oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic. /.../
 Marea valurile să-și miște și să tremure murindă, /.../
 În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească,
 Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească
 Și să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort.*

Eminescu mai are aici în vedere și versetele de la Matei 24, 6 (*Și veți auzi de războaie și de zvonuri de războaie; luați seama să nu vă speriați, căci trebuie să fie toate, dar încă nu este sfârșitul.*) și Apocalipsa 21, 1 (*...și marea nu mai este*).

Câmpia istoriei este *mult iubită* pentru că lumea este creația lui Dumnezeu, iar versurile respective, înțelese contextual, exprimă prezența compătimitoare a lui Dumnezeu la sfârșitul dramatic al acestei istorii.

Numai că, de această dată, metafora eminesciană urmează traiectului impus de Ps. 103, 3 (*Cel ce întinzi cerul ca un cort*) și de Is. 34, 4 (citată deja, în care *cerurile se vor strânge ca un sul*).

Un detaliu care nu apare în *Scrisoarea I* este deci cortul cu catapeteasma de pânză, specifică *Vechiului Testament*.

Sfârșirea *catapetesmei cerești* la sfârșitul lumii, aidoma unei catapetesme de pânză, seamănă foarte mult cu un detaliu iconografic, care ne poartă cu gândul la sfârșirea catapetesmei petrecută la răstignirea și moartea Domnului pe cruce.

Adică, așa cum s-a sfârșit catapeteasma templului la moartea Domnului, așa se va sfârși și *catapeteasma cerului* și se va rupe *vălul* acestei lumi materiale, care acoperă ochii oamenilor, când va veni Hristos a doua oară, în slava Sa dumnezeiască.

Nu știm dacă această paralelă – inedită pentru noi – îi aparține lui Eminescu, însă mai degrabă am crede că sursa ei este tot în lecturile sale din cărțile vechi ale Bisericii. De unde anume, nu știm încă.

Cine ajunge să cunoască mai îndeaproape poezia și opera lui Eminescu, înțelege un lucru esențial: concepția sa fundamentală de viață a rămas aceeași și acest lucru este ușor identificabil de la primele poezii și până la asfințitul său literar.

Această *liniaritate clasică* a concepțiilor este aproape unică în rândul marilor noștri poeți.

La Blaga, la Arghezi, Barbu sau Nichita Stănescu, descoperim fluctuații, diversitate și evoluție conceptuală. Nu tot la fel stau lucrurile cu Eminescu. Ba chiar cu totul dimpotrivă.

Eminescu este o monadă în cugetare (și alți cercetători au remarcat același lucru). Acest fapt este uluitor la prima constatare, dacă nu se înțelege sursa acestei *imuabilități* a fundamentelor sale interioare.

Negoîtescu făcea observația că Eminescu nu pune concepte filosofice în poezie, ci el *poetizează* conceptele și filosofia sa de viață.

Ceea ce ni se pare foarte adevărat: Eminescu poetizează credința sa despre lume și existență, care este una foarte stabilă, formată din prima tinerețe, pe când *consuma* biblioteca familiei din Ipotești, precum și bibliotecile mănăstirilor (la Agapia avea și o mătușă călugăriță, în altă parte un unchi arhimandrit, care l-a susținut financiar cât a fost în străinătate), înainte de a pleca să studieze la Viena și Berlin.

O dovedește din plin creația sa de tinerețe, în care se regăsesc toate ideile sale majore, fundamentale.

Poezia de maturitate nu face decât să stilizeze formulările sale anterioare, motiv pentru care este preferata studiilor de literatură, fără a se pune accentul prea mult pe faptul că personalitatea poetului era conturată de mult în acest sens și că ideile sunt vechi.

Din această perspectivă, aserțiunile categorice ale lui Vianu și Călinescu cu privire la influența fundamentală a lui Schopenhauer (recuzate însă de Negoîtescu) sau a *Vedelor* indice asupra poetului, nu pot să reziste nu numai unor studii aprofundate, dar nici măcar unei lecturi atente, care va observa că acea mult discutată influență nu este decât o *mănușă stilistică* și o sursă pentru *detalierea ideatică* în poezia eminesciană, nu însă și o sursă ideatică și poetic-vizionară *primordială*.

De altfel, mi se pare absurd că Tudor Vianu²²⁵, care, sesizând asemănări între lirica eminesciană și literatura europeană romantică, nu consideră niciodată esențială influența acestei literaturi asupra sa (și mi se pare foarte

²²⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Vianu.

corect) și o evaluează la nivelul unor coincidențe de atmosferă, trimitând mai degrabă la tradiția literară românească (ca în cazul motivului *istoriei* și al *ruinelor*, pe care îl consideră subsumabil, la noi, medievalului *fortuna labilis*, pe filieracronografe-Costin-Cantemir²²⁶), poate să susțină, în schimb, că filosofia lui Schopenhauer a fost determinantă asupra gândirii și creației eminesciene.

Cum anume o filosofie putea să aibă o influență covârșitoare asupra *creației poetice* a unui creator de talia lui Eminescu (cu toată apetența filosofică a poetului), când se remarcă foarte adevărat că nici măcar marea poezie romantică a veacului său nu și-a lăsat o amprentă decisivă asupra poeziei sale?

Rămân la părerea că, de cele mai multe ori, e vorba de coincidențe ideatice cu Schopenhauer sau de structuri cognitive care îi erau deja familiare poetului și pe care, într-o anumită măsură, le găsește reactualizate și reformulate la filosofii germani.

Vianu singur recunoaște, însă, cu mai multe ocazii, că *pesimismul eminescian* era anterior contactului cu Schopenhauer²²⁷.

Și nu numai atât, ci și faptul esențial că „acest om înzestrat cu cultura cea mai întinsă și cea mai adâncă, și care arăta competența unui specialist în atâtea ramuri ale științei, în istorie, în filologie și lingvistică, în economie politică, în estetică și filozofie, este în același timp un *naiv* în sensul etimologic al cuvântului, un *nativus*, adică o personalitate în care adaosurile culturii nu falsificaseră deloc elementele originare ale nașterii sale”²²⁸.

Impresia mea este că erudiția filosofică a criticului nostru, inechivocă, atât în ce privește filosofia antică, cât și cea germană, l-a orientat spre concluzii exagerate în această privință.

Când, în 1874, după terminarea studiilor sale în străinătate, lui Eminescu i se solicita imperativ să facă o teză de doctorat în Filosofie (scop cu care fusese trimis la Berlin de la bun început), pentru a fi numit profesor universitar la Iași, acesta preciza, refuzând oferta:

²²⁶Cf. *** Tudor Vianu despre Eminescu, ediție alcătuită și prefațată de Vasile Lungu, Ed. Minerva, 2009, p. 169-170.

²²⁷ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer.

²²⁸*** Tudor Vianu despre Eminescu, op. cit., p. 112.

„Kant mi-a căzut în mână relativ târziu, Schopenhauer de asemenea; ce-i drept, îi cunosc, însă renașterea intuitivă a cugetărilor în mintea mea, cu specificul miros de pământ proaspăt a propriului meu suflet, nu s-a desăvârșit încă”²²⁹.

Și adăuga, răspunând lui Maiorescu: „Un titlu de doctor m-ar aranja cu lumea și cu legile ei de ordine, nu însă cu mine, care deocamdată nu mă satisfac pe mine însumi.

Tocmai această împrejurare concretă mi-a expus clar seriozitatea sarcinei mele, iar motivul foloaselor ce mi s-ar oferi pe această cale, nu poate birui gândul datoriei”²³⁰.

Gândul datoriei îl urmărea, pe care nu-l mai avea aproape nimeni, ca și în ziua de astăzi, căci luarea doctoratului „era (cum fusese și în cazul lui Maiorescu) o mărunță formalitate”²³¹.

Întors de la Berlin și devenit bibliotecar la Iași, Eminescu achiziționează pentru Biblioteca orașului mai mult cărți...bizantine.

Dacă studiile în străinătate ar fi operat o schimbare de viziune fundamentală în concepția lui Eminescu – fără îndoială că au avut *consecințe importante*, dar nu *categorice* – s-ar fi observat aceasta în preocupările și scrisul lui, însă ele au rămas în esență aceleași, ca și înaintea plecării la Viena și Berlin.

Ceea a ce am remarcat în *Scrisoarea I* și *Memento mori*, se poate observa și într-o poezie de tinerețe, *Mortua est!*, publicată în 1871.

Poezia dă glas, în opinia Zoei Dumitrescu-Bușulenga, primei crize sceptice eminesciene. Vianu sublinia că nu se poate lua în considerare o influență schopenhaueriană, pentru că Eminescu nu avea încă lectura filosofului german.

Dar pe noi ne preocupă, momentan, numai aceste versuri, din respectivul poem: *Când sorii se sting și când stelele pică, / Îmi vine a crede că toate-s nimică. // Se poate /.../ să văd cerul negru că lumile-și cerne...*

Versurile sunt identice, la nivel conceptual, cu cele similare ca subiect, din poemele amintite anterior, *Scrisoarea I* și *Memento mori*.

²²⁹ Din prefața la: Mihai Eminescu, *Opere alese*, vol. I și II, ediție îngrijită și prefăcută de Perpessicius, col. *Scriitori români*, EPL, București, 1964, p. XIX-XX.

²³⁰ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu - Viața*, op. cit., p. 167.

²³¹ Idem, p. 166.

Coincidența ideatică este impresionantă și dovedește *apriorismul* acestor gânduri și viziuni, față de perioada de maturitate a creației sale.

Ne-a atras atenția prezentul verbelor: *eshatologia* nu există *la timpul prezent sau trecut*, ca un lucru deja vizualizat, petrecut, decât în teologia ortodoxă, în cărțile Bisericii. Pentru că, în Ortodoxie, istoria lumii, de la început până la sfârșit, este un fapt deja cunoscut, în esență, care nu mai reprezintă o surpriză.

Cerul negru care își *cerne lumile* va avea mai târziu corespondente vizuale mult mai fastuos dezvoltate în poezia eminesciană, fiind o imagine care devine sinonimă cu sfârșitului chipului acestei lumi.

Într-un alt context sceptic, în care eroul intră sub o influență demonică, în poemul *Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*, tabloul acesta figurativ al cerului care se zguduie și al astrilor care cad este astfel redat:

*O! de-aș vedea furtuna că stelele desprinde,
Pe cer talazuri mândre înalță și întinde,
Și nourii ca sloiuri de gheață aruncate,
Sfărmându-se de-a sferei castele înstelate –
Cerul din rădăcină nălțându-se decade,
Târând cu sine timpul cu miile-i decade,
Se-nmormântează-n caos întins fără de fine,
Zburând negre și stinse surpatele lumine.
Văd caosul că este al lumilor săcrii,
Că sori mai pâlpâi roșii gigantice făclii
Și-apoi se sting. – Nimicul, lințoliul se întinde
Pe spațiuri deșerte, pe lumile murinde!*

Moartea și pieirea este percepută ca un eveniment negativ, nu este o apocatastază / restaurare platonico-origenistă sau o Nirvana din religia budistă, în care extincția este concepută ca un fapt pozitiv, ci *caosul este al lumilor săcrii*, *haosul* sau *nimicul* este un sicriu care închide, întemnițează viața, o suspendă.

Însă posibilitatea aceasta a nimicirii universului este o viziune *demonică*, propagată de sugestia demonului, după cum se înțelege din poemul respectiv (vom vedea și noi ceva mai târziu).

Acest lucru trebuie să ne facă să privim cu mult mai multă atenție și versurile corespondente semantic din *Scrisoarea I*, care apar ca ilustrând viziunea dascălului.

4. Simbolismul luminătorilor cerești în poezia eminesciană. Universul material ca icoană a celui spiritual-ceresc. Conexiuni cu literatura română veche

*Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare,
Cum revarsă luna plină liniștită ei splendoare!*

*Cum inima-mi de-adânc o liniștește...
răsărîrea stelei în tăcere.*

Mihai Eminescu, *Scrisoarea I, Sonet*

În studiul nostru despre Antim Ivireanul²³², am avut de mai multe ori ocazia să atragem atenția asupra unor motive sau imagini comune în opera antimiană și în cea a lui Mihai Eminescu.

De altfel, credem că Eminescu a avut oportunitatea, cumva, să citească din omiliile lui Antim Ivireanul, care au circulat sub forma copiilor manuscrise.

Dorim ca, în această secțiune a lucrării noastre, să punem în lumină mai multe asemenea coincidențe ideatice și plastice între cei doi autori.

Mihai Rădulescu a făcut deja o paralelă între „versurile de început ale lucrării *Chipurile Vechiului și Noului Testament: Făcut-au Domnul Dumnezeu toate din neființă / Și în ființă le-au adus cu multă biruință*”²³³ și versul eminescian *La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă*, din *Scrisoarea I*, ajungând la concluzia următoare: „Această antiteză, ca și splendidul și rarul *neființă* în sine” sunt „ale românei bisericești și Antim Ivireanul le-a impus valoarea”²³⁴.

E adevărat că *neființă* (chiar *întunerecul neființei*) există și în *Istoria ieroglică* a lui Cantemir²³⁵ dar aceasta e o

²³²Capitolul de față și următorul, în parte, sunt selectate din teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul – personalitate complexă a literaturii române*, în care am discutat despre motive și viziuni comune cu literatura patristică ortodoxă românească în lirica lui Mihai Eminescu. Pentru downloadarea ei a se vedea nota 194 a cărții de față.

²³³Mihai Rădulescu, *Antim Ivireanul. Învățător. Scriitor. Personaj*, cu un „Cuvânt înainte” de P. S. Irineu Slătineanu, editat de Fundația „Antim Ivireanul” – Rm. Vâlcea, Ed. Ramida, București, 1997, p. 37.

²³⁴Idem, p. 37-38.

²³⁵Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglică*, op. cit., p. 81, 115.

sursă improbabilă, întrucât manuscrisul a luat calea exilului împreună cu autorul și nu a fost publicat la noi până în 1883.

Tot aici, la Cantemir, există și expresia „ca luna între stele” – *ca luna între alte stele să arăta*²³⁶ – sau *lacrimi de sânge*²³⁷, ultima considerată o metaforă a lui Alecsandri, fapt pe care nu-l mai cred. Sursele acestor imagini poetice, am convingerea, sunt religioase și sunt mult mai vechi.

Antim îl utilizează în versurile introductive la *Chipurile Vechiului și Noului Testament* (le-am citat și în volumul anterior): *Făcut-au Domnul Dumnezeu toate din neființă / Și în ființă le-au adus cu multă biruință...*

Termenul este reperabil în textele românești și în veacurile anterioare și aparține, într-adevăr, limbii bisericești.

Este foarte posibil, însă, ca prestația versurilor antemiene să-i fi impus valoarea poetică.

Sunt de acord, de aceea, cu observația lui Mihai Rădulescu²³⁸, întrucât cunoaștem foarte bine felul în care Eminescu și-a impropiat, în același mod, *genunea* lui Dosoftei (tot în *Scrisoarea I*): *Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?*

Iar *neființa* și *genunea* sunt, la origine, termeni biblici.

Spre exemplu, prin *genune* și *prăpastie*, Dosoftei denumeste *marea*, în *Psaltirea* sa versificată.

Reamintim versurile din Ps. 103, în care se remarcă sinonimia dintre *prăpastie* și *marea* sau apele care acopereau pământul la începutul lumii, *adâncul ca o haină*, cum zice traducerea modernă a psalmului: *Tu-ntemeiez[i] cu cuvântul / De stă nemutat pământul. / Tu i-ai datu-i de mainte / Prăpatea de-mbrăcămintă, / Și stă gata să te-asculte, / Să dea apa preste munte.*

În ce privește *genunea*, nu cred că trebuie să mai insistăm – se poate consulta capitolul despre Dosoftei, din volumul anterior –, versurile sunt celebre: *Preste luciul de genune...*

Așa încât *prăpastie*, *genune* și *noian întins de apă* sunt sinonime, în versul eminescian (interogația lui e tautologică, conține răspunsul întru sine și poate fi înțeleasă ca *necunoaștere* nu a *ceea a ce a fost* la început, ci a *cum* arăta acest *noian de apă*) și toți acești termeni (*prăpastie*, *genune* și

²³⁶ Idem, p. 131.

²³⁷ Idem, p. 48, 71, 178, 332.

²³⁸ A se vedea: <http://www.literaturasidepentie.ro/biografie.php>.

noian) sunt arhaici, îi aparțin lui Dosoftei și limbajului bisericesc și denumesc *un adânc mare*.

Întrebarea nu denotă *neștiință* elementară, ca și în cazul anterior, în *Memento mori*, unde poetul se adresa lui Dumnezeu cu *Cine ești?*, ci necesitatea unei cunoașteri mai profunde.

Avem o dovadă în plus în favoarea tezei că, traducând *Imnul creațiunii* din *Rigveda* și prelucrându-l în *Scrisoarea I* și *Rugăciunea unui dac*, Eminescu încreștinează sensurile, selectând termeni esențiali (care să denumească o realitate primordială) din contexte creaționiste, din aria Genezei, aparținând Bisericii: atât versurile lui Antim (în care apare *neființa*), cât și cele ale lui Dosoftei sunt o probă irefutabilă. Ca să nu mai vorbim de acel *la început* (*La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă*), care este eminent biblic (Fac. 1, 1; Ioan 1, 1).

Mihai Rădulescu a aflat în mai multe poeme eminesciene ipostaza lunii ca stăpână a mării, anume în *Scrisoarea I* (*lună tu, stăpâna mării*), *Scrisoarea III* (*luna / Doamna mărilor și-a nopții*), *Scrisoarea IV* (*al lunii disc, stăpânitor de ape*), *Horia* (*luna iese, mărilor regină*)²³⁹ și a propus studierea atentă a manuscriselor pentru a se descoperi mai multe astfel de situații, în care expresii reprezentând viziunea antimiană se regăsesc în paginile marelui nostru poet romantic.

Mai mult decât atât, autorul nostru a identificat în nuvela *Sărmanul Dionis* două fragmente în care fantezia reconfiguratoare de cosmosuri a călugărului Dan ar putea avea foarte bine, ca puncte de plecare, idei și imagini din predicile lui Antim²⁴⁰, considerând și că acea cameră populată de „câteva sute de cărți vechi, multe grecești, pline de învățătură bizantină”, a personajului eminescian, în care recunoaștem un avatar literar al poetului însuși, trebuie să ne conducă inevitabil la concluzia că, între sutele de lecturi din literatura noastră veche, ale lui Eminescu, trebuie să se fi regăsit cu necesitate și scrierile lui Antim²⁴¹.

Și noi înclinăm să credem – e chiar o certitudine pentru conștiința noastră – că Eminescu a cunoscut manuscrise sau măcar copii fragmentare ale omiliilor antimiene, întrucât coincidențele sunt mult prea izbitoare.

²³⁹Cf. Mihai Rădulescu, op. cit., p. 36.

²⁴⁰Cf. Idem, p. 38-39.

²⁴¹Cf. Idem, p. 36.

În cele ce urmează vom scoate în evidență multiple asemănări (pe care nu le considerăm *aleatorii*) între cugetarea antimiană și patristică și cea eminesciană, ilustrate de exemple destul de numeroase și de grăitoare, considerăm noi, din opera poetică a lui Eminescu.

Astfel, în urma cercetărilor noastre, am descoperit similitudini concrete pe care le vom preciza mai jos:

- Lumina lunii ca lumina soarelui (regășibilă nu doar la Antim, ci și la Cantemir, în *Divan*, reprezentând o concepție veche bizantină, ilustrată de altfel și iconografic):

Iară luna argintie, ca un palid dulce soare... (Memento mori), Nu credeți cum că luna-i lună. Este / Fereastra cărei ziua-i zicem soare. (Demonism), ...pe când noaptea v-aprinde blându-i soare (Povestea magului călător în stele), ...al nopții alb soare de argint (Povestea), ...al nopții dulce soare (Călin Nebunul).

- Metafora astrilor adormiți sau aluneii și a stelelor ca niște ochi ai cerului:

Scânteie marea lină /.../; din tainica pădure / Apare luna mare câmpiilor azure, / Împlându-le cu ochiul ei mândru, triumfal (Împărat și proletar); Și cumînți frunzele toate își comunică misteruri, / Surâzând, clipind ascultă ochii de-aur de pe ceruri (Memento mori);

Prin aerul de noapte, puternic, rece, des, / A lunei adormite pătrund razele rare (Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act));...stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar...(Sărmanul Dionis) – seamănă foarte mult cu antimianul cer cu ochii osteniți și cu stelele care își deschid tâmpilele de argint – , Acum se-nchid a serei gene (Mureșanu);

Tu, ce din ceriuri pe lume cazi / Lumină sfântă, / Precum pe-al mării amar atlas / O rază frântă, // Acum la nouri te depărtezi / Strălucitoare / Căci de acolo pe lumi veghezi / Cu ochi de soare. (Mureșanu (Tablou dramatic));O, steauă iubită ... Un sfânt ochi de aur (Steaua vieții).

Analogia între *ochi* și *stele* își are și alte numeroase concretizări în metafora ochilor ca niște „stele vinete”, regășibilă adesea în toată opera eminesciană.

- Cerul înstelat și aștrii cerești, ca reflexie a Împărăției Cerurilor:

...lumina blândeii lune (Lacul); Cerul stelele-și arată, / Solii dulci ai lungii liniști. (Povestea teiului); ...stelele proroace (Scrisoarea IV);(Memento mori);

*Luna pe cer trece-așa sfântă și clară (Sara pe deal);
Atunci printr-o geană de nouri, deschisă, / Din ochiu-i
albastru se vede o stea / Ce-mi miruie fruntea c-o rază de
vise / C-o rază de nea. (Steaua vieții);...prorocitoarele stele,
...ale stelelor icoane; ...fața sfântă a lunii pline / Își ridică
discul splendid în imperiul de lumine; Monastirea alb-a lunii
sau monastirea lunii cu-argintoasă colonadă; cuvioasele
stele, ...a lor dulci și moi icoane / Împlu văile de
lacrimi(Memento mori);*

*...A stelelor imperiu întins ca și un cort – pentru că
Dumnezeu este „Cel ce întinzi cerul ca un cort” (Ps. 103, 2) –
, Dar ce e acea steauă? E-o candelă aprinsă și O candelă a
vieții; cerul și-nfloritu-i cort; Sunt scrieri streine / Gândite de
Domnu-ntr-a sorilor nimb; Și stele în candeli dulci raze
presară; Stelele sclipeau sfinte, (Povestea magului călător în
stele);*

*O stea în cer albastru / Ce-aruncă a ei icoană (Stam în
fereastra susă); ...a cerului stelele albe... vă vărsați icoanele
voastre în Tibru (Murmură glasul mării);*

*O stea din cer albastru / Trecu a ei icoană (Lectură);
Șoptiri aeriane / Pătrund din mal în mal / Ș-a stelelor icoane
/ Pre fiecare val. (Din cerurile-albastre);*

*O stea, apoi iar una; pe ape diafane / Își limpezesc în
tremur pe rând a lor icoane. (Sarmis); Când de pe ceruri
stele sfinte / Pătrund în codru, bat în lac. (Dona Sol);
duioasele icoane 242 [ale stelelor].*

• Analogia între cerul înstelat și Raiul Sfinților și al
Îngerilor, precum și arhitectura cerului ca o Biserică:

*...toți îngerii în cor, / Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor
cântare...(La mormântul lui Aron Pumnul); Iar catapeteasma
lumii în adânc s-au înnegrit, / Ca și frunzele de toamnă toate
stelele-au pierit; (Scrisoarea I);*

*În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească, / Ai
pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească / Și să rupă
pânz-albastră pe-a cerimei întins cort²⁴³(Memento mori);*

²⁴² Într-una dintre variantele poemului *S-a dus amorul*, cf. Mihai Eminescu, *Opere III*,
ediție critică îngrijită de Perpessicius, Fundația Regele Mihai I, București, 1944, p. 29.

²⁴³ A se observa viziunea lui Eminescu: el compară sfârșirea catapetesmei templului
de la Ierusalim, de la moartea Domnului pe cruce, cu sfârșirea *catapetesmei* cerului
de la sfârșitul lumii, când *pânz-albastră* a cerului ca un cort (Ps. 103, 2: "Cel ce întinzi
cerul ca un cort") se va rupe. Și astfel se va mărturisi moartea și învierea Domnului la
toată lumea.

Muzica sferelor: Seraphi adoară / Inima lumilor ce-o înconjoară, / Dictând în cântece de fericire / Stelelor tactul lor să le inspire (Ondina).

- Imaginea lunii ca o regină, stăpână (alte versuri decât cele amintite deja mai sus):

...trece albă regina nopții moartă (Melancolie); ...-n cer vezi luna trecând albă și frumoasă, / O regină jună, blondă și cu brațe de argint (Memento mori);

Când luna dintre nouri, crăiasa cea bălaie, / Se ridică prin codri (Codru și salon); Regina albelor nopții regine (Ondină); ...și luna ce visează / Trecând printre palate de nori – o-mpărăteasă (Povestea);

O insulă departe s-a fost ivind din valuri, / Părea că s-apropie mai mare, tot mai mare, / Sub blândul disc al lunii, stăpânitor de mare (Sarmis).

- Îngerul ca o stea, care a vestit nașterea Mirelui lumii, care aduce vești bune despre viitor (Antim spunea, citând din cartea lui Iov, că *Îngerii sunt stele*), precum și așteptarea tainică și minunată în adâncul nopții:

Diamant topit în stea, / Doamnă peste stele, / Ce lumini în țara mea / Cerul țării mele .../ Îți cântăm bine-ai venit / Doamnă peste stele! // Împărați din Răsărit / Pe al lunei Mire / L-au cătat și l-au găsit, / Când le-a dat de știre / Dulcea stea de diamant, / Plină de iubire... (Povestea);

Iar marea-n mii de valuri /.../ pornește să-și unească / Eterna-i neodihnă cu liniștea cerească. // Natura doarme dusă, țăriile în pace. / Din limpedea-nălțime pe-alocuri se desface / O stea, apoi iar una; pe ape diafane / Își limpezesc în tremur pe rând a lor icoane. / Tot mai adânc domnește tăcerea înțeleaptă – / Se pare cum că noaptea minunea și-o așteaptă (Sarmis).

- Despre lună, ca o umplere de raze (expresie identică cu a lui Antim):

Luna e plină de raze (Memento mori).

- Expresii care sugerează păstrarea caracterului auroral, virginal al creației și dorința de a o recepta ca pe un univers pur, abia născut, inocent:

...ies stelele din strungă (Egipetul); /.../ izvorul, prins de vrajă, / Răsărea, sunând din valuri (Povestea teiului); /.../răsare lumea, lună soare și stihii... /.../colonii de lumi... în roiuri luminoase izvorând din infinit (Scrisoarea I);

Pân' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una / Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna: / Doamna

mărilor ș-a nopții... (Scrisoarea III); ...răsărirea stelei în tăcere (Sunt ani la mijloc...);/.../ Apele plâng, clar izvorând din fântâne, /.../Stelele nasc umezi pe bolta senină (Sara pe deal); ...culmea dulcii muzice de sfere, / Ce-o aude cum se naște din rotire și cădere. (Scrisoarea V); ...stele izvorăsc pe ceriu, / Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viață de misteruri (Memento mori);

Se nasc izvoare (Coborârea apelor); ...stelele prin ceață / Cu tainică dulceață / Pe ceruri izvoarea. (Lectură); Deodată luna-ncepe din ape să răsaie ... (Sarmis).

- Lumea ca un „*pridvor*” al Raiului, în care toate sunt *sfinte*, precum și nostalgia refacerii, în interiorul acestui fericit paradis, a iubirii, după modelul perechii sfinte primordiale:

...lumina sfintei mări (Strigoi, Memento mori); teiul vechi și sfânt (Povestea teiului); teiul sfânt (Mai am un singur dor), luna sfântă (Sara pe deal); noaptea sântă, râul sânt, insule sfinte, sălcii sfinte (Miradoniz); sfinte-izvoară, vis al mării sfinte, râul sânt, sfinte flori (Memento mori); codri sfinți (Mureșanu); Este **Ea**. /.../ E-o icoană de lumină. (Singurătate) – iubirea este visul de lumină, iar iubita, cea care o să-mi răsaie ca o icoană (Atât de fragedă); momentul „regăsirii” este *ceasul sfânt în care ne-ntâlnim* (Sonete).

Iubirea este foc sfânt care transfigurează lumea, iar femeia, candela care păstrează acest foc:

Tu trebuia să te cuprinzi / De acel farmec sfânt, / Și noaptea candelă s-aprinzi / Iubirii pe pământ. (Pe lângă plopii fără soț...).

Iubita ca icoana iubirii cei eterne, este cea care poate face posibilă unitatea, comuniunea de iubire, care împlinește ființa prin oglindire și împărtășire cu celălalt:

Și viețile-amândoror s-amestecă-n întreg, / Când înțeles de tine, eu însumi mă-nțeleg (Nu mă-nțelegi).

- Despre mare, ca metaforă a lumii zbuciumate:

Așa marinarii, pe mare îmblând, / Izbiți de talazuri, furtune, / Izbiți de orcanul ghețos și urlând, / Speranța îi face de uită de vânt, / Și speră la timpuri mai bune. // Așa virtușii murind nu disper, / Speranța-a lor frunte-n senină, / Speranța cea dulce de plată în cer, / Și face de uită de-a morții dureri, / Pleoapele-n pace le-nchină. (Speranța);

Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării / Cezaru-ncă veghează /.../ A popoarelor ecouri / Par glasuri ce îmbracă o lume de amar (Împărat și proletar);

În lumea-i noptoasă, în sânu-i de-amar al mării turbate (Când marea...); ...marea de amar (Memento mori); valul mării-amar (Povestea magului călător în stele); Căci lumea e locașul pătimirei: / Un chin e valu-i, iară gândul spuma (Pe gânduri ziua); marea-amară (Coborârea apelor); Deșartă-mi viața semăna cu spuma (Ușoare sunt viețile multora...),

Mijește orizontul cu raze depărtate, / Iar marea-n mii de valuri a ei singurătate / Spre zarea-i luminoasă pornește să-și unească / Eterna-i neodihnă cu liniștea cerească. (Sarmis); ...să-mi răasai din marea de suferinți... (Gelozie);

Și ochiul tău întunecat / Atunci îl umple plânsul, / Iar ale vieții valuri bat / Călătorind spre dânsul. (Dacă iubești fără să sperî); Și sufletu-ne-n tremur ca marea se așterne, / Tăiat fiind de nava durerilor eterne; / Ca unde trecătoare a mării cei albastre, / Dorința noastră, spuma nimicniciei noastre (Preot și filosof);

Când marea își răstoarnă sufletul ei rebel / Și printre stânci de piatră se scutură de spume / Se mișcă-nfuriată a valurilor lume... (Mureșanu);

Crăiasă alegându-te / Îngenunchem rugându-te, / Înalță-ne, ne mântuie / Din valul ce ne bântuie /.../ O, maică prea curată, / Și pururea fecioară, / Marie! /.../Rugămu-ne-ndurărilor, / Luceafărului mărilor; / Ascultă-a noastre plângeri, / Regină peste îngeri ... (Rugăciune).

• Ipostazierea iubitei în același fel în care este concepută icoana Maicii Domnului în Ortodoxie și la Antim, pentru că prototipul femeii, pentru Eminescu, este Maica Domnului (Eminescu pune în cunoștință de cauză aceste cuvinte în gura personajului său, *monahul Ieronim*):

...o roză a Ierihonului, a cărei frumuseță nu se trece. /.../ Trandafirii înfloresc pe fața ta...Tu, regină a sufletelor – nu ești curată ca izvorul? Mlădioasă ca chiparosul? Dulce ca filomela? Tânără ca luna plină, etc. (Cezara).

• Natura, cosmosul ca o carte de simboluri, o carte a înțelepciunii:

Și-n roată de foc galben stă fața-i [a lunii] ca un semn(Împărat și proletar); Râul sânt ni povestește cu-ale undelor lui gure(Memento mori);scrisul (al) stelelor de foc(Povestea magului călător în stele);

Ar vrea să rățăcească (pe) câmpia înflorită, / Unde ale lui zile din visuri le-au țesut; / Unde-nvăța din râuri o viață liniștită, / Părând să n-aibă capăt, cum n-are început. //

*Mama-i știa atâtea povești, pe câte fuse / Torsese în viață...
deci ea l-a învățat / Să tâlcuiască semne ș-a paserilor spuse /
Și murmura cuminte a râului curat. // În curgerea de ape, pe-
a frunzelor sunare, / În dulcele 'miitul al paserilor grai, / În
murmurul de viespi, ce-n mii de chilioare / Zidesc o
mănăstire de ceară pentru trai, // De spânzură prin ramuri de
sălcii argintoas e / O-ntreagă-mpărăție în cuib legănător, / A
firii dulce limbă de el era-nțeleasă / Și îl împlă de cântec,
cum îl împlă de dor. (Codru și salon); ...a naturii sfântă
limbă(O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!);*

*Pe-a lor lume [a munților] ridicată peste nouri se
deschide / Cartea cerului albastră cu mari litere-aurite, /
Iară munții nalți și negri, înțelepți de bătrânețe, / Ridic
fruntea lor de piatră și încep ca s-o învețe.²⁴⁴; Cine filele
albastre și-nstelate le întoarce / La a Creațiunii carte... cine
firul lung îl toarce / Din fuiorul Veșniciei pân' în ziua de
apoi? (variantă a Scrisorii I)²⁴⁵.*

Rosa del Conte vorbește despre „paginile înstelate...
pe care poetul le vedea în picturile din bisericile Moldovei
înfășurate de mâna Arhanghelilor în scena judecății”²⁴⁶.

- Viziunea lumii, a omenirii, ca un pom uriaș, în care
fiecare om e o mlădiță (la Antim) sau o floare (la Eminescu)
care trebuie să aducă roadele virtuții pe acest pământ:

*În orice om o lume își face încercarea /.../ cum pomu-n
înflorire/ În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire, / Ci-n
calea de-a da roade cele mai multe mor. (Împărat și
proletar); Multe flori sunt, dar puține / Rod în lume o să
poarte, / Toate bat la poarta vieții, / Dar se scutur multe
moarte (Criticilor mei).*

- Omul ca chip al lui Dumnezeu, omul creator într-o
asemănare cu Dumnezeu și macrocosmos într-un
microcosmos:

*Că-n lumea dinafară tu nu ai moștenire, / A pus în tine
Domnul nemargini de gândire. /.../Pe creațiuni bogate
sufletul este domn; / În ocean de stele, prin sori, nemărginire,
/ El îmblă /.../, [sufletul] înăuntru-i este o lume-ntinsă mare
(Povestea magului călător în stele);*

*Cum universu-n stele iubește noaptea clară, / Cu toate-
a mele gânduri astfel eu te-am iubit, / Când am plecat eu*

²⁴⁴Versurile ultime sunt preluate din: Ion Negoitescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., 1994, p. 94-95.

²⁴⁵Cf. Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p.110.

²⁴⁶Idem, p. 110-111.

fruntea cu-a gândului povară / Pe sânu-ți să se-nchidă de lume ostenit. // Simții atunci puternic cum lumea toată-n mine / Se mișcă, cum se-ndoaie a mării ape-ntregi / Și-n fruntea mea, oglindă a lumilor senine, / Aveam gândiri de preot și-aveam puteri de regi. (Cum universu-n stele...).

• Imaginea unui univers intim, fratern, a unui cosmos ca un cămin protector:

Vino-n codrul la izvorul / Care tremură pe prund, / Unde prispa cea de brazde / Crengi plecate o ascund (Dorința); ...răsare luna, ca o vatră de jăratic, / Rumenind străvechii codrii... (Călin (file din poveste));

Luminează luna-n ceruri ca un foc pe-o mare vatră (Călin Nebunul); Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează (Strigoii); Lună, Soare și Luceferi, / El [codrul] le poartă-n a lui herb; izvoare spun povești (Povestea codrului);

Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace (Scrisoarea IV); Alunece luna / Prin vârful lungi de brad... ; Luceferi, ce răsar / Din umbră de cetini, / Fiindu-mi prieteni... (Mai am un singur dor); al vremurilor vad (Egiptul, Memento mori); În turme călătoare / Trec nourii pe ceri (Din cerurile-albastre);

Iată lacul. Luna plină, / Poleindu-l îl străbate; / El, aprins de-a ei lumină, / Simte-a lui singurătate. ; Stele-n ceruri, stele-n valuri. ;luna... / Varsă apelor văpaie (Lasă-ți lumea); poiene constelate; Și oștiri de flori pe straturi par a fi stele topite; Într-a nopților grădine stele cresc în loc de flori (Memento mori);

Cerul și-nfloritu-i cort; A stelelor țară, stelnicul, marele plai; Deasupra vedea stele și dedesuptu-i stele, / El zboară fără preget ca tunetul rănit; / În sus, în drepata,-n stânga lanurile de stele / Dispar. (Povestea magului călător în stele);

...În senina și albastra împărăție a cerului înflorește lumina [soarelui] ca o floare de foc (Geniu pustiu); Văd cerul lan albastru sădit cu grâu de stele, / El îmi arată planul adâncei întocmele / Cu care-și mișcă sorii... (Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act));

Pe câmpiile albastre ale cerurilor tale / Stupi bătrâni trimiți tu-n lume mândre colonii de stele / Ce roind în fluvii albe se-mprăștie-n infinit /.../; Pe-ale cerurilor câmpuri, mâni albastre culeg miere / Pe câmpiile albastre ale cerurilor nalt /.../; Stele-n ceruri, flori pe câmpuri, toate câte-s trecătoare / Sunt împinse spre pieire... (o variantă a

Scrisorii I)²⁴⁷; *În umede lanuri de-albastru ceresc, / Merg norii... (Ecô).*

- Plasticitatea gândirii:

Timpul mort și-ntinde trupul și devine veșnicie (Scrisoarea I); ...al vremurilor vad (Egipetul, Memento mori); Sunt gândiri arhitectonici de-o grozavă măreție/.../; Și din sure văi de chaos colonii de lumi pierdute /.../ Cu-a lor roiuri luminoase/.../; Înserează și apune greul soare-n văi de mite (Memento mori);

...Să-ntind privirea-mi, ca mâni fără de trup (Când te-am văzut, Verena...); ale clipelor cadavre; al minții scripet (Scrisoarea II); al vieți-mi mintos Areopag (Feciorul de împărat fără stea), etc., etc.

Astfel, regăsim la Eminescu o mare forță de plasticizare, de multe ori surprinzătoare, neașteptată, o tendință perpetuă de a „întrupa” gândul, de a conferi forme concrete chiar și celor mai abstracte noțiuni, apetență pe care însuși poetul o recunoaște, mărturisind că a încercat *în lanțuri de imagini duiosul vis să-l ferec (Nu mă înțelegei).*

Considerăm că putea să-și însușească această dragoste pentru *întruparea* imagistică, pentru metafora alegorică, care este capabilă să explice noțiuni abstracte sau realități spirituale inaccesibile ochiului uman, chiar din literatura noastră veche.

Din nou despre lumina lunii...

Nenumărate sunt și foarte bine cunoscute, în opera poetică a lui Eminescu, imaginile în care luna, soarele, luceferii și toate stelele se oglindesc într-un mediu acvatic: în izvoare, lacuri, mări sau oceane iar apetența poetului pentru această imagistică se explică tot printr-o intimizare profundă a cosmosului, printr-o apropiere care este rodul unui sentiment conștientizat iar nu al unei fantezii forțate.

Lumina astrilor *aprinde* conștiința, *întinderile* translucide ale gândirii.

Mediul acvatic, cu o vastă ilustrare în paginile eminesciene, este de asemenea o alegorie a transparenței conștiinței și cugetării umane, prin care pătrunde lumina, fapt

²⁴⁷Cf. Idem, p. 109-110, 112.

pe care l-am sesizat, într-un mod similar și la Sfântul Antim Ivireanul.

Și aceasta, pentru că omul interior are nevoie de a se lăsa străluminat până în adâncurile ființei sale de razele luminii dumnezeiești.

Lacul, care simte-a lui singurătate (Lasă-ți lumea) în momentul iluminării de către razele lunii, are ca antecedent, în cugetarea creștină, momentul haric al conștientizării ontologiei proprii și a adâncului decăderii personale, al depărtării de Dumnezeu și de lumina Sa, din partea omului care s-a învrednicit să fie inundat de această lumină.

După cum în viața creștinului, iubirea dumnezeiască face să răsară, din marea vieții cea amară, prin scufundarea în botezul cel de-al doilea, al lacrimilor pocăinței, ființa umană căzută, degradată de păcat, și să i se deschidă Cerul Împărăției cu stelele vii ale Sfinților, la fel, iubirea, dacă ar exista în viața poetului, *ar împlăa-a ta adâncime cu luceferi luminoși (Scrisoarea V)*, prin renașterea iubitei din alevieții *valuri*.

Gândirea este un mediu *reflexiv*, care reflectă în sine și în afară, razele emise de o sursă de lumină, această sursă fiind, adesea la Eminescu, luna și aștrii cerești, precum în acele versuri care ne trimit dintru început la Antim Ivireanul: *Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci / Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci (Scrisoarea I)*.

Lumina lunii aduce în ființa lumi ale gândirii (*Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării*), dar și lumea în sine, cu istoria sa (*Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate / De dureri...*, în „vecia de dureri” recunoscând viața și istoria lumii), și universul material: pământul cu *pustiuri, codri, mări și țarmuri cu palate și cetăți*. Ea este cea care animă creația și gândirea umană, este o *lumină gânditoare*, a cărei gândire *se plasticizează* în creație.

Întreaga creație are în adâncul ființei sale, ascunde în sine oglindirea acestei lumini: pustiurile *scânteiază sub lumina ta fecioară* (lumină feciorelnică, sfântă, curată), codrii *ascund în umbră strălucire de izvoară*, mișcarea mărilor devine mișcare a *conștiinței* singurătății sub imperiul acestei lumini – iar *marea* știm că este un simbol alegoric al lumii (*Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate, / Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!*), țarmurile, palatele și cetățile (adică societatea umană) sunt *străbătute de-al tău farmec*, casele au ferestre, precum și frunțile au

ferestrele rațiunii și ale conștiinței prin care această lumină pătrunde (*Și în câte mii de case lin pătruns-ai prin ferești / Câte frunți pline de gânduri, gânditoare le privești!*).

Nimic nu este opac înaintea ei! În unele variante ale poemului *Mai am un singur dor*, ca și în alte poeme, luna este numită chiar: *Atotștiutoarea*.

Prin urmare, avem o metaforă extinsă a unei lumi perfect translucide, a unui univers (macrocosmos și microcosmos) transparent în fața acestei lumini, pentru că el însuși este *plasticizarea* gândirii ei creatoare.

Acesta este sensul profund în care credem că putem să înțelegem versurile: *Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci / Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci*.

Viața lumii este vivificarea și în-ființarea gândirii lui Dumnezeu, aducerea întru ființă a gândului Său din veșnicie: ***O, Adonai! Al cărui gând e lumea / Și pentru care toate sunt de față (Fata-n grădina de aur)***.

Poetul folosește numele *rostibil* al lui Dumnezeu, *Adonai*, care înseamnă *Domnul* (în comparație cu *Iahve* / *Iehova*, pe care vechii evrei nu-l rosteau niciodată²⁴⁸), întrucât Dumnezeu este *Cel al cărui vecinic nume / De a-l rosti nu-i vrednic un muritor pe lume (Sarmis)*.

În al doilea vers, Eminescu concentrează, exprimă sincopat un pasaj scriptural care zice:

„Toate faptele oamenilor sunt de față înaintea Lui și nimic nu se poate ascunde de la ochii Lui. Din veac în veac a privit și nimic nu este străin înaintea Lui. [...] Căci toate sunt făcute cu un scop” (Sirah 39, 25-26).

Universul întreg este acel *logos cosmic* plin de raționalitatea, de luminile rațiunilor dumnezeiești sădite în el, și care poate fi citit ca o carte de simboluri, fiind, pentru om, un adevărat manual al adevăratei științe și înțelepciuni.

Un astfel de cosmos transparent și reflexiv, care este întruparea plastică a gândirii creatoare a lui Dumnezeu, adică a luminii dumnezeiești veșnice, reprezintă tocmai învățătura pe care o găsim în opera lui Antim Ivireanul și care ilustrează punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, păstrat adânc în mentalitatea și conștiința românească.

Dacă facem o incursiune în ciclul *Scrisorilor*, am observa că luna are pretutindeni aceleași caracteristici, că ea apare ca simbolul unei Divinități care patronează gândirea,

²⁴⁸ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/YHWH>.

care animă cosmosul, inspiră și luminează mintea umană ca să cugete cele pe care nu poate să le înțeleagă fără iluminare de sus.

Este o deplină consonanță între lumină și puterea înțelepciunii, și încă din poeziile de tinerețe apare această concepție la Eminescu, conform căreia *înțelepciunea este o stea ce nu apune (Epigonii)*.

Astfel, bătrânul dascăl din *Scrisoarea I*, care încearcă să gândească începutul și sfârșitul lumii, închipuindu-și în minte cosmogonia și eshatologia, își are izvorul rațiunii și vivacitatea cugetării, după cum lasă Eminescu să se înțeleagă, din faptul de a-i sta alături această lumină, care a sădit în el semințele gândirii și dorința de cunoaștere și care îl priveghează discret, chiar fără ca el să o știe (o știe numai poetul): *Pe când luna strălucește peste-a tomurilor braciuri, / Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri*.

La fel, în *Scrisoarea III*, omul politic vizionar, este, ca și dascălul de care am vorbit, însuflețit de aceeași lumină.

Mai întâi Baiazid cuceritorul²⁴⁹ este inspirat de un vis profetic în care *luna lunecă și se coboară / Și s-apropie de dânsul preschimbată în fecioară*.

Iar, după confruntarea de la Rovine²⁵⁰, lumina soarelui în asfințit este *nimb de biruință* pe creștetul țării și *fulger lung încremenit* la hotarele ei, apărate de Dumnezeu pentru credința sa cea adevărată, în timp ce fiul lui Mircea, simbolizând viitorul țării, scrie o scrisoare de dragoste sub auspiciile luminii izvorătoare a astrilor cerești: *Pân' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una / Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna: / Doamna mărilor ș-a nopții...*

În *Scrisoarea IV*, aceeași lumină de lună străjuiește povestea de dragoste: *Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește /.../. Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape / Dimpreună cu al lunei disc, stăpânitor de ape*.

Asemenea și în *Scrisoarea V*, unde luna este *scut de aur*, al gândurilor și al năzuințelor de împlinire a iubirii.

Aidoma, în poemul *Ecò*, se spune că *luna-i a cerului scut argintos / Și stele păzesc în tărie*.

Și tot în *Scrisoarea IV*, există două versuri care ne indică prezența lunii în vecinătatea izvorării unei lumi a

²⁴⁹ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Baiazid_I.

²⁵⁰ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_de_la_Rovine.

gândirii, cea a poetului însuși, chiar dacă în contextul negativ al criticilor adresate contemporaneității:

Ce? Când luna se strecoară printre nouri, prin pustii, / Tu cu lumea ta de gânduri după ea [femeia frivolă] să te ații?

Numai în *Scrisoarea II* nu întâlnim aceste semnificații, ea punând în scenă problema lui *a fi* sau *a nu fi* poet, laolaltă cu motivațiile pentru care poetul lumii moderne ar mai trebui să încerce *a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă*, pentru un auditoriu contemporan surd la glasul frământărilor interioare.

Considerăm că există, în *Scrisoarea I*, asemănări, dar și distincție și divergență între cele două minți, cea a poetului și cea filosofic-matematică a savantului/ dascălului care propune o variantă proprie cosmogonică și eshatologică pentru a explica tainele universului, savant care seamănă, până la un punct, cu maestrul Ruben din *Sărmanul Dionis*, cel puțin prin obsesia numărului magic.

Eminescu însuși, în alte variante manuscrise ale poemului, l-a individualizat sub chipul unui *jidov* sau l-a identificat cu Kant.

În *Scrisoarea II* îl numește „astronom” (*Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, / Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din chaos ...*).

Sensul lui *astronom*, în limba veche, era de cititor în stele, înțelept, mag, vrăjitor și filosof.

Și acest *astronom* este în mod evident o persoană distinctă de cea a poetului, dar față de care el are o anumită reverență, ca pentru un maestru sau un învățător într-o anumită măsură.

Iar în *Memento mori*, cel care gândește, într-un mod similar, asupra tainelor universale este Pitagora, *cugetătorul palid* cu *gândirea în doliu*, al civilizației eline, care *în zadar el grămădește lumea într-un singur semn; / Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede*.

Eminescu pune așadar pe seama dascălului din *Scrisoarea I* o viziune religioasă sincretistă sau o concepție creștină alterată, edulcorată, în care sunt amalgamate învățături ortodoxe cu idei străine creștinismului.

Creștină este crearea lumii din nimic și existența unui moment de la care a început lumea și timpul, acel *la-nceput* care este esențialmente biblic și monoteist.

Așadar materia nu este eternă, ca în filosofie.

La început, *ființă nu era, nici neființă*: nu era „ființă”, nimic creat, dar nici „neființă” nu era, adică un „nimic” absolut, o inexistență totală.

Ceva sau Cineva era totuși și Acesta este numit prin câteva sintagme: *pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns; în sine împăcată stăpânea eterna pace*, și, mai ales, *un dor nemărginit*, care atrage întreaga lume într-o ființă, o aduce la existență *pe cărări necunoscute*, adică în mod neștiut și neînțeles de rațiunea umană interogativă.

Deși dascălul filosof nu vorbește limpede de un *Dumnezeu* sau *Zeu Creator a toate*, sintagmele acestea denumesc Dumnezeirea, pe Acel *Cineva* care a fost la început, ca fiind Pace, Odihnă, Ființă absolută și absolut desăvârșită, care Își este suficientă Sieși, dar care nu poate fi impersonală pentru că este Iubire, este *Dor* de a crea lumea.

Această descriere coincide cu Dumnezeul creștin, Care a creat lumea din nimic, doar din iubirea Sa nemărginită care a dorit din veșnicie și a gândit ca să existe lumea.

Însă conceperea raționalistă a unui *punct* din care a început lumea nu aparține viziunii creștine, chiar dacă am subînțelege acel *punct virtual* ca fiind creat de Dumnezeu.

E o idee necreștină, dar oarecum încreștinată prin așezarea ei în context creaționist, după cum în concepția eshatologică a dascălului, ideea întoarcerii universului în neființă, e o teologie străină creștinismului, dar introdusă într-o viziune preponderent ortodoxă, în care se prezintă stingerea aștrilor cerești de pe *catapeteasma lumii*, parafrazându-se profețiile scripturale despre Apocalipsă (Is. 34, 4; Ioil 2, 10; 3,4; Mt. 24, 29; Apoc. 6, 12-13; 21, 23; 22, 5).

Și nu este nimic surprinzător în faptul de a înțelege drept *gândiri distincte* (deși nu în totalitate) cele două concepții, a dascălului și a poetului însuși, din câteva motive.

Primul este acela că avem o dovadă a contradicției în chiar felul în care poetul consideră vanitoasă gândirea dascălului despre posteritatea sa glorioasă.

Al doilea motiv ne este oferit de regăsirea acelorași antiteze, specifice lui Eminescu, în poeme precum *Scrisorile*, *Luceafărul*, *Împărat și proletar*, *Memento mori*, ciclul de trei poeme intitulate *Mureșanu*, poeziile *Sarmis* și *Gemenii*, în care poetul pune în scenă mai multe *voci* sau *măști* ale gândirii, el însuși înțelegând poezia într-un mod

shakespeareian²⁵¹, ca dramatizare, ca *voluptos joc cu icoane* [icoană = persoană, personaj, chip, mască, simbol] și cu *glasuri tremurate (Epigonii)*.

Gândirea poetului este până la urmă cea din fundal, cea care nu iese în evidență prea ușor, care nu se face vizibilă într-o polemică, ci care se ascunde în limbaj și în metafore – ca și la Antim Ivireanul – după cum înțelepciunea adevărată stă ascunsă în *a naturii sfântă limbă (O, n-înțelepciune, ai aripi de ceară!)*, în cartea cosmosului.

Un al treilea motiv și cel mai puternic este acela că, dacă nu se poate afirma o identitate între poet și bătrânul filosof din *Scrisoarea I*, în schimb, această identitate se poate stabili cu certitudine între Eminescu și *dacul* din *Rugăciunea unui dac*.

Iar deosebiri între cele două viziuni asupra genezei cosmice, din *Scrisoarea I* și din *Rugăciunea unui dac* sunt destul de mari și de evidente.

Căci, dacă se poate afla totuși o similitudine între imaginile și expresiile care vorbesc despre absența oricărei existențe mai înainte de a veni lumea întru ființă, discrepanța conceptuală dintre cele două poeme este apoi vizibilă în felul în care ia ființă lumea.

Dascălul gândește în mod filosofic un *punct* din care își are început universul, în timp ce *dacul* crede într-un *Zeu* Creator a toate, care *din noian de ape puteri au dat scânteii*, ceea este o aluzie la Fac. 1, 1-3:

„La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul. Și pământul era netocmit și gol. Întuneric era deasupra adâncului și Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor. Și a zis Dumnezeu: «Să fie lumină!» Și a fost lumină”²⁵².

Iar versurile care urmează ne încredințează și mai mult în ceea ce privește raportarea lui Eminescu la Dumnezeu biblic și la Hristosul evanghelic, întrucât exprimarea este biblico-liturgică și pascală:

²⁵¹ Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/William_Shakespeare.

²⁵² Știm că versurile din debutul poemului sunt inspirate din Rigveda. Însă, poate că Eminescu a îndrăgit exprimarea vedică tocmai pentru detalierea poetică a momentului creației, prezentat oarecum mai lapidar de Sfântul Moise în Geneză, pentru înțelesurile monoteist-creaționiste și coincidența lor cu învățăturile scripturale. De altfel Eminescu nu *a copiat*, ci *a prelucrat* versurile din vedicul *Imn al Creațiunii*. Monoteismul a fost religia primară a umanității, inclusiv în viziunea ultimelor studii științifice în domeniu.

El este-al omenimei izvor de mântuire: / Sus inimile voastre! Cântare aduceți-I, / El este moartea morții și învierea vieții! // Și El îmi dă ochii să văd lumina zilei, / Și inima-mi împlut-au cu farmecele milei, / În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers / Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-I viers.

Sus inimile voastre este o parafrază a unei expresii pe care o rostește preotul la Sf. Liturghie: *Sus să avem inimile!* și, la care, poporul răspunde: *Avem către Domnul.*

În timp ce: *cântare aduceți-I* este tot o parafrază, a unor îndemnuri scripturale de acest fel, dar care sunt transpuse și în cultul ortodox și pot fi întâlnite în *Canonul Învierii* de la Utrenia din noaptea Paștelui:

„Ziua Învierii, să ne luminăm! Paștile Domnului, Paștile! Că din moarte la viață și de pe pământ la cer, Hristos-Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce *cântăm cântare de biruință*” (Irmosul, Cântarea 1);

„Să ne curățim simțirile și să vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a Învierii. Și, *cântându-I cântare de biruință*, luminat să-L auzim zicând. Bucurați-vă!” (Cântarea 1);

„Să mergem dis-de-diminează și, în loc de mir, *cântare să aducem Stăpânului*; și să vedem pe Hristos, Soarele dreptății, tuturor viața răsărind” (Cântarea 5)²⁵³.

Cât despre sintagmele: *El este-al omenimei izvor de mântuire* și *El este moartea morții și învierea vieții*, credem că este de prisos să mai încercăm să demonstrăm că ele se referă la Hristos, Cel mort și înviat pentru mântuirea întregii lumi.

Așa încât, putem să vorbim, în ceea ce privește *Scrisoarea I*, de două viziuni asupra nașterii cosmice sau de două cosmogeneze în loc de una singură.

Acolo unde există polemică între *măștile* gândirii, Eminescu este întotdeauna ascuns în *frunzișul* metaforelor și nu *unul dintre personaje*.

El nu este nici împăratul, nici proletarul, nici filosoful mag: toți aceștia sunt *în* istorie, profund implicați în desfășurarea ei sau vor să fie scriși în memoria umanității, pe când Eminescu se sustrage învolburării pătimase a istoriei și nu pune preț pe nemurirea iluzorie în memoria omenirii.

²⁵³ *** *Penticostar*, Ed. IBMBOR, București, 1999, p.16-17.

Cugetarea asupra nașterii universului și a sensului creației începe încă de la primul vers, de acolo de unde *cu gene ostenite sara suflu-n lumânare* și timpul se oprește în loc, căci *doar ceasornicul străbate lung-a timpului cărare*.

Ceasornicul măsoară curgerea timpului, în timp ce poetul se întoarce înapoi cu gândul, către începuturile lumii, privegheat și inspirat fiind de lumina lunii, care *în propria-ne lume*, a gândurilor noastre, *ea deschide poarta-ntrării... după stinsul lumânării*.

Așadar contemplarea și cugetarea asupra cosmogenezei și a sensului lumii nu începe odată cu intrarea în scenă a bătrânului dascăl, ci cu însuși primul vers al poemului și se adâncește în acele versuri în care lumina lunii infuzează întreg universul (logosul cosmic), ca și gândirea umană (logosul uman).

Înainte dascălului, poetul se întoarce mai întâi *îndărăt cu mii de veacuri*, contemplativ, deși nu ne dezvăluie aceasta în mod declarativ, neechivoc.

Și tocmai în cadrul acestei cugetări a poetului despre originile și soarta lumii este integrată și reflecția lui cu privire la *soarta* dascălului.

Dascălul, care gândește el însuși la tainele cosmogenezei și ale eshatologiei, este la rândul său *cugetat* de cineva care îl întrece în profunzimea gândirii și acesta este poetul.

Percepem așadar prezența unei ierarhii a gândirilor, născute, inspirate și conduse de *Gândirea* care le-a adus întru ființă pe toate.

Superioritatea cugetării poetului nu este o afirmare de sine vanitoasă, egoistă, care încearcă să se monumentalizeze în memoria umanității – de aceea nici nu își prezintă, în mod polemic, o cosmogeneză proprie sau un sistem filosofic personal – ci această *superioritate* constă în felul în care el se integrează gândirii arhaice românești.

Eminescu nu scrie o carte de *înțelepciune omenească*, nu se propune un *gnostic*, un *cunoscător*, un filosof cu sistem și cu viziune personală asupra tainelor lumii:

*În zădar ne batem capul, triste firi vizionare, / Să citim din cartea lumei semne ce noi nu le-am scris*²⁵⁴, / Potrivim

²⁵⁴ Căci, așa cum precizează *Psaltirea*, Dumnezeu, *El ne-a făcut pe noi, iar nu noi înșine* (Ps. 99, 2; ed. ÎPS Bartolomeu Anania).

Ediția scripturală a ÎPS Bartolomeu Anania o puteți downloada de aici:

<http://www.archive.org/details/SfantaScripturabor2001EditieJubiliara>.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bartolomeu_Anania.

șirul de gânduri pe-o sistemă oarecare... (La moartea lui Neamțu).

Filosofiile sunt, fiecare din ele, *sistemă oarecare* în comparație cu Adevărul, scris în *cartea lumii*, ale cărei *semne* se transformă în *hieroglifice* (sau *rune* – Blaga), pentru *tristele firi* care, deși *vizionare*, deși au încă o cunoștință despre *cartea lumii*, nu mai știu să o citească, pentru că *pierdută-i a naturii sfântă limbă și o, cer, tu astăzi cifre mă înveți* (*O, -nțelepciune, ai aripi de ceară*).

Contemplativ în fața *corolei de minuni a lumii*, el se așază liniștit, ca să fie redat sie însuși, în matca cugetării arhaice ortodoxe, întemeiată pe *Scriptură* și pe scriptura cosmică, ambele scrise de același Logos cu degetul Duhului și tâlcuite în Biserica neamului său de veacuri.

Așa cum Antim Ivireanul încifra viziunea sa teologică în expresii splendid concentrate, într-o vorbire care părea (sau *pare* minții noastre care nu mai e familiarizată cu acest limbaj) că face referire doar la *estetica universală*, la fel procedează și Eminescu, în versuri emblematice, ascunzând, sub zălogul metaforelor, comoara unei înțelegeri vizionare mult mai profunde, care se citește din biblia cosmică, pe care însăși lectura cosmică o oferă, când oamenii se lovesc, la nivel raționalist, de impasul unor incertitudini majore.

Nu este în aceasta nicio contradicție cu viziunea creștină, întrucât însuși Sfântul Pavel spune: „Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se din fapte [din cele create], adică veșnica Lui putere și dumnezeire” (Rom. 1, 20).

Luna apare, așadar, în viziunea (absconsă) a poetului, ca o fereastră hermeneutică, ca simbol al luminii dumnezeiești, care aduce la viață tot ce există și care însuflețește gândirea și inspirația:

Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării / Și ridică mii de umbre după stinsul lumânării...

În poezia Mureșanu, luna este invocată astfel: *Apari, tu, lună-n cer / Și fă din vis viață, din umbre adevăr!*

Cele gândite cu gândul – ca să spunem așa – sunt „umbre”, pentru că esențialul este gândul creator.

Dacă gândurile noastre, ca progenituri ale minții noastre, sunt *umbre* în comparație cu ființa umană care le naște, cu atât mai mult, în fața gândului primordial divin, cele create de El par *umbre*, pălesc, pentru că ele își au puterea și ființa din acel gând al Său.

Intrând prin ferestre și luminând în casele și în gândurile oamenilor, lumina lunii este ea însăși o fereastră simbolică, un ochi prin care Dumnezeu privește, luminează și înțelepțește lumea, în noaptea acestei vieți și a neștiinței.

Această lumină a lunii are calitatea de a pătrunde în case și în gânduri (*Și în câte mii de case lin pătruns-ai prin ferești / Câte frunți pline de gânduri, gânditoare le privești*), valențe comune cu ale Luceafărului, care *pătrunde-n casă și în gând*.

În alte poezii, *casa* are înțelesul neechivoc de „casă a sufletului”, precum în poemul *Gelozie*.

Într-un poem intitulat *Rugăciune*, Maica Domnului este *Luceafărul mărilor*, căreia ne rugăm să ne înalțe și să ne mântuie *din valul ce ne bântuie*.

Iar în *Povestea*, apare Îngerul păzitor al României ca *o stea regală, un înger drag* (precum Îngerul care-a apărut celor trei *Împărați din Răsărit* sub formă de stea), trimis *de Domnul Lumei la Domnul unei țări*, la Ștefan cel Mare, să-i binevestească viitorul fericit al României, pe care îl ține *ca un testament deschis, scris cu grai de foc*.

Acest Înger al României este *ca Spiritul Genezei de fericiri eterne*.

Interpretarea prezenței astrilor cerești în poezia eminesciană ne conduce așadar, foarte adesea și fără dubii, la sensurile antimiene și tradiționale din literatura veche.

Lumina lunii află pretutindeni un mediu reflectant-reflexiv. Ea este, după cum am arătat, reflectată de singurătatea mișcătoare a mărilor, de strălucirea izvoarelor ascunse în umbra codrilor, de scânteierea pustiurilor, dar și de *frunți pline de gânduri*, pe care *gânditoare le privești*, împrumutându-le propria sa reflexivitate, lumina cunoștinței.

Această dublă reflexie a luminii de lună demonstrează existența unei duble rațiuni, umane și cosmică, în stare să o recepteze, precum și o interpenetrare, o comunicare a conștiinței umane cu logosul cosmic.

Adică tocmai ceea ce părintele Dumitru Stăniloae (am văzut undeva anterior), chintesențiind cugetarea patristică ortodoxă dintotdeauna, a numit crearea lumii de către Dumnezeu pe măsura conștiinței și a rațiunii umane.

În același sens, Rosa del Conte remarca faptul că versul *câte frunți pline de gânduri, gânditoare, le privești* „realizează, între omenirea ce meditează la destinul său și *gânditoarea* lună, acel raport de afinitate, acea atmosferă de

secretă corespondență, pe care le invoca adresarea inițială *lună tu, stăpân-a mării*²⁵⁵.

Prin proprietățile amintite, lumina lunii din contextul liric eminescian se apropie foarte mult de accepțiunea sa ca simbol al luminii dumnezeiești sau al Sfinților, pe care o are la Antim și în toată literatura noastră religioasă veche.

De altfel, Antim vorbește la un moment dat despre luna *plină* care, fiind *fiind curată și nevinovată, luminează și călătorește călătoria ei, fără de zăticneală*²⁵⁶.

Epitetele *curată și nevinovată*, această caracterizare și această perspectivă, caracteristică literaturii vechi, poate fi ușor susceptibilă de a-i fi impus lui Eminescu o viziune cosmică similară, având în vedere numeroasele adjective și epitete din poezia sa, care se înscriu în aceeași sferă semantică a *purității*.

Mergând pe firul indicat de Antim, se pot descoperi surse și mai vechi, căci, spre exemplu, comentariile la *Facere* ale Sfântului Simeon Metrafrastul denumesc luminătorul nocturn, în faza lui plină, ca luna *diafană și curată*²⁵⁷.

Lumina lunii străbate și infuzează întreg universul (logosul cosmic) și mediul uman reflexiv (logosul uman), pentru că ea este simbolul luminii veșnice și necreate a Logosului dumnezeiesc, Înțelepciunea ipostatică care a creat lumea.

Spre această interpretare ne îndreptă și alte versuri din *Scrisoarea I*, acolo unde gândirea dascălului încetează și începe cea a poetului și care sugerează faptul că întreaga creație este adusă la viață și susținută întru ființă de o *rază* a luminii divine, sinonimă în plan metaforic și simbolic cu raza lunii:

Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, / Mii de fire viorie ce cu raza încetează, / Astfel, într-a vecinicii noapte pururea adâncă, / Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă.../ Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric, / Căci e vis al neființei universul cel himeric...// Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții / Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții!

Universul în întregime sa este creația acestei *raze*, care poate fi înțeleasă în sensul în care Sfinții Părinți și

²⁵⁵ Rosa del Conte, op. cit., p.124.

²⁵⁶ Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972, p. 62.

²⁵⁷ Dintr-o traducere, încă nepublicată, a părintelui Marcel Hanceș.

teologia Bisericii vorbesc despre creația universală ca ilustrând doar o picătură, doar o rază din puterea creatoare a lui Dumnezeu, precizare pe care a făcut-o și Antim Ivireanul.

În literatura patristică ortodoxă și isihastă se vorbește, de asemenea, foarte adesea despre razele luminii dumnezeiești, razele energiilor dumnezeiești necreate, care infuzează cosmosul și îl susțin întru ființă, îl umplu de har și care îndumnezeiesc pe om.

Rosa del Conte precizează, în această direcție a exegezei noastre, ceva esențial pentru noi:

„Desigur, nu este puțin ceea ce datorează gândirii occidentale cultura lui Eminescu, dar cuvântul liric în care se transfigurează lumea lui este scos din izvoarele tradiției autohtone.

Până și temele care par luate cu împrumut din romantismul european [...] își împlântă rădăcina în humusul creștinismului primitiv [primar], se încadrează în climatul... Patristicii răsăritene”²⁵⁸.

Universul, care a fost zidit de Dumnezeu *din nimic, ex nihilo*, nu are așadar, în afară de *raza* luminii dumnezeiești, niciun alt punct de susținere întru ființă, fiind *umbră* și *vis al neființei*, pentru că înainte de a fi fost adus întru ființă, el a fost „neființă”(viața omului și a lumii este „umbră și vis”, cum spun adesea și *Psaltirea* și *Ecclesiastul*, dar și slujba ortodoxă a înmormântării, pe care Eminescu o și citează în *Strigoii*), înconjurat de „întunericul” veșniciei, de veșnicia pe care creatura, chiar și rațională, nu o poate cuprinde și înțelege cu de la sine putere.

Un alt poem, conceput cam în aceeași perioadă cu *Scrisoarea I*, cu care interferează adesea ideatic, se exprimă încă și mai evident în privința acestei *raze* a luminii dumnezeiești creatoare:

Pe când tot ce aleargă și-n șiruri se așterne / Repaosă în raza gândirii cei eterne (Ca o făclie...).

Această *gândire eternă* a conceput din veșnicie *planul adâncei întocmele (Mureșanu)* a lumii – expresie remarcată și de Zoe Dumitrescu-Bușulenga.

²⁵⁸Rosa del Conte, op. cit., p. 28.

Autoarea definește „climatul Patristicii răsăritene” ca fiind „neoplatonic”, lucru cu care nu putem fi de acord, din motive care presupun o disertație amplă pentru a fi expuse, ceea ce nu putem face aici.

Așadar am ocolit cuvântul „neoplatonic”, ca o coordonată subiectivistă și catolicizantă a concepției autoarei despre Patristica ortodoxă.

Asemenea, în poemul *Cu mâne zilele-ți adaugi...*, se spune: *Priveliștile sclipitoare, / Ce-n repezi șiruri se diștern, / Repaosă nestrămutate / Sub raza gândului etern.*

Ion Negoitescu observa că, lui Eminescu, „istoria îi apare ca desfășurarea unei gândiri. Dar cine anume gândește cosmosul și istoria, dându-le astfel ființă, rămâne uneori cam obscur...”²⁵⁹ – obscuritate explicată, însă, de Eminescu însuși, în *Memento mori*, unde se spune foarte limpede că Dumnezeu este: **Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire.**

Poetul refuză oamenilor capacitatea de a putea spune ceva cu adevărat despre Dumnezeu (fapt ce are tangență, într-o anumită măsură, cu teologia creștină apofatică), deși El a pus în om *nemargini de gândire* (*Povestea magului călător în stele*).

Și tot în *Memento mori*, Eminescu ne precizează:

Sori se sting și cad în chaos mari sisteme planetare, / Dar a omului gândire să le măsure e-n stare..., pentru că e în om nemărginire.

În concepția lui, „geniile..., gândind-o, oglindesc lumea”²⁶⁰, vor să fie un mediu în stare să reflecteze gândirea creatoare dumnezeiască.

Apetența extraordinară a lui Eminescu de a conferi o mare vigoare plastică imaginilor vine din credința sa intimă, că *a crea* înseamnă pentru om *a-și exersa asemănarea cu Dumnezeu*, a face să se întrupeze gândul lui, întrucât și Dumnezeu creează în același fel, prin întruparea gândului Său.

El era convins că, așa după *cum Dumnezeu cuprinde cu viața Lui cerească / Lumi, stele, timp și spațiu ș-atomul nezărit, /.../ Astfel tu vei fi mare ca gândul tău întins* (*Povestea magului călător în stele*).

Reflexivitatea umană, ca și reflexia cosmică (acel *logos alogos*) oglindesc gândirea dumnezeiască.

Cerul întreg, cu aștrii săi luminoși, se reflectă în lume și în spiritul omenesc.

Luna, mai ales, ca simbol al luminii veșnice (ca și la Antim), este cea care **pe lume veghează** (*Când...*).

Așa cum gândirea creatoare de lumi reale a lui Dumnezeu se reflectă, în mediul uman, mai ales în gândirea

²⁵⁹ Ion Negoitescu, op. cit., p. 15.

²⁶⁰ Idem, p. 21.

geniului creator²⁶¹, tot așa, în plan simbolic, lumina creatoare și inspiratoare a lunii este un chip, o icoană a luminii dumnezeiești care creează toate, le susține într-o ființă și le hotărăște sorocul morții: *raza ta și geniul morții*.

Cele două sintagme sunt sinonime, pentru că *raza* lunii este și *geniul morții* sau are *geniul morții*, este cea care aduce într-o ființă, creează, dar are și putere să omoare.

Și aici putem rememora versurile din *Luceafărul*, în care Dumnezeu este *izvor de viață și dăător de moarte*.

Cel care are *geniul morții*, Cel care are putere asupra vieții și a morții, Care aduce lumile într-o ființă dar are și puterea să le dea moartea, este *Geniul* sau *Mintea* care e deasupra întregii ierarhii de minți umane și de genii: înțelepți, filosofi, artiști, oameni politici, așa cum apar ei reprezentați în cele cinci *Scrisori*.

Pe toți aceștia, *deopotrivă-i stăpânește raza ta* creatoare, care îi cheamă la existență, *și geniul morții*, înțelepciunea cu care Dumnezeu a hotărât ca omul să moară, după cum spune și Sfântul Grigorie Teologul²⁶², citat de Sfântul Antim Ivireanul.

Geniul morții este și acela stipulat de către toată literatura religioasă veche, inclusiv de *Învățăturile* Sfântului Neagoe Basarab, de *Divanul* cantemirean sau de poemul *Viața lumii* al lui Costin, anume că nu face deosebire între oameni, între bogat și sărac, între sfânt și păcătos, între înțelept și prost, *deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții*. Tuturor Dumnezeu le-a hotărât sorocul morții, pentru că toți trebuie să treacă printr-o moarte.

Se confirmă, așadar, din nou, identitatea la nivel simbolic dintre lumina lunii și lumina necreată a lui Dumnezeu, precum și raportarea poetului la semnificațiile lunii și ale cerului înstelat din literatura veche, ca lumini care luminează pe cei din întunericul și noaptea neștiinței.

Sau, după cum spune Psalmistul: *noaptea* [înstelată] *noptii* [din sufletul uman] *vestește știință* (Ps. 18, 2).

Concepția aceasta despre lume – ca întrupare a gândirii lui Dumnezeu – și despre om – ca ființă creată și în stare să oglindească în spiritul său asemănarea cu Dumnezeu – era formată în Eminescu încă din tinerețe.

²⁶¹ Într-un articol, Eminescu îl numea pe Dumnezeu „Michelangelo al universului”, Care a zidit tărâș cerului.

²⁶² A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Teologul.

Astfel, într-un poem juvenil, *Amicului F. I.*, Eminescu scria: *Te văd adesea frunte senină / Ca și gândirea lui Dumnezeu*; echivalând în același timp clipa morții cu faptul că *gândul zilelor mele / Se stinse-n mintea lui Dumnezeu*.

Aici nu este vorba de *consubstanțialitate* (cum credea Ioana Em. Petrescu) între Cel ce are *geniul morții* și omul care e supus lui Dumnezeu, Celui care are putere de viață și de moarte asupra sa, ci e vorba de asemănarea cu Dumnezeu a omului, ca ființă spirituală zidită după chipul Său.

Asemenea, femeia iubită este *idee*, / *pierdută-ntr-o palidă fee / din planul Genezei (Ondina)* sau *un geniu gândit de cer (Copilă înger – vis în mirare)*.

Plasticizări ulterioare, extrapolând această concepție, le putem afla și în alte poeme, în care cele create apar ca întrupări ale gândurilor lui Dumnezeu.

În grădina paradisiacă a lui Miradoniz, o floare seamănă cu *o gândire de-aur*, pentru ca, în împărăția soarelui din *Memento mori*, fluturii să sclipească *ca idei scăldate-n aur și-n colori de curcubău*.

În același poem, luna este *un gând de aur*.

Asemenea, în altă parte, *steaua* este *un cuget de aur (La o artistă)*.

Este semnificativ acest superlativ absolut al frumuseții, exprimat prin *aur*, care nu poate să nu ne trimită cu gândul la aurul harului, ca sugestie a desăvârșirii și a frumuseții depline.

În nuvela *Geniu pustiu* este imaginat un rai ca un *imperiu de aur*, în care *aerul tot era de lumină de aur – totul era lumină de aur*.

În magnificul poem *Memento mori*, stelele sunt *ca de aur sfinte flori* împrăștiate pe cer, luna este *fiica mării ca o lacrimă de aur*, iar Eminescu vede *cerul [înstelat] desfăcut în foc și aur*.

Poetul însuși este *un geniu de aur (Mureșanu (Tablou dramatic))*.

Aurul îmbracă întregul univers în poezia lui Eminescu.

Pentru ca, spre sfârșitul vieții să scrie acele versuri despre care a dat mărturie Vlahuță²⁶³:

Atâta foc, atâta aur, atâtea lucruri sfinte, / Peste-ntunericul vieții ai revărsat, Părinte!

²⁶³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Vlahu%C5%A3%C4%83.

Și tot din *Memento mori* aflăm că geniile sunt acei oameni cărora *Dumnezeu în lume le ține loc de tată / Și pune pe-a lor frunte gândirea Lui bogată*.

În consecință, poetul se concepe pe sine ca un fiu al lui Dumnezeu, care, după asemănarea Sa, *turma visurilor* [a gândurilor] *mele eu le pasc ca oi de aur*.

Atât la Antim Ivireanul, cât și la Eminescu, lumina lunii – *deasupra frunții-mi luna-n nouri zace* (*Rime alogorice*) –, nu este decât lumina soarelui reflectată, simbol al luminii dumnezeiești la Antim, dar, după cum am văzut, și la Eminescu.

Lumina Soarelui dumnezeiesc noi n-o vedem, o văd numai Sfinții cărora ea le devine mediu interior al vieții, iar noi, ca oameni căzuți, doar o zărim prin „fereastra” (cum zicea Eminescu, într-un vers citat anterior) care este luna (*palid soare* sau *blândul soare* sau *al nopții dulce soare*) și care, stăpânind în noaptea lumii și peste marea vieții omenești, ne conduce la Soare, la Lumină.

Însăși ipostaza lunii de *stăpână a mării* din versul care ne aduce imediat aminte de Antim – *Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci* – ne oferă ochiului contemplativ al minții noastre un tablou extrem de sugestiv, care ilustrează sinonimia dintre *mare* și *lume* și dominarea acestei „mări a lumii” de către lună, care e stăpânitoare asupra patimilor înviforate ale oamenilor, care le ține în frâu și *lunecă* suveran pe deasupra lor.

Aceasta fără ca să ne mai referim la faptul că gestul de a pluti pe deasupra apelor are semnificații primordiale remarcabile, care ne trimit la Fac. 1, 2.

Prin aceasta, versul de mai sus, este similar ca sens cu cel din *Călin...* (*în cuiabar rotind de ape, peste care luna zace*), despre care Zoe Dumitrescu-Bușulenga susține că se referă la crearea lumii.

Suntem în asentimentul acestui mod de a interpreta imaginea eminesciană a lunii care stă pe cuiabarul de ape, cu atât mai mult cu cât *cuiabarul* sau *rotirea* înseamnă *naștere cosmică* la Eminescu (când Luceafărul coboară, *ceru-ncepe a se roti*, iar în *Scrisoarea V*, poetul presimte *culmea dulcii muzice de sfere*, / *Ce-o aude cum se naște din rotire și cădere*), dar, mai ales, pentru faptul că, în comentariul la zilele creației, amintit anterior, în *Omilii la Hexaemeron*, Sfântul Vasile cel Mare vorbea despre prezența Sfântului Duh (la Fac. 1, 2), Care Se purta pe deasupra apelor,

asemănând-o cu o cloșcă deasupra unui cuib, pe care îl pregătește pentru ca să fie primitor al vieții²⁶⁴.

Ba chiar, în *Mitologicele*, poetul spune: *Soarele-a apus, iar luna, o cloșcă rotundă și grasă, / Merge pe-a cerului aer moale ș-albastru și lasă / Urmele de-aur a labelor ei strălucinde ca stele.*

Iată de ce luna zăcând pe cuibar de ape, luminând deasupra genunii sau a noianului de ape gestante, ni se pare ilustrarea poetică a unui fapt principial.

Avem, prin urmare, încă un exemplu de asemănare simbolică, în lirica eminesciană, între *lună* și *harul dumnezeiesc creator*.

Și tot în *Călin...*, soarele și luna sunt nașii mirilor (*Nunul mare, mândrul soare, și... nună, mândra lună*), adică sunt luminătorii și învățătorii lor întru cele spirituale.

După cum, în *Miorița*, la nunta păstorului, *soarele și luna / mi-au ținut cununa.*

Călin... se încheie cu nunta găzelor, care este, în mod paradoxal, cea mai falnică imagine a poeziei, pentru că ea reprezintă o depărtare a planului și o reconfigurare, la scară cosmică și din perspectiva veșniciei, a lumii pământești.

Nunta găzelor este reprezentarea a ceea ce afirmă Eminescu în următoarele versuri din *Scrisoarea I*:

Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici, / Facem pe pământul nostru mușunoaie de furnici; / Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați / Ne succedem generații și ne credem minunați; / Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul, / În acea nemărginire ne-nvârtim /.../ Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze...

Cel care măsoară lumea cu cotul este Dumnezeu, conform cu Is. 40, 12: *Cine a măsurat apele cu pumnul și Cine a măsurat pământul cu cotul?*

Iar, câteva versete mai departe, la Is. 40, 22, se spune: *El stă în scaun deasupra cercului pământului; pe locuitori îi vede ca pe lăcuste.*

²⁶⁴Cf. Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron...*, op. cit. p. 92: „Nu-ți voi spune cuvântul meu, ci al unui bărbat sirian...Acesta spunea că, în limba siriană, cuvântul *se purta* arată mai mult decât cuvântul grec, pentru că limba siriană este înrudită cu limba ebraică și deci mai apropiată de ceea ce Scripturile au vrut să spună. Înțelesul acestui cuvânt ar fi următorul: cuvântul *se purta*, spune el, se interpretează prin *încălzea și dădea viață apelor*, după chipul găinii, care clocește și dă putere de viață ouălor. Acesta este înțelesul, spune sirianul, pe care îl au cuvintele *Duhul Se purta*, adică pregătea apele pentru nașterea vieții”.

Așadar tabloul eminescian este ca din perspectiva lui Dumnezeu, atât în finalul poemului *Călin...*, cât și în versurile citate din *Scrisoarea I*.

Valențe creatoare ale luminii de lună se pot remarca și în alte versuri, numeroase și acestea, în care luna apare ca un artist creator, fie ca un pictor de imagini sau de tablouri – în noaptea codrilor și a lumii – fie ca țesând o haină sau un veșmânt prețios, împodobit:

Luna atunci din codri iese, / Noaptea toată stă s-o vadă, / Zugrăvește umbre negre / Pe câmp alb ca de zăpadă. // Și mereu ea le lungește, / Și urcând pe cer le mută ... (Făt-Frumos din tei);

Neguri albe, strălucite / Naște luna argintie, / Ea le scoate peste ape, / Le întinde pe câmpie; // S-adun flori în șezătoare / De painjen tort să rumpă, / Și anină-n haina nopții / Boabe mari de piatră scumpă. (Crăiasa din povești);

...Te uiți prin coloane de nouri / Și luna ieșind dintr-a stâncilor colți / Le împle cu mii de tablouri (Ecò); etc.

În limba veche românească, în textele coresiene și la Dosoftei, exista expresia că Dumnezeu a urzit toate sau că El zugrăvește în oameni virtuți și în lume frumusețe.

În *Psaltirea* din 1577, se spune: *Întru început Tu, Doamne, pământul urziși, /.../ și toate ca cămașa învechescuse* (Ps. 101, 26-27)²⁶⁵.

Eminescu intenționa să-și intituleze volumul de poezii: *Lumină de lună*, fapt ce trebuie să ne facă atenți asupra semnificațiilor esențiale ale acestui simbol.

Vrând să împlinească această dorință a poetului, Marin Sorescu²⁶⁶ va îngriji, în 1993, la Craiova, o nouă ediție a poemelor eminesciene, în două volume, pe care le-a imprimat tocmai cu acest titlu, *Lumină de lună*²⁶⁷.

Împotriva identității semantico-simbolice dintre *lumina de lună* și *lumina dumnezeiască creatoare*, cineva ar putea aduce obiecția, că în alte poeme eminesciene, luna apare ea

²⁶⁵ Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, 1976, p. 424. A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi>.

²⁶⁶ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Sorescu.

²⁶⁷ Referințe integrale:

Mihai Eminescu, *Lumină de lună*, vol. I, ediție îngrijită și prefată de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 188 p.

Mihai Eminescu, *Lumină de lună*, vol. II, ediție îngrijită și prefată de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 495 p.

însăși ca fiind *o realitate creată* și nu *o imagine simbolică* a luminii creatoare.

Ca spre exemplu, în *Scrisoarea IV*, luna este numită *copila cea de aur, visul negurii eterne*, alături de ipostaza opusă ca sens, de *stăpânitoare a apelor (al lunei disc, stăpânitor de ape)*.

Însă această aparentă contradicție nu trebuie să ne mire prea mult, întrucât luna este privită sub două aspecte, atât în literatura veche, cât și la Eminescu: sub *aspect simbolic* (cel despre care am discutat anterior) și sub *aspect real*, de corp ceresc creat de către Dumnezeu.

În același mod, ca fapte ale Creatorului, oamenii înșiși sunt definiți ca *vise-ntrupate*, ca întruparea *visului* din veșnicie al lui Dumnezeu:

Văd vise-ntrupate gonind după vise, / Pân' dau în morminte ce-așteaptă deschise (Mortua est).

Ca simbol al luminii veșnice și creatoare, luna apare ca stăpâna apelor, în timp ce, ca astru ceresc, este numită *visul negurii eterne*, unde „negura eternă” este gândul din veșnicie al lui Dumnezeu, gândul Său creator, necunoscut și neînțeles de nimeni, nici de îngeri, nici de oameni, decât în măsura în care Dumnezeu însuși îl revelează fapturilor Sale.

Dosoftei, talmăcind poetic Psaltirea, vorbea despre Dumnezeu care *au fapt ceriul cu gândul* și a Căruia milă este *Preste veci cu gând dulce* (Ps. 135);

Mare este Domnul de tărie, / Și gândul Lui nime nu-i să-l știe (Ps. 146);

Că Domnul au cugetat cu gândul / De le-au făcut [pe toate câte există] *și-I țin toate rându* [rânduiala, ordinea, armonia] (Ps. 148)²⁶⁸.

Mai târziu, și Lamartine va spune că Dumnezeu este *celui qui pensa les cieux*²⁶⁹ (*Eternité de la nature, brièveté de l'homme*), însă este evident că izvorul acestei cugetări/imagini poetice este psalmul 135 și, mai ales, ne gândim că Eminescu, fără niciun dubiu, cunoștea atât psalmul respectiv, cât și varianta versificată a lui Dosoftei, încât lectura poetului francez nu putea fi decât un adaos.

De altminteri, cred că, de multe ori, s-au făcut erori și s-au considerat drept *surse primare* cele ce erau doar *suprapuneri* sau *suprastraturi* culturale.

²⁶⁸ Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, ed. critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978, p. 303-304, 327, 331.

²⁶⁹ În franceză: Cel care a gândit cerurile (Eternitatea naturii, efemeritatea omului).

Dosoftei este, de altminteri, primul poet al literaturii noastre care a scris, traducând o profeție, despre „luna cea de aur”, în niște versuri absolut superbe, care sună eminescian *avant la lettre*²⁷⁰, concentrând o imagine eshatologică:

*Fugi-va soarelui raza și a stelelor șireaguri, / A tot ceri lucră s-a rumpe, și acea de aur lună*²⁷¹.

De altfel, în ceea ce privește statutul lunii de făptură creată și încadrată în ordinea creației, Eminescu secondează referatul biblic, în *Scrisoarea I*, afirmând că *De-atunci negura eternă se desface în fășii, / De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...*, Scriptura fiind cea care precizează că mai întâi a fost creată lumea (cerul și pământul) și apoi, abia în ziua a patra, soarele, luna și toți luminătorii cerești.

Am afirmat că *negura eternă* se poate înțelege și ca gândul din veșnicie al lui Dumnezeu.

Negura aceasta eternă *se desface în fășii*, adică se întrupează, devine ființă și existență multiplă, după voința lui Dumnezeu.

Dumnezeu gândește lumea dintru început și ea devine *al vieții vis de aur* – ca să parafrazăm un vers din *Călin*....

La fel, în poemul *Povestea*, vedem *lumea toatăcu cer, pământ și mare / o feerie mândră – un vis măreț*....

Iar gândul acesta din veșnicie al Preasfintei Treimi se face cunoscut celor care caută să cunoască și sunt luminați de către lumina dumnezeiască creatoare, celor care se își deschid mintea și inima și devin, pe măsura lor, medii reflectoare ale acestei lumini și înțelepciuni veșnice.

Unul dintre aceștia este și poetul care, după asemănarea lui Dumnezeu, este un fel de preot sau păstor al gândurilor sale și își paște *turma visurilor mele... ca oi de aur (Memento mori)*.

Dumnezeu caută însuși pe cel căruia să i Se reveleze, căruia să-i comunice asemănarea cu Sine.

În poemul *Ondină*, într-un grupaj de strofe deosebit, din punct de vedere prozodic, de restul poemului și care seamănă foarte mult, la nivel conceptual, cu *Cântarea cântărilor*, Regele Lin sau *Regele inimei* caută o fecioară (un suflet-fecioară, curat) cu care să semene *ca vis cu dor*.

Adică să fie după asemănarea sa, să fie ca un *vis* care să răspundă la *dorul* său, al celui (Celui) care o caută. Și aflând-o, prin ea, *vede-se că e în ceriure / un Dumnezeu, /*

²⁷⁰ Idem: *înainte de scrierea* [lui Eminescu].

²⁷¹ Dosoftei, *Opere I (versuri)*, op. cit., p. 373.

purtând simetria [asemănarea] și-a ei misterure / în gândul său.

Fecioara aceasta, *albă vergină*, despre care se vorbește aici, credem a o putea interpreta ca pe însuși sufletul poetului, pentru că ea este *cântărilor sororă gemene*. Iar cântări ca ale sale, *ca în sufletu-ți n-a găsit altele / regele Lin*.

Împăratul Lin sau Regele Lin din acest poem este însuși Hristos, „Lumina lină” a lumii, după cum lesne se poate deduce.

Un om luminat este, într-un anumit grad, și dascălul mag și filosof, care, inspirat și vegheat de lumina rațională a lunii, *îl poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri*, și anume: *într-o clipă*.

Este semnificativă nuanța aceasta: faptul că înțeleptul este „purtat” de gând, fulgerător.

Luceafărul era astfel: *el zboară, gând purtat de dor, / pân' piere totul...* și ajunge unde nu e ochi spre a cunoaște.

Dascălul este un om înțelept, care ajunge într-o clipită, dar nu printr-un zbor cosmic, nefiind el însuși *gând*, ci „purtat de gând”, acolo unde lumea nu există încă și nici nu e *minte s-o priceapă*, unde *nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază*.

Aici este veșnicia lui Dumnezeu, care e „neagră” pentru ochiul minții umane, adică e de nevăzut, de nepriceput.

Despre faptul că *întunericul* sau *negura* nu denumesc neapărat sau exclusiv *neantul*, *neființa*, ci și *ceea ce nu se poate cunoaște cu mintea*, ne lămuresc foarte bine și următoarele versuri din *Mureșanu*, în care apare *chipul*, femeia ca întrupare a iubirii și afirmă: *și-n vecinic întuneric / va rămânea ființa-mi pentru-al tău ochi himeric*; unde *întuneric* e sinonim cu *necunoașterea*.

Nu *negura eternă* (sau *neagra veșnicie*) o contemplă sau o descoase înțeleptul – pentru că aceea nu se poate contempla sau pricepe de către spiritul uman – ci începuturile lumii, începutul timpului.

Despre veșnicie nu se poate spune nimic, decât că, înainte de a fi toate cele ce sunt, ele nu erau: *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface*.

„Cele nefăcute” erau „neființă” și, chiar și după ce sunt făcute, ele sunt doar o *umbră* a strălucirii *gândului* primordial.

Același lucru se precizează și în *Scrisoarea II*:

Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, / Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din chaos / Și cum neagra veșnicie ne-o întinde și ne-nvață / Că epocile se-nșiră ca mărgelile pe ață.

Aici, cunoașterea este prezentată oarecum ca un act magic, astronomul pare un magician, ceea ce corespunde cu sinonimia tradițională, de care am vorbit, dintre astronom, filosof și mag.

Caracterul puțin ludic al relatării ne avertizează însă asupra lipsei de încredere totale a poetului în acest tip de cunoaștere. După cum nici cugetătorul pitagoreic (sau poate Pitagora însuși) din *Memento mori*, grămădind lumea într-un singur semn, totuși, *acel semn... el în taină nu îl crede*.

„Neagra veșnicie” este același gând creator incipient, principal, întrupat în lume și în istoria ei.

Metafora epocilor istorice care *se-nșiră ca mărgelile pe ață* poate să își aibă originea în cea a *vieții ca o ață*, din poemul *Viața lumii*, al lui Miron Costin, față de care prezintă o mare similaritate, inclusiv ca motiv al deșertăciunii.

Eminescu plasticizează însă și sensul lui *ex nihilo* din dogma creștină, al creației *din nimic*, asociindu-l cu ideea lumii ca *vis* și *deșertăciune*, din literatura veche și bisericească.

În tradiția spirituală a țării sale, păcatul și deșertăciunea lumească nu sunt decât amprenta *nimicului*, a *neființei* asupra creației. Și Eminescu nu afirmă nimic contradictoriu atunci când plasticizează, când metaforizează acest crez: *Căci e vis al neființei universul cel himeric*.

Plasticizând *nimicul*, în mod poetic, doar astfel Eminescu poate spune că universul se naște *din sure văi de chaos* (*Scrisoarea I, Luceafărul, Memento mori*).

Nimicul din care este creat universul, *neființa* din care izvorăște lumea cea atât de bogată în manifestări ale vieții, apare plasticizată în tablouri extraordinare de către poet, ca o „vale” a haosului, a ceea ce nu era încă creat:

...colonii de lumi pierdute / Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute (Scrisoarea I);

Și din a chaosului văi, / Jur împrejur de sine, / Vede, ca-n ziua cea dentâi, / Cum izvorau lumine; (Luceafărul);

Și din sure văi de chaos colonii de lumi pierdute / Ar fi izvorât în râuri într-un spaț despopsat; /.../; Cine-a pus aste semințe, ce-arunc ramure de raze, / Într-a chaosului

câmpuri[o variantă pentru *văi*], *printre veacuri numeroase...* (*Memento mori*).

Aceasta pentru că lumea nu are un fundament existențial anterior, *neființa* neputând constitui un fundament pentru conceperea universului.

Singurul fundament al lumii este gândul din veșnicie, gândul etern al lui Dumnezeu pus în aplicare.

Suprapunând așadar două învățături creștine, cea a *creației din nimic* (a lumii care nu a existat mai înainte de a fi creată decât în gândul și în intenția lui Dumnezeu) și cea a lumii *ca deșertăciune*, Eminescu înfățișează poetic acest univers ca fiind *umbra* și *visul* gândului creator al lui Dumnezeu, al Celui care *scrii mai dinainte a istoriei gândire* (*Memento mori*) și ale Căruia fapte și zidiri *n-ajung nici umbra măreției tale* (*Fata-n grădina de aur*); dar și *umbră* și *vis* ale „neființei”, denumind prin aceasta nedesăvârșirea ei în comparație cu desăvârșirea dumnezeiască, amprentarea ei de către golul existențial anterior genezei sale.

De aceea și istoria lumii e o căutare a Creatorului și Gânditorului ei, a Fundamentului ei: *Oare viața omenirii nu te caută pe Tine?*, pe Tine care, *în câmpii de caos semeni stele – Sfânt și mare* (*Memento mori*).

Și tot de aceea spune poetul, în *Scrisoarea I*, că luna, înțeleasă în mod simbolic, *Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate / De dureri* [istoria lumii], *pe care însă le simțim ca-n vis pe toate*, pentru că viața omului e *umbră* și *vis* într-o lume care e *deșertăciune a deșertăciunilor*.

„Noaptea amintirii” este o sintagmă sinonimă cu „negura eternă”, ilustrând plastic și poetic gândirea cea veșnică a lui Dumnezeu și care e „întuneric” pentru toată creatura, până când El Însuși o face cunoscută, atât cât dorește, *gândirilor dând viață*.

Dumnezeu, *Gândul* sau Cuvântul care a fost *la început* (Fac. 1, 1; In. 1, 1), dă viață gândirilor, aduce întru ființă mințile îngerești și netrupești, precum și mințile umane, într-o ierarhie pe care o descrie Sfântul Dionisie Areopagitul²⁷² în cărțile sale.

²⁷² A se audia proiectele noastre: Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*:

<http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010> și

Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericască*:

Lumina lunii este tot ceea ce noi, oamenii trupești, putem percepe din lumina Soarelui (*Nu credeți cum că luna-i lună. Este / Fereastra cărei ziua-i zicem soare*), din frumusețea luminii dumnezeiești creatoare a toate, văzute și nevăzute.

Ea dă viață gândirilor și „întunecă suferința”, întunecă „întunericul neștiinței” – cum ar spune Sfântul Antim, dar și toți scriitorii noștri medievali –, pentru că traversează cu lumina ei mediul transparent al conștiinței umane, al cugetării și al întregii ființe omenești profunde.

Lumina divină este creatoare atât a lumii spirituale, a ființelor raționale, gânditoare (*gândirilor dând viață*: nu poate să anime gândirea decât cea care i-a dat viață dintru început), cât și lumii materiale: *codri, mări și pustiiuri*.

Aceste trei elemente esențiale ale creației materiale apar și în alte poeme eminesciene, ca spre exemplu în *Revedere*, în acea definiție metonimică a lumii:

Cum am fost așa rămânem: / Marea și cu râurile, / Lumea cu pustiiurile, / Luna și cu soarele, / Codrul cu izvoarele.

Luna și soarele, înțelese simbolic, fac parte din universul codrului. Ele sunt în *herbul codrului* (*Povestea codrului*), așa cum fac parte din stema Țării Românești, comentată de Antim, dar și a Moldovei, și tot așa cum fac parte și din icoane.

Însă *marea și cu râurile* sunt, la rândul lor, ca și *lumea cu pustiiurile*, interpretabile ca simboluri ale lumii, care nu mai are valențe paradisiace, ci amprentă dizarmonică, haotic-amorfă.

Doar *codrul* adăpostește o lume virginală, paradisiacă, *codrul cu izvoarele* sfinte și curate, care ne trimit cu gândul la originile creației, la izvodirea dintâi a lumii.

O altă definiție metonimică a celor două *lumi* antagonice o aflăm în poemul *O, -nțelepciune, ai aripi de ceară!*, în care Eminescu sesizează diferența spirituală dintre lumină și întuneric, face distincția între lumea *luminoasă* capabilă să reflecte lumina divină și lumea *întunecată*, care se opacizează în fața razelor dumnezeiești: *Lumini pe ape, neguri pe pământ*.

Cea care reflectă lumina cerească este lumea paradisiacă: *Un rai din basme văd printre pleoape /.../ Sclipiri pe cer, văpaie peste ape (Fiind băiat păduri cutreieram)*. În timp ce *negurile* pământului reprezintă spațiul opac, nereflexiv sau *lumea cu pustiurile*.

Avem *sclipiri pe cer* (luminătorii cerești), *lumini pe ape* sau *văpaie peste ape* (reflectarea astrilor cerești în această lume, în mediul cosmic și uman deschis și transparent), și *neguri pe pământ*, unde pământul înnegurat nu mai este oglindă a cerului.

Apele devin un simbol al reflectării adevărului, urmând unei comparații pe care o făcea Teodor al Ierusalimului, reprodusă de Nicodim Aghioritul în manualul din care versifică Eminescu: omul vede *în zidiri pe Ziditorul, ca în ape soarele*.

Revenind la ce spuneam anterior, observăm că materia transparentă și reflectoare a apelor (izvoare, lacuri) are proprietăți germinativ-creatoare, mediul acvatic fiind incubator al vieții, precum reiese din versul *în cuiabar rotind de ape, peste care luna zace (Călin...)*, pe care Arghezi, fost ierodiacon, îl considera cel mai frumos din literatura română.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga afirma că, în *Călin (file din poveste)*, peisajul-cadru al nunții este „proaspăt ca în ziua întâi a creației. [...] iar apele care se rotesc ca un cuiabar devin apele începutului lumii”²⁷³.

Considerăm că pretutindeni în opera lui Eminescu, peisajul feeric de natură poartă amprente paradisiace mai mult decât evidente.

Mai ales acea virtute a purității și prospețimii naturii cosmice este perpetuu ilustrată în lirica eminesciană de prezența stelelor de aur a căror izvorâre pe cer este neconținută, precum și a apelor care, la fel de neostoit, izvorăsc *clare*, curate, pe pământ.

Frumusețea virginală a naturii, caracterul genuin al creației cosmice, acest caracter principal nealterat, sunt valori pe care Ortodoxia le-a afirmat întotdeauna și pe care le-am regăsit din plin la Antim Ivireanul.

Percepem, și la Eminescu, ca și la Antim și în toată literatura noastră veche, existența a două lumi: un univers în care omul se simte integrat, care este experiat nostalgic sau

²⁷³ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit., p. 89.

vizionar de poet, și un altul în care se simte străin, care este lumea decăzută, învechită.

Codrul sau pădurea reprezintă „spațiul securizant” pentru el, alegorie a paradisului regăsit, alter-ego al grădinii Raiului, care deține toate detaliile simbolice ale unei proiecții edenice (*grădina cea de codri vechi*, din poemul *Miradoniz*, lumea paradisiacă a zânei Dochia și a vechilor daci, din *Memento mori*, insula lui Euthanasius din *Cezara*), ale unui tărâm virginal care „ascunde” *strălucire de izvoară*, adică taina izvodirii creației, nașterea lumii în frumusețea ei primordială, neafectată de rău, a lumii în care omul a fost pus a fi stăpân și în care era fericit, fericire pe care o caută cu dor și poetul.

Dorința de reîntoarcere în ambianța codrului sau a pădurii este un reflex conștient al nostalgiei paradisiace a poetului, al dorinței de reîntoarcere la vârsta inocenței, a nevinovăției primordiale:

Unde ești, copilărie, / Cu pădurea ta cu tot? (O, rămâi...); sau: O, rai al tinereții-mi, din care stau gonit! / Privesc cu jind la tine, asemeni lui Adam. (Zadarnic șterge vremea...).

Pe de altă parte, *marea și cu râurile și lumea cu pustiurile* sunt ipostazele unei alt fel de lumi, care nu mai este intimă, caldă, protectoare, afectuoasă cu omul, nu mai este o *casă* sau un cămin protector, așa cum a creat-o Dumnezeu (veleități cosmice originare pe care le-am regăsit în toată literatura veche), ci este o lume al cărei tablou este caracterizat de valurile sau râurile vijelioase ale patimilor și de pustiul spiritual al oamenilor, pe care Eminescu îl deplânge adesea.

Pustiul și marea, reprezintă, în acest caz, lumea căzută, *îmbătrânită*, căci *râurile* au, față de *izvoarele* din codru, dezavantajul curgerii timpului, al adunării de aluviuni și al revărsării în marea cea amară:

Se nasc izvoare, ropotind se plimbă, /.../ Păn' ce urnindu-se în marea-amară / – Ca fluviu mândru, ce-ostenit mugește – / Al tinereții dulce glas de mult uitară. (Coborârea apelor), iar Viața-mi pare-un istovit izvor (Ce s-alege de doi nebuni, iubito...).

La rândul său, am putea spune noi, codrul este imaginea emblematică sau *stema* Raiului, în viziunea eminesciană, el este imaginea acelei creații primare, al unei lumi raționale și pline de lumină, în care omul se simte

împlinit prin iubire și intim legat, prin fibre tainice ale întregii sale firi, cu toată făptura, se simte solidar cu universul și universul este solidar cu el.

Eminescu are la bază gândirea românească tradițională despre Eden, atunci când își dezvoltă literar concepția despre natura protectoare în interiorul căreia iubirea se simte *acasă* și în care cuplul de îndrăgostiți reiterează perechea primordială.

În poezia și în proza eminesciană, ideea de Paradis, de spațiu edenic, este strict legată de codru sau de pădure, având la origine concepția ortodoxă a Raiului ca grădină.

În acest codru sau în această pădure, întotdeauna adâncă și virginală, se află izvoarele și lacurile în care se reflectă aștrii cerești, lumina lor protectoare și gânditoare (precum cerul Sfinților la Antim), se află mulțime de flori și de arome năucitoare, încât aerul pare cădelnițat de miresme, un adevărat *văzduh tămâiet* (Călin...), se află păsări cu multe feluri de *viersuri*, etc.

Inclusiv cromatica acestui loc, în care predomină aurul – haric – al florilor de tei sau de nuferi și al codrilor de aramă, cât și sugestiile muzicale psalmodice și cadențele sonore în ritm de litanii, ca și *doina de simțire ruptă ca jelania-n prohoduri* (Călin Nebunul), toate acestea vin să întrească impresia de spațiu eclesial-paradisiac al acestei naturi prodigioase eminesciene, care constituie o insulă de sacralitate, în același timp înăuntrul și în afara acestei lumi profane, degenerate din pricina egoismului și a răutății.

Spre această concluzie credem că ne conduce fenomenul poetic de teaurizare a acestei naturi, care pune în evidență albul purității și aurul haric: *argint e pe ape și aur în aer* (Mortua est); *Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare, / Unele-albe, nalte, fragezi, ca argintul de ninsoare /.../, nisipuri argintoase* (Egipetul); *codri de aramă, pădure de argint* (Călin..., Memento mori);

Pulbere de diamante cade fină ca o bură, / Scânteind plutea prin aer și pe toate din natură (Scrisoarea III), *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint* (Călin...); *...fluviul cântării... un gigantic lac formează, într-a cărui sân de soare / Curge aurul tot al zilei și îl umple de splendoare, / De poți număra în fundu-i tot argintul adunat.* (Memento mori);

Pădurea de-aur; pădurea cu-a ei trunchi de aur roș/.../; Numai fluturi mici albaștri și mari roiuri de albine /

Curg în râuri sclipitoare de luciri diamantine / Ş-împluaerul cel dulce de cristal şi de răcoare... (Călin Nebunul);

Un rai din basme văd printre pleoape, / Pe câmpi un vâl de argintie ceaţă, / Sclipiri pe cer, văpaie peste ape (Fiind băiet păduri cutreieram); Deodată ți se pare că ceruntreg se rupe / În ploi scânteietoare de colb de pietre scumpe (Sub cerul plin de nouri);

Deși știi că apa-i moale / Totuși placa-i de cristale / Parc-ar fi încremenit /.../; brumă diamantină (Miron și frumoasa fără corp), etc.

Astfel încât, ceea ce exegeza literară a numit „spațiu securizant”, are multe din caracteristicile Raiului.

În lirica eminesciană, în poezia românească, în general, ca și în doina și cântecul popular românesc, un loc covârșitor de important îl ocupă freamătul pădurii, fremătarea frunzelor codrului, clocotitoare ca un clopot sau ca un tainic cântec de dor și jale.

Însă această referire la muzica fremătătoare a copacilor, la *frunza-n freamăt (Făt-Frumos din tei)*, nu este străină cărților de cult ortodoxe, între care unele sunt traduse de Antim, unde ea este interpretată ca o rugăciune a pomilor Raiului pentru reintegrarea în el a omului căzut.

Spre exemplu, în cântările la *Vecernie*, din *Triod*, în *Duminica izgonirii lui Adam din Rai* (a lăsatului sec de brânză), se spune:

„Raiule preacinstite, podoaba cea frumoasă, locașul cel de Dumnezeu zidit, veselia cea nesfârșită și desfătarea, mărirea Dreptilor, frumusețea Profeților și sălășluirea Sfinților, *cu sunetul frunzelor tale roagă pe Ziditorul tuturor* (subl. n.), să-mi deschidă ușile pe care cu neascultarea le-am închis; și să mă învrednicesc a mă împărtăși de pomul vieții și al bucuriei, cu care întru tine m-am desfătat”;

„Livadă fericită, pomi sădiți de Dumnezeu, frumuseți ale Raiului, acum *vărsați lacrimi din frunze ca din niște ochi* (subl. n.), pentru mine cel golit și înstrăinat de mărirea lui Dumnezeu”; „Simte durere, Raiule, împreună cu lucrătorul care a sărăcit și, *cu sunetul frunzelor tale* (subl. n.), roagă pe Făcătorul să nu-ți încuie ușa. Îndurate, miluiește-mă pe mine cel căzut”²⁷⁴.

Este important să înțelegem că centralitatea acestui peisaj edenic eminescian o asigură pădurea-codru, toate

²⁷⁴****Triodul*, ed. cit., p. 100 și 103, 104.

celelalte elemente fiind secundare, inclusiv soarele, luna și stelele, care, ca planete, nu sunt decât simboluri heraldice în *herbul* codrului.

Aștrii cerești sunt numai efigii ale codrului, prezențe emblematice în orizontul său paradisiac. Ei sunt numai *stema* Luminii creatoare a toate.

Luna este doar simbolul acelei Lumini care, *în ăst secol de mândrie și prin noaptea unei lumi în băătălie / Lin lucește-eternapace... (Memento mori)*. Aceeași „eternă pace” care a fost la începutul lumii: *Și în sine împăcată stăpânea eterna pace (Scrisoarea I)*.

Eminescu preia din teologia ortodoxă, prin bogatele sale lecturi din cărțile bisericești vechi, această interpretare semnificativă a *luminătorilor*: soare, lună, stele și luceferi, toți aștrii sunt simboluri destinate să reflecte lumina adevărului dumnezeiesc în *codrul* lumii, în adâncul cugetării sale, al *codrului bățut de gânduri (Povestea codrului)*.

Căci codrul, dragul codru, troienindu-și frunza toată, / Își deschide-a lui adâncuri, fața lunei să le bată (Călin...).

Poetul nostru cunoștea foarte bine concepția străbună, românească și bizantină, conform căreia universul este o realitate existențială, dar și o realitate iconografică, că el ascunde, în mod simbolic, chipul nevăzut al Împărăției cerești.

Tradiția poetică românească și posteritatea eminesciană confirmă și susțin acest lucru, precum o face, spre exemplu, Octavian Goga: *Curat e duhul lumii tale [a codrului] / Căci Dumnezeu cel sfânt și mare / Subt bolta ta înrourată / Își ține mândră sărbătoare. / Tu-l prăznuiești cu glas de clopot / Și cu răsunet de chimvale / Pe Cel ce-atâtea înțelesuri / Gătit-a strălucirii tale. // Amurgul învesmântă-n umbre / Smerita frunzei fremătare, / Și pare tânguiosul freamăt / Un glas cucernic de tropare. (În codru)*.

Același poet vedea, altundeva, cum *Asupra pădurii veghează de sus / Cetatea eternelor stele (Dimineața)*²⁷⁵.

Și, tot datorită faptului că știa prea bine semnificația tradițională a luminătorilor, care sunt așezați de Dumnezeu în univers ca să fie, pentru oamenii de pe pământ, ca niște *lămpi în casă* (întâlnim, la Coresi și la Varlaam, aceste valențe simbolice, în predici), Eminescu putea spune, semnificativ, că

²⁷⁵ Cf. Octavian Goga, *Poezii*, ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic și crestomație critică de Simion Mioc, Ed. Facla, Timișoara, 1984.

la sfârșitul lumii, soarele va începe să *pâlpâiască*, să se *stingă*... (*Memento mori*).

Într-o prezumtivă confruntare ideologică între trecut și prezent, în *Epigonii*, Eminescu opune această viziune asupra configurației semnificative a cosmosului, prin care cei din vechime vedeau *lumea* ca „un palat de icoane”, ca o arhitectură sacră (*Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat*), o opune celei moderne în care simbolul este aleatoriu, lipsit de fundamente veșnice, în care *oamenii din toate cele fac icoană și simbol*; / *Numesc sânt, frumos și bine ce nimic nu însemnează*.

Cosmosul în *lirica modernă (Icoană și privaz)* este desemnificat, desemantizat: *Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri (Epigonii)*.

În tot ciclul *Scrisorilor*, luna este *patronul* înțelepciunii și al inspirației creatoare, cea care priveghează iubirea, ca și destinele excepționale.

Însă interpretarea lunii și a stelelor, ca simboluri ale Sfinților protectori și priveghetori ai oamenilor, o descoperă chiar și înseși binecunoscutele versuri din *Luceafărul* : *Cum e Fecioara între sfinți / Și luna între stele*, în care descoperim sinonimia simbolică dintre Preasfânta Fecioară și lună și dintre Sfinți și stele; precum și apariția de nenumărate ori, în multe poeme, dar cu precădere în *Memento mori*, a imaginii metaforice a stelelor ca icoane (*ale stelelor icoane*).

Rosa del Conte exprima opinia că „pentru epitete precum sorii *regali*, acei sori-regi care își desfășoară orbatoarele lor cortegii în atâtea versuri eminesciene, ne simțim autorizați să ne referim, mai degrabă decât la basme, la antica²⁷⁶ teologie solară”²⁷⁷, din care a iradiat, în basmele românești, expresia celor „trei sori în frunte” și pe care autoarea exegezei asupra operei eminesciene o așază în descendența formulărilor mistice ortodoxe: „este lumina trisolară care circumscrie, în tabloul lui Rubliov²⁷⁸, Treimea, pe care limba liturgică o definește cu expresia *Luceafăr în trei sori (Triod)*”²⁷⁹.

²⁷⁶ Aici, *antica* se referă la teologia creștină, cu sensul de *veche*, milenară, iar nu la *teologia antică grecească* sau *păgână*, cum greșit s-ar putea înțelege din traducerea românească.

²⁷⁷ Rosa del Conte, op. cit., p. 326.

²⁷⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Andrei_Rubliov.

Icoana Sfintei Treimi: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Angelsatmamre-trinity-rublev-1410.jpg>.

²⁷⁹ Rosa del Conte, op. cit., p. 327.

Și nu doar icoane ale luminii sunt stelele, ci, încă și mai semnificativ, icoane înlăcrimate, care formează turma Cuiva și a căror mișcare pe cer este „cuvioasă”, intrând în templele cerești:

Iar în cârduri cuvioase stele se mișcă-ncet, / Intră-n domele de neguri argintii, multicolore; / De-a lor rugă-i plină noaptea. A lor dulci și moi icoane / Împlu văile de lacrimi, de-un sclipet împrăștiat.

Prin urmare, stelele sunt percepute ca imagine simbolică a turmei Sfinților („cuvioasele stele” care coboară în cârduri), aflați în rugăciune înlăcrimată.

Un alt vers ne vorbește despre *popoarele de stele, universu-n rugăciune*, denumind aceeași realitate.

În poemul *Ondină*, stelele-regine formează un cor de *suspine*, un cântec al sferelor suspinat, dintre care răsare luna: *Iese cum cântecul dintre suspine / Regina albelor nopții regine.*

Credem că asemănarea cu cerul Sfinților în rugăciune plină de durere pentru lume, de la Antim, este mai mult decât evidentă.

Echivalența simbolică dintre stelele cerului și lacrimi este prezentă și în *Călin...*, într-un tablou enigmatic, în care Eminescu susține că toată frumusețea cerului stă în lacrimile sale de lumină, care sunt stelele și care picură câte una, din vreme în vreme:

Stele rare din tărie cad ca picuri de argint, / Și seninul cer albastru mândru lacrimile-l prind; / Dar dacă ar cădea toate el rămâne trist și gol, / N-ai putea să faci cu ochii înălțimilor ocol – / Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de râu / Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu.

Lumina înlăcrimată a stelelor este așadar cea care face toată podoaba cerului și în același timp singura care însuflețește creația, care face diferența între *cer* și *sicriu*, între viață și moarte, între viață veșnică și moarte veșnică.

Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de râu este imaginea corelativ-simbolică a întregii creații care stă în penumbra morții, dar care este luminată de icoanele stelelor cerești, în timp ce *noaptea cea mocnită și pustie din sicriu* este noaptea neființei sau a morții veșnice.

Ion Negoitescu crede că „suspinarea codrului arată o durere a naturii însăși [...] și nu transpunerea în cosmic a

suferinței poetului”²⁸⁰, o durere care este „misterioasă, profundă”²⁸¹.

Infuzia de suferință sau înlăcrimarea cosmosului nu este o consecință a unei activități umane și nici nu este o proiecție a interiorului uman, ci ea este o realitate existentă deja, *constatată* doar, de poeți, nu *suprapusă* lumii.

Aceeași durere cosmică, transmisă în mod universal de natură, am întâlnit-o și am semnalat-o și în opera lui Antim.

Simbolul sau metafora cerului înlăcrimat de stele, este, în forme diferite, comună lui Antim și lui Eminescu.

Pentru Antim și pentru teologia creștină, este vorba de durerea și dorul universal după restaurarea omului și a întregii firi în frumusețea și inocența ei primordială, despre care Sfântul Pavel spunea că întreaga făptură suspină, împreună cu omul, până la sfârșitul lumii.

Analizând poezia lui Eminescu, Ion Negoitescu recunoștea același adevăr, atunci când vorbea de „acea melancolie fundamentală a naturii, resimțită de romantici și care este jalea după un bun pierdut, după vârsta de aur”²⁸², după Edenul pierdut odinioară de Adam și Eva, cum ar spune Antim.

Tabloul stelelor ca turme, din *Memento mori*, este însă prezent, deși numai ca sugestie, și în *Sara pe deal*, în care *Turmele-l urc* [dealul, simbol al înălțimii], *stele le scapără-n cale*: pământul urcă spre cer, iar cerul se pogoară spre pământ.

Avem de-a face cu o dublă mișcare, ascendentă și descendentă – observație pe care o face Zoe Dumitrescu-Bușulenga –, menită să unească cerul cu pământul, turma celor de pe pământ cu turma celor din cer. Apelul la imagistica creștină este lesne de observat.

Eminescu se simte *acasă* privind bolta înstelată a cerului, nu rănit de imensitatea ei, ci închipuind infinitele spații cosmice ca pe niște *roiuri luminoase*, ca de albine (*Scrisoarea I*), și galaxiile stelare ca pe niște cârduri și cirezi de stele.

De altfel, într-o variantă a poemului *Memento mori* (intitulată *Panorama deșertăciunilor*), se vorbește despre *Colonii de stele de-aur dintr-a raiului prisacă...*²⁸³.

²⁸⁰ Ion Negoitescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 101.

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Idem, p. 104.

²⁸³ Cf. L. Gálđi, op. cit., p. 302.

Universul este contemplat în termeni rustici, reprezentat într-o imagistică profund pastorală, sătească (precum și la Blaga, de altfel), reprezentare care are însă o puternică și inalienabilă întemeiere scripturală și patristică, o milenară tradiție și practică oratorică ortodoxă.

Viziunea ortodoxă asupra cosmosului ca o *casă* protectoare a eliminat din viața românilor posibilitatea instaurării acelei panici terorizante a *infinitalui cosmic strivitor* pentru ființa umană, specifică creștinismului occidental, după schisma de la 1054, și exprimată limpede de către Blaise Pascal, dar și de către Schopenhauer, care susținea că numai filosofia îl poate ajuta pe om ca să scape de angoasa în fața imensității universului.

Dimpotrivă, „în acest spațiu al nostru s-a trăit încă din vechime cu un sentiment al grandorii imanente în natură, nu zdrobitoare, într-un fel care a eliminat apăsarea cosmosului și spaimile legate de forțele lui.

Sufletul omului și al poetului acestui pământ a participat firesc, *fără exaltare și fără frică* (subl. n.), la viața cosmosului, la viața elementelor, într-o comunitate impresionantă de ritmuri naturale traduse în ethos”²⁸⁴.

Nu există, de asemenea, un afront mai mare adus filosofiilor lui Platon și Plotin, decât această perspectivă domestică și intimistă asupra universului, asupra pulsului cosmic al galaxiilor, pe care o regăsim în opera eminesciană.

La Eminescu turmele de oi care urcă dealul și cârdușele de stele care coboară prin văile cosmice se întâlnesc.

Și această viziune a fost făcută posibilă de pogorârea îngerilor pentru a binevesti păstorilor și a stelei pentru a-i conduce pe regii filosofi și astrologi la *Născutul din tavernă*, cum spune tot poetul, *la culcușu-eternei mile* (Dumnezeu și om). Acea Eternă Milă, Hristos, care umple inima cu *farmecele milei* (*Rugăciunea unui dac*).

În *Memento mori*, arhitectura marilor civilizații, așa cum este ea făurită de oameni, se contopește cu arhitecturacreației, fiindcă se inspiră, dintru început, din această arhitectură cosmică.

Astfel, cetatea egipteană Memphis se înfățișează ca *gândiri arhitectonici* care *au zidit munte pe munte în antica lui truție* ca să pară răsărită din visările pustiei, însă, în urma ei, natura care *supraviețuiește* civilizației egiptene, ironizează

²⁸⁴ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit., p. 56.

fantasmagorica măreție umană îngânând-o, purtându-i ecourile stinse:

*Toat-a apei ș-a pustiei și a nopții măreție / Se unesc
să-mbrace mândru veche-acea împărăție, / Să învie în
deșerturi șir de visuri ce te mint.*

Vechea civilizație egipteană mai există doar în halucinația Nilului, ale cărui *unde visează spume*.

La fel, Grecia antică *se naște din întunecata mare* și subzistă numai în *imagini de talazuri* ale mării care *cânt-a Greciei cădere*, în timp ce *Limba râurilor blândă, ale codrilor suspine*, / *Glasul lumei, glasul mării se-mpreună-n infinit*.

Mai mult, ascultând *armonia din pleiade*, poetul are sentimentul că asistă la scurgerea lumii, la căderea ei: *Știm de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimțite cade?* – încât toată frumusețea lumii pare un cântec de lebădă, iar succesiunea de căderi pare că ne avertizează asupra unei căderi și mai mari, care urmează să se petreacă.

Dacă lumea, universul, ca și creație a lui Dumnezeu este *vis de aur* și întrupare a gândului Său, în schimb, creația umană care încearcă nemurirea cu degetul este, precum cetatea Memphis, *argintos gând al pustiei*.

Ideea eminesciană de civilizație în stare să dăinuie este aceea în care *un palat este din stânce sure*, iar *a lui stâlpi-s munți de piatră*, *a lui streșin-o pădure*, așa cum încerca el să configureze *rai-ul dulce* al strămoșilor săi daci *raiul Daciei veche*, cu *păduri de flori* în care *ale crinilor potire sunt ca urne de argint*, în mijlocul unei grădini *infinită cu scorburi de tămâie* și cu izvoare care au *prund de ambră de-aur*.

Civilizația ideală nu este așadar cea edificată de *gândiri arhitectonici* umane, ci un Rai natural, o „Cetate a Raiului”, tot așa după cum cugetarea care înțelege adevărul nu este cea filosofică, individualist-distinctă, ci aceea care se armonizează cu cosmosul, cu creația, care ascultă glasul pădurii, al izvoarelor, care știe să interpreteze literele de foc ale stelelor, cea în care se reflectă lumina lunii și o inspiră.

În același poem însă, Eminescu ne avertiza, în strofele preliminare, asupra felului în care vede el universul, un univers în care secolii sunt ca niște codri (*codrii de secolii*), popoarele ca niște oceane (*oceane de popoare*), vremea cade în vaduri (*al vremurilor vad*), timpul se toarce ca lâna (*secolii se torc*), întregul periplu de imagini al istoriei universale, rememorat de Eminescu, este ca o turmă cu oi de aur (*Turma*

visurilor mele eu le pasc ca oi de aur), pe care o paște tihnit, mioritic, poetul care contemplă zbuciumul milenar al lumii, dar care nu vrea să se integreze acestui zbucium vanitos, ci tot dorul lui este acela de a face parte din universul pașnic al vieții fericite, în sânul unei naturi protectoare și înfrățite cu ei, așa cum vor românii să o trăiască în ritmul lor arhaic și cum o deapănă în istoriile lor (*luminoasele basme*).

Peisajul istoriei universale se reduce astfel, la imagini care au consistența naturii, la imagini pastorale, rustice, domestice, iconografice, ca o lume care, privită din interior, din propria ei perspectivă, pare neliniștită, condusă de o voință luciferic-schopenhauerian-nitzscheeană, intempestivă, dar privită ca lumea lui Dumnezeu, ca un univers în puritatea lui originară, natural, genuin, pașnic, neieșit din ritm, nu emană decât liniște, pace, serenitate.

După ce *secoli cu vieți și gândiri o mie trec*, civilizațiile se succed și pier, *în urmă din izvoare timpuri răcori și clari răsar*.

Însăși „deșertăciunea deșertăciunilor”, reprezentată de idealurile umane vane, care vor să se edifice în istorie, să se consemneze în univers, să-și semnaleze trecerea sperând astfel la o eternizare artificială în propria fantezie arhitectonică, nu poate să tulbure, în definitiv, frumusețea mai presus de patimile omenești a creației lui Dumnezeu, care este mai rezistentă în timp decât construcțiile babilonice sau faraonice.

Oamenii, popoarele, istoria lor, au consistența reliefului natural, ele sunt creația lui Dumnezeu ca și cosmosul întreg și merg în ritmul și în sensul stabilit de Dumnezeu, iar toată neliniștea, durerea și zădărnicia eforturilor lor se naște din impresia că pot să aleagă un alt sens, că pot să imprime vieții lor și lumii o altă direcție de mers, că pot să devieze de la matca lor, urmărind numai edificarea egoismului propriu.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga remarca, în studiul său, *Eminescu – cultură și creație*, că, în opera celor mai mari poeți români (cum considera domnia sa²⁸⁵), Eminescu și Blaga, atașamentul față de perimetrul satului românesc este extrem de adânc și puternic, la fel ca și iubirea față de universul înțeles ca un loc intim de adăpost, ca un cămin prielnic, o vatră strămoșească sau un leagăn străvechi,

²⁸⁵Idem, p. 57.

precum și refuzul spațiilor infinite și necomunicative cu omul, străine.

Însă această viziune este în perfectă consonanță cu cea de veacuri a poporului român și cu cea bizantină, fiind concepția creștin-ortodoxă asupra lumii, așa cum a fost revelată de Dumnezeu în *Sfintele Scripturi* și așa cum se păstrează în Biserică.

Am regăsit-o în omiliile tipărite de Coresi, în cele varlaamiene, precum și la Antim Ivireanul, cu prisosință.

Pentru Eminescu nu există însă, ca pentru Blaga, „Marele Orb”, ci, dimpotrivă, Dumnezeu este Singurul care însuflețește gândirea și cunoașterea, Care face să răsară lumina înțelepciunii în omul care este după chipul Său, dar și în logosul cosmic.

Întreaga lume atârnă de *raza gândirii cei eterne*.

Dumnezeu e *Gândire Eternă*, e Logos Creator a toate, Rațiune, Înțelepciune, nu e un *absolut impersonal*, nu e *neființă divină*, așa cum interpretează Ioana Em. Petrescu.

Iar lumea nu e *halucinația* sau *iluzia* unui astfel de *Spirit* impersonal de tip brahmanic. Nu, ci Creatorul lumii e tripersonal și El gândește din veșnicie crearea lumii și o aduce la îndeplinire la momentul oportun.

Creația aceasta este după Chipul Său, este plină de lumină, poartă amprenta luminii divine, cu care însă nu se confundă în mod panteist.

Cosmosul este *o icoană* și *o reflectare* în oglinda făpturii a luminii lui Dumnezeu, chiar dacă lumea este, după cum vedem în poemul *Fata-n grădina de aur*, numai o umbră a măreției dumnezeiești:

O, Adonai! Al cărui gând e lumea / Și pentru care toate sunt de față / .../Deși Te-adoră stele, mări în spume, / Un univers cu vocea îndrăzneată, / Toate ce-au fost, ce sunt, ce-Ți nasc în cale / N-ajung nici umbra măreției Tale.

Parafrazând faimosul vers nichitian, am putea spune că această lume este *frumoasă ca umbra unui gând*, a gândului lui Dumnezeu.

De unde se vede că Nichita Stănescu a pătruns adânc în semnificația poemelor eminesciene și că marii poeți se cunosc tainic unul pe altul.

Ființele raționale zidite de Dumnezeu pot să accepte, cu voie liberă, să fie medii transparente pentru lumina Sa dumnezeiască și să devină astfel purtătoare ale asemănării cu

El sau pot să urască voia Lui și creația Sa, așa *cum demonul urăște un gând de Dumnezeu (Mureșanu (Tablou dramatic))*.

Cugetând, în *Memento mori*, la tainele universului, ale istoriei și ale ființei umane, poetul convorbește la final cu Logosul întrupat, dorind să fie încredințat asupra asemănării omului cu Dumnezeu și a pogorării lui Dumnezeu la om:

*Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – Sfânt și mare,
/ Din ruinele gândirii-mi, o, răasai, clar ca un soare, /.../ Tu,
ce scrii mai dinainte a istoriei gândire, / Ce ții bolțile tăriei
să nu cadă-n risipire, / Cine ești?... Să pot pricepe și icoana
Ta... pe om. /.../Oare viața omenirii nu Te caută pe Tine? /
Eu un om de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine. /
Dar să știu – semeni furnicei ce cutează-a Te gândi?*

Deși Dumnezeu a pus gânduri uriașe într-o țeastă de furnică, totuși, *încurcatele sofisme nu explic-a Ta ființă, ființa lui Dumnezeu (Memento mori)*.

Rațiunea umană singură nu poate să descopere tainele care sunt mai presus de fire. Măreția slavei lui Dumnezeu este ascunsă, ca un soare, în *norii de secol unde-ngropi a ta mărime*.

Dumnezeu e ca un Soare veșnic și Care este ascuns de norii istoriei, pentru ochii umani neluminați și neînțelepțiți.

Cosmosul și istoria lumii vorbesc în mod simbolic sau paradigmatic rațiunii umane și o învață despre Dumnezeu, dar omul nu poate, ajutat doar de rațiunea sa, să vorbească despre cele nepătrunse ale lui Dumnezeu.

Limitele gnoseologice ale ființei umane nu sunt însă determinate de o anumită *cenzură transcendențială*, ca la Blaga, ci sunt limite ale nedeșăvârșirii umane.

În om încape, *într-un cran uscat și palid*, o foarte mare și înaltă gândire, istoria lumii cu *evi întregi de cugetare*, tainele universului cu ale lui *râuri de stele și fluvii cu mase de sori*, precum și *a veciei văi deschise cu-adâncimi necunoscute* (cunoașterea faptului că lumea a fost creată din nimic), dar a le cunoaște pe toate desăvârșit și mai ales, a cunoaște pe Dumnezeu mai mult decât îi este cu putință făpturii create nu este pe potrivea omului.

Pentru că în om *vezi icoana unui secol lângă chipul unei flori*.

Omul este, prin sufletul său, *icoană* a generației și a vremii sale, dar și *icoană* a veșniciei în lume, prin chipul său nemuritor.

În același timp este și *chip* al perisabilității, prin trupul său, fiind supus morții.

Căci *floare* este ceea ce numește Scriptura Sfântă a fi viața omului pe pământ: *Omul născut din femeie are puține zile de trăit, dar se satură de neazuri. Ca și floarea, el crește și se veștejește și ca umbra el fuge și e fără durată.* (Iov, 14, 1-2);

Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului; așa va înflori. Că vânt a trecut peste el și nu va mai fi și nu se va mai cunoaște încă locul său. (Ps. 102, 15-16);

Tot trupul este ca iarba și toată mărirea lui, ca floarea câmpului! (Is. 40, 6), etc.

Eminescu însuși citează, ca motto, în poemul *Strigoii*, un pasaj grăitor din finalul slujbei de înmormântare, din *Molitfelnicul* a cărui traducere îi aparține lui Antim: *...că trece acesta [omul] ca fumul de pre pământ. Ca floarea au înflorit, ca iarba s-au tăiat, cu pânză se înfășură, cu pământ să acopere.*

Iar în *Scrisoarea I*, parafrazând Ps. 102, 16, citat de noi anterior, spune poetul că *vântu-n valuri trece peste traiul omenesc.*

Așadar, nu o anume *cenzură transcendentă* îi pune omului hotare gnoseologice, ci însăși firea, condiția sa creaturală și neputința sa.

Dimpotrivă, ca dovadă că nu există o *cenzură transcendentă*, vedem în *Memento mori*, în acele strofe care descriu paradisul dacic, cum între cer și pământ există o continuitate, cum bolta cerească are o streășină de arbori (*streșin-arboroasă*), iar scările de stânci se unesc cu scările templului lunar: *A ei [ale domei] scări ajung din ceruri a stâncimei negri colți.*

Lumea de jos este oglindirea, chipul celei de sus, totul fiind prețuit ca icoană, ca oglindire și reflectare: *Cât uitându-te în fluviu pari a te uita în ceri. /.../ Un rai dulce se înalță, sub a stelelor lumină, / Alt rai s-adâncește mândru într-al fluviului fund.*

Se pune întrebarea: de ce preferă Eminescu simbolul *lunii strălucind* în noaptea și peste marea lumii, ca metaforă a luminii divine creatoare, în locul celui solar?

Răspunsul nostru este următorul: Eminescu alege simbolul selenar fiind conștient că trăiește într-o epocă romantică în care *e apus de Zeitate și-asfințire de idei* (*Memento mori*).

În care Dumnezeu, Soarele lumii, asfințește de pe cerul multor cugete și al multor minți (a se remarca asociația, în plan simbolic, a *cerului* cu *mintea*, a cărei tălmăcire o aflăm și în *Divanul* lui Dimitrie Cantemir): *Nimeni soarele n-oprește să apuie-n murgul serei, / Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării.*

Versetul profetic *Soarele și-a cunoscut apusul său* (Ps. 103, 20), pe care Antim I-a interpretat în legătură cu moartea lui Hristos, care, ca om, Și-a gustat *apusul*, poate fi înțeles aici și în sensul apostaziei multora din epoca modernă.

Dar gândurile omenești și istoria lumii, desfășurarea de civilizații, au fost o căutare a lui Dumnezeu (*Oare viața omenirii nu te caută pe Tine?*), o încercare de apropiere de lumina adevărului, deși filosofii umane și miturile care au încercat să Îl imagineze pe Dumnezeu într-un fel sau altul nu L-au putut cuprinde pe Soarele cel neapropiat:

Înserează și apune greul soare-n văi de mite [mituri] – căci Dumnezeu e un Soare greu de înțeles, iar lumea aceasta e o vale de mituri, o vale a plângerii plină de eresuri – /.../ Cum ești Tu, nimeni n-o știe. / Întrebările de Tine, / Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine /.../ Niciun chip pe care lumea Ți-l atribuiește Ție / Nu-i etern /.../C-un cer încărcat de mite asfințești din ev în ev.

Însă, „formele divinului sunt acelea care apun și nu Dumnezeu însuși. Iar omul, *copil bătrân*, care se amăgește că poate să i se substituie [lui Dumnezeu] și care crede că poate să-și asume răspunderea universului și să-i îndrume istoria, nu-și dă seama că *o gândire profundă și divină* (subl. n.) susține realitatea și cursul ei”²⁸⁶.

Până când vine sfârșitul lumii, sfârșitul istoriei: *Și-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire. /.../E apus de Zeitate și-asfințire de idei.*

Se apropie apocalipsa, *se-nmulțesc semnele vremii....*

Matei Călinescu²⁸⁷ remarca, în acest sens, faptul că, pe de-o parte, romanticii n-au fost deloc fericiți să moștenească *lumina* raționalismului iluminist și s-au întors la „religia inimii” și la „rațiunea inimii” (cum ar spune Pascal), la creștinism, așa încât „romantismul era eminentemente o expresie

²⁸⁶ Rosa del Conte, op. cit., p. 100.

²⁸⁷ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_C%C4%83linescu.

a *geniului creștinismului*²⁸⁸, iar pe de altă parte, ei înșiși au fost perfect conștienți că trăiesc o epocă istorică de declin al credinței, au constatat acea realitatea spirituală instaurată mai întâi în societatea occidentală, care s-a numit „moartea lui Dumnezeu și au inclus în operele lor această temă esențialmente modernă, cu mult înainte ca Nietzsche să o așeze, la loc central, în doctrina profetică a lui Zarathustra”²⁸⁹.

A exista în lumea *desub soare* sau în cea *de sub lună* pare a denumi același lucru, pentru scriitorii noștri din vechime, deși se pot identifica și diferențe subtile, la nivel simbolic, între cele două sintagme.

Dosoftei se referă la *omul de supt lumină* (Ps. 89: *C-ai zâs să să-ntoarcă-n tină / Tot omul de supt lumină.*) sau *desupt soare* (Ps. 48: *Că măiestrul încă moare / Ca tot omul de supt soare*).

În prefața *Eortologhionului* tipărit la 1701, Antim filosofează despre cele ce sunt *sub lună*, astfel:

Începutul, mijlocul și sfârșitul, Stăpânul și Domnul tuturor ființelor, și simțitoare și înțelegătoare, este Făcătorul tuturor, Dumnezeu.

*Stăpânul însă și sfârșitul tuturor celor de sub lună este omul. Iar sfârșitul omului, pentru care s-a creat de Dumnezeu, este câștigarea și fericirea lui Dumnezeu însăși; fiindcă pentru om s-a făcut toată lumea aceasta, iar omul, se zice că s-a făcut de către Dumnezeu ca să dobândească pe Dumnezeu*²⁹⁰.

Cantemir, în a sa *Istorie ieroglifică*, folosește la un moment dat aceeași sintagmă: *că din fire cele supt lună așe s-au orânduie, ca unele după altele să urmeze, și când unele mor, altele să învie și simbathia și antipathia dintr-însele să nu lipsească*²⁹¹.

Stăpânirea lunii este aceeași cu a soarelui. Sau, dacă ascultăm cu atenție cele enunțate de Antim, soarele stăpânește pământul, în timp ce luna stăpânește marea (marea vieții sau marea tulburată a patimilor), în noaptea acestei lumi – viziune însoțită și de Eminescu.

²⁸⁸Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității (modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism)*, traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, posfață de Mircea Martin, Ed. Univers, București, 1995, p. 43.

²⁸⁹Idem, p. 62.

²⁹⁰*Opere*, op. cit., p. 405.

²⁹¹Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 112.

Așa încât, a sta *sub lună* poate avea semnificații aparte: a fi în noaptea lumii acesteia și a căuta să ajungi la țărnul fericirii veșnice, urmărind felinarul de lumină al lunii și care expune rațiunii noastre, logosului uman, un reflex din lumina înțelepciunii divine eterne.

Această înțelepciune divină, ilustrată simbolic de lumina solară, se stinge din oameni în vremurile din urmă:

Se-nmulțesc semnele vremii, iar cerul de-nserare / Roșu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare / Și idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic; / Soarele divin ce-apune varsă ultimele-i raze / Pe-a istoriei câmpie mult iubită și se lasă / În oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic.

Dumnezeu, Cel ce scrii mai dinainte a istoriei gândire, este *Soarele divin* și Scriitorul care a scris cu lumina Sa istoria lumii și a universului, care a adus toate la existență din iubire, pentru că istoria lumii se desfășoară ca o *câmpie mult iubită*.

Dumnezeu a iubit-o mult, de aceea a adus-o într-o ființă și o conduce spre un sfârșit anume.

La un moment dat, ceva mai devreme în poem, ajungând la apariția și înălțarea Romei pe scena lumii (după ce, înainte, a reprodus mărirea și decăderea Asiei, a Babilonului, a Egiptului, Israelului și a Greciei), Eminescu caută o motivație anume pentru nașterea acestei civilizații, cea romană, care a marcat atât de mult istoria umanității, atât cultural, cât și religios (să nu uităm că Imperiul Roman devine creștin începând cu anul 313, iar Imperiul Roman de Răsărit supraviețuiește până în 1453), și ne transmite, sub aceeași formă încriptată metaforic, că a fost voința unui *mândru soare*, Același *Soare* despre care era vorba mai sus:

Sau ghicit-ați vreodată cesocoate-unmândru soare / Când c-o rază de gândire ține lumi ca să nu zboare / Să nu piard-a lor cărare, să nu cadă-n infinit?

Acest *Soare* este Cel ce, cu o rază, *ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire*, și pe care poetul Îl întreba *cine ești?*, ca să *pot pricepe și icoana Ta... pe om*.

Lumile nu au o rațiune și o ordine a lor proprie (aceeași cugetare am descoperit-o la Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, ca și *paradigma soarelui* și a mișcării cosmice), *zvârcolindu-se aleargă turburate și rebele / Și să frângă-ar vrea puterea ce le farmacă pre ele / Și s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieșit*.

Dumnezeu are *puterea* care ține lumea, universul în armonie, așa cum *icoana* sau *paradigma* soarelui o arată.

Puterea lui Dumnezeu nu este însă *una tiranică*, ci *fermecătoare*, pentru că este *puterea iubirii*, nu *a urii*. Este cea care a umplut inima poetului, în copilărie, *cu farmecele milei* (*Rugăciunea unui dac*).

În același timp, lipsa rațiunii este sursa nihilismului, pentru că planetele cele fără rațiune, *rebele*, dacă ar fi lăsate fără *raza* lui Dumnezeu, ar cădea din *puterea ce le farmacă* și s-ar întoarce, cu adevărat, în neființă – așa cum preciza și Sfântul Atanasie cel Mare (sec. IV).

Numai că, înaintea transfigurării ei finale, când lumea *înserează*, inimile umane nu se mai lasă fermecate de iubire, de frumusețe, devin glaciale și nu mai este nimeni, dintre oameni, să oprească acest cataclism universal, ca *Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării*, / *Nimeni noaptea să se-ntindă pe-a istoriei mormânt*.

Gândirea omenirii devine *oceanul de-ntuneric*, *ce s-arată inamic* lui Dumnezeu.

Razele Soarelui dumnezeiesc nu mai străbat acest ocean de întuneric ireflexiv.

Dar, dacă oamenii și-au baricadat mintea în fața luminii, *planetul ce îi poartă cugetă adânc și sfânt*.

Eminescu se știa pe sine că este *tristă fire vizionară* (parafrazăm un vers din *La moartea lui Neamțu*) – *tristă*, pentru că de *profeți* nu ascultă, din nefericire, cei pe care îi vizează avertizările lor, iar Eminescu vedea, ca și alții – de la Asachi la Macedonski²⁹² –, în *poeți* niște *profeți* care cheamă neamul la trezvie și iluminare, într-un sens cu destul de multă încărcătură tradițională și religioasă.

Acești *poeți* își explicau sensul existenței și al împlinirii lor *poetice* printr-un destin profetic, într-o conjunctură istorică aparte – proniată de Dumnezeu –, și nu prin atingerea culmilor estetice ale poeziei. De aceea, evocarea elogioasă din *Epigonii*...

Dacă Eminescu și romanticii preferă să-și reprezinte epoca printr-un peisaj sublunar, prin care recunosc ceasul înserării sau al înnoptării doctrinare care s-a instaurat asupra lumii, dar încă mai au un ochi de lumină pe cer, care e luna, ca o fereastră dumnezeiască spre Soarele și Lumina veșniciei, în schimb, poeții moderni și poezia modernă nu mai oferă un

²⁹² A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski.

spectacol nocturn al vieții, ci expunerea unui peisaj interior al unei mari suferințe, al infernului fără ieșire ipostaziat sub diferite reprezentări ale terorii spirituale.

Și tot Matei Călinescu a făcut observația, foarte corectă, că „mulți autori dintre cei mai importanți, numiți *moderni*, sunt de neînțeles în afara tradiției iudeo-creștine, pe care continuă să o reprezinte, indiferent cât de *deviant*”²⁹³.

Același lucru l-a remarcat și Rosa del Conte, oferindu-l ca exemplu pe Arghezi²⁹⁴.

Lirica lui Bacovia sau a lui Blaga pot fi luate și ele drept paradigmă, în acest sens, pentru contextul modernist al literaturii române.

Peisajul sublunar mai supraviețuiește în versurile lui Blaga²⁹⁵ doar în primele două volume, pentru ca, începând cu volumul al treilea, poezia lui să devină o obsesivă transpunere lirică a subteranelor de tip dostoevskian, a suferinței interioare, în imagini ale infernului subpământean, de unde nu știe dacă mai există mântuire, deși el însuși așteaptă o înviere de obște în care oamenii să iasă din morminte ca ciocârliile.

Toate aceste interpretări sunt însă invizibile, atunci când critica literară refuză să ia în discuție semnificațiile religioase ale viziunilor poetice.

Nicolae Manolescu²⁹⁶, vorbind despre studiul lui Călinescu despre Eminescu, era nemulțumit – între altele – de felul cum afirmația „că luna, și nu soarele, este *astrul romanticilor*” își găsește la Călinescu ilustrarea „prin Dante, prin *Orlando furioso* și prin cavalerul de Marino, dar prin niciun romantic”²⁹⁷.

Pe de altă parte, după cum remarca Ioana Em. Petrescu, izvorârea cosmică a lunii și a stelelor, în opera eminesciană, se petrece la ceasul înserării – *O, ceas al tainei, asfințit de seară (Trecut-au anii)* – și reprezintă o reeditare perpetuă a genezei și o izvodire a lumilor din lumină.

Ceasul înserării, în Ortodoxie, are multiple semnificații.

Seara este timpul începutului lumii (*Și a fost seară și a fost dimineață: ziua întâi* – Fac. 1, 5), timpul când

²⁹³ Matei Călinescu, op. cit., p. 63.

²⁹⁴ Rosa del Conte, op. cit., p. 28-29.

²⁹⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

²⁹⁶ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Manolescu.

²⁹⁷ Nicolae Manolescu, *Istoria critică...*, p. 720.

Protopărinții Adam și Eva au căzut din Rai (Fac. 3, 8), și timpul când Hristos a murit pe Cruce și a rezidit întru Sine umanitatea, reînnoind întreaga Sa creație.

La ceasul înserării se cântă „Lumină lină”, imn în care este lăudat Hristos ca Cel ce este Lumina lină a slavei Tatălui și Creatorul a toate.

Aceeași „Lumină lină” pe care, cu puțină vreme înainte de moarte, Eminescu și-a arătat dorința de a o asculta în fiecare seară, dacă va fi înmormântat lângă o mănăstire la marginea mării.

Putem spune așadar că Eminescu a simțit înserarea ca fiind ceasul prielnic în care se fac vizibile temeliile lumii, adâncul de lumină și de raționalitate al creației, zidite după chipul Logosului-Lumină, al Cuvântului-*Gând*.

Așa încât înserarea, asfințitul cu izvorârea lui de lună și de stele, nu este numai un timp tragic al apusului de soare, lecturat în cheie simbolică, ca apusul Soarelui-Dumnezeu de pe cerul minților umane, ci este și un timp al nostalgiei și o suspinare neîncetată – *izvoarele suspină (Somnoroase păsărele), trunchii vecinici suspină, pădurea lin suspină (Călin...), apele plâng și stele nasc umezi pe bolta senină (Sara pe deal)*, etc. – după restaurarea omului și a universului întreg în puritatea dintâi cu care a fost creat.

Natura așteaptă liniștită (ca și la Nașterea Mântuitorului – am văzut la Antim): *totul doarme-n zvonul izvorului de pace (Mureșanu)*.

Izvorul are *zvon de pace*, o veste bună pe care o așteaptă să se împlinească fără neliniște, fără tulburare.

Tăcerea, liniștea, pacea naturii, din poezia lui Eminescu sunt semne premergătoare ale unei curgeri firești a lumii spre desăvârșirea sa și spre covârșitoarea pace finală.

Contemplarea naturii este de aceea iriniforă, aducătoare de serenitate și pace adâncă: *Cum inima-mi de-adânc o liniștește...răsărirea stelei în tăcere (Sunt ani la mijloc...)*.

Momentul acesta al restaurării, așteptat de întregul cosmos, este tocmai *Apocalipsa*, care înseamnă *dezvăluire, revelare*, în limba greacă.

Astfel că, ceea ce este angoasă și frică de neant și de înghițirea morții veșnice, la nivelul filosofic, al rațiunii umane zbuciumate, este de fapt liniște, nădejde și așteptare înfiorată, dar pașnică, la un alt nivel al textului poetic, exprimat exclusiv metaforico-simbolic.

Spre această interpretare ne îndreaptă și echivalența dintre sensurile verbului *a răsări*, foarte des folosit în poezia eminesciană, și care se referă atât la nașterea universului, la izvodirea lumii (*De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...* și mai multe exemple am oferit anterior în acest capitol), dar este folosit și cu sensul de înviere, renaștere, transfigurare: *Din valurile vremii, iubita mea, răsai (Din valurile vremii...)*; sau: *O Sarmis, Sarmis, Sarmis! Răsai de unde ești (Sarmis)* – adică: înviază, scoală-te, înalță-te din moarte. Hristos *din mormânt răsare învingător (Învierea)*, iar poetul imploră în rugăciune către Maica Domnului: *Răsai asupra mea, luminează lină (Răsai asupra mea...)*; și către Dumnezeu: *Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – sfânt și mare, / Din ruinele gândirii-mi, o, răsai, clar ca un soare (Memento mori)*.

Sunt două înserări, adică două niveluri ale textului, așa după cum sunt două cosmogeneze în *Scrisoarea I*, din perspective diferite.

Există o înserare dramatică, în care *e apus de Zeitate și-asfințire de idei*, în care *cerul de-nserare / Roșu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare*, fiindcă *se-nmulțesc semnele vremii (Memento mori)*, ale sfârșitului lumii; și există o altă înserare, în care *răsar* neconținut luna și stelele pe cer, suspinând laolaltă cu izvoarele care le reflectă lumina – o înserare tipologică și nostalgică, prefațând restaurarea lumii în lumina, puritatea și frumusețea ei primordială.

Înserarea ideologică și înserarea cosmică, deși evenimente coincidente temporal, sunt două realități distincte, pentru că se petrec în planuri de lectură și de înțelegere diferite.

Însă cea de-a doua semnificație a înserării, cea de *răsărare* a lumii – în opoziție cu cea de asfințit al lumii – nu este prezentată explicit în textul poetic, ci este o concepție umbrită metaforic, printr-un procedeu literar care îi era foarte familiar și lui Antim.

Paradoxul este că, pe când mesajul direct pare a fi acela că lumea moare, pierе în *stingerea eternă*, curge spre *moartea eternă*, poezia lui Eminescu are și un mesaj indirect, încifrat, scris cu litere cosmice, cu literele de foc ale stelelor și astrilor cerești, și care afirmă contrariul și anume că lumea își așteaptă în pace restaurarea și nu pieirea.

Filele cerului, cartea cerului albastru se deschide celor ce știu să o citească și anume munților, *nalți și negri, înțelepți de bătrânețe*, adică celor ce sunt munți ai înțelepciunii, încărunțiți în cunoaștere, „munți extatici”²⁹⁸.

Valurile mării *stau la vorbă cu stelele proroace* (*Scrisoarea IV*) sau cu *prorocitoare stele* (*Memento mori*), dacă valurile mării, care sunt oamenii, sunt aceia care știu și înțeleg ce prorocesc stelele cerești. În codri, *frunzele toate își comunică misteruri* (*Memento mori*).

E o comunicare neostoită, o verbalizare neîncetată a conștiinței nemuririi.

Luna mișcă *singurătăți* pe mare, pentru că cei ce ridică ochii *la steaua singurătății* (*Odă...*) sunt mișcați spre a înțelege limba de lumină a stelelor, a celor de sus, din *imperiul de lumine*, unde e și *fața sfântă a lunii* (*Memento mori*).

Este o limbă sfântă a cosmosului, o carte sfântă a naturii, pe care *a-nțelege n-o mai pot* (*O, rămâi...*) și care comunică cu lăuntru cel mai adânc al omului, mai presus de rațiunea umană discursivă.

De aceea, ceea ce este traumă la nivelul conștiinței interogative umane, se transformă în pace și seninătate, în așteptare plină de dor, în loc de panică, la un alt nivel al conștiinței, de mai mare adâncime și care știe să comunice cu logoul cosmic.

Ceea ce este înserare în planul conștiinței umane, în sensul de sfârșit de lume, nu coincide, ca sens, cu înserarea din planul comic, unde nu e sfârșit de lume, ci început de lume, o regenerare și o transfigurare pentru toată veșnicia, în opoziție cu *moartea eternă*.

Cosmosul nu pledează pentru o moarte veșnică, ci pentru o viață veșnică, al cărei chip și icoană este ipostazierea frumuseții sale, atâta cât poate universul acesta (care este numai pridvorul Raiului) să reproducă din adevărata veșnicie.

Concluzia noastră este, așadar, aceea că, dacă ignorăm literatura românească veche, să nu putem răspunde niciodată la întrebarea lui Perpessicius (din prefața ediției citate mai jos): „De unde vine această *inepuizabilă lumină* (subl. n.) a poeziei lui Eminescu?” – ne amintim că și Tudor Vianu îl recepta pe Eminescu, în tablourile acestuia de natură, ca *pictor al luminii*²⁹⁹.

²⁹⁸ Rosa del Conte, op. cit., p. 318.

²⁹⁹ *** Tudor Vianu despre Eminescu, op. cit., p. 68.

Ea nu poate izvorî nici din pesimismul schopenhauerian și nici din credința în Nirvana budistă, ci din tradiția și cultura ortodoxă a poetului, în care Dumnezeu e Lumină și e Logos care Se comunică făpturii umane și creației Sale, îndumnezeind ființa umană și transfigurând cosmosul, prin restaurare.

De asemenea, dacă nu privim poezia eminesciană pe linia tradiției literare și oratorice românești, s-ar putea să nu putem să pricepem niciodată de unde izvorăște, în cazul poetului nostru național, acea dorință și putere extraordinară de a concentra, de a miniaturiza imagistico-poetic, idei și viziuni care, în proză sau filosofie, ar fi putut cunoaște dezvoltări fastuoase.

Eminescu iubea exprimarea eliptică a metaforei ca reprezentând eminamente poezia, în timp ce proza era pentru el, ca pentru toată epoca pașoptistă anterioară, o imagine a vieții și a lumii pline de corupție morală și de dureri: *Sunt sătul de-așa viață... nu sorbind a ei pahară, / Dar mizeria aceasta, **proza** asta e amară* (Scrisoarea IV).

Același lucru îl exprimă și în nuvela *Cezara*, care începe cu aprecieri despre roman, ca paradigmă a vieții, în urma afirmației lui Al. Dumas³⁰⁰, anume că *romanul a existat dintotdeauna*.

O asemenea dezvoltare prozaică a multe dintre motivele eminesciene o va face însă, ulterior, Mircea Eliade, în câteva din nuvelele sale fantastice (vom vedea mai târziu), întrucât îl înțelegea pe Eminescu ca o chintesență a gândirii, a credințelor și a spiritului românesc.

Însă adeziunea interioară, profundă pe care o dovedește Eminescu față de modelele literare tradiționale românești denotă și o adeziune față de ceea ce exprimă ele, pentru că nu ne așteptăm din partea sa la o aderare fidelă față de formă fără a fi înțeles și fără a fi avut o relație de mare intimitate cu fondul.

În toată opera sa, poetul ne oferă dovezi ale dragostei cu care s-a întors spre evul mediu românesc, pe care nu l-a considerat, precum Petrarca, drept „ev întunecat”, ci ca „timp al plenitudinii”³⁰¹, după cum a arătat Zoe Dumitrescu-Bușulenga, considerând că toate treptele istoriei românești i-au fost *sfinte* lui Eminescu.

³⁰⁰ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Dumas.

³⁰¹ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit, p. 28.

Asemenea, în opinia Rosei del Conte, pe parcursul întregii sale exegeze asupra operei poetice eminesciene, se arată cum Eminescu a lăsat să se vadă, în poezia sa, răsărind din adâncuri, gândirea arhaică ortodoxă, în exprimări biblice sau de inspirație patristică și isihastă.

Fundamentele cugetării eminesciene, considera domnia sa, nu se află în filosofia contemporană lui, ci într-o gândire și o concepție despre lume cu mult mai vechi, care se află expuse în Patristica ortodoxă, la Sfinți precum Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Grigorie de Nyssa, Macarie cel Mare³⁰², Chiril al Alexandriei³⁰³, Efrem Sirul³⁰⁴, Isaac Sirul³⁰⁵, Clement Alexandrinul, Calist Patriarhul, Augustin, la Origen³⁰⁶ sau în cărți de largă circulație în aria ortodoxă, precum *Viețile Sfinților*, *Varlaamși Ioasaf*, *Fiziologul*, etc.

Înțelegem cu atât mai mult de ce metafora este, și la Antim și la Eminescu, sincoparea literară și stilistică a unei cugetări cu multe falduri.

O teologie și o cugetare de proporții gigantice sunt concentrate și reduse la scara *miniaturală* a metaforei (metafora poetică devenind un fel de *ikebana* literară românească sau o transpunere la nivel literar a artei miniaturii, grafice sau picturale, practicate în evul mediu românesc).

În același timp, o filmografie imensă a cosmogenezei și a unor evenimente planetare și cosmice colosale, este surprinsă în scene casnice, rustice, pline de tandrețe și calmitate, Eminescu integrându-se prin aceasta, în mod desăvârșit, în tradiția și mentalitatea religioasă de aproape două milenii a românilor.

În consecință, considerăm că Ion Negoitescu a intuit ceva esențial atunci când a afirmat că „adânca vibrație a lirismului eminescian se naște din...acel amor cosmic revărsat în lume”³⁰⁷, dragoste pe care Antim o vede revărsată de Dumnezeu în însăși frumusețea genuină a lumii.

Este sesizabil, în poezia lui Eminescu, chiar și faptul că „...sacralizarea naturii ia forme liturgice, smirna și tămâia

³⁰² A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Macarie_cel_Mare.

³⁰³ Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Chiril_al_Alexandriei.

³⁰⁴ Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Efrem_Sirul.

³⁰⁵ Idem: <http://www.calendar-ortodox.ro/luna/ianuarie/ianuarie28.htm>.

³⁰⁶ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Origene>.

³⁰⁷ Ion Negoitescu, op. cit., p. 109.

răspândindu-se cu (aceeași) risipă...³⁰⁸ în feericele descrieri de natură eminesciene, și că natura este „prodigioasă de mireasmă, ca o biserică”³⁰⁹.

Și acest fapt stă în strânsă legătură cu o altă constatare, pe care o considerăm la fel de corectă, anume că: „În opera niciunui alt poet român dragostea nu are o semnificație mai cuprinzătoare, ca la Eminescu”³¹⁰.

Dragostea, care este Însuși Dumnezeu, după cum spunea Antim Ivireanul, urmându-l pe Teologul cel Mare, Ioan, Dragostea a creat lumea și lumea aceasta e plină de reverberațiile iubirii.

Cine simte aceste reverberații – și marii poeți le pot uneori simți – ajunge la intuiții profunde.

Și nu avem să ne mirăm prea mult de aceste coincidențe, dacă acceptăm, precum Nicolae Steinhardt³¹¹, că „orice operă de artă autentică stă sub semnul unui *duh iubitor de oameni*. Orice operă de artă autentică e *un imn de slavă* a creației. Departate de a porni de la demonism, arta e un mijloc de înălțare a sufletului și un izvor de bucurie curată și nobilă”³¹².

Și, adăuga părintele Steinhardt, vorbind de Georg Trakl³¹³ și de Georges Brassens³¹⁴, că „îi place lui Hristos să se facă presimțit copiilor și poezilor”³¹⁵, adică inocenței căutătoare, setei autentice de cunoaștere și de iubire.

Era, prin urmare, normal ca Eminescu, pornind de la sensibilitatea sa înăscută pentru a asculta glasul naturii și a o contempla și de la lecturile sale numeroase din cărțile și manuscrisele vechi pe care le citise cu nesaț, să aibă multe în comun, atât în plan ideatic, cât și în cel al formulelor poetice, metaforice, cu Antim Ivireanul, cu care – o repetăm – s-ar putea să fi avut posibilitatea să ia cunoștință măcar prin întâlnirea cu unele copii ale paginilor sale.

Deși sensul în care merge studiul lui Negoțescu este acela de a exclude din ecuație orice impresie de religiozitate a poetului și de a evidenția sâmburele de *demonism* din opera

³⁰⁸ Idem, p. 95.

³⁰⁹ Idem, p. 158.

³¹⁰ Idem, p. 165.

³¹¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Steinhardt.

³¹² N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pinte)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 57.

³¹³ A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Trakl.

³¹⁴ Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Brassens.

³¹⁵ N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pinte)*, op. cit., p. 83.

sa poetică (chiar și acolo unde, în ce ne privește, nu credem că ar fi vorba, cu niciun chip, despre așa ceva), am semnalat totuși unele din observațiile analizelor sale, pentru că, la nivel particular, fragmentar, ele coincid cu propriile noastre opinii.

În acest sens, exegetul poemelor eminesciene constată chiar neliniștea profundă a lui Eminescu, cea mai autentică, o „neliniște care e mai mult decât dor metafizic”³¹⁶ și care vizează ajungerea la „odihna absolută (nu cea a contemplării artistice), la contemplarea divinității...”³¹⁷, contemplare care este superioară celei naturale (contemplarea universului) și pe care atât de mult o propovăduiește Biserica Ortodoxă ca fiind posibilă numai printr-o viață curată și sfântă, prin care oamenii pot ajunge să vadă lumina dumnezeiască, precum Apostolii pe Tabor, dacă își fac – după expresia Sfântului Antim – mintea lor, *muntele Taborului*.

Eminescu, în neliniștea sa, gândind la *care-i scopul vieții mele*, avea însă nădejdea, exprimată într-un poem, că *prin lumine / M-oi sui la Dumnezeu (Cântecul lăutarului)*.

Antim propune, în numele Evangheliei, revenirea omului în patria sa de origine, din care a fost exilat de păcatul său, revenire care se produce prin pocăință, prin transfigurare, prin întoarcerea la starea neperversă inițială.

Omul care se pocăiește recuperează întregul cosmos, încă o dată, și odată cu sine, în virtutea ontologiei sale, a principiului personal care caracterizează ontologia sa, fiind creat după chipul lui Dumnezeu.

El răsare *c-o-ntreagă lume*, așa precum Hyperion³¹⁸, din *genuni*, ale neființei și apoi ale iadului, căci pocăința creștină se trăiește ca o „ieșire în neființă”.

Așa ne dă mărturie, printr-o voce contemporană nouă, experiența milenară creștin-ortodoxă: „ieșirea în neființă [o trăiam] ca pe o stingere a întregului cosmos în mine: *în mine*, cu moartea mea, moare întregul neam omenesc, cu toate suferințele și bucuriile sale, cu toate năzuințele și cunoașterile.

Mai mult: Însuși Dumnezeu, încă necunoscut, și totuși oarecum cunoscut, și El moare în mine și pentru mine.

Întreaga ființă făcută și nefăcută se pierde în hăul cel fără de fund al întinericului uitării. Experiențele unei astfel de stări erau, în esență, contemplarea *absolutului* (chipul-

³¹⁶ Ion Negoitescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 29.

³¹⁷ Ibidem.

³¹⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hyperion_%28mitologie%29.

răsfrângerea Absolutului) principiului ipostatic în noi, însă sub semnul minus.

Când însă a venit lumina necreată, dându-mi mărturie duhului că eram în afara stăpânirii morții, atunci tot ceea ce înainte murise în mine, prin lucrarea acestei lumini, a înviat împreună cu mine”³¹⁹.

Unele imagini eminesciene sunt în mod cert inspirate de Scripturile Sfinte sau de scrierile Sfinților Părinți despre cunoașterea dumnezeiască, precum cele din următoarele versuri: *Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze / Vedeam ca în vis pe-al meu inger de pază... (Geniu pustiu)*.

În timp ce alte versuri sunt inspirate din învățăturile teologice despre rugăciunea curată, isihastă, despre tăcerea minții sau tăcerea gândurilor: *Când însuși glasul gândurilor tace, / Mă-ngână cântul unei dulci evlavii... (Sonet)*.

„O mireasmă prețioasă de lucruri rare și învechite păstrează pentru noi și o întreagă serie de expresii pe care el le ia dintr-o tradiție de texte de disciplină ascetică, din care cunoaște nu numai operele inspirate de marii maeștri ai așa-numitei *nepsis* (păzirea) – un Macarie din Egipt [Sfântul Macarie cel Mare], un Isaac Sirianul [Sfântul Isaac Sirul] – [...], ci și manualele curente, pe care le vom numi tehnice, în uz de activitatea duhovnicească”³²⁰ – și scriind aceste cuvinte, Rosa del Conte se referă aici acel poem eminescian, *Pentru păzirea auzului*, inspirat de o carte a Sfântului Nicodim Aghioritul:

„Și numai în acea tradiție [isihastă] supraviețuiesc metafore precum *ușile gândirii, încăperile gândirii, cămara tristei inimi...*, a căror pace vrea să o apere «păzirea» poetului, barând accesul imaginii care vrea să domine prin ochi, tulburând-o, intimitatea tainică a omului”³²¹.

Însuși dinamismul cosmic eminescian, al corpurilor cerești și importanța lui, sunt extrase – credem că este evident acum – dintr-o concepție cu mult mai veche decât romantismul, care este cea creștin-bizantină și care privește luminătorii cerului atât din perspectivă reală, ca planete fără viață (căreia știința modernă i-a dat dreptate, în defavoarea platonismului, a lui Origen și a neoplatonismului), cât și simbolic-mistică.

³¹⁹ Arhimandritul Sofronie [Saharov], *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere din limba rusă de ieromonah Rafail Noica, Ed. Sofia, București, 2005, p. 266-267.

³²⁰ Rosa del Conte, op. cit., p. 327.

³²¹ Ibidem.

Posteritatea literară a lui Eminescu l-a înțeles adeseori foarte profund și complex și îi putem enumera aici, printre cei care au conștientizat fiorul versurilor eminesciene și l-au transpus în mod personal în versurile sau în opera lor, pe Octavian Goga, Ion Pillat, George Bacovia, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Mircea Eliade.

Un poem ca *Iisus pe valuri*, al lui Octavian Goga, spre exemplu, interpretează de la sine înțelesul unor sintagme eminesciene atât de mult dezbătute de către exegeza literară.

Reproducem o parte din acest poem, pentru că ni-i evocă, în același timp, pe Antim Ivireanul și pe Eminescu:

*În noaptea aceea neagră și târzie
Călătorea departe uraganul,
Cu repezi pași de repede pierzare,
Când peste-albastra apelor mânia
S-a deslușit Iisus Nazarineanul,
Cu brațu-ntins spre binecuvântare...*

*Apostolii, cu teamă și mirare,
Și-n preajma lor îngenunghiat poporul,
Înfiorați de mândra arătare
Stăteau pe mal, privind pe-nvățătorul
Ce-alunecând pe-a undelor cărare
Înainta prin trăsnet și genune...*

*Pe urma lui, supuse de minune,
Pe rând primind cereasca lui mustrare,
Se potoleau furtunile nebune,
Și firea-ntreagă resimțea fiorul...
Scăpau corăbii prinse de vârtoare,
Din nou viața se-ntorcea pe valuri,
Când păsări albe, reluându-și zborul,
Pescarii veseli năzuiau spre maluri...*

*Și-n vreme ce ființa-i zâmbitoare
Împurpurată-n sfânt-aureolă
Se prelungea topită-n depărtare,
Strălucitoarea cerului cupolă,
Cu praf de stele luminând decorul,
Se aprindea mai tare, tot mai tare,
Ca să apară-n drum Mântuitorul,*

Semănător de liniște pe mare! /.../

Legendă ^[322] *veche, **plină de-nțelesuri**,
Ce-ai luminat prin veacuri de rugină,
Și-n rătăcirea negrelor eresuri
Ai mângâiat **singurătăți sihastre**,
Legendă veche, floare de lumină,
Azi tot mai mult cu taina ta mă-mpresuri...*

*Corăbier bolnav al vremii noastre,
Mi-e prora frântă și zdrobit catargul
De-atât potop de vișor și dezastre,
Dar ochii mei tot mai visează largul...
Te chem deci, blând îmblânzitor de fiare,
Tu care împaci hotare cu hotare
Și picuri dulce liniștea uitării
În bietul suflet văduvit de mamă;*

*Oriunde ești, și orișicum te cheamă,
Tămâia mea de ucenic te-așteaptă,
Stăpân măreț al valurilor mării,
Tu, care-nfrâni în adâncimi vulcanul,
Preamilostive Crist de legea nouă,
Spre tine-n noapte ruga mi se-ndreaptă... ³²³.*

Ar mai fi de remarcat că cel mai mare poet din literatura noastră, Mihai Eminescu, nu îndeplinește nici el dezideratul *artei pentru artă*, așa cum nu-l îndeplinește nici toată literatura veche.

Negoîtescu sesiza corect, după părerea mea, faptul că „în poezia lui, procesul de creație va avea mereu sensul clarificării conceptuale”³²⁴ și că „filozofia lui Eminescu nu este o filozofie a poematizării, ci o *filozofie poetizată* (subl. n.), de unde și caracterul ei discursiv, retoric și uneori didactic”³²⁵ – la fel cum, în cazul lui Antim Ivireanul și al multor texte medievale, vorbim de o teologie care îmbracă veșmântul poeziei, a ceea ce pare metaforă la nivel lingvistic,

³²² *Legendă* are aici sensul de *istorie veche*, de povestire a unor fapte întâmplătoare demult, iar nu sensul de *basm*, ca ficțiune narativă și invenție fabuloasă.

³²³ Octavian Goga, op. cit. Sublinierile din text ne aparțin.

³²⁴ Ion Negoîtescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 19.

³²⁵ Idem, p. 20.

deși, în esență, nu este vorba de *tropi* sau de *metaforă poetică*.

Accentul acesta *discursiv, retoric și uneori didactic* aparține poeziei medievale, de la Dosoftei până la Cantemir și Antim, și se prelungește în lirica *modernă*, de la preromantici până la Nichita Stănescu.

Ca reprezentant (unic în literatura noastră) al *highromanticism*-ului, al romantismului de cunoaștere și de viziune, Eminescu se pretează cel mai bine unei interpretări unisemantice a ermetismului său textual (ermetism aflat în opoziție cu obscuritatea plurisemantică a poeziei moderne), ceea ce îl conduce într-o foarte mare vecinătate cu textele noastre religioase vechi și cu Antim Ivireanul, al căror unisemantism teologic este evident.

Lirismul este la Eminescu, ca și la Antim Ivireanul, un pretext pentru enorme concentrări de imagini și viziuni, ale căror semnificații sunt unic interpretabile și abisal de profunde.

Așadar, se observă destul de limpede că în opera marelui poet romantic rezonează, în urma lecturilor sale din literatura bizantină și românească veche (poate și din Antim Ivireanul), multe ecouri ale unor străvechi atitudini identitare creștine.

Firește, aceste idei nu apar în dialectica lor pură, creștină, ci amalgamate în pasta cugetării eminesciene. Eminescu, ca orice artist de geniu, a avut orgoliul de a dori să-și creeze o viziune personală despre lume:

*Ca s-explic a Ta ființă [a lui Dumnezeu], de gândiri
am pus popoare, / Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,
/ Cum popoarele antice în al Asiei pământ / Au unit stâncă pe
stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri. / Un grăunte de-
ndoială mestecat în adevăruri / Și popoarele-mi de gânduri
risipescu-se în vânt. (Memento mori).*

Însă adevărul vieții lui a cuprins nu numai mărturisirea unor avânturi babilonice, ci și a neputinței de a putea exprima tainele creației, frumusețea ei cea mai adâncă:

*Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremii, ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi și-uscate
Cum luna se ivește, cum vântu-n codru bate?
Dar oricâte ar scrie și oricâte ar spune...
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,*

*O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natura-alăturată cu-acel desemn prea șters
Din lirica modernă – e mult, mult mai presus
(Icoană și privaz).*

De remarcă faptul că Eminescu vorbește despre *lirica modernă* și pune semnul egal între aceasta și poezia vremii sale³²⁶.

De altfel, considerăm că literatura română modernă, mai ales în începuturile ei, în perioada pașoptistă și romantică, s-a inspirat, mult mai mult decât se afirmă, din literatura veche și a găsit din belșug nuclee lirice și narative ori filioane confesiv-psihologizante, în literatura noastră medievală.

Din substanța acesteia a reușit să tragă concluzia unei existențe proprii, independente ca ideologie artistică, ulterior trecându-se cu vederea revendicarea sa din literatura tradițională, bisericească sau istorică, aceasta fiind împinsă spre indexarea arhivistică.

„Eminescu nu e o floare rară, desfăcută aproape prin miracol dintr-o sămânță adusă din întâmplare pe solul Daciei din suflarea vânturilor apusene: este un astru făcând din adâncurile cerurilor din Răsărit, ca mărturie despre o civilizație tânără și nouă, dar înrădăcinată într-un trecut de veche cultură și de severă tradiție.

Ca și a *Luceafărului* său, lumina lui a străbătut, înainte să ajungă până la noi, o cale lungă”³²⁷, calea tradiției bizantin-ortodoxe și românești.

Eminescu a scris privind mereu spre trecut și spre literatura veche românească, ca spre izvorul genuin al limbii, al cugetării și al spiritualității românești, iar toată literatura română ulterioară și cu precădere poezia, de la Bacovia și până la Nichita Stănescu și după el, se scrie privind mereu cu ochii la Eminescu.

Ca un ecou al literaturii noastre vechi în literatura modernă, putem spune împreună cu Nichita, că *plutește o floare de tei în lăuntrul unei gândiri abstracte*, ca semn al iradierii bălsămitoare a limbii și cugetării vechi românești

³²⁶Am folosit următoarele ediții ale operelor eminesciene (la care am apelat, de altfel, și în capitolele anterioare și vom apela și mai departe): Mihai Eminescu, *Opere alese*, vol. I și II, ediție îngrijită și prefăcută de Perpessicius, col. Scriitori români, EPL, București, 1964; M. Eminescu, *Poezii I, II, III*, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, București, 1982; Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 51, 90-91, 106, 126.

³²⁷Rosa del Conte, op. cit., p. 29.

până la noi și al transcenderii raționalismului rece și a estetismului dominant ale gândirii moderne.

5. Desemnificarea cosmosului și începuturile modernității ideologice în poezia română

Românul [...] nu e păgân,
căci vede deasupra lui, pe cer, soarele, luna și stelele.

G. Călinescu³²⁸

*Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri /.../
Ochiul vostru vedea-n lume de icoane [simboluri] un palat.*

Mihai Eminescu, *Epigonii*

Concepția pe care am avut-o în vedere în capitolul anterior, despre iconografia cosmică și, mai cu seamă, cea stelară, o regăsim, moștenită din literatura veche (am făcut precizări esențiale în capitolele despre Dosoftei, Costin, Antim și Cantemir) în poezia de dinainte de Eminescu, dar ea se prelungește mult și în modernitate, sugerându-ne o continuitate și complementaritate remarcabilă a literaturii române vechi cu cea modernă.

În poezia modernă pașoptistă, la Vasile Cârlova³²⁹, luna, vremelnică stăpână [icoană, însă, a stăpânirii veșnice] răsare pe cer c-o frunte mai blajină (în poezia *Înserarea*), iar pentru Gheorghe Asachi, poezii, care îl au ca începător pe Sf. David (*dintâi profeta, cântător de imne sante*), pot fi niște stele luminate de Dumnezeu, care, la rândul lor, să lumineze mintea celor neînvățați, așa cum soarele luminează pământul: *Precum soarele pământul, ele mintea luminează / Cu cea rază ce purcede de l-al lumei Urzitor (Pleiada)*.

Pentru Grigore Alexandrescu, stelele sunt *litere de foc* (în poemul *Reveria*), o imagine care apare și anterior în lirica noastră: *De câte ori în noapte această profeție* [despre neamul românesc] / *În litere de flăcări pe ceriu eu o-am cetit (Glasul viitorului, poem atribuit lui Vasile Fabian-Bob*³³⁰, dar care ar aparține, de fapt, lui George Crețeanu³³¹).

³²⁸ G. Călinescu, *Istoria...*, op. cit., p. 8.

³²⁹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_C%C3%A2rlova.

³³⁰ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Fabian-Bob.

³³¹ Trei poeme ale sale:

Ion Heliade Rădulescu³³² receptează *marea carte / Ce s-a numit natură (Anatolida sau Omul și forțele)*.

De asemenea, *soarele e ochiul zilei și stelele arată înscrisul veșniciei: Ochii-mi în mărmurire se uită la vecie, / Din stea în stea se plimbă, în orice stea citesc (O noapte pe ruinele Târgoviștii)*.

La Vasile Alecsandri: *Gânditoare și tăcută luna-n cale-i se oprește. / Sufletul cu voluptate în estaz adânc plutește, / Și se pare că s-aude prin a raiului cântare / Pe-ale îngerilor harpe lunecând mărgăritare (Concertul în luncă)*.

Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, își reprezenta soarele răsărind ca pe o făclie în sfeșnic: *făcliia cea de aur în sfeșnicul de diiamant... să pune*³³³.

Imaginea i-ar fi putut-o sugera însă Varlaam, pentru care Dumnezeu a creat *ceriul, și un sveștnic: soarele și luna aprinse în casa lor...*³³⁴, unde *casă* însemna și *biserică* sau *templu*.

Iancu Văcărescu admira luna ca *a nopții făclie stând pe a lacului undă lină (Primăvara amorului)*. Tot el descria astfel luminile din mâinile mulțimii de credincioși venind la Biserică: *făclii ca mii de stele (Adevărul)*.

Altundeva, la Alecsandri, lumea devine un templu magnific, o biserică universală, în care luna strălucește ca un *far* (echivalentul sinonimic al *lămpii* din *Hexaemera* sau al *făcliei* de la Varlaam și Cantemir) și stelele ca mii de făclii, deasupra *altarelor* munților, strane sau *organe* (orgi)fiind codrii:

Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios / Ca înaltele coloane unui templu maiestos, / Și pe ele se așază bolta cerului senină, / Unde luna își aprinde farul tainic de lumină // O! tablou măreț, fantastic!... Mii de stele argintii / În nemărginitul templu ard ca vecinice făclii. / Munții sunt a lui altare, codrii – organe sonore... (Miezul iernei).

Impresionant tablou selenar, ascuns sub pecetea tainei – cea mai frumoasă prevestire a lui Eminescu –, descoperim, la Alecsandri, în poezia *O noapte la țară*, în care luna, *Ca lampa aninată la poarta de vecie, / Domnea în dulcea taină a*

http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:George_Cre%C5%A3eanu.

³³² A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu.

³³³ Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 76.

³³⁴ Varlaam, *Cazania* (1643), ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966, p. 14.

umbrelor făclie, / Vărsând văpaie lină, ce lumea coperea. Din nou, remarcăm, luna ca *lampă* și *făclie*...

La Bolintineanu, *farul* este soarele: *Era când farul lumii, în mare apuind, / Poleie rochia nopții cu stele de argint* (Conrad). În același poem, palmierii de pe țărmul egiptean *sprijină un templu cu aur înstelat*, anunțând eminescianul cer de Egipt, *desfăcut în foc și aur*.

Tot Heliade Rădulescu, în *Anatolida*, scriind pe tema celor șase zile ale creației, poetizează izvodirea luminătorilor cerești în ziua a patra, dar sesizează și prezența acestora ca martori ai iubirii dintre Sf. Protopărinți Adam și Eva, în sânul primului cuplu uman.

Crearea luminătorilor, însoțită de relatarea rolului și a simbolismului lor, secondează referatul biblic și hermeneutica patristică:

A zis, și, iată, suntem luminători ai lumii. /.../ Spre luminarea zilei, spre luminarea nopții / În firmament ne puse drept candelă de aur / În templul Său cel mare, / A fi imagini înseși nespusei Lui splendoare: / Reprezentați pe Domnul, narați a Lui putere³³⁵ / Și gloria-I divină prin legea ce vă puse. / Lumina vă e vocea, prin ea vorbiți vederii....

A se observa corespondențele semantice între aceste versuri și cele ce am afirmat despre aștrii cerești și *biblia cosmică* în capitolele din volumul anterior, pe care le-am dedicat lui Miron Costin, Antim Ivireanu, Dimitrie Cantemir și literaturii vechi, dar și cu poezia contemporanilor – cu versurile citate din Alecsandri, spre exemplu, sau Bolintineanu (*Când ochiul nostru vede ordonatorul mare / Al sferelor divine, chemându-le-a mișca / În spațiu, și se mișcă etern la vocea sa!* – Conrad) – unde nu întotdeauna sursa imagistică și sensurile simbolic-religioase sunt ușor de receptat.

După aducerea întru ființă a primilor oameni, *Luceaferi, astre, stele, și însăși casta lună / Aprinseră ca marturi făcliele nuntale... (Anatolida...)*.

Se poate ușor remarca similitudinea cu nunta păstorului din Miorița, la care au luminat *stele făclii* (*Brazi și păltinași / I-am avut nuntași, / Preoți, munții mari, / Paseri, lăutari, / Păsărele mii / Și stele făclii*), dar și felul în care acest tablou primordial ne poate focaliza atenția spre sursa tradițională a imaginilor eminesciene care conțin cuplul de îndrăgostiți

³³⁵ Parafrază la Ps. 18, 1: Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o povestește tăria.

unificat în sânul unei naturi virginale, paradisiace, sub veghea lunii și a stelelor.

E adevărat că această concepție apare și în poezia lui Lamartine – mult mai redusă, însă, ca bogăție a semnificațiilor –, precum și termenii *lampă* și *făclie* (*sacrés flambeaux*, traduse de Heliade prin *sfințitele făclii*).

Rămânem însă la convingerea noastră că poeții români nu au făcut decât să le *recunoască*. Nu Lamartine le-a făcut *seducătoare* pentru lirica românească, ci ele au determinat o *preferință accentuată* pentru Lamartine a poezilor pașoptiști.

Lampa este, și etimologic, un termen grecesc, strict legat, în omiliile bizantine și mai ales în comentariile Genezei – evocatele *Hexaemera*, în special cele ale Sfinților Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur și Ambrozie al Mediolanului – de ziua a patra a creației și de nașterea corpurilor cerești.

Iar *făclia* este și ea un termen românesc vechi, un echivalent al biblicilor *luminători* (*luminaria* în latină sau în *Septuaginta*, Fac. 1, 16: φωστῆρας).

În lirica lui Lamartine, această concepție creștină antică este mai puțin dezvoltată decât la poeții români. Heliade, în *Anatolida*, uzează, explicit, chiar de comentarii dogmatice mai extinse.

Pe de altă parte, Lamartine folosește, cu alte ocazii, și alte metafore poetice care denumesc *aștrii*, dar care nu sunt preluate în versurile poezilor noștri, ceea ce demonstrează că nu au fost seduși de un discurs stilistic, nici de frumusețea pur estetică a unui tablou cosmic, ci cu precizie de acei tropi și acea descriere cosmică ce învedera semnificații cunoscute, arhaice.

Alecsandri contempla – am văzut – *mii de stele argintii* care în *nemărginitul templu ard ca veșnice făclii* (*Miezul iernei*) și luna care *domnea în dulcea taină a umbrelor făclie* (*O noapte la țară*).

Eminescu, în poezia *Melancolie*, vedea luna, *regina nopții moartă*, dormind în *pace printre făclii* [stele] *o mie*, pentru ca, în altă parte, într-un tablou eshatologic, *Văd caosul că este al lumilor săcrii, / Că sori mai pâlpâi roșii gigantice făclii* (*Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*).

De asemenea, în unele variante manuscrise ale poeziei *Mortua est!*, apare: *Trecut-ai când [noaptea] e-o abra-*

*cadabără / Și-n ceruri de stele s-aprind candelabre / Ce sală albastră a lumii lumină / Cu nourii palizi, cu luna regină*³³⁶.

Un prim vers al acestui poem vorbește despre *O lampă de veghiă pe triste morminte*, pe care îl bănuiesc a face referire tot la lună, fie chiar și printr-o simplă alăturare cu versuri din Alecsandri – luna *ca lampă aninată la poarta de vecie (O noapte la țară)*– și Gr. Alexandrescu: *Și stelele deasupra, pe lunca părăsită / Luceau ca niște candeli aprinse p-un mormânt (Mormintele. La Drăgășani)*.

Prezumția influenței lui Alexandrescu o avea și Gálđi³³⁷: *Acolo în stele ca-n lumi de lumină / Sunt suflete, îngeri ce cânt și ador (Reveria)* – aceste versuri trebuie puse în legătură și cu *Povestea magului călător în stele*, dar în contextul unei discuții diferite.

Păstrând inalienată o concepție străveche, Alexandrescu recunoaște sigiliul Creatorului în simbolurile cerești, Dumnezeu fiind *Acela-al cărui nume e scris pe cer, pe lună / Pe soare, pe planete, pe răsărit, pe-apus (Prieteșugul)*.

De la Cantemir și *Miorița*³³⁸, trecând prin Iancu Văcărescu, Heliade, Alecsandri, Alexandrescu și până la Eminescu, avem confirmarea faptului – nu atât de evident prin Cantemir (deși acesta nu făcea decât să moștenească imagologia din tradiția lui Coresi, Varlaam și a oratoriei religioase), cât prin poeții *moderni*! – că universul este receptat ca un *nemărginit templu*, ca o vastă Biserică.

Făcliile sau *candelele* stelare sunt pururea aprinse, ard la nuntă sau la moarte, fie a unui om, fie a universului, asistând la momente și acte cu valoare sacramentală.

În lipsa omului, intenționată sau neintenționată, universul este într-o stare de permanentă priveghere, așa cum descopeream în omiliile lui Antim Ivireanul.

De altfel, poeții pașoptiști, care se considerau *poeți* în descendența profetică a lui David, autorul *Psaltirei*, se defineau ca *lampadofori* ai veacului lor, ca purtători de lumină, un echivalent al luminătorilor cerești, care, în ordinea sensibilă a lumii, au aceeași funcție.

O dovadă a recepționării pe filieră omiletic-tradițională a acestor imagini poetice, în afara influenței lamartiniene și

³³⁶ Mihai Eminescu, *Opere*, I, ediția Perpessicius, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, p. 304.

³³⁷ Cf. L. Gálđi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 41, n. 78.

³³⁸ În interpretarea lui Tudor Gheorghe: <http://chirb.it/yMK2cv>.

romantice, o constituie *recenzarea* lor retorică, într-un manual de gen, apărut la Buda în 1798, de către Ioan Molnar-Piuariu³³⁹, care a pus la contribuție textele de referință ale medievalității bizantine și românești (și pe Antim Ivireanul cu prisosință), și în care citim și următoarele fragmente:

„De ai vrea să arăți din cele mai întâi pre vrednicia și cea mai presus decât toată altă zidire, bună nemurirea omului, cu lesnire nu ai arăta povestind câte și câte au zis Dumnezeu pentru hrana și desfătarea până a nu zidi pre acest om, adecă: pre ceriuri, care îi sunt acoperământuri și fac cu cearcănul lor un palat strălucit de lumină.

Pre soare, care încununează tot pământul cu raze și aleargă totdeauna ca un uriaș, pentru ca să-i dăruiască numai lumina zilii.

Pre stele, care întru întunerece îi sunt *sfeșnice nestânse*.

Pre lună, care îi slujaște în loc de făclie, și cu strălucire în chip de argint înălbește pre noapte. [...]

Luminează în lume lumina zilii, aședar să aprinde făclia soarelui luminată în chip de foc. Să văd stelele la ceriu, aședar n-au arătat până acum fața sa împodobită cu lumină împăratul luminii și al stelelor. [...]

Zidire așa de frumoasă este omul, încât alt meșter nu putea să-l zidească fără numai Acela ce au zidit lumea, nici alt meșteșug putea să-i dea chipul și frumusețea fără acela ce au închipuit frumusețile ceriului. [...]

...Vezi sfeșnicile care lucesc în frunte și, ca dintr-un loc mai înalt, îl luminează pre tot trupul, și să știi că l-au aprins cu lumină Acela ce au luminat și la ceriu stelele [...], Acela zic, au zidit și pre om și, ca pre o mică lume, l-au împodobit cu toate frumusețile lumii ceii mai mari și l-au pus pre pământ, pentru ca să să mire de dânsul ceriul ca de o icoană însuflețită a Ziditoriului și pentru ca să aibă peste toată zidirea schiptrul și împărăția”³⁴⁰.

Am aflat tot aici, în *Retorica* lui Molnar, și o comparație extrem de frecventă la Eminescu, a ochilor femeii cu *stelele*: „de i-ai fi văzut ochii, ai fi jurat că au fugit doao stele din ceriu, ca să-i împodobească fruntea...”³⁴¹.

Regăsim exprimată aceeași viziune tradițională, uneori difuz și abstract, în contexte uneori nebănuite și într-un stil

³³⁹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Piuariu-Molnar.

³⁴⁰*** *Retorică românească. Antologie*, în seria *Restitutio*, ediție, prefată și note de Mircea Frânculescu, Ed. Minerva, București, 1980, p. 32-33, 35.

³⁴¹Idem, p. 38.

foarte specific epocii moderne, la poeți precum Alexandru Macedonski³⁴² (rival al lui Eminescu, fapt ce confirmă sursa tradițională a viziunilor comune), Octavian Goga, George Coșbuc, Ion Pillat, Ilarie Voronca³⁴³, Ion Vinea³⁴⁴, Adrian Maniu³⁴⁵, Benjamin Fundoianu³⁴⁶, George Bacovia, Tudor Arghezi, Vasile Voiculescu³⁴⁷ sau Nichita Stănescu.

Într-un poem ca *Noaptea de aprilie*, Alexandru Macedonski vede stelele-*nchizându-și somnoroase ochii lor pătrunzători* – ceea ce ne amintește foarte mult de Antim Ivireanul și de predica sa la Sfântul Nicolae. Iar în *Nopatea de iunie* contemplă *stelele de aur din cerul luminos*.

Pe pământ, poetul stă în *a plângerilor vale* vegheat de luna plină și de stele care sunt *pulberi de aur și flori schinteietoare (Excelsior)*.

Sau, aflându-se sub *lacrima lunară* într-o mănăstire în care se simte ca-ntr-un *port* sau liman al odihnirii, înțelege *bunătatea veșnică* și care *priveghează tutelară / Ca o stea ce strălucește din adânci eternități (Mănăstirea)*.

În alt poem, *răsună a mea harpă să zbor în alte sfere /.../ Să merg până-n eternul cu lacrimi de stele (La harpă)*. Iar *inima rănită a bietului poet / Adoarme ca și marea sub cerul plin de stele (Avânt)*.

Și iarăși, în poemul *Lewki*, contemplă *Seara palidă, și-n ceruri, ochi de îngeri plini de raze; admiră astre, / Ce zâmbesc din pacea naltă a țăriilor albastre, / Unde plânset nu se varsă, nici suspine nu se scot, o împărăție a luminii, adică, unde „nu este durere nici întristare nici suspin”, cum glăsuiește slujba ortodoxă. Acolo, toată zarea depărtărei e un viu mărgăritar / Sub stelara radiere a zâmbirilor de Sfinte*³⁴⁸.

Imaginea astrilor ca ochi ai cerului sau a naturii și a codrului ca o biserică, subliniind puritatea cosmică, caracterul lui *ecleziastic*, sunt constantele poeziei lui Goga, din care putem oferi foarte multe exemple:

Ca o vecernie domoală / Se stinge zvonul din dumbravă, / Pleoapa soarele-și închide /.../ Din cetățuia strălucirii / Coboară razele de lună (Apostolul);

³⁴² A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski.

³⁴³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ilarie_Voronca.

³⁴⁴ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vinea.

³⁴⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Adrian_Maniu.

³⁴⁶ Un blog românesc dedicat sieși: <http://fondane.wordpress.com/>.

³⁴⁷ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Voiculescu.

³⁴⁸ Al. Macedonski, *Excelsior. Poezii*, ediție îngrijită de Adrian Marino, prefată de Marin Mincu, EPL, 1968.

Luceafărul bolnav în lumea de-ngheț, / Clipește din gene molatic/.../ Cu ochii plânși, stelele toate se duc / Pe patul de nori să se culce /.../Cu lacrimi plâng genele zării. / Și doina se zbate și frunzele plâng, / Și codrul prelung se-nfioară așteptând să vie-mpăratul măririi, Hristos (Dimineața);

Din ochii veșnicelor stele / Cad razele tremurătoare /.../ Se zbuciumă înfiorată / De-un tremur geana lor de aur (Cântece); Pe boltă stele tremurate purced sfiala să-și aprindă (Aeternitas);

Întregul cer cu ochi de stele / Să lumineze lupta noastră... (Strămoșii); Ca din cădelniți fumul de tămâie, / Prelung se zbate frunza din dumbravă (Dăscălița); Și luna, când trece, de milă tresare (De la noi);

Azi [codrule], lasă-ți freamătul să-mi pară / Un mulcom zvon de patrafire / Ce blând asupra mea-și pogoară / Duioasa lor hirotonire (Reîntors);

S-aștern bobițele de rouă / Pe-ntinsul luncii patrafir: / Din mâna ceriului, Părinte, / Se cerne preacuratul mir /.../ S-aude toaca cum, grăbită, / În fag o bate-o gheunoaie (Pe înserate);

Veniți, veniți în ceasul dimineții, / Când sub clipirea bolții-mbujorate, / Sărbătorește-al învierii praznic / Biserica de frunze-nrourate. / Când umbre mor și scapără lumina / Din negură zburând biruitoare, / Veniți, veniți să cad-asupra noastră / Hirotonirea razelor de soare (Cântăreților de la oraș);

Lumina și cântul nuntesc peste fire / În zvon de evlavie sfântă /.../ Azi lunca-i o mândră biserică largă, / Iar plopul străjeri la irugă / Par preoți cărunți în odăjdii de praznic, / Cu brațe nălțate spre rugă... (Carmen);

Din întinderea albastră / Voi citi ca dintr-o carte... (La mal); Tu, Doamne, Tu, Stăpânul peste fire, / Ce din curata stelelor lumină / Dai lumilor de veci orânduie... (Poezie);

Cum stăm așa sub bolta înstelată, / Pădurea neagr-o catedrală pare (În brazi), etc.

Coșbuc³⁴⁹, care nu este un poet al regimului nocturn, care are fobie de noapte și preamărește zorii dimineții și faptul zilei, în poemul *Prin Mehedia* regăsește armonii eminesciene și o simbolistică străveche a lunii ca *un scut de aur* și a frumuseții nocturne caracterizate prin: *atâta vraj-a*

³⁴⁹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Coșbuc.

noptii cea cu chip dumnezeiesc; totul într-un peisaj vegheat tainic de Dumnezeu ca *Părinte-al vieții*³⁵⁰.

Evocând figura unor personalități poetice de seamă ale culturii române, de la Dosoftei până la Alecsandri și Donici³⁵¹, într-o variantă proprie a *Epigonilor*, Ion Pillat recurge la simbolul lunar ca patron al literaturii române, la acea *lună cărturară* care îl învață să cunoască trecutul literar al țării sale:

Afară luna brumează pe ferești... / Din ce stihii venită pe-a stelelor potecă / Să-mi scotocească până și în bibliotecă? / Cercetătoare lună, cu mâna ta de var / Ștergi, pe furiș, pe rafturi, un prăfuit slovar. /.../Te vâri prin Letopiseți, pătrunzi în Uricari. / În legături de piele și lemn mâncat de cari, / Stă vorba ce deschise al cerului hotar: / Te razemi de-o Cazanie sau de-un Penticostar. / De tine dăruite cu argintate muchii, / Străfulgeră din umbră un univers de buchii... (în ciclul de poeme intitulat *Bătrânii*), etc.

Continuând aceeași tradiție românească și bizantină, Pillat lecturează cu aceleași gesturi arhaice biblia cosmică: peisajul de la Florica este *priveștiște menită să-mi fie o psaltire (Închinare)*, poetul intră *în codrii ca-n biserici* și simte *sub fragii-nalți* că se află *în templul adevărat al firii*, / *Ca un bolnav de suflet redat tămăduirii (Pădurea din Valea Mare)*.

Seara, pe câmpie... auzi sunând vecernii (Toamnă), sau, coborând dealul, respiri *tămâia înserării (Adio la Florica)*.

Poetul aude – precum Goga – cum *o ghionoaie toacă (În vie)* sau *numără pe ceruri mătăanii de cocori (Cucul din Valea Popii)*.

Ca și Eminescu, Pillat cunoștea semnificația catapetesmei și a bisericii în care strălucesc icoanele Sfinților ca simbol al cerului cu Stele al Împărăției veșnice, căci într-o poezie, paracliserul, rugându-se pentru poet, aprinde *la icoane cerul: sfânt lângă sfânt, stea lângă stea (Biserica veche)*³⁵².

Într-un poem din 1916 intitulat *Pastel*, cu puternice rezonanțe eminesciene, de la un capăt la altul, Benjamin Fundoianu scrie, printre altele, și aceste versuri:

³⁵⁰George Coșbuc, *Poezii*, vol. I, Ed. Cartea Românească, București, 1982.

³⁵¹A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Donici.

³⁵²Ion Pillat, *Poezii*, Ed. Minerva, București, 1989.

*Și-atât de calmă-i ora, că parcă-i simți prezența. / Și sufletul ți-l pipăi cu mâinile, eteric. / O clipă, ca de-o umbră, te-ai rupt din întuneric, / Căci iată, toamna vine și-și bate roibu-n pintoni / Și pe aleea-n care dorm pomii albi și sprinteni, / Supt **stelele-n priveghe** și-al lunii corn bucolic, / În freamătul de frunză, greoi și melancolic...*³⁵³.

Avangardistul Ilarie Voronca vedea cerul... ca o carte deschisă (*Tristeți*) și *La ferești: procesiunea stelelor – călugărițe în alb* (*Amintire*)³⁵⁴.

Asemenea, Ion Vinea *cărțile toate le-a citit / și stelele, una câte una* (*Casa din Mangalia*).

Pentru el este evidentă corespondența între stele și candelă: *Noaptea de tine* [cimitirul în paragină] *se milostivește / cu stele de veghe umil răsfrânte / până-n candelule neumplute* (*Paragină*) – viziunea poetică este aproape identică celei, amintite anterior, dintr-o poezie a lui Alexandrescu (*Mormintele. La Drăgășani*) și reluate de Eminescu.

Spre stele, ca simbol al Luminii veșnice, urcă și rugăciunea lui Ion Vinea: *Stea, tremur de vegheri pure, / scaldă-mi destinul care spre tine / suie din rugi floarea sa veșnică* (*La stea*).

În alte versuri, luna apare ca o pecete hermeneutică a lumii transcendente: *luna – lacăt pe tăcerea zării* – în poezia *Erinnerung*.

E de fapt o deciptare poetică a unui simbolism arhaic, semnificație pe care ne-o descoperă limpede într-un alt poem: *Ce **lună veche** astă seară / pe cerul de atlas uzat. / Tăcerea și-a desfășurat / **infoliul indescifrat** / prins în pecetea lui de ceară* (*Nocturnă*).

Luna este, foarte sugestiv, *pecetea de ceară* pusă pe hrisovul cosmic. Documentul universal apare ca pecetluit *analfabeților moderni, ca tăcere*.

Tăcerea aceasta nu e o tăcere naturală, ci imobilism hermeneutic al conștiinței moderne relaxate în privința lecturii tainelor adânci ale lumii.

Din nou, poeții au un auz distinct pentru tăcerea cosmică, un auz mistic: *Noaptea pentru Lunateci* [poeti], *una / și singură din început, / primește ruga lor de lut* [a omului care e pământ] / *la țărnul ei solemn și mut / spre care-i poartă, – veche, – luna* (*Nocturnă*).

³⁵³ Fundoianu, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999. Sublinierea ne aparține.

³⁵⁴ Voronca, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999.

Se referă la luna citită ca simbol *vechi*, contemplată în vechimea simbolisticii ei.

Însă, Vinea recupera doar, în versurile sale, o lectură simbolică făcută lui Eminescu (pe care poeții au făcut-o înaintea criticii, fără s-o dezvăluie), care, el cu adevărat, a stabilit *luna* ca pecete simbolică a transcendenței.

Altundeva, luna este sursa de lumină care *ninge* sau *plouă* peste lume: *Și ninge luna clară, o, lună nelipsită (Amintiri false); teii, pe care luna-i plouă (Frühlingnacht)*.

Ora e de liniști stelare (*Ora fântânilor*), *stelară noapte prinde să ne legene (Nox)*, poetul trece *din lumi în lumi / pe un șirag de amintiri stelare (Tristia)*. În *portul vechi /.../ se sfințesc stelele fără pânze ale trecutului și Pe treptele de mătasă [ale mării] s-au prăfuit lunar sunetele [valurilor] (Chei)*.

Tot la Vinea, *În toaca inimii de miez de noapte, / ca dintr-un schit de spectri către lună, / chemarea crește, a singurătății (Solitudo)*, iar *amurgul ne unge sfinți (Prag)*.

Dacă acestea se întâmplă în interior, în afară *clopot de taină a limpezit tăcerile (Final)*, asfințitul vine cu *ceara caldă a înserărilor* (spre pecetluirea lumii cu lumină lină) și cu *mireasma liturgică de pe câmpii (Chip)*³⁵⁵.

Se repercutează în aceste imagini poetice întipărirea din suflet a sentimentului religios, imprimarea fiorului din slujbele de vecernie cu *lumina* lor *lină* și din privegherile de noapte, la care Vinea face aluzie în mai multe rânduri, în versurile sale.

Cu atât mai mult Arghezi, care trecuse și prin mănăstire, cunoștea semnificațiile vechi ale catapetesmei siderale, atunci când își dorea să se transforme, spiritual, din *făclie* în *stea*:

Împrejmuț cu noaptea, aștept ca o făclie, / Înășurată-n iederi și-n frunze de leandru / Și încă neaprinsă, la ora mea târzie, / În vârful să mi se lase o stea din policandru (Heruvic) (*policandrul* stelar fiind o metaforă modern extrasă dintr-un simbolism foarte vechi, ca și în cazul celorlalți poeți moderni și avangardiști, de care a fost și va mai fi vorba).

Arghezi, care debutează și foarte târziu în volum, destructurează însă cel mai mult imagologia tradițională și o remodelează într-un format nou, în care, cu mare dificultate

³⁵⁵ Ion Vinea, *Ora fântânilor*, Ed. Minerva, București, 1982.

se mai pot distinge mozaicurile icoanelor vechi în tiparul incoerent al limbajului și al picturalității moderniste.

Sonuri și miresme arhaice se degajă din anumite opțiuni terminologice, dar acestea nu orientează simțul critic spre interpretări mistice, pentru că expresia poetică e denucleată și din cauză că, pentru sentimente religioase (uneori forte cuminți), poetul alege fragmentarismul ideatic și expresiv, crizat, al limbajului contemporan.

Vasile Voiculescu percepea privescerea celestă tot în cheie simbolică: *...Nălucitoare / Lucind prin vastul Naos, / Din fundul nopții se ivește luna. // Cu ochii-nchiși, / Ea pare-un chip de sfântă / Scris de-un zugrav pe zidul de-ntunerice / Cu aur șters și învechit de vremuri... / Și ca un cap de muceniță poartă / Cununa de lumină – / – Jur împrejur un cearcăn (Luna);*

*Noapte. Trec spre schitul lumii celelalte / Luna și tot clerul stelelor înalte... (După cules...)*³⁵⁶.

La Adrian Maniu, apare *Pe cer /.../ lunara lampă (Irod cheamă dansul); Peste ramurile nalte, deodată a-nflorit / ca o lampă de hârtie, încă neaprinsă, luna (Amurg);*

...Drumuri merg călăuzite cu procesiunile de ploi /.../ Apoi sfîntirea...pentru care torc funigiei țesături...(Țara);Frunzele voastre încă nu umbresc, / Dar cât frumusețea voastră tămâiază cerul (Rugăciune pomilor);Din roată fără obezi, priveghind toacă barza. /.../ Molifți tămâiază rășina... (Moldova);

Norii se sting. Drumul răsună. / Apare plină, de aur, vechea lună. /.../ Luna, dalbă floare-a soarelui,/ Strălucește, pavăza lui (Balada I-a);

*Moșul ar fi vrut să-nțeleagă povestea slovelor / De aur, scrise în rotundă cartea cerurilor (Ciobanul bătrân)*³⁵⁷, etc.

Luna este, de altfel, o prezență frecventă în versurile lui Maniu.

Punând, ca și Eminescu, în contrast poezia cu proza, Bacovia recepta imaginea lunii ca sursă a poetizării ambientului: *Poetizează luna / Grădina de parfume, – / Prozaicile hoarde / De-acum au tăcut... (Serenadă)*³⁵⁸.

³⁵⁶Vasile Voiculescu, *Poezii*, prefată de Ștefan Aug. Doinaș, Ed. Minerva, București, 1981 și *Poezii*, ediție îngrijită, prefată, cronologie, repere critice și bibliografie de Ion Apetroaie, Ed. Porto-Franco, Galați, 1995.

³⁵⁷ Adrian Maniu, *Versuri*, Ed. Minerva, București, 1979.

³⁵⁸ George Bacovia, *Opere X*, Ed. Minerva, București, 1978.

Nichita Stănescu, care s-a aplecat cu atenție asupra întregii noastre tradiții poetice și literare, într-un poem ca *Semn 3*, se exprimă mistic și apofatic:

Tu nu-nțelegi că stelele în sine / sunt un lăuntru din lăuntru depărtat? / Tu nu-nțelegi că albul din desime / e negru împărat?

Aceste versuri erau prefigurate oarecum de Bolintineanu: *un cer ce-atâtea stele îl fac și mai obscur* (Conrad).

Stelele sunt și la Nichita un simbol *interior* al luminii. Creatorul lor le-a urzit astfel încât să poarte în sine pecetea simbolică a luminii Sale neapropiate, exprimând capacitatea firii de a avea *lăuntricitate*, de a arăta că nu e *goală de sens*, ci *plină de semnificații transcendente*.

Ele indică, cu atât mai mult, sensul ontologiei umane de a-și umple *lăuntricitatea* cu această lumină dumnezeiască.

„Albul” care, din cauza „desimii” luminii, nu poate fi definit decât apofatic, decât ca „negru împărat”, întărește sensul mistic al versurilor nichitiene, faptul că el avea în vedere o înțelegere teologică mult mai înaltă a realității, deși poezia lui poate părea adesea *absurdă* sau *abstractă*, raportată la contextul epocii.

În mod paradoxal – dar și fericit – cel care ne semnalează distanța ideologică dintre viziunea poetică tradițională și infiltrarea ideologiei moderne în mentalitatea românească este tot Eminescu.

Luna nu apare niciodată în ipostază desacralizată la Eminescu, cu o excepție, în poemul *De câte ori, iubito....*. Poemul acesta folosește o partitură expresivă extrem de modernă.

E o adevărată satisfacție pentru noi existența lui, pentru că ne arată într-un mod neechivoc granița dintre *romantism* și *modernism* și ne indică, în același timp și în același fel indubitabil, motivele pentru care cosmosul, cu soarele, luna și stelele sale ca *icoane ale Dumnezeirii*, consacrate în mod tradițional, este în poezia modernă discreditat și parodiat, într-un cuvânt, *despiritualizat*.

Perioada modernă, poezia simbolistă și mai ales cea post-simbolistă și cea postmodernă nu mai reprezintă – cel puțin nu în mod *limpede* și *explicit* – viziunea ortodoxă asupra lumii ca *logos cosmic*, ca *podoabă* (kosmos) plină de rațiuni (logoi) dumnezeiești și partener de dialog (dia-logos) al conștiinței umane, al logosului uman.

Dar dacă nu mai reprezintă *retoric* această viziune tradițională, nu înseamnă că se afiliază automat contrariului ei sau că nu regretă lipsa de serenitate care o caracteriza pe aceea, în contrast cu lipsa de fundamente veșnice a lumii și viziunii moderne asupra lumii.

Un fapt pe care Eminescu îl *profețea*...

Întrebarea care se pune în acest moment este următoarea: cine este *poetul modern*: cel care trăiește această modificare ca pe o neliniște și suferință adâncă, ca pe o absență regretabilă, care determină un masacru sentimental interior sau cel care receptează lucrurile ca fiind ceva firesc, în linia *evoluționistă* a lumii și a societății umane?

După cum vom arăta altădată, mai târziu, în mod irefutabil, Arghezi, Blaga, Bacovia și Barbu se înscriu în prima din cele două posibile definiții ale *poetului modern*, dar și Fundoianu, Vinea și Voronca.

În cea de-a doua formulă se integrează, cu indulgență, Minulescu³⁵⁹.

Și atunci Minulescu este cel mai mare poet *modern* al nostru, dacă prin *modernitate* se înțelege absența neliniștii și a temelor religioase ca aspectele cele mai profunde ale lirismului.

Eminescu ne-a indicat, în mod implicit, în poemul amintit anterior, motivele *divorțului* de perspectiva creștină tradițională.

Acestea pot fi ușor identificate în instaurarea scepticismului și a lipsei de perspectivă asupra unei veșnicii fericite din partea poetului care receptează eșecul personal, al neîmplinirii prin iubire, ca pe o *dizarmonie universală* și o *disoluție cosmică*:

*De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul de gheață mi-apare înaintea:
Pe bolta alburie o stea nu se arată,
Departe doară luna cea galbenă – o pată;
Iar peste mii de sloiuri de valuri repezite
O pasăre plutește cu aripi ostenite...*

Nicăieri altundeva, în lirica eminesciană, natura nu apare în acest fel: oceanul ca o masă de gheață, valurile ca sloiuri, bolta cerului ca o întindere *alburie*, oarbă, lipsită de

³⁵⁹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Minulescu.

ochii săi de foc, ai stelelor, și luna – mai ales luna – ca o pată galbenă, ca o plagă dureroasă.

Atitudinea lui Eminescu nu poate fi însă catalogată fără drept de apel ca *anticeștină* sau ca o *distanțare sceptică* de viziunea tradițională asupra lumii, ci poate fi percepută prin prisma acelor cuvinte evanghelice esențiale, care stabilesc pentru conștiința creștină că omul este mai important decât tot universul: *Pentru că ce-i va folosi omului, dacă va câștiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?* (Mt. 16, 26).

Omul este mai prețios decât universul întreg, iar pierderea iubitei – după cum am văzut anterior – Eminescu nu o trăiește numai ca pe un *eșec erotic* pe plan personal, egoist, ci, mai degrabă, ca pe o scufundare a ei *în valurile lumii* și ale *vieții*, din care el este disperat că nu poate să o înalțe, să o mântuie.

De aceea și universul se dezintegrează, se scufundă în haosul de durere al poetului, în suferința *fără-o rază*, care reduce totul la *neființa* nimicitoare a chinului interior necurmat.

Remarcasem deja, în capitolul anterior, că Eminescu avusese intuiția să numească *modernă* poezia epocii sale (*Icoană și privaz*), percepând-o nu în funcție de valoarea estetică și de conformitatea cu norma poetică a Apusului, ci de stimulii ideologici la care începea să răspundă.

Într-un sens asemănător cu cel al poemului eminescian, Ilarie Voronca va scrie peste ceva timp: *Luna era o frunză galbenă, în grădina unui cer dureros (Neliniști)*.

Universul acesta e bolnav, cosmosul suferă și moare odată cu moartea spirituală a stăpânului său, omul.

Ion Minulescu observa cerul ca un câmp de luptă, pe care se află luna ca un rege cu armata sa de stele.

Numai că teatrul de bătălie este dramatic, soldații mor, luna, semănând cu un *cap de rege-Saltimbanc*, shakespearian, este un alt Polonius, în așteptarea unei furtuni cataclismice care să stingă stelele (*Nocturnă*, poem dedicat lui E. Lovinescu).

Scenariul este de un simbolism apocaliptic, pentru că tragedia este totuși una universală, deși relatată în gamă minoră, cu accente de dramă istorică și locală.

Cortina cerului nu mai este *catapeteasma lumii* din poezia lui Eminescu și din literatura românească veche, ci un vâl transparent care nu mai poate ascunde o scenă deschisă, pe care se petrec crimele sfârșitului de istorie și de umanitate.

Ieșind de sub incidența unui sens soteriologic, universul și evenimentele care se petrec în el devin, în această poezie, victimele unei tragedii banale, anonime, pentru că un asemenea cosmos și-a pierdut pecetea personalistă a chipului dumnezeiesc, imprimată în lume de la crearea ei.

Relația dintre astrul ceresc și simbolurile sacre, precum și alunecarea poeziei, treptat, în zona obscură a profanului sunt lesne observabile într-un alt poem al lui Minulescu, intitulat la fel, *Nocturnă*, deși acest poem menține, încă, un echilibru între venerație și unele accente profanatoare, care plutesc oarecum în aer, ca o amenințare, mai degrabă, decât să fie sesizabile în mod real (pasul spre blasfemie poetul îl face adesea însă în alte poezii):

*În noaptea-aceea luna părea un cap de mort
Tăiat de ghilotină și aruncat în Mare –
Un cap purtat de valuri și-n marșuri funerare
Rostogolit spre farul ce scânteia în port.*

*În noaptea-aceea luna părea un ghem de sfoară
Scăpat din mâna dreaptă a celui [Dumnezeu] care-n viață
Te leagă, te dezleagă, te iartă și te-nvață
Cum poți ieși din iarnă, intrând în primăvară.*

*Și-n noaptea-aceea luna părea un chihlimbar
Desprins din cingătoarea lui Crist, care murise
Ca să-nvieze iarăși din somnul fără vise,
Sanctificându-și crucea rămasă pe Calvar!...³⁶⁰*

Blaga va veni mai apoi să asemene luna cu un *ciob dintr-o cupă de aur*, / *ce-am spart-o de boltă* / *cu brațul de fier* (în poemul *Veniți după mine, tovarăși!*) și alții, care parodiază creația lui Dumnezeu și frumusețea ei, adică cele ce mai înainte cu un veac erau sfinte pentru Eminescu și poeții romantici.

Arghezi nu se mai fandosește și pune gestul direct pe seama lui Satan: *El își întoarce capul puțin, strâmbând în loc / Planetele ca mingea, și luna cum e chifla – / Și încruntând*

³⁶⁰ Ion Minulescu, *Scrieri I. Versuri*, ediție îngrijită și prefăcută de Matei Călinescu, EPL, București, 1966.

sprânceană pe ochiul lui de foc, / Răspunse Europei, orgolios, cu tifla (Satan);

Din vâlul nopții rupi o stea: / O guști și-o scuipi când strălucea. / Cu mâna bălăcind în undă, / Strici luna rece și rotundă /.../ Diavole, jocul tău ajunge! / Pan te-a trântit și-acum te-mpunge (Răzbunare).

Într-un poem care descrie desacralizarea lumii, *Triumful*, apare subliniată tocmai ideea desfrunzirii universului de simbolurile sale:

Nicio vioară nu mai pricepe să mai sune, / Chiar stelele, sfințite și pure la-nceput, / Au putrezit în bolta visărilor străbune.

Semnele desemnificării universului se văd și în poezia lui Voronca și a lui Vineă.

Numai că, în contextul liricii lui Voronca, poetul își strigă durerea exasperantă și această *banalizare* a semnificantului creației nu mai apare ca o *profanare*, ca un gest iconoclast, ci ca un *exercițiu estetic intenționat*, vizibil, care urmărește să scoată în relief desfigurarea lumii într-o atmosferă spirituală viciată, irespirabilă, a lumii moderne: *în palma ta cuvântul își ruginește fierul / și luna care-apeacă pe-ocean un cozoroc / îți scrie-n desfrunzire și-n noapte un soroc* (poemul *I* din volumul *Colomba*); *Luna, ce mașină de călcat norii, rufăria / mărilor/.../; luna pune cerului în argint zăbale* (Cotnar); *Luna face exerciții de trapez prin pomi* (Hotar).

Imaginile sunt ludic-infantile, chiar gingașe, nu denotă *intenții exterminatorii*.

La Vineă, tabloul celest, defrișat de semnificații fericite, aparține peregrinului, care se simte străin și singur în lume (sentiment al dezrădăcinării moștenit de la Eminescu și la care aderă Goga, Pillat, Blaga, inițial și Minulescu, etc.): *vis întrerupt luna trece vămile pe o mare ca undele iadului* (Nauta), în timp ce, în gara *peticită de lumini*, / [sunt] *șine verzi sub luna de venin, / câmp în ceruri înțepat cu spini* (Doleanțe).

Pentru Geo Dumitrescu³⁶¹ însă, în absența accentelor de suferință, panorama nopții înstelate este o scenă deschisă, ca și la Minulescu, și în ea se petrec, transpuse în mod simbolic, alte acte ale decăderii umane – și care devin *semne* ce prefigurează un epilog universal dureros.

³⁶¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Geo_Dumitrescu.

El compară cerul nopții cu un bordel, stelele le vede
buhăite și murdare, iar luna, obeză și colerică e pentru el o
bătrână libidinoasă, în poemul *Aventură în cer* (din vol.
Africa de sub frunte):

*Omul care păzea luneta părea să fie filozof,
părea să știe multe din tainele cerului –
i-am dat doi lei să mă lase să privesc luna
și să pătrund în țările misterului.*

*N-aș fi putut să-mi închipui vreodată
că ce-am văzut există în realitate!...
Am surprins stelele în somnul lor ciudat,
dormind burghez, desumflate.*

*Unii credeau că stelele sunt niște globuri frumoase și
colorate
înfipite în pari în grădina lui Dumnezeu,
așa povesteau toți poeții
și de fapt așa credeam și eu.*

*Știți, nu-i adevărat nici că stelele au colțuri –
le-am văzut eu cu ochii – pe onoarea mea!
Erau rotunde, buhăite și murdare
niciuna din ele nu se mișca.*

*Luna, obeză și colerică, se dezbrăca pentru noapte.
Părea că se ține acolo un dialog cu calmă disperare;
îmi venea să strig ca la galerie:
– Mai tare, pentru Dumnezeu, mai tare!...*

*Norii fluturau pelerinle lor cenuștii, zdrențuite,
cu ridicole elanuri medievale,
nu se vedea nici un alcov unde bătrâna libidinoasă
și-ar fi putut ascunde nocturnele hemoragii banale.*

*Curând apoi a trebuit să-mi acopăr ochii:
un nor masiv s-a depus masculin peste flasca grămadă
de sex–
dedesupt, luna se mai vedea doar o felie
pentru ochii muritorului perplex.*

Pe unde se târâse soarele cu o mie de ani înainte,

*rămăsese o pârtie albă, vagă și prăfoasă
pe care, cu convingere și importanță,
Excelențele Cerului se duceau spre casă.*

*Într-un alt colț, departe de bordelul selenar,
Satan și Cel-de-sus mestecau argumente într-o teatrală
divergență,
iar Saturn-Logodnicul, șezând pe oiștea Carului Mare,
își medicamenta organele, cu indecență. /.../*

Îl anticipase Ion Vinea, în *Manifestul activist către tinerime*, cu o imagistică selenară aproape identică: *Luna, o fereastră de bordel la care bat întreținută banalului și poposesc flămânzii din furgoanele artei.*

Doar că ținta revoltei lui Vinea nu era *semnificantul cosmic*, ci, în mod programatic, *epigonismul romantic*, sentimentul romantic decadent.

În poemul lui Geo Dumitrescu însă, ideologic polemic, tabloul cosmic este intenționat *depoetizat* – inclusiv la nivel prozodic – și *prozaizat* (denotând conștiința faptului că, tradițional, *poezia* însemna asociație cu simbolurile sacre, cu esența tragică a vieții și cu eshatologia transfiguratoare), sobrietatea și tragismul existenței e transformat în banc, suferința e bagatelizată, iar profanarea simbolurilor biblice e la ea acasă, începând cu titlul.

Cerul devine spațiu pentru *aventură* erotică, material pornografic pentru o cinematografie literară în avangarda scenariului porno actual, care face același exces de aluzii polemice la simbolismul religios creștin.

Demonetizarea valorilor tradiționale, *medievale*, *ridicole*, este urmărită programatic. *Prozaizarea* și *laicizarea* / *secularizarea* esteticului merg în tandem.

Ceea ce, cu mult înainte, semnală Eminescu, anume că *proza* aparține palierului contingentei (decepționante pentru el), se reafirmă acum prin tendințele care susțin *depoetizarea* în același timp cu *desacralizarea* lumii în fața conștiinței umane.

Ceea ce ne confirmă și faptul că *poezia* înseamnă o perspectivă existențială (elementul esențial fiind posibilitatea de *transfigurare* a lumii) și nu *prozodie*.

În asemenea cazuri, se observă însă foarte bine *intenționalitatea*, premeditarea ideologică.

Și atunci putem aduce obiecția *clasică*, privitor la conținutul estetic, care, dacă este premeditat ideologic, nu mai poate fi receptat – conform teoriilor estetizante – ca valoare poetică maximală.

Așa, Eugen Negrici³⁶² deosebea „un program doctrinar, adică prezența ucigașă a *Intenției*”³⁶³ la Coșbuc, Iosif, Goga, Voiculescu, etc., în sens tradiționalist.

Dar, dacă poezia tradiționalistă și religioasă e *ideologică*, atunci și poezia antireligioasă, intenționat blasfemică și contestatară, e tot *ideologică*.

Nu putem să folosim unități de măsură diferite și apoi să invocăm *principiul estetic*, pentru că, într-un final, se va descoperi *ocaia mică*.

Prin urmare, o imagistică de tipul celei de mai sus, aparținând lui Geo Dumitrescu, ar putea fi oricând redusă la statutul de *poză nihilistă* fadă.

Mircea Scarlat³⁶⁴ observa, de altfel, că „textele rezultate din fronda dadaistă interesează exclusiv prin raportare la convențiile pe care le neagă”, că „arta se naște din artă [...], opera artistică fiind *obiectivarea unei convenții*” și că nu se poate vorbi „de artă în lipsa intenționalității”³⁶⁵.

Opinia sa cred că reprezintă un punct de vedere corect: „Niciun scriitor nu poate face abstracție de cultura existentă, simpla scriere a unui poem implicând deja o convenție, e experiență artistică anterioară și raportarea la aceasta”³⁶⁶.

Iar *raportarea la aceasta* este fie *simpatetică* și *asimilativă* (și atunci vorbim de *tradiționalism*), fie *rejectivă* (caz în care se plasează curentele *moderniste* și *avangarda* ca *modernism extrem* – la noi situația e mai diluată), dar *lipsă de raportare* nu există – și atunci nu e cazul să acuzăm numai una din atitudini.

Reproducerea scenei cosmice într-un registru ludic și parodic are aerul unei comedii bufe.

Singura lectură serioasă ar putea fi aceea că nu mai poți – decât ipocrit – să mai contempli frumusețea universală în manieră *clasic-medievală*, dacă ești un om al timpului modern asupra căruia actul amoral lasă o amintire marcantă

³⁶² Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Negrici.

³⁶³ Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, Ed. Cartea românească, București, 2008, p. 103.

³⁶⁴ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Scarlat.

³⁶⁵ Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1982, p. 22-23.

³⁶⁶ Idem, p. 22.

pe foaia conștiinței. A conștiinței care propulsează în exterior amănuntele obsesiilor și le suprapune realității.

Deși imagistica instrumentată de Geo Dumitrescu pare extrem de modernă și netangențială cu spațiul teologic-religios, ba chiar refuzând orice intenție de proximitate, în realitate singura teologie cu care acest tip de discurs *artistic* nu are afinități este cea ortodox-tradițională sau, lărgind puțin sfera, cea creștină.

În schimb este în perfectă concordanță cu teologia antică politeistă, cu mitologiile pentru care un act sexual sau unul criminal, la nivel cosmic, reprezintă evenimentele esențiale ale cosmogenezei.

Conștient sau inconștient, gestul *artistic* modern, *anti-religios*, este de fapt unul *retro*, o reinventare a *valorilor artei* din secolele ante-creștine, care presupun promiscuitatea sexuală și morală și pe care Renașterea și Umanismul nu le-au afișat ca atare – în mare măsură pentru că Occidentul a redescoperit nu ceea ce era *cultura antică*, ci cu ceea ce fusese considerat frumos și folositor din cultura antică, de către creștini, și scăpase, prin urmare, de la distrugere, în primele milenii.

Descoperirile făcute, în secolul XX abia, sub lava Pompeiului, ne dau și o altă dimensiune asupra *artei antichității greco-latine* decât cea cu care ne-am obișnuit.

Așa ne explicăm și faptul că atitudinea exprimată de această poezie își află un precursor neașteptat în... Alecu Văcărescu, în niște versuri cu caracter neoanacreontic. De dragul iubitei, poetul este gata *război să fac cu stelile, cu soarele, cu luna*:

*Război să fac cu stelile, cu soarele, cu luna,
cu cerul tot am hotărât, ș-acum și totdeauna.
Unite toate dă vor fi și stându-mi împotrivă,
nu mă-ngrozesc dacă-mi vei fi tu numai milostivă;
Cu toate poci a mă lupta cu strașnică răbdare
și hotărârea ce-am făcut nu va avea schimbare.
Să nu gândești, lumina mea, d-acu-ncolo vrodată,
că focul tău din pieptul meu poate să să abată; etc.*

E sigur că înfocatul poet nu spera să înfrunte forțele cosmice, ci declarația lui e un act de beligeranță la adresa *pravilelor* și a moralei creștine, pe care le subînțelegea simbolic sub forma *cerului* și a *aștrilor*.

Sau poate era la ordinea zilei să te prezinți în fața adulatei care trebuia cucerită, drept *Prometeu înlănțuit*: gata să te lupți cu Dumnezeu pentru ea, dar nevolnic în lanțurile dragostei sale.

Era de presupus că femeia, slabă din fire, nu putea să reziste, asediată de *titani* în felul acesta...

Revenind la omul modern și postmodern, *depoetizarea* imaginii cosmice ține și de apropierea concretă de alte planete și de abordarea vieții ca aspect epistemologic, ca obiect de disecție științifică, după cum remarcă un alt poem al lui Geo Dumitrescu:

Mai dați-o-ncolo de lună! zicea unul, / o să-ajungem și la ea în curând, / o să ne plimbăm și pe ea în pantofi cu șenile... / – Are dreptate! zicea al doilea, / mai lăsați-le naibii de lună și de stele!... / Să mai umblăm nițel și pe pământ, / că și la noi, zilele trecute, / pământul a devenit rotund....

După care se discută, într-o *ședință de lucru* a poezilor, oportunitatea de a face nopțile mai lungi (*Problema spinoasă a nopților*, din vol. *Jurnal de campanie*).

Același poet rezuma însă condiția umană, în lumea modernă, în poemul *Probleme*, astfel:

*Pentru ce atât de triști și răvășiți,
pentru ce visul supremului foc de revolver?
Toți avem simboluri și prieteni iubiți,
mocirla vieții și o scară la cer³⁶⁷.*

Însă, oricât de îndepărtați ar fi unii dintre acești artiști moderni de viziunea bizantin-ortodoxă și oricare va fi fost intenția lor, chiar profanatoare, ei nu fac decât să confirme, într-un anumit sens, filosofia tradițională care plasează cosmosul sub demnitatea umană, ca un rob care-și urmează stăpânul.

Iar dacă stăpânul, omul, a devenit pătimaș, desfrânat și ucigaș, dacă umanitatea stă sub semnul degenerării spirituale și morale, al decadentismului, cosmosul nu poate decât să reflecte această stare duhovnicească, deși ordinea sa interioară și sensul său spre transfigurare, stabilite din veșnicie, nu sunt afectate.

³⁶⁷Geo Dumitrescu, *Poezii*, Ed. Curtea Veche, ediție completă și definitivă, București, 2000.

Regăsim, întorcându-ne pe traseul poeziei române moderne, această situație la Bacovia³⁶⁸, putând remarca, în poezia lui, o *infestare* a universului de boala umană.

Omul este suferind de o boală contagioasă, pe care o transmite ambientului, pământului pe care îl locuiește.

Bacovia vede cosmosul cuprins de convulsii și sângerând de virusul cronic care face din om o ființă degenerată și macerată interior:

*Cu lacrimi mari de sânge
Curg frunze de pe ramuri, –
Și-nsângerat, amurgul
Pătrunde-ncet prin geamuri.*

*Pe dealurile-albastre
De sânge urcă luna,
De sânge pare lacul,
Mai roș ca-ntotdeauna.*

*La geam tușește-o fată
În bolnavul amurg;
Și s-a făcut batista
Ca frunzele ce curg.
(Amurg)*

*Acum, stă parcul devastat, fatal,
Mâncat de cancer și ftizie,
Pătat de roșu carne-vie –
Acum, se-nșiră scene de spital.
(În parc)*

*La toamnă, când frunza va îngălbeni,
Când pentru fizici nu se știe ce noi surprize vor veni, –
Alcoolizat, bătut de ploi, cum n-am mai fost cândva,
Târziu, în geamul tău, încet, cu o monedă voi suna.
(Nervi de toamnă)*

*Adio, pică frunza
Și-i galbenă ca tine, –
Rămâi, și nu mai plânge,
Și uită-mă pe mine.*

³⁶⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia.

(Pastel)

*Un bolnav poet, afectat
Așteaptă tușind pe la geamuri –
O fată, prin gratii, plângând,
Se uită ca luna prin ramuri.
(Toamnă)*

Decrepitudinea și contagierea cosmică secondează degenerarea umană, chiar dacă această consecuție nu este semnalată riguros.

Universul e contaminat de un rău uman și urmează omului în cădere, în degradarea lui spirituală, psihică și biologică.

Tot Eminescu a fost cel care a precizat și cauzele profunde, spirituale, ale degradării universului uman și cosmic, dacă suntem atenția la mesajul versurilor sale.

În acest sens, *Melancolie* este un poem esențial pentru înțelegerea precocității sale vizionare, în raport cu societatea și cultura românească ce nu sesiza încă, la acea dată, declinul istoric, panta pe care se afla umanitatea și, în consecință, nici nu reflecta acest declin în literatura sa, în toată amploarea gravității lui – pentru că românii nu trăiau încă tragedia spirituală a Apusului și poate că n-o trăiesc nici astăzi cu aceeași severitate.

În poemul *Melancolie*, Eminescu susține că universul a devenit o *biserică-n ruină* și, ceea ce este cel mai important, la fel a devenit și sufletul omenesc *modern*, tot o *biserică-n ruină*.

Poate ar fi mai corect să spunem că imaginea cosmică s-a devalorizat tocmai din cauza noii optici spirituale a omului înstrăinat de Dumnezeu:

*Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă,
Prin care trece **albăregina nopții**[luna]**moartă**. –
O, dormi, o, dormi în pace printre **făclii**[stele] o mie
Și în **mormânt albastru**[cerul] și-n **pânze argintie**[norii],
În **mausoleu**-ți mândru, al cerurilor arc,
Tu, adorat și dulce al nopților monarc!*

*Bogată în întinderi **stă lumea-n promoroacă**,
Ce sate și câmpie c-un **luciu vâl** îmbracă;
Văzduhul scânteiază și ca unse cu var*

Lucesc zidiri, ruine pe câmpul solitar.

*Și țințirimul singur cu strâmbe cruci veghează,
O cucuvaie sură pe una se așează,
Clopotnița trosnește, în stâlpi izbește toaca,
Și străveziul demon prin aer când să treacă,
Atinge-ncet arama cu zimții-aripei sale
De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.*

Biserica-n ruină

***Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrână,
Și prin ferestre sparte, prin uși țiuite vântul –
Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvântul –
Năuntrul ei pe stâlpii-i, păreți, iconostas,
Abia conture triste și umbre au rămas;
Drept preot toarce-un greier un gând fin și obscur,
Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur. /.../***

***Credința zugrăvește icoanele-n biserici –
Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici,
Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas
Abia conture triste și umbre-au mai rămas.
În van mai caut lumea-mi în obositul creier,
Căci răgușit, tomnatic, vrăjește trist un greier;
Pe inima-mi pustie zadarnic mâna-mi țin,
Ea bate ca și cariul încet într-un sicriu.***

„*Melancolie* a fost publicată în 1876, însă forma ei originară este un monolog al lui Ștefăniță din drama istorică *Ștefan cel Tânăr*, din 1868-1871, ceea ce înseamnă că starea pe care o exprimă există chiar de la începuturile scrisului eminescian”³⁶⁹.

Cam toate stările lui Eminescu există *de la început*, ceea ce mă determină să cred că fondul său ideatic și vizionar s-a conturat în mod fundamental din fragedă adolescență, înaintea studiilor universitare în străinătate, că *melancolia* și *depresia* lui (nu acordăm termenilor sensul lor *psihiatric-patologic*) trebuie descifrate în buchiile literaturii vechi, pe care epoca modernă, filosofia și literatura ei, le-au ramificat și completitudinat în ordin cognitiv.

³⁶⁹ George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 32.

Cum altfel să ne explicăm că, revenit de la studii, Eminescu declină cererea lui Maiorescu de a face o teză de doctorat pe Kant (pentru un fotoliu universitar), pretextând că nu-l cunoaște încă prea bine, dar își sporește neîncetat *lada* cu cărți vechi și achiziționează o serie de manuscrise medievale pentru *Biblioteca* din Iași?

Dacă fundamentele gândirii lui se stabileau la Viena și Berlin, atunci este greu explicabilă pasiunea lui neîntreruptă pentru istoria și literatura veche, bizantină și românească.

Întorcându-ne la poemul *Melancolie*, corespondențele dintre *cosmos*, *Biserică* și *sufletul uman* sunt evidente (și le-am subliniat în text).

În tradiția literară ortodoxă, pe care Eminescu o urmează îndeaproape, universul a fost creat dintru început ca reflectarea în materie a chipului Împărăției cerești, iar omul este templu, biserică a Duhului Sfânt (cf. I Cor. 6, 19).

Biserica-n ruină este motivul pentru care cerul a devenit un *mormânt*, pământul un *țințirim* și omul un *sicriu*, în care inima *bate* în pustiu.

Peisajul lumii (cerul și pământul) este funerar, pentru că ochiul inimii, care ar trebui să-l contemple, a devenit un *cariu* distructiv, care macină la temelia frumuseții ei.

Moartea a invadat universul cosmic și universul uman, deopotrivă, pentru că moartea spirituală a devastat interiorul spiritual al omului.

Sufletul mort spiritual nu mai poate contempla lumea ca pe o biserică împodobită cu icoanele înțelegerilor dumnezeiești, cu simbolurile bibliei cosmice.

Din pictura bisericii, ca și din pictura bisericii interioare, care e sufletul, *abia conture triste și umbre-au mai rămas*.

Din om s-a șters culoarea vieții dumnezeiești, lumina care însuflăște dinamismul spiritual al existenței umane.

Faptul că sufletul a devenit inapt pentru contemplații și înțelegeri harice și mistice este cel care determină cerul să fie un *mormânt*, pentru inima care s-a transformat în *sicriu* al iubirii de Dumnezeu și de oameni (anticiparea *sicriului de plumb*, a *amorului de plumb* și a *decorului de doliu*, *funerar*, bacoviene, este de netăgăduit).

Credința moartă este cea care închide cerul și declamă, nietzschean, că *Dumnezeu a murit*. Eminescu ne transmite aceasta într-un mod atenuat, prin metafora *reginei nopții moarte*.

Anterior, am demonstrat faptul că luna este simbol al Dumnezeirii în poezia lui Eminescu, care preia toate funcțiile și atuurile simbolului solar tradițional, intenția poetului fiind de a reproduce, cu o fidelitate iconografică și simbolică remarcabilă, peisajul ideologic vesperal sau nocturn al lumii moderne.

Altfel spus, *e apus de Zeitate...*

Această degradare a capacității umane de contemplare deschide calea pentru a vedea cerul înstelat denudat de poezia simbolurilor sale, așa cum o face Geo Dumitrescu.

Imaginea interiorului spiritual uman ca un spațiu eclesial în degradare este preluată de la Eminescu și valorificată și de Octavian Goga, în poemul *Ești singură* (din vol. *Ne cheamă pământul*, 1909):

*Ești singură astăzi, tu, inima mea,
Biserica veche-n ruină,
Sub bolta ta sfântă, -n negrită de vremi,
Azi nici un drumeț nu se-nchină.*

*Ești singură astăzi... Păreții-s bătrâni,
Nu-i cântec în stranele mute,
Icoanele-s șterse, și nimenea nu-i
Altarul uitat să-l sărute.*

*Prin neguri arare s-abat amintiri
Lăcașul pierdut să și-l vadă,
Și fâlfâie tainic din aripa lor
Ca groaznice paseri de pradă.*

*Ducându-și pierzarea, trec vișure-n drum
Te zbuciumă-n goană păgână...
Și tu ceri zadarnic un fulger răzleț
Să-ți năruie bolta bătrână!*

Moartea apare ca un epilog funest dar și firesc în urma sucombării spirituale.

Dacă s-a șters imprimarea interioară de har, sufletul sau inima a rămas o ruină în fața intemperiilor externe, o pradă ușoară a morții.

Folsind o pensulă modernistă, Ion Vinea sesiza un tablou asemănător: *luna, rană-n cer, melancolie, – / turme vagi de nori și stele gheare (Pași prin foi).*

Un alt poem eminescian (*Un far e soarele în marea lumii*³⁷⁰) face, de asemenea, referire la simbolurile religioase vechi, ale lumii ca o mare în furtună (topos binecunoscut al literaturii bisericești, pe care îl descoperim și la scriitorii ierarhi Varlaam, Dosoftei și Antim, dar și la Miron Costin și Dimitrie Cantemir, în niște imagini și tablouri absolut splendide, la fiecare dintre ei) și la aștrii cerești ca niște *lumini aprinse*, vase ale luminii, ca lămpi călăuzitoare, în noaptea lumii și pe marea vieții.

Imaginea lumii ca o mare e suprapusă peste cea a universului întreg, printr-un artificiu datorită căruia două sau mai multe *imagini/concepte/idei* sunt colajate, rezultatul fiind un tablou extrem de plastic, la nivelul expresiei și abisal de profund, la nivelul gândirii:

*Un far e soarele în marea lumii,
Planetele-s corăbii de-ntuneric
Ce lin plutesc pe calea lor prescrisă,
Ținând drept busolă farul cel mare.
Dar de s-ar stinge? – Pe oceanul lumii
Ele ar rătăci în vecie, în veci,
În întuneric vecinic și-n durere.*

De această dată, lumea nu mai este *cimitir*, cerul nu mai e *mormânt*, dar universul este o mare care își poate pierde busola de/spre lumină.

Rătăcirea în întuneric ar însemna o veșnicie de suferință – și aici nu putem să ignorăm faptul că semnificațiile versurilor depășesc *descriptivismul pur* sau *curiozitatea epistemologică* și că se apropie foarte mult de zona spirituală.

Durerea exprimată de poet pentru rătăcirea *în întuneric vecinic și-n durere* nu aparține *domeniului empiric*, fenomenologic, ci *celui soteriologic*.

Vizionarismul acesta, profund religios în esență, poate fi receptat, într-o anumită măsură, și anterior lui Eminescu, căci un poet ca Alecsandri îl transpune (pictural) astfel în versuri:

Pe coastele Calabriei vaporu-naintează

³⁷⁰ Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 938.

*În unda luminoasă ce noaptea fosforează;
El taie-o brazdă lungă pe-al mării plai senin
Și luna, vas de aur, plutește-n ceruri lin.
(Pe coastele Calabriei)*

Ceva asemănător, ca peisaj cosmic, descria eliptic și Ion Vinea: *când se întorc pescarii cu stele pe mâini / și trec vapoarele și planetele...* (Tuzla).

Dar și, ulterior, Nichita Stănescu, într-un poem de tinerețe cu sonorități romantice și o picturalitate în stil valéryan³⁷¹, din primul volum de poezii:

*/.../ E o lume care-n jurul soarelui a pus inele,
flori de platină smălțate, și de aur noi lăute,
și corăbii zburătoare, cu sămânța lumii-n ele.
(Marină)³⁷²*

Plasticitatea imaginilor, pastelul și imagologia poetică sunt numai avatarii unei cugetări care-și pune, în fiecare veac și epocă, aceleași întrebări fundamentale.

Ceea ce se recunoaște îndeobște a fi marea poezie română, de la pașoptiști la moderniști, parcurge mereu aceeași distanță de la descoperirea frenetică a universului existențial către interogațiile esențiale, chiar dacă, de multe ori, aceste modulații ale spiritualității lor sunt vălurate de penelul unui anumit curent sau stil poetic.

Cât privește poemele pe care le-am oferit anterior ca exemple, din opera lui Minulescu sau Geo Dumitrescu, se observă că ne distanțăm – mai mult sau mai puțin – de cuviința cu care scriitorii din vechime, urmați de poeții romantici, priveau cerul, ca pe o icoană a frumuseții și desăvârșirii dumnezeiești, ca pe un templu unde strălucesc luminătorii cerești și care este chip al Bisericii celei veșnice.

Însă Eminescu, în poezia amintită de noi la începutul acestor rânduri (*De câte ori, iubito...*), n-a făcut pasul acesta profanator la adresa creației lui Dumnezeu.

El doar a lăsat să fie cunoscut sentimentul insuportabil al nimicirii ființei sale, pe care îl experia din cauza durerii pentru pierderea iubirii.

³⁷¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Val%C3%A9ry.

³⁷² Nichita Stănescu, *Ordinea cuvintelor, versuri, (1957-1983)*, vol. I și II, cuvânt înainte de Nichita Stănescu, prefată, cronologie și ediție îngrijită de Alexandru Condeescu cu acordul autorului, Ed. Cartea Românească, 1985.

Neîmplinirea iubirii l-a transformat într-un *sceptic* care a căutat apoi toată viața pe femeia sfântă, un înger de bunătate, care să-l reconvertească la credința puternică și nevinovată a copilăriei și adolescenței:

În biserica pustie, lângă arcul în părete, / Genunchiată stă pe trepte o copilă ca un înger; /.../ Ea o inimă de aur – El un suflet apostat /.../ El [Cerul] n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis / Pre un înger să mă-mpace, și-mpăcarea-i... e amorul (Înger și demon).

La *apostat-inima mea* face referire și în *Venere și Madonă*, cu aceleași sensuri.

Apostazia lui Eminescu era o asumare totală a suferințelor pentru iubirea neîmplinită, pentru eșecul amândurora, al *lui* și al *ei*, cum era și o asumare deplină a durerilor și decepțiilor veacului său *modern*. „Acest suflet generos... se răzvrătea mai mult la vederea *durerilor obștești* decât de *suferințele proprii*”³⁷³.

E totuși o *apostazie* care nu se include în sfera sinonimică a termenului așa cum îl înțelegem noi astăzi, ci mai degrabă în sfera *asumării*, „o cunoscută învățătură, una dintre cele mai puternice ale spiritualității ortodoxe, potrivit căreia *fiecare om e vinovat pentru faptele tuturor*”³⁷⁴.

Blaga o descoperă și în spațiul athonit, și în cel rusesc, socotind ca fundament al ei faptul că „pentru ortodocși, Biserica nu e o *simplă organizație* în expansiune, ea are din capul locului un aspect cosmic” și *organic* (consideră în alte părți – „duhul ortodox este [...] o existență organică, o existență profundă ca atare”³⁷⁵), adăugând că „avem suficiente motive să credem că această învățătură n-ar fi fost niciodată posibilă la catolici”³⁷⁶ și că, „întocmai cum ortodoxul se simte vinovat pentru faptele fiecăruia, întocmai cum păcatele fiecăruia se răsrâng asupra tuturor, tot așa salvarea fiecăruia ridică, după credința ortodoxă, nivelul totului”³⁷⁷.

Din valurile vremii mă lasă să te mântui...

Dar pe acea femeie, suflet-pereche, care să îi înșenineze viața, nu a aflat-o, din păcate, decât în visele sale, nu și *în realitate*.

³⁷³Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viața*, op. cit., p. 76.

³⁷⁴Lucian Blaga, *Trilogia culturii II. Spațiul mioritic*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 40.

³⁷⁵Idem, p. 61.

³⁷⁶Idem, p. 40.

³⁷⁷Idem, p. 59.

Din acest motiv simțea că împreună cu sine se scufundă ca într-un abis întreaga făptură, cosmosul. Același cosmos pe care l-a cântat, însă, ca pe o avanpost al Paradisului, în atâtea multe alte poeme.

Drama vieții sale, însă, chiar și pe scena poeziei, este îmbrăcată, ca-ntr-un *faeton de gală*, în simboluri religioase, într-un mod foarte transparent chiar și pentru scepticismul exacerbat al celor mai multe dintre exegezele literare.

Remarcăm, de asemenea, uluitoarea capacitate a lui Eminescu de a conjuga, în ființa sa, atașamentul față de tradiție cu luciditatea, și forța lui vizionară de a sesiza sensul spiritualității occidentale și al istoriei, faptele ulterioare nedezmintindu-l, ci dimpotrivă, confirmându-i prevederile.

Ștefan Augustin Doinaș³⁷⁸, într-o carte intitulată *Măștile adevărului poetic*, recenzând teoriile literare moderne, a chintesențiat perspectiva europeană, tradiția occidentală în ceea ce privește așezarea omului în cosmos și raportarea la el, precum și concepția literară specifică epocii moderne și spiritului occidental.

În cartea sa, poetul începe cu o precizare absolut esențială și care ne semnalează o tradiție comună atât Apusului cât și Răsăritului. Această precizare îi era proprie și lui Eminescu și autorul spune: „între *poezie* și *proză* există o diferență esențială”³⁷⁹.

Înainte de Eminescu, epoca *romantică* pașoptistă cunoștea și accepta această sciziune, care favoriza poezia, după cum se vede și dintr-o confesiune a lui Alexandrescu, în al său *Memorial de călătorie*.

Provocat să evoce scriptic excursia în Oltenia, acesta își motivează absența versurilor și opțiunea *prozaică* astfel: „ca să înșel speranța unora care așteptau versuri, ca să evit bănuielile altora, care nu prea cred adevărurile poeziei (cu toate că proza este asemenea de mincinoasă, cu osebire numai că minciunile celei dintâi mângâie inima și înalță sufletul, iar ale celei din urmă sunt amari și păgubitoare), mă hotărâi în fine să scriu voiajul meu...”³⁸⁰.

Ceea ce urmează după această precizare a lui Doinaș, desparte Europa de Apus de cea de Răsărit în două continente de gândire, care și-au urmat fiecare traiectoria sa (o diferență

³⁷⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Augustin_Doina%C5%9F.

³⁷⁹ Ștefan Augustin Doinaș, *Măștile adevărului poetic*, Ed. Cartea Românească, București, 1992, p. 7.

³⁸⁰ Gr. Alexandrescu, *Poezii. Proză*, op. cit., p. 210.

care s-a agravat din ce în ce mai mult de-a lungul istoriei, după ce s-au scindat doctrinar la 1054).

Și aceasta, pentru că Occidentul înțelege prin *proză* universul, cosmosul (cel puțin așa susțin teoriile literare moderne, atâta timp cât practica poetică, mai ales cea romantică, ar putea să nuanțeze în mod semnificativ sau chiar să contrazică această afirmație), tocmai acel *cosmos* care, în tradiția românească, este primul convorbitor cu omul în copilăria sa istorică (a se vedea literatura noastră veche) și individuală (a se vedea opera eminesciană).

„Universul, văzut ca o imensă carte, fără început și fără sfârșit [...] conține *proza lumii*: de la colibacilul care privit la microscop, se arată a fi un fel de uzină extrem de diferențiată și riguroasă, în care mii de enzime gravitează în jurul a mii de gene, și până la spațiul infinit în care se rotesc, după legi sempiternе, planetele și stelele [...].

Toate acestea sunt, clipă de clipă, *traduse* din limbajul existenței lor materiale în limba noastră articulată din cuvinte [...], constituind pelicula invizibilă de mesaje informative [informaționale] care învăluie, ca un fel de logosferă, formată din câmpuri, unde și particule, globul pământesc”³⁸¹.

Pentru gândirea ortodoxă tradițională, lucrurile stau cu totul altfel: „dacă noi putem cunoaște și gândi lucrurile, este pentru că ele sunt chipuri create plasticizate ale rațiunilor unei Rațiuni personale supreme. Dacă le putem exprima prin cuvinte este pentru că sunt cuvinte plasticizate ale Cuvântului adresate nouă. [...]

Cuvântul personal [Dumnezeu Cuvântul] a pus în fața noastră gândirea Sa sau chipul creat al gândirii Sale plasticizate, la nivelul rațiunii și al putinței noastre de exprimare, cu o putere creatoare pe care noi nu o avem”³⁸².

„Raționalitatea exprimabilă a lumii”are „un Subiect care a gândit-o și a exprimat-o și care continuă să o gândească și să o exprime într-o flexionare continuu nouă, pentru subiectele create după Chipul Său”³⁸³.

Epoca *modernă* pașoptistă moștenește această viziune *poetică* asupra lumii, în contradicție cu ceea ce spune Doinaș și ceea ce reprezintă tradiția apuseană.

³⁸¹ Ibidem.

³⁸² Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, op. cit., p. 9.

³⁸³ Ibidem.

Pentru pașoptiști, „dacă visului și imaginației le revin *de jure* regimul poetic, *trezia* realității [a lumii umane decadente, imorale] cade *de facto* în proză. [...]

Sunt deseori invocate, în această perioadă, mai în glumă, mai în serios, două varietăți hominide, *omul poetic* și *omul prozaic*. [...]

Opoziția poezie/proză poate caracteriza stiluri de viață diferite, antinomice: *Această latitudine poetică a vieții de codru, în alăturare cu îngusta proză a orașelor...* (Hașdeu³⁸⁴, *Ursita*). [...]

Poate fi socotit un incitant paradox al vremii faptul că se tinde nu numai a socoti natura mai poetică decât *prozaicul* artefact uman, ci și a considera poezia prin excelență *naturală*.

Această îngemănare între *poetic* și *natural* se probează indirect în numeroase rânduri în dizertațiile lui Filimon³⁸⁵ despre artă³⁸⁶, și nu numai.

Doinaș ne-a descris mai sus tabloul, *scientizat* și *prozaicat*, al universului înconjurător, în care *homo occidentalis* nu mai descoperă nicio *poezie*.

În consecință, acesta caută să-și creeze singura poezie, s-o descopere în altă parte decât în natură și în cosmos sau în sine însuși.

În această situație, poetul vrea să transforme *proza lumii* în *poezie*, această proză fiind „reprezentată de dezvoltarea prodigioasă a limbajului științelor”³⁸⁷.

Poetul modern apare ca un om care suferă de absența oricăror repere poetice în acest univers, într-o epocă ce învederează ființa umană ca *homo faber* în *uzina lumii*.

Deducem că nu universul în sine este o *proză* pentru om, ci omul, modificându-și propriul telos, îl percepe ca o realitate *tăcută*.

Pentru că, în absența perspectivei teologice, care vede în *cer* o facere a mâinilor lui Dumnezeu (Ps. 18), o scriptură cu litere de lumină, creația devine un *cifru*, o realitate ermetică – după cum recepta și Eminescu, sesizând corect ce înseamnă percepția omului *modern* care desemantizează imaginea cosmică, care *ucide cu mintea tainele* (Lucian

³⁸⁴ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bogdan_Petriceicu_Hasdeu.

³⁸⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon.

³⁸⁶ Liviu Papadima, *Literatură și comunicare. Relația autor-cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, 1999, p. 74-75. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Liviu_Papadima.

³⁸⁷ Ștefan Augustin Doinaș, op. cit., p. 8.

Blaga)și proiectează asupra cosmosului o mecanică și o știință inventate de rațiunea sa autonomă: *O, cer, tu astăzi cifre mă înveți (O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!)*.

Autorul nostru afirmă: „Din marea Carte a Universului lipsesc [...] geneza și apocalipsa”³⁸⁸.

Însă *tăcerea* universului, echivalentă cu lipsa sesizării lui Dumnezeu în creație, îi face pe moderni să nu mai recepteze că *Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria. Ziua zilei spune cuvânt, și noaptea nopții vestește știință. Nu sunt graiuri, nici cuvinte, ale căror glasuri să nu se audă.* (Ps. 18, 1-3).

Nu, din Cartea Universului nu lipsește nici *geneza* și nici *apocalipsa*. Eminescu le cunoaște și le citește din biblia cosmică, *consultată* împreună cu *Biblia* scrisă.

Poetul se afundă în lectura cosmosului și nu se confundă cu gândirea dascălului sau cugetarea pitagoreică care mecanizează muzica sferelor și o *încifrează*.

„Poezia ca *erratum* la proza lumii încearcă să le suplinească pe amândouă”³⁸⁹, adică să țină locul atât genezei, cât și eshatologiei.

Însă, dacă poezia suplinește începutul și sfârșitul existenței temporale, mai este aceasta un *joc* aleatoriu sau o *ficțiune pură*? Ce fel de *ficțiune pură* poate suplini geneza și apocalipsa universului?

Pentru modernism, *Liber Mundi* se prezintă ca „text anonim al naturii”³⁹⁰.

E o pagină hieroglifică, scrisă de *nimeni*, „fără a genera întrebări cu privire la un ipotetic autor (Creator al lumii), la un eventual mesaj divin (Revelație), la o presupusă finalitate (Logosul apocaliptic)”³⁹¹.

Însă aici sesizăm concepția protestantă despre lume, pentru care Dumnezeu *se refugiază* din natură, în mod deplin, în *Scriptură*.

Urmarea directă a acestui fapt este aceea că *poezia* nu mai poate fi regăsită în *stare naturală* în mantia cosmosului, ci ea aparține spațiului culturii, în dialogul cultural dintre texte, numit *intertextualitate* sau *transtextualitate* – sau *transcendența textuală*, în termenii lui Gérard Genette³⁹².

³⁸⁸ Idem, p. 10.

³⁸⁹ Ibidem.

³⁹⁰ Idem, p. 60.

³⁹¹ Ibidem.

³⁹² A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Genette.

Astfel, dacă filosofia modernă proiectează *transcendența* în conștiința umană și o *immanentizează*, în același mod și teoria literară transferă mesajul divin din *cosmos* în *textul poetic* și în dialogul cultural al textelor. Aceasta a condus la situația în care poezia și-a transferat sediul din *natură* în *cultură*.

Codul de semne și simboluri al poeziei nu mai este *în natură*, ci *în cultură*: „Exhibarea de sine a poetului liric se face întotdeauna pe o scenă de cultură, adică într-un cadru de ficțiune și de convenție [...], prin intermediul unui întreg sistem de semne, al unui vast cod, care nu există niciunde *în stare de natură*, dar i se oferă zilnic *în stare de cultură*”³⁹³.

Omul modern occidental are oroare de natură, pentru că *natură* este pentru el sinonim cu *natura umană* căzută, cu păcatul și viciul, după cum susține Baudelaire³⁹⁴:

„Cercetați, analizați tot *ce este natural*, toate acțiunile și dorințele omului *pur natural*: nu veți afla nimic altceva decât oribilități. Tot ce este frumos și nobil este produsul rațiunii și al gândirii. Crima, al cărei gust animalul uman îl deprinde încă din pânțele mamei sale, este de origine naturală.

Virtutea, dimpotrivă, este *artificială* și *supranaturală*... Răul se face fără efort, firesc, inevitabil; binele este întotdeauna rodul unei arte”³⁹⁵.

Poate nu este lesne de înțeles pentru toată lumea, dar Baudelaire nu face decât să confirme dogma catolică care îl concepe pe om ca pe o ființă posedând o fire vicioasă, pentru care starea păcătoasă este cea *naturală*, iar starea de grație este *supranaturală*, în timp ce, pentru gândirea ortodoxă, *natural* este omul îndumnezeit, omul primordial, iar situația sa actuală este una anormală, *a-naturală*, cea în care *omul în cinste fiind* [în cinstea lui Adam, de fiu al lui Dumnezeu și ființă îndumnezeită] *n-a priceput; alăturatu-s-a dobitoacelor celor fără de minte și s-a asemănat lor* (Ps. 48, 12, 21).

Starea adamică este considerată, dogmatic, în Ortodoxie, ca fiind starea *naturală* a omului (o știa și reafirma, în *Anatolida*, și Heliade: *Urmând după Scriptură, lua-vom /.../ Drept arhetip de viață adamiana stare*), harul divin fiind intrinsec ființei umane, parte integrantă a ontologiei sale, iar pentru teologia catolică și protestantă ea

³⁹³ Ștefan Augustin Doinaș, op. cit., p. 56.

³⁹⁴ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Baudelaire.

³⁹⁵ Cf. Matei Călinescu, op. cit., p. 58.

este starea *supranaturală*, dobândită prin acordarea *grației supranaturale*.

Pentru catolicism, omul *natural* este nedesăvârșit ontologic, păcătos și rău în esență, iar ceea ce îl face bun este *supra-adăugarea*, peste firea sa, a *grației create*, care nu îl transfigurează interior, nu îl preschimbă în mod esențial, nu îi modifică natura.

Protestantismul renunță și la grația *supra-adăugată*.

De aceea, în catolicism și în protestantism, nu există *extaz duhovnicesc* și nici *vederea lui Dumnezeu* proprie ortodoxiei isihaste.

De aici cearta dintre Sfântul Grigorie Palama, pe de-o parte, și Varlaam și Akindin, pe de altă parte, care izbucnește în secolul al XIV-lea, dispută dogmatică care se prelungește până astăzi între *teologia ortodoxă* și *cea romano-catolică*.

De asemenea, în protestantism, Luther³⁹⁶ precizează că starea *naturală* a omului este aceea de a fi *butuc*.

„Kant, după câte știm, spune mai mult decât că omul este *ființă căzută* (nu are *intellectus archetypus*³⁹⁷); el mai spune și că *e bine* pentru om să fie așa, căci dacă ar cunoaște intuitiv legile, nu ar mai avea *științe*, iar dacă ar făptui direct binele, nu ar mai avea *etică*”³⁹⁸.

Și tot „pentru Kant, în *Critica puterii de judecare*, este *cifrată* scrierea prin care ne vorbește natura”³⁹⁹, adică *ede neînțelese*.

Ne punem întrebarea: poetul acesta modern este un *eretic intențional* sau un *iliterat*, care, venind pe filieră teologică occidentală, a uitat alfabetul cosmic, codul de semne al universului?

În raport cu această teologie a spațiului lor pe care o resimt ca *distantă*, transferată însă inevitabil în artă, poeții romantici francezi sunt „adepti ai ereziei estetice denumite *poezia inimii* (la poésie du coeur)”⁴⁰⁰.

De multe ori, se întâmplă ca poeții să redescopere anumite semnificații tainice (precum romanticii – care încercaseră o întoarcere la *natură* –, într-o anumită măsură

³⁹⁶ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther.

³⁹⁷ În latină: *mente arhetipală*/înțelegerea primordială, a primului om creat de către Dumnezeu.

³⁹⁸ Constantin Noica, *Viziunea metafizică a lui Lucian Blaga și veacul al XX-lea*, în vol. *** *Lucian Blaga – cunoaștere și creație. Culegere de studii*, Ed. Cartea Românească, București, 1987, p. 25.

³⁹⁹ Rosa del Conte, op. cit., p. 318.

⁴⁰⁰ Matei Călinescu, op. cit., p. 59.

simbolizării, sau expresioniștii germani ca Hölderlin⁴⁰¹, Rilke⁴⁰² sau Trakl, din care Heidegger⁴⁰³ și-a extras *filosofia* despre artă și cu care Blaga, Doinaș și alți poeți români și-au descoperit cumva afinități), într-un mod oarecum similar celui în care personajele lui Eliade redescoperă sacrul *ascuns* în profan.

Dumnezeu (Soarele), *Exilatul* din această lume în transcendență, de teologia catolică și protestantă, nu mai dialoghează cu omul și poetul îndurerat *fuge* de El și totodată de frumusețea universului, pentru că aceasta nu îi mai intermediază dialogul cu Creatorul cosmosului și al omului.

Poetul se simte un *logos* însingurat, părăsit, mutilat dialogic, iar pe Dumnezeu Îl consideră *neîndurat*.

Dar poetul acesta nu este un nepăsător care exultă pentru că nu comunică și nu Îl vede pe Dumnezeu lângă el, ci este un suferind și un *tânjind*:

*Din pajiști suav mirosind, de pe țărături senine,
Omul se-ntoarce în apa lipsită de flori,
Și, chiar de-i lucește pe bolta-nstelată dumbrava,
Cu fructe de aur, el scormone*

*În grotele munților duri, iscodește în puțuri,
Fuge de razele Tatălui Soare, la fel
De necredincios, care râde de griji și pe robii îi
Lipsește de marea sa dragoste.
(Omul)⁴⁰⁴*

Parafrazându-l pe Octavio Paz⁴⁰⁵, care se referea la romantici, putem spune, extrapolând, că *nereligiozitatea* acestor poeți *este religioasă, chinuită*.

În mod sigur, sentimentul lor religios este *necanonic*, pentru că, în septembrie 1907, papa condamnă *erezia modernistă* în enciclica *Pascendi dominici gregis*⁴⁰⁶.

⁴⁰¹ A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_H%C3%B6lderlin.

⁴⁰² Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Rainer_Maria_Rilke.

⁴⁰³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger.

⁴⁰⁴ Friedrich Hölderlin, *Poezii*, în românește de Ștefan Augustin Doinaș, I. Negoitescu și V. Nemoianu, Ed. Univers, București, 1971.

⁴⁰⁵ Cf. Matei Călinescu, op. cit., p. 62. A se vedea:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavio_Paz.

⁴⁰⁶ Cf. Idem, p. 76.

Aici găsiți enciclica papală în întregime:

http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html. Varianta în limba engleză.

Cu toată iradierea civilizației occidentale, pașoptiștii erau încă rezervați, după cum am văzut, în a accepta lăuntric *sentimentele culturale* ale Apusului, conștienți de istoria lor națională de rezistență împotriva unei viziuni asupra lumii și existenței umane contrare propriei lor spiritualități și tradiții.

Modernii – și nu atât *scriitorii*, cât mai degrabă *exegeții* – încep să sufere de amnezie și să manifeste tot mai apăsător regrete (până vor ajunge la a acuza în exclusivitate Ortodoxia pentru *decalajul cultural* al românilor față de Occident), așa cum, la începutul veacului XX, se plângea Sextil Pușcariu⁴⁰⁷:

„Într-o vreme când orice mișcare culturală se reflecta prin biserică, ortodoxismul nostru a fost evenimentul cu cele mai grave urmări pentru dezvoltarea noastră culturală, căci el ne-a legat pentru veacuri întregi de cultura Orientului [de fapt, de a Bizanțului, nu de a Orientului, pentru că *Orientul* e mare...], formând un zid despărțitor față de catolicismul vecinilor noștri din vest și din nord.

Marea mișcare a Renașterii, care a cuprins – deși mai târziu decât pe alții – pe vecinii noștri poloni și unguri, e strâns legată de catolicismul acestora [de la aceste suspine după *Renaștere* cred că s-a ajuns mai târziu la concluzia de a crea o Renaștere bizantină și apoi românească, analoge, pentru a putea trece peste imobilismul regretelor].

Dacă ortodoxismul nostru a fost cea mai puternică pavază pentru conservarea limbii și naționalității noastre [recunoștea încă Pușcariu – mai târziu *nu s-a mai făcut mențiune despre*], el a fost și o piedică puternică și continuă pentru curente culturale apusene.

Chiar ideea de latinitate, care în mod firesc trebuia să apară odată cu trecerea românilor prin școlile umaniste ale vecinilor noștri [poloni], nu a avut multă vreme un răsunet covârșitor.

Până acum, nicio Biserică ortodoxă nu a anatematizat vreun curent literar sau artistic. Există doi mari scriitori, Tolstoi și Kazantzakis, care au fost dați anatemei de către Biserica Ortodoxă Rusă și, respectiv, Biserica Ortodoxă Greacă, dar nu un curent literar în întregime.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoi;

Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Nikos_Kazantzakis.

Trebuie precizat însă că, pentru concepția ortodoxă, *anatema* nu este o *condamnare* (și cu atât mai puțin nu e soldată cu *arderea pe rug*), ci o *constatare* a autoexcluderii cuiva din sânul Bisericii.

Cu toate acestea, Biserica Ortodoxă Română nici măcar nu a luat atitudine, oficial, față de vreun scriitor sau om de cultură care s-a manifestat cu ostilitate la adresa ei, cu atât mai puțin nu a avut vreodată inițiativa propunerii unei anateme.

⁴⁰⁷ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Sextil_Pu%C5%9Fcariu.

În schimb însă, Orientul cu fantazia-i vie și cu nepotolita-i sete de forme nouă și culori îmbelșugate, lumea aceea inventivă de care ne lega religiunea, îmbinată cu predispozițiile etnice de origine mediteraneană ale firii noastre înzestrate, înainte de toate, cu un pronunțat simț pentru măsură și armonie, a făcut ca în acest colț din sud-estul european stăpânit de români să se nască o cultură proprie⁴⁰⁸.

Așadar, până la urmă, e bine sau e rău că, fundamentați pe *ortodoxism*, am rezistat *curentelor culturale apusene*, cu obstinență, mai multe secole – fapt care, în definitiv, a născut o cultură proprie?

Închidem aici paranteza, remarcând însă că dihotomia *ortodoxie-catolicism* era privită, inclusiv din punct de vedere literar, ca un aspect esențial al dezvoltării culturale a românilor, motiv pentru care cred că dezbaterea noastră nu e nepotrivită și nici *necesară*.

Mergând mai departe pe firul studiilor lui Doinaș și al receptării teoriilor culturaliste occidentale, aflăm că poezia modernă este o realitate „personal-impersonală”⁴⁰⁹, fiindcă „interlocutorul fiind un text, subiectul este de asemenea un text”⁴¹⁰.

Caracterul *personalist* al dialogului se estompează, din moment ce se anulează comunicarea dintre Logosul divin, logosul uman și logosul cosmic, pe care o receptăm la un nivel maxim în literatura română veche și exprimată simbolic la Eminescu, dar și ante și post-Eminescu, în poezia pașoptistă ori în cea modernă.

Însăși contaminarea zilnică a poetului de cultură „se petrece cu prețul abolirii unicului, a hiperindividualului, a experienței personale”⁴¹¹.

Poetul liric este însă sincer doar în aparență, căci el „nu-și exhibă decât pudoarea”⁴¹², o pudoare ontologică, pudoarea de a exista, de a avea o experiență personală, într-o lume *anonimă*.

⁴⁰⁸Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, postfață de Dan C. Mihăilescu, Ed. Eminescu, București, 1987, p. 20-21.

⁴⁰⁹Ștefan Augustin Doinaș, op. cit., p. 63.

⁴¹⁰Ibidem.

⁴¹¹Idem, p. 55.

⁴¹²Idem, p. 57.

Atâta timp cât lumea este presupus *impersonală*, a *nimănui* – o operă neasumată și *nesemnată* –, a-*logică*, nu poate fi receptată ca un *logos cosmic*.

De asemenea, dacă identitatea (și chiar existența) Autorului operei cosmice nu contează, importanța autorului uman se estompează și ea, făcând loc dialogului intertextual *impersonal*.

Întrebarea legitimă este aceea, dacă poezia modernă românească exhibă *cu adevărat* aceste trăsături, ca urmare a raportării *practice* la un univers fără rațiuni divine (*logoi*), fără *logică* dumnezeiască.

Vom avea prilejul să observăm că *datele poetice* oferite de poezia românească, de textul liric în sine, nu concordă cu *realitatea teoretică*.

Biografia artistică a lui Doinaș este ea însăși paradoxală, atâta timp cât poetul una teoretizează și alta mărturisește în practica poetică.

În spațiul literaturii române moderne, această sciziune între teorie și practică literară nu va fi singulară.

E o poveste care începe de la contemporanul lui Eminescu, Macedonski (care nu depășește, ca mentalitate, epoca pașoptistă și are ca model tiparul poeziei *profetice* a lui Heliade, dar este teoreticianul *poeziei viitorului* și a *wagnerismului* poetic) și, în ceea ce-l privește pe Augustin Doinaș, nu știu cât de mult se poate stabili o conexiune între *teoriile* de mai sus și *resurecția baladei*.

De altfel, rezumând filosofia lui Heidegger (filosofie care are în vedere poezia lui Hölderlin, Trakl și Rilke, așezate în contextul unei gândiri teologice edulcorate, dar cu profil protestant), concluziile nu sunt la fel de simplu de afiliat interpretărilor reproduse anterior:

„Poezia e numirea care întemeiază ființa și esența tuturor lucrurilor”, având „caracter original”.

„Poemul original [...] e deschiderea primordială, Sacrul, care este primul poem, «poemul anterior oricărei spunerii (*das unvordichtet Gedicht*), care a depășit deja în rostirea sa (*überdichtet*) orice rostire poetică»”⁴¹³.

Dacă poezia este *esența* și *temelia* (zice Heidegger) tuturor lucrurilor, atunci, printr-un simplu silogism, înseamnă că poezia este esența materiei și că universul este *poezie* și nu *proză*.

⁴¹³Idem, p. 41.

De altfel, Heidegger mai spune și că: „în esența ei, orice artă este Poezie (*Dichtung*)”⁴¹⁴ și extragem de aici concluzia că inclusiv *proza* este, în esență, *poezie*.

Doinaș constată că, în *Elegiile duineze* ale lui Rainer Maria Rilke, „lirismul constă în celebrarea înfiorată tocmai a acestei copătrunderi între om și natură [...]”.

Unitatea pierdută, a omului cu Totul înconjurător, se regăsește – susține poetul – grație unei retrageri în cea mai intimă și profundă interioritate...”⁴¹⁵, deoarece „în *lăuntru* posedă caracteristicile lui *înafară*” (în opinia lui Rilke), iar „omul (*Dasein*) nu este deloc «o interioritate monadică închisă, separată de tot ceea ce i-ar fi *exterior*»...”⁴¹⁶, ci se deschide, *în extaz*, spre lume.

Doar că pentru Heidegger și filosofia germană, *Totul* nu este, ca în Ortodoxie, universul infuzat de harul lui Dumnezeu, ci este chiar *un dumnezeu* sau *zeu*, panteizat (a se remarca faptul că nu este o perspectivă *de-religiozizată*, ci doar *de-creștinată*), acel *Sacru* interpretat panteist în cultura germană și occidentală (începând de la Spinoza), reprezentând lumea și universul, univers considerat de către ortodocși ca fiind chipul plasticizat al gândirii lui Dumnezeu, imprimat și susținut în ființă de energia Lui dumnezeiască, necreată.

Omul se deschide *în extaz*, în teologia ortodoxă, dar nu *către lume*, ci *către lumina dumnezeiască a Dumnezeului treimic* și *către Logosul* care este sursa vieții.

Pentru că lumea nu este *logos* și *lumină* din inițiativă proprie, iar muzica sferelor ar degenera în haos dacă aștrii cerești ar fi *din frâiele luminii și ai soarelui scăpați* (*Scrisoarea I*), ai luminii raționale sădite în ei de Lumina și Soarele care i-a creat ca să fie lumini simbolice, metafore, poezie (și literatură) despre geneză și eshatologie, pentru cerul minții și lumina înțelepciunii umane.

⁴¹⁴ Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere și note de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, studiu introductiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 100.

⁴¹⁵ Ștefan Augustin Doinaș, op. cit., p. 43.

⁴¹⁶ Idem, p. 44.

6. O altă tradiție literară: iarna ca anotimp spiritual

Am discutat în subcapitolul anterior despre viziunea astrilor cerești și a cerului înstelat ca *peisaj mistic* tradițional în operele poezilor noștri.

Un alt *peisaj* tradițional-simbolic este cel al mării, al mării intempestive sau al diluviului – am văzut, pe parcursul acestei lucrări, identitatea semantică a acestui topos la Varlaam, Antim, Cantemir, poeții prepașoptiști și pașoptiști, reprodus ulterior și în lirica modernă – dar și cel *al iernii duhovnicești*, despre care intenționăm să facem câteva aprecieri în cele ce urmează.

În tradiția literaturii noastre vechi, iarna este foarte des asociată, în cărțile noastre, cu un anotimp duhovnicesc al nerodirii sufletului și al viscolirii lui de patimi.

Acest sezon spiritual neprielnic poate fi pus în legătură fie cu traiectoria individuală a vieții, fie cu destinul unui neam întreg sau al umanității.

Pentru că adesea este ignorată aproape cu desăvârșire descendența unor mari teme și motive ale literaturii culte, din literatura religioasă, ne propunem să urmărim, felul în care literatura română cultă s-a dezvoltat în dependență de mentalitatea și de tradiția ortodoxă, cu tot nihilismul de suprafață pe care îl manifestă unele producții literare și cu tot cortegiul de declarații care par (sau chiar sunt) beligerante la adresa Ortodoxiei sau a lui Dumnezeu.

Acestea vor să excludă substratul de natură religioasă al frământărilor „literare”, aruncându-l în mod nemotivat, dar deliberat, în derizoriu și să scoată în schimb în prim plan, *o atitudine de frondă* sau *de indiferentism religios*, care ar caracteriza cultura și literatura română modernă, în ansamblu.

Credincioșilor ortodocși care sunt prezenți la slujbele Bisericii și care citesc frecvent cărți de predici, cuvinte duhovnicești, acatiste sau alte rugăciuni, le este, credem noi, foarte familiară asociația dintre *anotimpul hibernal*, însoțit de fenomene meteorologice ostile supraviețuirii, și *perioadele de ispitire* și *de suferință profundă duhovnicească* din viața creștinului, în vremea cărora el trece prin adevărate furtuni și viscoliri sufletești, prin îngheț duhovnicesc greu de îndurat.

Această comparație este *simplă* și *ușor de perceput* de către oameni, dar nu *simplistă*.

Ea are o întemeiere scripturală, după cum vom vedea, și este regăsibilă și în literatura română, de la începuturile sale și până în perioada modernă.

Cel mai adesea, iarna apare în context antitetic, în relație de antinomie cu primăvara, reperul simbolic al Învierii.

Inițiem excursul nostru demonstrativ cu exemple din *Cazaniile* noastre vechi, dar și din *Cronici (Letopisește)*.

În *Cazania* ortodoxă a lui Coresi, din 1581 (căci prima, de la 1567, era calvină, deși era destinată ortodocșilor), aflăm un prim text de acest fel (pe care – *îndreptându-l* – îl reproducem în versuri, spre o mai intimă comparație cu poezia propriu-zisă):

*Drept aceea, fraților,
să ne nevoim cu veselie
și cu cântări,
să prăznuim înnoirea praznicului
acestuia,
și această vreme de primăvară.*

*Și să ne arătăm toți
Învierii lui Hristos
bucurându-ne
și ca niște jigării [animale, ființe]
omorâte de iarnă,
ce-și leapădă mâhnirea*

*unde văd toate făpturile întregindu-se
și iară învie,
cum vedem și pământului
răsărindu-i iarbă,
și pomii înflorind
și toate jigăniile jucând,*

*marea făcându-se lină
și toată lumea primenindu-se
și spre bine adăugându-se
și înnoindu-se.*

*Și iată,
acelea sunt fără suflet și fără grai
și așa se bucură*

*și se veselesc
și se luminează Învierii lui Hristos,*

*cu cât mai vârtos noi, oamenii,
ce suntem în Cuvântul
și în chipul lui Dumnezeu cinstiți,
datori suntem a ne curăța fiecare
și a ne lumina
și a ne îndeletnici
în veselie dumnezeiască*

*și a ne îndrepta pe calea vieții celei bune
și să ne înnoim
și să ne umplem de
mirosenia [mireasma]
și dulceața Duhului Sfânt*⁴¹⁷.

În această secvență este vorba de iarna spirituală, simbolizând *adăstarea în păcate*, ca antipod al învierii și de bucuria depășirii acestui *anotimp* în care viața veșnică nu poate să prindă rădăcini și să înflorească în noi, din cauza gerului necredinței.

Într-o manieră similară, în *Cazania* lui Varlaam, iarna apare ca închipuind *erezia iconoclastă*.

Învingerea ei reprezintă, pentru creștinii ortodocși, adierea primăvărată și binefăcătoare a sfintei și adevăratei credințe (din nou, am *atenuat* fonetismele moldovenești):

*Cumu-s iarna
viscole și vânturi răci
și vremi geroase,
de carile să îngreuiadză oamenii
și sămt [sunt] supărați
în vremea iernei,*

*iară deaca vine primăvara
ei se iușurează de aceale
de toate
și să veselesc,*

⁴¹⁷Coresi, *Evanghelie cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele grafice Socec & Co, Societate anonimă, 1914, p. 133-134.

*căce c-au trecut
iarna cu gerul
și s-au ivit
primăvara cu caldul
și cu seninul,*

*așe și în vremea de demult
au fost viscole
și vânturi de scârbe
și de dosădzi
pre oameni
ca și într-o vreme de iarnă*⁴¹⁸.

Textul acesta, în redactare varlaamiană, este citat în toate istoriile literaturii române, ca model de frumusețe și de expresivitate literară.

O primă dovadă de translare a acestui topos din literatura religioasă în literatura cultă (deși la vremea respectivă nu existau asemenea taxonomii) o constituie regăsirea lui în *Letopisețul* lui Miron Costin.

Prezența lui într-o formă nedisimulat împrumutată din cărțile ortodoxe este și o probă indubitabilă a faptului că mintea unui mirean cărturar nu era esențial distinctă de a unui ierarh al Bisericii.

Miron Costin transferă, prin urmare, simbolismul hibernal din perimetrul Bisericii în cel al istoriei, însă în mod fundamental, iarna rămâne și acum un prototip alegoric al vremurilor tulburi, al perioadelor de încercare duhovnicească pentru oameni, chiar dacă factorul negativ îl reprezintă, de această dată, un domnitor nevrednic:

*Ce cum floarea și pomeții
și toată verdeața pământului
stau ofilite
de brumă căzută peste vreme,
și apoi,
după lină căldura soarelui,
vinu iară la hirea [fîrea]
și la frâmsețele sale
cele împiedecate de răceala brumei,*

⁴¹⁸Varlaam, *Cazania* (1643), op. cit., p. 30.

*așea și țara,
 după greutatea ce era la Radul-vodă /.../
 au venit fără zăbavă
 țara la hirea sa,
 și până la anul
 s-au împlut de tot bivșugul [belșugul]
 și s-au împlut de oameni ⁴¹⁹.*

Iarna este o metaforă a înghețului duhovnicesc al omenirii pentru Antim Ivireanul, care ipostaziază omiletic Nașterea Mântuitorului într-un context mundan în care:

*Era pre la miezul iernii,
 când pământul și apele
 sunt înghețate de ger
 și de vânturile cele reci;
 și Fecioara tânără și rușinoasă,
 care nici din casă
 nu era obicinuită a ieși,
 și, fiind aproape de a naște,
 purcede pre o cale grea
 și cu anevoie ca aceasta.
 Și, apropiindu-să de Vithleem,
 doară s-ar fi găsit
 vreo casă cuvioasă,
 ca să nască
 Fecioara aceasta într-însa,
 iară însuși Iubitorul de sărăcie,
 Domnul,
 au pohtit într-o coșare smerită,
 ca să Se nască ⁴²⁰.*

Noi nu cunoaștem prea bine amănunte meteorologice cu privire la Țara Sfântă, la vremea în care S-a născut Hristos în Betleem, dar Antim a descoperit forma cea mai potrivită prin care să reprezinte în mintea ascultătorilor vicisitudinile unui drum anevoios din Galileea în Iudeea, parcurs de Sfântul

⁴¹⁹ Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 71-72.

⁴²⁰ Antim Ivireanul, *Opere*, op. cit., p. 196.

Iosif și Preacurata Fecioară, pentru a se împlini făgăduința făcută Sfinților Protopărinți Adam și Eva, aceea de a se naște lumii un Mântuitor.

Aluziile cu privire la frig, ger sau sărăcie nu sunt însă *descriptiviste*, ci *duhovnicești* și ele caracterizează starea în care se afla lumea, omenirea la acea dată, în care, în miezul iernii, Se naște Dumnezeu pe pământ.

Acest topos al iernii ca simbol al vremurilor nefavorabile, nefericite, a intrat ulterior din cărțile religioase în literatura cultă și îl întâlnim în epoca prepașoptistă și pașoptistă, dar și în perioada modernă.

Zilot Românul⁴²¹ scrie stihuri îndurerate după moartea celei de-a doua soții, în care iarna este un anotimp simbolic al suferinței:

*Nu e lucru de mirare la ghenar a furtuna,
Furtună cât să dea spaima că lumea va răsturna,
Nici la luna lui iulie a fi cu prisos călduri,
Căci la vremea lor au toate rânduitele măsuri.
Dar la mai sau la aprilie să vezi zădufuri sau ger,
Nu poate fi alt nimica decât mânie din cer.*

*De aceea, ticăloase Ștefane, ajung atât,
Ajungă atâtea lacrimi, nu mai plânge amărât,
Căci vezi bine că te arse și te-ngheață singur mai,
Când nu-i ger, nici e căldură, ci cum e mai bine de trai.
Apoi trebuie să judeci c-aceasta ce-ai petrecut
E răsplată de la Domnul, când au vrut și cum au vrut⁴²².*

Aceeași valoare simbolică o au anotimpurile și la Conachi:

*De nouă ori până astăzi pământul colindător / Au
călătorit pe crugul soarelui nemișcător. / De nouă ori
primăvara cu veșmântul înflorit / Și iarna cu cărunteța pe
pământ s-au învărtit... (Jaloba mea).*

Cârlova se va întoarce melancolic către ruinele unui trecut măreț, când se va simți viscolit de suferință: *Așa și au
acum, în viscol de dureri, / La voi spre ușurință cu triste viu
păreri (Ruinurile Târgoviștii).*

⁴²¹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Zilot_Rom%C3%A2nului.

⁴²² Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996, p. 219.

Grigore Alexandrescu va recurge și el la această comparație alegorică ce implică similitudinile dintre existența umană și manifestările capricioase ale anotimpului rece:

*După iarna cea bogată
Vine iarna-ntăratată.
Bate vânt îngrozitor. /.../
Primăvara,-a ei zâmbire
De ce-nvie a ta simțire,
Iarna nu ți-o-nchipuiești? /.../
Până n-ajungi timpul rece,
Bucură-te de natură:
Apoi când vremea va trece
Peste-a inimii căldură, /.../
Și de lume și de toate
Împreună ne-om desface.
(Prieteșugul și amorul)*

*De când pierdui părinți-mi trei ierni întregi trecură,
Trei ierni, căci după ierne viața-mi socotesc,
Căci zilele-mi ca iarna de viscoloase-mi fură,
Copaci din miezul iernii ce vânturi îi clătesc.
(Miezul nopții)*

*M-aș duce unde zboară atâtea rândunele,
Când viscolul începe, când vin vremile rele;
Pe pasur'le verdeței ca ele m-aș ivi. /.../
Dar iarăși m-aș întoarce când firea ar zâmbi.
(Așteptarea)*

La Bolintineanu motivul iernii se împletește cu cel al vieții ca o mare în furtună și cu al limanului liniștit și dumnezeiesc – provenind tot din cărțile Bisericii –, în poemul *Invocație*:

*Tu, ce-ai sădit în inimi speranța și credința,
Căci una fără alta nu poate exista,
Ce-aduci după durere surâsul și dorința
Și după vijelie un soare a lumina; /.../*

*Aruncă o cătare asupra țării mele;
Ea este ca o barcă pe un ocean plutind*

*Când geme uraganul în noaptea fără stele,
Ce încă o suflare ș-o vom vedea perind.*

*Trimite-ne, o, Doamne, lumina Ta cerească,
Căci lungă fuse noaptea în care suspinăm;
Ca să vedem furtuna ce va să ne răpească
Și sub un mal ferice un port să căutăm!*

Aceeași valoare simbolică a motivului hibernal o remarcăm și la Heliade: *Inima-mi obosită, și nu de ani, nu încă, / Grijă, datorii, povară pe ea se grămădesc; / Valuri, crivețe-ntr-însa ca-n vulcânoasă stâncă / Izbesc, se-nfrâng cu muget, mai repezi năvălesc. // Pe la-nceputul verii, vișore preageroase / Asupra-i se răscoală s-o-nghețe-aci pe loc /.../ Un foc! și ca acela ce arde-ntr-o câmpie / Albită de troiene și toată-n vijălie, / Ce arde ca să arză, de vânturi spulberat... (Destăinuirea).*

Nici în celebrele pasteluri ale lui Vasile Alecsandri, tabloul iernii nu este pictat la modul *pur-peisagistic*, simplist, ci el învederează o psihologie mai adâncă, o tendință spre reculegere și spre priveghere pe care o aduce în suflet recluziunea sezonieră, acesta scufundându-se în cugetarea despre condiția umană și a întregii creaturi:

*O! farmec, dulce farmec a vieții călătoare,
Profundă nostalgie de lin, albastru cer!
Dor gingaș de lumină, amor de dulce soare,
Voi mă răpiți când vine în țară asprul ger!...*

*Afară ninge, ninge, și apriga furtună
Prin neagra-ntunecime răspânde reci fiori,
Iar eu visez de plaiuri pe care alba lună
Revarsă-un val de aur ce curge printre flori. /.../*

*Atunci inima-mi zboară la raiul vieții mele,
La timpul mult ferice în care-am suferit,
Și-atunci păduri și lacuri, și mări, și flori, și stele
Intoană pentru mine un imn nemărginit.*

*Așa-n singurătate, pe când afară ninge,
Gândirea mea se primblă pe mândri curcubeii...
(Serile la Mircești)*

*Ziua ninge, noaptea ninge, dimineța ninge iar!
Cu o zale argintie se îmbracă mândra țară;
Soarele rotund și palid se prevede printre nori
Ca un vis de tinerețe printre anii trecători.
(Iarna)*

*Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios
Ca înaltele coloane unui templu maiestos,
Și pe ele se așază bolta cerului senină,
Unde luna își aprinde farul tainic de lumină.*

*O! tablou măreț, fantastic!... Mii de stele argintii
În nemărginitul templu ard ca veșnice făclii.
Munții sunt a lui altare, codrii – organe sonoare
Unde crivățul pătrunde, scoțând note-ngrozitoare.
(Mezul iernei)*

*Noaptea-i dulce-n primăvară, liniștită, răcoroasă,
Ca-ntr-un suflet cu durere o gândire mângâioasă.
Ici, acolo, cerul dispare sub mari insule de nori,
Scuturând din a lui poale lungi și răpizi meteori.
(Noaptea)*

Adevărate alegorii, decriptabile numai prin recursul la simbolistica veche, sunt ușor de identificat în număr destul de mare la Mihai Eminescu.

Deși Eminescu este cunoscut mai mult ca poet al naturii *văratice*, iarna ocupă un loc deosebit în lirica sa.

Prezența anotimpului hibernal, cu pelerina sa de fenomene negative, ostile, este, ca și în literatura noastră veche religioasă, o constantă pur simbolică a liricii eminesciene.

Eminescu parafrazează din cărțile Bisericii chiar și nelipsita antiteză iarnă – primăvară / vară.

Și tot din volumele vechi găsite de el în casa părintească sau în bibliotecile Mănăstirilor – *tomurile* groase și *roase de molii* de care amintește adesea – iarna are semnificație duhovnicească, fiind un simbol al tulburării sufletești, al nefericirii, al viscolirii de gânduri negre.

O ipostază duhovnicească a autorului o regăsim în poemul *Melancolie*, la care am mai făcut referire anterior, în

care Eminescu își face autoportretul ca o *biserică-n ruină*, cu ferestrele și ușile sparte și cu icoanele învechite sau în culori estompate.

O asemenea relatare este corectă din perspectivă ortodoxă, unde oamenii sunt *temple ale lui Dumnezeu*.

Eminescu își recunoaște ruina bisericii sale interioare, a sufletului său, într-un context istoric al epocii moderne în care:

*Bogată în întinderi, stă lumea-n promoroacă,
Ce sate și câmpie c-un luciu văl îmbracă;
Văzduhul scânteiază și ca unse cu var
Lucesc zidiri, ruine pe câmpul solitar.*

Descrierea aceasta eminesciană o putem localiza poetic între Alecsandri și Bacovia, pentru că poartă pe struna versurilor tonalități comune ambilor poeți, deși pare că pe cei trei îi despart prăpăstii literar-ideologice de netrecut.

Limbajul și ritmulsunt mai degrabă proprii lui Alecsandri, dar sentimentul de criză ne apropie de Bacovia.

Dezamăgirea profundă provocată de neîmpărtășirea iubirii îi provoacă poetului cel mai adesea, reflecții întunecate, care îi zugrăvesc în minte tablouri hibernale, viscoliri cataclismice. Așa se întâmplă în mai multe poeme.

Ca, spre exemplu, *Departa sunt de tine...*:

*Departa sunt de tine și singur lângă foc,
Petrec în mine viața-mi lipsită de noroc,
Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit,
Că sunt **bătrân ca iarna**⁴²³, că tu vei fi murit.*

De câte ori, iubito...:

*De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul de gheață mi-apare înaintea /.../
Iar peste mii de sloiuri, de valuri repezite
O pasăre plutește cu aripi ostenite /.../
Suntem tot mai departe deolaltă amândoi,
Din ce în ce mai singur mă-ntunec și îngheț...*

⁴²³ Metafora îi aparține lui Bolliac (*Carnavalul*).

Scrisoarea IV:

*Ce? Când luna se strecoară printre nouri, prin pustii,
Tu cu lumea ta de gânduri după ea să te ații?
Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse...? /.../
Și în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit,
Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit...*

În *Scrisoarea V*, este reiterată antiteza dintre visul de iubire, *feeria unui mândru vis de vară*, și inima de gheață a femeii.

Iubirea face ca *anotimpul inimii* să fie văratic (*Când în inimă e vară...*) și încearcă să dezghețe cu căldura sa *raza ochilor ei reci*, însă frigul polar din sufletul femeii ipocrite nu se topește.

Întotdeauna decorul natural al iubirii este văratic la Eminescu și presupune nenumărate sugestii care țin de transgresarea dimensiunilor finite ale lumii acesteia, pentru a intra în grădina fericirii veșnice, acolo unde iarnă și suferință nu există.

În *Ce te legeni...*, iarna devine un motiv de nefericire de proporții cosmice, căci *Iarna-i ici, vara-i departe*.

O altă metaforă a gerului sentimental, care aduce în scenă decorul glacial al ipocriziei, se referă la *judecătorii* cei cu *nendurații ochi de gheață*, adică criticii, de data aceasta, aceia care denigrau versurile sale din invidie (*Criticilor mei*).

Lor le dedică următoarele versuri, împrumutând tot din literatura veche religioasă, motivul nerodirii, al stârpiciunii duhovnicești: *Critici voi, cu flori deșarte, / Care roade n-ați adus – / E ușor a scrie versuri / Când nimic nu ai de spus*.

În nuvele, Eminescu este când *realist* –

„Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie [a lui Dionis], crâșcau lemnele și pietrele, vântul lătra prin gardurile și ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheța pleoapele și-i painjinea ochii. [...] Și-n asemenea momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva cum că el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Așa era [în] elementul său.”⁴²⁴ –
când *descriptiv-poetic*:

⁴²⁴ Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 38.

„Într-o noapte am văzut un spectacol măreț. [...] Codrii bătrâni troneau amorțiți de iarnă, stelele și luna erau mai palide-n cer, cerul însuși părea mai sur. Era unul din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe, pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumii, înaintea ochilor uimiți și a inimei înfrânte”⁴²⁵ (*Geniu pustiu*).

Să trecem însă de la Eminescu la un Bacovia, pentru care iarna, ca și pustiul interior, sunt o constantă lirică indubitabilă.

Poezia lui Bacovia este plină de referințe la anotimpul hibernal, de care se leagă strâns obsesia extincției, sentimentul claustrării și al îngropării sub balastul de zăpadă.

Ninsoarea este fără sfârșit, este un *potop* (*Decembrie*), *ninge prăpădind...*, *ninge ca-ntr-un cimitir* (*Nevroză*), *În ecouri bocitoare / Vine iarna, vine-acuși /.../ Iată, ninge peste fire /.../ Milogiri de cimitire*. (*De iarnă*), etc.

În lirica bacoviană apare foarte limpede asociația dintre *iarnă* și *păcat*.

În poemul *Singur*, este *Potop, cad stele albe de cristal / Șininge-n noaptea plină de păcate; /.../ Și ninge-n miezul nopții glacial.../ Și tu iar tremuri, suflet singuratic...*

Frica de gerul pe care îl aduce păcatul în suflet și de iadul glacial este mai mult decât evidentă.

Un alt poem care aduce în prim-plan aceeași realitate, poartă titlul, la prezentul continuu, *Și ninge*:

*Și ninge în orașul mare
E noaptea plină de orgii,
Iar prin saloane aurii
S-aud orchestre, și fanfare.*

*Femei nocturne, singurele
La colț de stradă se ațin,
Desfrâu de bere și de vin
Prin berării, și cafenele.*

*De orbitoare galantare
De diamant, și de rubin...
Și de averi orașu-i plin,
Și ninge în orașul mare!...*

⁴²⁵ Idem, p. 136.

Este un oximoron psihologic și duhovnicesc, cel la care recurge Bacovia, ilustrând *ninsoarea* care cade *peste păcate*.

În poemul *Plumb de iarnă*, iarna spirituală demonică, ce a pus stăpânire peste inimile oamenilor, răceala contactelor interumane, indiferentismul și egoismul suprem, fac să încremenească între viață și moarte, într-un tablou glacial, întreaga panorama a vieții sociale:

*Ninge secular, tăcere, pare a fi bine,
Prin orașul alb, doar vântul trece-ntârziat –
Ninge, parcă toți muriră, parcă toți au înviat...
Dorm volumele savante-n înghețatele vitrine.*

*Printre ziduri, peste turnuri depărtate,
Ninge cu nimic în noaptea vastă, ning bancnote –
Numai vântul singur plânge alte note....
Umbra mea se adâncește-n cartiere democratice.*

*Ninge grandios în orașul vast cum nu mai este,
Ning la cinematografe grave drame sociale,
Pe când vântul hohotește-n bulevarde glaciale...
– Dar cine poate să explice această tristă poveste?*

Bacovia este poetul care ne oferă panoplia completă a suferințelor provocate de lipsa iubirii și a comuniunii într-o societate modernă secularizată.

Antiteza, de inspirație biblică, iarnă – primăvară, pe care poeții noștri au împrumutat-o din cărțile vechi, am regăsit-o și la Blaga (*Să lași în urmă o iarnă cu viscole, / cu tenebre și suferinți, e ușor, / o, cât de ușor, când în martie / auzi, prin frunze uscate, mari osteneli, / un cărăbuș de aur / făcându-și drum în lumină. – Convalescență*), dar și la alți scriitori.

Motivul iernii este unul tradițional creștin și bizantin, împrumutat din literatura patristică.

Mergând pe filiera temei centrale a Ecclesiastului, *deșertăciunea deșertăciunilor*, François Villon⁴²⁶ compunea, în secolul al XV-lea, *Balada doamnelor de altădată* (*Ballade des dames du temps jadis*), cu celebrul refren *Où sont les*

⁴²⁶ A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Villon.

*neiges d'antan?*⁴²⁷, în care nu făcea decât să împrumute o *față feminină* unei teme predilecte în omiliile Sfinților Părinți.

Tema era cea a evocării nestatorniciei lumii și a oamenilor, prin întrebarea, reluată ca un ecou din veac în veac: unde sunt bărbații iluștri ai istoriei, eroii sau împărații de a căror frică tremura pământul? Sau... *Où sont les neiges d'antan?*

Numai că François Villon, în literatura franceză, a preferat să asocieze sclipirea iluzorie a frumuseții și a slavei celor pământești cu caracterul fragil al feminității.

Despre fragilitatea vieții și despre deșertăciunea existenței, urmând Sfântului Solomon, au scris Plutarh⁴²⁸, Euripide⁴²⁹, Demetrius din Faler⁴³⁰, Tibul⁴³¹, Propertiu⁴³², Ovidiu⁴³³ (pe când era exilat la Tomis), Cicero⁴³⁴, Horațiu⁴³⁵ și Vergiliu⁴³⁶ – de la ultimul ne-a rămas versul celebru: *fugit irreparabile tempus*⁴³⁷.

În omiliile ortodoxe care au urmat tradiția veterotestamentară, erau invocate numele unor mari împărați din care n-a mi rămas decât amintirea și a căror faimă și măreție a trecut ca visul și ca nălucirea.

Motivul acesta, al lui *Ubi sunt qui ante nos?*⁴³⁸, specific unui Sfânt Părinte ca Ioan Gură de Aur, dar și întregii literaturi patristice, a străbătut secolele și literatura europeană, după cum arăta și Ramiro Ortiz⁴³⁹ într-un articol⁴⁴⁰.

⁴²⁷ În franceză: Unde sunt zăpezile de altădată?

⁴²⁸ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Plutarh>.

⁴²⁹ Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Euripide>.

⁴³⁰ Opere ale sale:

http://books.google.ro/books?id=_meJRfpN7aIC&pg=PR5&lpg=PR5&dq=Demetrius+din+Falera&source=bl&ots=G5MOt32Tzj&sig=WOOx-nslt0FKdgnl1RZ7uwYyRQ&hl=ro&ei=bbgITPHxNYGNOLvjtdEP&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB4Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false.

⁴³¹ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Tibul>.

⁴³² Idem: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Propertius>.

⁴³³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Ovidius_Naso.

⁴³⁴ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero.

⁴³⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Quintus_Horatius_Flaccus.

⁴³⁶ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Vergilius_Maro.

⁴³⁷ Cf. Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 97-98.

În latină: *fuga ireparabilă a timpului*.

⁴³⁸ În latină: Unde sunt cei dinaintea noastră?

⁴³⁹ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ramiro_Ortiz.

⁴⁴⁰ Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio a Leopardi*, București, 1927.

În literatura română este regăsit la Sfântul Neagoe Basarab, Miron Costin (*Viața lumii*), Dimitrie Cantemir (*Divanul*), Antim Ivireanul, etc.

Îl vor instrumenta apoi mulți alți scriitori români, și Bolintineanu în *Conrad*, și Eminescu în vastul său poem, *Memento mori*, întrebându-se unde este gloria împăraților și a civilizațiilor care astăzi nu mai sunt, care au pierit cu răsunet.

Sfântul Ioan Gură de Aur a predicat îndelung despre *nălucirea celor trecătoare* care sunt *ca umbra* și *ca visul* (și considerăm noi că este o sursă mult mai probabilă pentru *visul vieții acesteia* din opera eminesciană, mult mai aproape de mediul cultural al lui Eminescu decât *maya* brahmană) și despre labilitatea vremii și implicit a vieții noastre, care trece precum anotimpurile.

Zice Sfântul Ioan Hrisostom: „Niciodată nu rămâne iarnă întruna, niciodată vară, nici primăvară, nici toamnă întruna, ci toate trec, zboară și se duc.

Și ce să mai spun? Poate despre flori? Ce voiești? Poate să spun despre demnități, despre împărați, care astăzi sunt și mâine nu sunt? Despre cei bogați? Poate despre clădirile cele strălucite? Poate despre noapte și zi? Ori despre soare sau despre lună?...

Nu cumva poate din cele ce vedem rămâne ceva pentru totdeauna? Nimic, ci numai sufletul din noi...

Viața aceasta este o scenă de teatru și vis, căci precum când se ridică cortina pe scena teatrului toate se risipesc și toate visurile zboară când se arată raza luminei, tot așa și acum [...] toate se strică, toate se nimicesc și dispar”⁴⁴¹.

La fel se exprima, în *Glossă*, și Eminescu: *Privitor ca la teatru / Tu în lume să te-nchipui...*

Un argument că este vorba de o temă creștină (sau însușită de creștini în primele decenii și veacuri de creștinism) în lirica eminesciană, derivată din cea a *deșertăciunii*, ne este oferit de următoarele versuri:

Privește astă viață ca pas spre mântuire /.../ A vieții comedie mișcată e de aur – / Când scena astei vieți e-al mântuirii faur (în poemul *Femeia? ... măr de ceartă*).

Așadar: unde sunt cei sau cele ce nu mai sunt? Priviți zăpada, *filosofați cu privirea*, cum zice Sfântul Ioan Gură de

⁴⁴¹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Explicarea Epistolei pastorale de la I Timotei*, traducere din limba elină, ediția de Oxonia, 1861, trad. Arhiereu Theodosie A. Ploșteanu, București, ed. Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1911, p. 143.

Aur, și înțelegeți că repede curgătoare spre moarte sunt cele de pe pământ.

Poate că multora li se va părea că *ne-am întors în timp*, cu analizele noastre.

Părerea noastră este însă că ar fi trebuit să se înceapă cu aceste *descoperiri*, și nu cu *concluzia* nefundamentată temeinic a integrării lui Eminescu în romantismul european.

Sau, chiar dacă această apartenență poate fi stabilită, într-o anumită măsură, e de recunoscut că *formele interioare* acestui *romantism eminescian*, deși par *europene*, sunt profund și îndelung prelucrate de percepțiile culturii și spiritualității autohtone – pe care scriitorii au încercat neîncetat să o determine și să o chintesențieze în operele lor, indiferent de manufactura literară.

Trebuie să ne întrebăm întotdeauna: corespunde Eminescu, cu adevărat, *profilului* romantic european?

„Romanticul este, prin exagerarea tuturor simțurilor sale, o personalitate dusă la extrem, fie că aceasta se manifestă prin însușiri dinamice, active, ieșite din comun, un demon agitator, un conducător de mase, fie că ea îi provoacă o inhibiție în planul practic, real, silindu-l să se refugieze în vis, magie, utopie.

Sentimentele sale sunt profunde și violente, ele îl împing spre un dezechilibru al relațiilor și simțurilor comune; din adevărurile pe care el le intuiește sau le construiește, în pofida lumii aparente, cea unanim acceptată, se naște divorțul dintre ceea ce știa și ceea ce știe, ceea ce credea și nu mai poate crede acum”⁴⁴².

Poate fi aceasta descrierea lui Eminescu? Prin ceea ce am susținut până acum și prin cele ce vom afirma și mai departe, credem că nu acesta este fondul conștiinței poetice și al spiritului eminescian.

Eminescu are motive să fie *sceptic* și fără ajutorul lui Schopenhauer („pesimismul lui Eminescu nu este rezultatul lecturilor din Schopenhauer”⁴⁴³), cu atât mai mult cu cât recepta adânc durerile veacului său, fără să se eschiveze, ca Alecsandri, din fața suferinței, sau ca mulți alți contemporani.

Însă atașamentul său profund față de tradiție, față de istoria, cultura și spiritualitatea veche românească, pe care nu îl au, în cultura lor, Schopenhauer, Nietzsche sau poezii

⁴⁴² Mircea Anghelescu, *Preromantismul românesc*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 24.

⁴⁴³ Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, op. cit., p. 130.

romantici demonici, răzvrătiți, ne orientează spre o altă motivație a *septicismului* său, morală, ca și spre dezvăluirea unei interiorități cu totul deosebite față de a celor pomeniți.

7. Eminescu împotriva arianismului⁴⁴⁴ manifestat în arta modernă

Concepția lui Eminescu despre artă a fost dezvăluită în mai multe ocazii. Noi ne vom opri, pentru moment, numai asupra câtorva poezii, pentru a scoate în evidența aspecte mai puțin reliefate, ale cugetării sale asupra artei.

Eminescu nu era adeptul *artei pentru artă*, al esteticului pur. Nu o dată poetul a pus în antiteză *artă goală* cu *adevărul inimii*, precum în poemul *Criticilor mei*, în care mărturisește crezul vieții sale, acela de a căuta *cuvântul ce exprimă adevărul*, afirmând ca: *E ușor a scrie versuri / Când nimic nu ai de spus*.

Într-un anumit grad, funcția instrumentală a poeziei și literaturii, din perioada pașoptistă, își continuă istoria și în epoca creației eminesciene.

Așa încât, Lovinescu ar fi trebuit să-și modifice percepția, considerând, mai corect, că literatura română începe în secolul *al XX-lea*, și nu în secolul *al XIX-lea*.

Sau poate că *va începe* să existe cândva, în viitor, când se va sincroniza integral și definitiv (dacă se va întâmpla acest lucru) cu cea apuseană.

În sensul aceleiași cugetări care desfide literatura sau arta lipsită de credința adâncă a inimii și de idealuri sfinte, se înscrie și poemul *Epigonii*, în care apare în mod extrem de prăpăstios antiteza între arta trecutului, arta veche, animată de doruri și idealuri curate (*Când privesc zilele de-aur a scripturelor române, / Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine...*), trecutul cu *poeti ce-au scris o limbă ca un fagure de miere*, și sensul literaturii și al artei moderne, în care: *Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază; / În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază; / Voi credeți în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!*.

⁴⁴⁴ Arianism = învățătura eterodoxă, inițiată de Arie (sec. IV), care susținea faptul că Fiul este prima creatură, în timp, a Tatălui și că nu este deoființă și împreună veșnic cu Tatăl și cu Duhul.

În secolul al XX-lea, Sfântul Iustin Popovici acuza Occidentul de infiltrarea în viziunea sa cultural-teologică a doctrinei eretice ariene.

Sfântul Iustin denunța faptul că Apusul a rămas cu *Iisus omul* iar Răsăritul cu *Hristos Dumnezeu*, și că ambele atitudini sunt greșite, iar adevărul stă în reconcilierea lor. Occidentul refuză să-L mai vadă pe *Dumnezeu* în persoana lui Iisus Hristos, iar Răsăritul nu-l prea mai vede pe *om*, în Cel care și-a asumat firea umană în Ipostasul Său divino-uman.

A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Popovi%C4%87.

Din același poem, versul *Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri* ni se pare remarcabil, întrucât este un vector către două mari teme ale literaturii noastre religio-medievale, indicate conștient de poet (tema *cerului înstelat* și tema *mării*) și o critică severă la adresa realismului și descriptivismului sec al literaturii moderne, în antiteză cu simbolismul și hermetismul abisal al literaturii vechi.

Sentimentul acesta nu era unul *superficial*, ci era unul la care a reflectat adânc, privit în perspectiva sa diacronică și spirituală foarte profundă.

Dovadă este un alt poem, *Dumnezeu și om*, în care arta bisericească, pictura bizantină sau iconografia bizantină, deși părea simplă celor moderni și este disprețuită când este pusă în comparație cu pictură renașcentistă și cu artă apuseană, în schimb, pentru Eminescu, era insuflătoare a unei credințe fierbinți, fiind născută din inimi care ardeau ca o vâlvătaie.

De aceea, spune Eminescu:

*Era vremi acelea, Doamne, când gravură grosolană
Ajuta numai al minții zbor de foc cutezător...
Pe când mână-ncă copilă pe-ochiul sânt și arzător
Nu putea să-l înțeleagă, să-l imite în icoană.*

Ochiul trupului era, adică, mai puțin deprins cu arta, cu finețea estetică, și mâna era mai puțin iscusită în măiestriile artei, dar ochiul inimii era plin de cucernicie și de sfințenie și era văzător departe, pătrunzând cu adevărat dincolo de pictură, prin credința și dragostea înflăcărată pentru Dumnezeu.

Eminescu face referire chiar la o icoană anume, la icoana Nașterii Domnului, arătând cum sufletul creștinesc plin de dragoste dumnezeiască trecea dincolo de barierele picturii, pentru a vedea cu ochii inimii pe cei trei magi regi mergând *spre închinare la Născutul din tavernă*.

*În tavernă? ...-n umilință s-a născut dar Adevărul?
Și în fașe de-njosire e-nfășat eternul Rege?
Din durerea unui secol, din martiriul lumii-ntrege
Răsări o stea de pace, luminând lumea și cerul. /.../*

*Sarcini de-aur și de smirnă ei încarcă pe cămile
Și pornesc în caravană după steaua plutitoare,*

*Ce în aerul cel umed pare-o aşchie din soare,
Lunecând pe bolta-albastra la culcuşu-eternei Mile.*

*Ş-atunci inimă creştină ea vedea pustia-ntinsă
Şi din ea plutind ca umbre împăraţi din răsărit,
Umbre regii şi tăcute ce-urmasu astrul fericit...
Strălucea pustia albă de a lunii raze ninsă,*

*Iar pe muntele cu dafini, cu dumbrave de măslin
Povestind poveşti bătrâne, au văzut păstorii steauă
Cu zâmbirea ei ferice şi cu razele de neauă
Ş-au urmat sfinţita-i cale către staulul divin.*

Însă situaţia se răstoarnă în perioada modernă, în care arta nu mai înflăcărează inima spre cunoaşterea şi iubirea lui Dumnezeu, ci urmăreşte numai satisfacerea orgoliului artistic al autorului.

Țelul artei nu mai este *adorarea lui Dumnezeu*, ci *idolatrizarea artei înseşi*.

Această inversare s-a petrecut în istorie odată cu Renaşterea care a *reclasicizat/repăgânizat* arta, continuând cu Umanismul, iar la noi a început să-şi facă simţită prezenţa odată cu secularizarea conştiinţelor, cu secolul al XIX-lea.

Eminescu a sesizat această inversare, această redefinire idolatră a artei, ba chiar mai mult, a sesizat ceea ce Sfântul Iustin Popovici denunţa că fiind o întreagă *ideologie ariană* a Apusului căzut în erezie, şi anume înălţarea omului, treptată, pentru a-l înlocui pe Dumnezeu, pentru care scop nici Hristos, Dumnezeu-omul, nu mai este privit ca *Dumnezeu adevărat şi om adevărat*, ci numai *ca simplul om*:

*Azi artistul Te concepe ca pe-un rege-n tronul său,
Dară inimă-i deşartă mâna-i fină n-o urmează...
De a veacului suflare a lui inimă e trează
Şi în ochiul lui cuminte Tu eşti om – nu Dumnezeu.*

*Azi gândirea se aprinde că şi focul cel de paie -
Ieri ai fost credinţă simplă – însă sinceră, adâncă,
Împărat fuşi Omenirei, crezu-n Tine era stâncă...
Azi pe pânză Te aruncă, ori în marmură Te taie.*

Omul secularizat e plin de *a veacului suflare*, de ideologiile anti-creștine ale vremurilor moderne și el gândește *cuminte*, fără a avea flacăra iubirii și a râvnei, ceea ce îi poruncește *filosofia* zilelor sale.

De aceea arta idolatră, arta ariană, secularizată, Îl *taie* pe Dumnezeu, Îl desparte de inima omului.

În fine, într-o altă poezie, *Icoană și privaz*, Eminescu denunță inutilitatea încercărilor *luciferice* ale artistului de a întrece poezia frumuseții care e așezată de Dumnezeu în lume, considerând că arta nu poate egală niciodată poezia naturii pe care a creat-o Dumnezeu:

*Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremii, ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vântu-n codru bate?*

*Dar oricâte ar scrie și oricâte ar spune...
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natur-alăturată cu-acel desemn prea șters
Din lirica modernă – e mult, mult presus.*

Rațiunea care vrea să cucerească adevărul prin propriile-i puteri se scufundă în eșec și în nefericire, căci *pe suflet s-a prins bruma*, iar *cu aurul fals al vorbii spoiesc zadarnic banul / Cel rău al minții mele... și vremea este vama / Unde a mea viață și-a arătat arama.*

Frumoasă metaforă a pocăinței este însă aceasta în care recunoaștem că vremea este vama în care viețile noastre își arată arama, căci banul văduvei pentru care S-a pogorât pe pământ Fiul lui Dumnezeu ca să-l caute, adică sufletul zidit după Chipul Său, în loc să fie curățit, ca să iasă la lumină aurul iubirii și al asemănării cu Dumnezeu, e lăsat să ruginească și să devină aramă răsunătoare a golului interior și a ne iubirii de Dumnezeu și de oameni.

Căci dacă dragoste nu avem, ne-am făcut aramă răsunătoare...după cum spune Sfântul Pavel. Sau, în parafraza lui Marin Preda⁴⁴⁵, *dacă dragoste nu e, nimic nu e.*

⁴⁴⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Preda.

8. Alte exemple de parafraze scripturale și patristice în poemele eminesciene

Poemul *Strigoii* e alcătuit din trei părți, care au fiecare câte un motto.

Prima parte are ca motto un pasaj din slujba de înmormântare, alcătuită de Sfântul Ioan Damaschinul⁴⁴⁶: ...*că trece aceasta [viața omului] ca fumul de pre pământ. Ca floarea au înflorit [omul pe pământ], ca iarba s-au tăiat, cu pânză se înfășură, cu pământ se acopere.*

Se observă lesne că Eminescu a preferat un fragment care vorbește despre viața repede trecătoare, ca iarba și ca un fum.

Imaginile aparțin *Vechiului Testament* (*Psaltirei* și *Ecclesiastului*) și le regăsim în toată literatura noastră veche.

Le-am comentat cu prilejul discuției noastre asupra poemului *Viața lumii* al lui Miron Costin, dar ele sunt ubicue în operele scriitorilor noștri din vechime.

Însă viața ca *iluzie* și ca *deșertăciune a deșertăciunilor* este un punct forte al omileticii ortodoxe din toate timpurile, dar și o obsesie a scriiturii eminesciene.

Al doilea motto este dintr-o poezie populară, iar al treilea este un citat din *Pravila* lui Matei Basarab, tipărită la 1652 sub numele *Îndreptarea legii*⁴⁴⁷ (titlu pe care îl amintește și poetul): ...*cum de multe ori, când mor oamenii, mulți de într-acei morți zic se scoală de se fac strigoi....*

Acest pasaj din Legislația Țării Românești reînnoită și tipărită astfel sub Matei Basarab (Legislație care era una cu cea a Bisericii), evocă spre amendare o superstiție care, din păcate, nu a dispărut nici astăzi din popor, privitoare la duhurile celor adormiți.

În acest poem, *Strigoii*, Eminescu poetizează această superstiție populară, despre „morții vii”, despre strigoi, însă fantezia lui pornește numai de la aceasta, fără ca poemul să aibă prea multă legătură cu falsele presupuneri pe această temă.

⁴⁴⁶ Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Damaschin.

⁴⁴⁷ O puteți downloada de aici:

<http://www.archive.org/details/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652>.

Obiceiul acesta literar este în bună tradiție pașoptistă, a culegerii și versificării unor mituri, legende și basme populare, dăruindu-ne și *Zburătorul* lui Heliade.

Eminescu introduce elemente creștine în religia barbarilor. Astfel, într-o invocare pusă pe seama lui Arald, regele păgân, către Zamolxe⁴⁴⁸, în care acesta cere învierea iubitei sale, el spune:

În ochii-i să se scurgă scânteii din steaua lină, / A părului lucire s-o deie luna plină, / Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămânță de lumină, / Din duhul gurii tale ce arde și îngheață.

Sufletul este așadar, ca în creștinism, duh, suflare de viață, și această suflare este o lumină, o energie spirituală care vine de la Dumnezeu (chiar dacă în acest caz avem de-a face cu un barbar care se închină la Zamolxe și îl invocă pe acesta ca *dumnezeu* al său).

Dumnezeu este Cel care dă viață omului: *Atunci, luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie.* (Fac. 2, 7).

De asemenea, expresia *duhul gurii tale* este biblică: *Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și cu duhul gurii Lui toată puterea lor. Că El a zis și s-au făcut, El a poruncit și s-au zidit.* (Ps. 32, 6, 9).

Învierea reginei moarte are loc într-un context poetizat care face trimitere la evenimente cunoscute din istoria creștinismului: sfârșirea catapetesmei templului și moartea lui Hristos pe Cruce, Care, coborând în Iad, i-a scos de acolo pe Sfinții ce Îl așteptau și ale căror pietre de pe morminte s-au despicat. Versurile sunt următoarele:

Biserica creștină, a ei catapeteasmă / De-un fulger drept în două e ruptă și tresare; / Din tainiță mormântul atunci îi apare, / Și piatra de pe groapă crăpând în două sare; / Încet plutind se-nalță mireasa-i, o fantasmă...

Se sugerează faptul că această *înviere* este mai degrabă *fantasmatică* și că iese din hotarele religiei creștine, fiind rodul pasiunii lui Arald și al unor invocări de altă natură spirituală.

Aceste versuri sunt însă o parafrază a versetelor biblice, din Evanghelia Sfântului Matei, care relatează despre evenimentele care au însoțit moartea și Învierea lui Hristos:

⁴⁴⁸ A se vedea: <http://www.encyclopedia-dacica.ro/templu/zamolxe.htm>.

„Iar Iisus, strigând iarăși cu glas mare, Și-a dat duhul. Și iată, catapeteasma templului s-a sfâșiat în două de sus până jos, și pământul s-a cutremurat și pietrele s-au despicat; mormintele s-au deschis și multe trupuri ale sfinților adormiți s-au sculat. Și ieșind din morminte, după învierea Lui, au intrat în cetatea sfântă și s-au arătat multora”(Mt. 27, 50-53).

Un alt vers din același poem parafrazează *Crezul* ortodox: *A faclelor lucire răzbind prin pânza fină / Răsfrâng o dureroasă lumină din lumină.*

Nu știu în ce măsură putem vorbi de o *de-creștinare* a sensurilor sau, dimpotrivă, de o *în-creștinare* a unor atitudini și gesturi necreștine.

E clar că Eminescu creează un *decor spiritual* în conformitate cu perioada istorică în care se petrec evenimentele pe care le pune în scenă, iar prezența unor sintagme proprii cultului creștin este derutantă pentru o interpretare corectă a atitudinii poetului însuși.

Dacă am vrea să o interpretăm ca *demonism* și *blasfemie*, ne amintim totuși că poeții și scriitorii care sunt indiferenți ori dezavuează creștinismul nu au deloc apetență pentru reproducerea în textele lor a unor simboluri, expresii sau gesturi cu semnificații indubitabil creștine.

Portretul magului din *Strigoii* pornește de la un pasaj hagiografic, care a inspirat „multe dintre portretele de *magi înțelepți* din poezia eminesciană”⁴⁴⁹, din viața „sfântului Macarie Râmleanul din tipăritura lui Dosoftei:

Și luând aminte spre răsărit de la peșteră, vădzum închipuitură de podoabă de bărbat groznic, cu nemică altă îmbrăcat, fără numai cu peri albi. Că venia adevăr fericitul Macarie. Și-i crescusă părul capului de a[n]i mulți și-i acoperia tot trupul... /.../.

...Și-i era părul alb ca omătul, ni se punia pre ochi ceață de albiia lor. Și vădzum fața lui. Și de multe bătrânațe nu i să vedea ochii, că-i era slobodzâte sufruncialele preste ochi. Iară unghile la mâni și la picioare câte de un cot era.

*Iară musteața acoperindu-i gura pogorâia de să mesteca cu barba și-mpreună-i agiungia până la picioare. Și când grăia ț-păria că grăiește de fund [ca dintr-un adânc]. Și-i era pialia ca de țastul de broască...”*⁴⁵⁰.

După cum a identificat Mihai Moraru, „Cele mai frapante asemănări apar în descrierea magului din *Strigoii*:

⁴⁴⁹ Mihai Moraru, *De nuptii...*, op. cit., p. 203.

⁴⁵⁰ Ibidem.

*Pe-un jilț tăiat în stâncă stă ȋapăn, palid, drept, / Cu
cârja lui în mână, preotul cel păgân; / De-un veac el șede
astfel – de moarte-uitat, bătrân, / În plete-i crește mușchiul și
mușchi pe al lui sân / Barba-n pământ i-ajunge și genele la
piept... /.../ ...Bătrânul cu-a lui cârjă sus genele-și ridică... .*

Cum, la rândul ei, descrierea din hagiografia lui Macarie Râmleanul are evidente trăsături comune cu cea a lui Melhisedec din varianta posedată de Gaster a *Paliei* bizantine în versiunea românească de pe la jumătatea secolului al XVII-lea, desigur că apropierea relevată nu țin să indice o relație textuală mecanică ci doar, luând în seamă fertilitatea contactelor lui Eminescu cu scrisul vechi românesc, mai ales în perioada ieșeană, să arate posibila sorginte a unei imagini care, recurentă în creația eminesciană, îi determină specificul”⁴⁵¹.

Un poem care urmărește îndeaproape referatul biblic, în ceea ce privește cosmogeneza, și hermeneutica ortodoxă, este *Rugăciunea unui dac*.

Versurile sunt următoarele:

*Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viață dătător,
Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate și totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i Zeul cărui plecăm a noastre inemi?*

*El singur Zeu stătut-au nainte de-a fi zeii
Și din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet și lumii fericire,
El este-al omenimei izvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceți-I,
El este moartea morții și învierea vieții!*

*Și El îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Și inima-mi împlut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers
Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-I viers,*

⁴⁵¹ Idem, p. 203-204.

*Și tot pe lângă-acestea cerșesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos! /.../*

*Astfel numai, Părinte, eu pot să-Ți mulțumesc
Că Tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.*

Faptul că prima strofă este inspirată din *Rigveda* nu reprezintă o contradicție a celor afirmate de noi, ci este o dovadă elocventă a faptului că Eminescu prelucra textele și că el transformă pasajul aparținând unei alte religii într-un text creștinesc.

Este bine, credem, să facem precizarea, în acest moment, că *Imnul creațiunii* din *Rigveda* face parte, după știința noastră, dintr-o perioadă din istoria poporului indian, caracterizată de o mentalitate monoteistă (religia primară monoteistă), înainte de apariția filozofiilor impersonaliste și a dezvoltării politeismului.

Deși consideră – greșit, în opinia noastră – că titlul denotă o „intenție batjocoritoare”, Rosa del Conte este de acord că poemul „proclamă existența unui Dumnezeu personal”⁴⁵².

Versurile afirmă următoarele: Dumnezeu este Singurul Care există din veșnicie. Lumea nu există din veșnicie, ci ea este creația lui Dumnezeu.

Versul *El singur Zeu stătu-au nainte de-a fi zeii* poate să însemne două lucruri: El Singur a fost Dumnezeu cel Adevărat al oamenilor mai înainte de a apărea erseurile păgâne, mulțimile de zei ale religiilor politeiste; sau: El este Dumnezeu care i-a creat pe oameni pentru a fi *zei / dumnezei* după har. Căci mai apoi spune: *El zeilor dă suflet și lumii fericire*.

Și din noian de ape puteri au dat scânteii [de viață]: versul acesta este o parafrază poetică a primelor două versete din Sfânta Scriptură: *La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul. Și pământul era netocmit și gol. Întineric era deasupra adâncului și Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor*.

Dar și a versetelor care vorbesc despre puterea pe care a dat-o Dumnezeu apelor ca să zămislească din ele viață: *Apoi a zis Dumnezeu: „Să mișune apele de vietăți, ființe cu*

⁴⁵² Rosa del Conte, op. cit., p. 68.

viață în ele și păsări să zboare pe pământ, pe întinsul tăriei cerului!” Și a fost așa. (Fac. 1, 20).

Versurile *El este-al omenimei izvor de mântuire: / Sus inimele voastre! Cântare aduceți-I, / El este moartea morții și învierea vieții!* fac referire explicită la Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, Care a mântuit umanitatea prin Întruparea Sa și Care este *moartea morții și învierea vieții*.

Moartea morții și învierea vieții sunt expresii dogmatice, recurente în omiletica ortodoxă. *Sus inimele voastre!* este o parafrază a formulei liturgice: *Sus să avem inimile!*, rostite de către preot la Sfânta Liturghie, căreia poporul îi răspunde: *Avem către Domnul*.

Îndemnul de *a aduce cântare Domnului* este atât vechi cât și nou-testamentar și el este foarte propriu creștinilor.

Și inima-mi împlut-au de farmecele milei: acesta este un vers pe deplin ortodox, unul de o extraordinară frumusețe.

Dumnezeu este nu numai Cel care a dat viață, Care ne-a dat *ochi să vedem lumina zilei*, cum zice poetul, dar El a dat oamenilor și harul prin care să înțeleagă și să iubească toate câte există, El le-a umplut inima de milă dumnezeiască, această milă pe care Eminescu o exprimă genial prin sintagma *farmecele milei*.

Pentru că nu numai răul *farmecă*, amăgește, dar mai mult decât răul, bunătatea și frumusețea și mila au de la Dumnezeu darul să atragă, să *farmece* inima omenească pentru ca să îndrăgească ceea ce este bun și drept.

Inima omului are întru sine, dintru început, de la Dumnezeu, *farmecul milei*, este plină de *farmecare* în fața a tot ceea ce este nobil și frumos și se apleacă plină de condescendență către toată creația.

„Poetul simte suflul religios al divinului în fața frumuseții și a grandiozității creației”⁴⁵³.

Asemenea, în alt poem (*Nu mă înțelege*), Eminescu vorbea de *a mea minte, a farmecului roabă*.

În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers / Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-I viers: aceste versuri pot să aibă o oarecare amprentă scripturală (mai ales primul), dar ele ni se par mai degrabă o interpretare în sens ortodox a propriei biografii, o mărturisire a lui Eminescu de a-L fi cunoscut pe Dumnezeu din însăși iubirea pe care Acesta a sădit-o în inima sa (*farmecele milei*, despre care am vorbit

⁴⁵³ Idem, p. 69.

anterior), din frumusețea creației (*vuietul de vânturi*) și din dragostea oamenilor (*glas purtat de cântec*).

În fine, Dumnezeu este Însuși Părintele umanității, Care i-a dăruit viață și dăruiește toate cele de folos și de la Care omul cere toate, în rugăciune.

Rugăciunea lui Eminescu, din acest poem, este de a nu i se acorda avantaje materiale în viață, ci de a fi considerat între cei blestemați, de a fi prigonit de către oameni.

Ceea ce s-a și împlinit. Însă această rugăciune denotă multă smerenie și poate că vom mai vorbi despre aceasta și cu altă ocazie.

Despre imaginile eshatologice din *Scrisoarea I* și versetele biblice care le-au inspirat am discutat deja, anterior.

În *Scrisoarea II*, Eminescu folosește alte două imagini scripturale, foarte cunoscute, făcând referire la *calea cea strâmtă* (Mt. 7, 14; Lc. 13, 24) și la *glasul celui ce strigă în pustiu* (Mt. 3, 3; Mc. 1, 3; Lc. 3, 4; In. 1, 23):

Iar cărările vieții fiind strâmte și înguste, / Ei [tinerii oportuniștiși lipsiți de idealuri] încearcă să le treacă prin protecție de fuste. /.../ Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu? /.../ Azi abia, vedem ce stearpă și ce aspră cale este / Cea ce poate să convie unei inime oneste.

Oda (în metru antic) ne-a produs surpriza să identificăm, între versurile sale, o sintagmă care este regăsită în *Sfânta Scriptură*, mai precis, în *Cântarea Cântărilor*.

Eminescu se înfățișază pe sine ca ars, mistuit de un foc interior, al iubirii care a devenit una cu sine și pe care nu o poate detașa de sine. Spune poetul: *Focul meu a-l stinge nu pot cu toate / Apele mării.*

Ceea ce pare a fi o metaforă și o inspirație sublimă a acestuia, credem noi că este mai degrabă o prelucrare a următorului verset biblic: *Marea nu poate stinge dragostea, nici râurile s-o potolească* (Cânt. 8, 7).

Mai mult decât atât, întregul poem pare a fi o sinteză a versetului anterior, în care se spune că *iubirea ca moartea e de tare* (Cânt. 8, 6).

Pentru că *Oda* lui Eminescu pedalează pe această idee, anume că poetul nu-și poate smulge dragostea din suflet decât odată cu moartea: *Nu credeam să-nvăț a muri vreodată. /.../ Ca să pot muri liniștit, pe mine / Mie redă-mă!*

Interioritatea sa a devenit un rug viu și focul iubirii este de nestins: *Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări... .*

De la ipostaza de contemplator al *stelei singurătății*, din adolescență, Eminescu a trecut la cea de contopit cu iubirea de care nu se poate dezlipi, pentru a dori în final ca să se reîntoarcă la odihnă, la pacea sufletească, la regăsirea de sine. Căci, după cum afirmă în altă parte, *moartea vindec-orice rană / Dând la patime repaos*.

Recurgerea poetului la unele simboluri mitologice păgâne, precum Nessus, Hercule sau pasărea Phoenix, nu reprezintă o anulare a fondului creștin, căci simbolurile respective, care sunt ale arderii și ale mistuirii, sunt recuperabile în creștinism.

Așa cum a fost, din plin, pentru primii apologeți creștini, cel al păsării Phoenix, de care s-au folosit pentru a propovădui Învierea lui Hristos și învierea cea de obște, a întregului neam omenesc, la sfârșitul veacurilor.

În *Memento mori* însă, poemul în care Eminescu recapitulează istoria omenirii, avem ample secvențe versificate care transpun referatul biblic:

*Am văzut regii Iudeei în Biserica măreață,
Unde marmura în arcuri se ridică îndrăzneată
Și columnele înalte către cer pare c-arăt;
Văzui pe David în lacrimi rupând haina lui bogată,
Zdrobind arfa-i sunătoare de o marmură curată,
Genunchind să-i ierte Domnul osânditul lui păcat.*

*Solomon, poetul-rege, tocmind glasul unei lire
Și făcând-o să răsune o psalmodică gândire,
Moaie-n sunetele sfinte degetele-i de profet;
El cânta pe Împăratul în hlamidă de lumină [Ps. 103, 2],
Soarele stetea pe ceruri auzind cântarea-i lină,
Lumea asculta uimită glasul-i dulce și încet.*

*Dar ieșind din Templul sacru lăsă gândul lui să cadă,
Căci amorul îl așteaptă cu-a lui umeri de zăpadă,
Raze moi în ochii negri – el dă lirei alt acord:
Căci femeile-l așteaptă cu șireata lor zâmbire,
Brune unele ca gânduri din poveștile asire,
Alte blonde cu păr de-aur – vise tainice de Nord.*

*Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare
Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare [Ps. 136, 1-3];
În zădar rugați peirea – muri se năruie și cad!*

*Cad și scări, ș-aurite arcuri, grinzi de cedru, porți de-aramă,
Soarele privește galben peste-a morții lungă dramă
Și s-ascunde în nori roșii, de spectacol speriat.*

*Și popor și regi și preoți îngropați sunt sub ruine.
Pe Sion Tempulul se sparge – niciun arc nu se mai ține,
Azi grămezi mai sunt de piatră din cetatea cea de ieri [Mt.
24, 2].*

*Cedri cad din vârful de munte și Libanul [Libanul] pustiește,
Jidovimea risipită printre secolii rătăcește –
În pustiu se-nalță-n soare desfrunziții palmieri...*

Am indicat numai câteva locuri din *Sfânta Scriptură* care ne apar drept imagini perifrastice evidente, însă, cu extrem de mici excepții, toate aceste versuri au o palpabilă întemeiere biblică.

Ne-am gândit să oferim tot aici câteva mostre de gândire profund teologică eminesciană, din același poem.

Câteva exemple care dovedesc cât de mare era totuși cunoașterea teologică a poetului, la care se adaugă propria sa cugetare și interpretare – pe care le-a versificat – uluitoare pentru noi, pentru gândirea secularizată a zilelor noastre și chiar pentru mulți ortodocși de astăzi care consideră că își cunosc bine credința.

De la început, vorbește Eminescu despre un tărâm paradisiac, *cu dumbrăvi de laur verde și cu lunci de chiparos* și în care *Sfinții se preîmblă în lungi haine de lumină*.

Hainele de lumină ale Sfinților, pe care aceștia le poartă în Rai, sunt îmbrăcămintea interioară și care radiază în afară, a sufletelor lor, este lumina dumnezeiască care strălucește din ei înșiși – am reprodus concepția teologică patristică⁴⁵⁴.

În studiul său despre Eminescu, Rosa del Conte îl amintește pe Sfântul Grigorie de Nyssa, care vorbea despre „tunicile de lumină” în care se îmbracă trupurile celor drepi, îmbrăcămintea prin care vor schimba „tunicile de piele” (trupul acesta pământesc, grosier, netransfigurat), în care au

⁴⁵⁴Un Sfânt mai aproape de noi, Sfântul Lavrentie al Cernigovului (sec. XIX-XX), spunea că acum oamenii au *sufletul îmbrăcat în trup*, dar în viața veșnică vor avea *trupul îmbrăcat în suflet*.

În română: <http://www.librarie.net/carti/18338/Sf-Lavrentie-al-Cernigovului-Viata-invataturile-minunile-si-acatistul>.

fost îmbrăcați Sfinții Protopărinți Adam și Eva după cădere (Fac. 3, 21).

Interpretările teologice ale Sfântului Grigorie erau recapitulate și într-una din predicile lui Antim Ivireanul, iar mai târziu reproduse și în *Anatolida*, de Heliade: *Tunice pellicee le coperiră corpul, / Și vița, sicomorul le oferiră frunze / Spre-a-și coperi mijlocul*.

Bolintineanu extrapola poetic această expresie, imaginând cum *pământul în tunică de trandafiri lucește (Poetul și libertatea)*.

Unul din temeiurile scripturale ale acestei credințe este acela de la Mt. 13, 43: *Atunci cei drepți vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor*.

Nu ca soarele acesta de pe cer vor străluci Dreptii, ci ca Soarele Însuși, ca Tatăl lor, pentru că au în ei înșiși lumina Lui cea veșnică și necreată, a Soarelui Celui neînserat.

Eminescu studiase toată această prea adâncă și complexă gândire teologică a Sfinților Părinți și, pornind de la ea, așază în formule poetice enigmatice, care pare simple metafore unui ochi neavizat, propriile sale înțelegeri și tâlcuiri.

Așa încât, într-un alt vers, spune că cel ce avea o *psalmodică gândire*, Sfântul Solomon, *cânta pe Împăratul în hlamidă de lumină*.

În primul rând, Eminescu subliniază unitatea de cuget între Sfinții Proroci David și Solomon, fiul său, în virtutea căreia poetul își permite să pună pe seama Sfântului Solomon un cuvânt care aparține Psaltirei Sfântului David.

Și, repet, Eminescu nu făcea *licențe poetice*.

Apoi, în acest vers, sunt concentrate două învățături ortodoxe.

Prima este cea de la Ps. 103, 2, în care Dumnezeu este *Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină*.

A doua este învățătura despre Dumnezeu ca Împărat al creației și al făpturii Sale.

Văzându-L ca Împărat al lumii, Eminescu zice *hlamidă de lumină*, în locul *hainei de lumină* a Psalmistului. Și fiindcă Dumnezeu are *haină* sau *hlamidă de lumină*, așa îi va îmbrăca și pe fiii Săi în Împărăția Sa, în *lungi haine de lumină* ale harului Său.

Un alt exemplu este cel în care Eminescu îl ironizează sarcastic pe Nabucodonosor, despre care spune că mai avea puțin ca să ajungă Dumnezeu și chiar ar fi ajuns, dacă nu

murea: *Ce-i lipsea lui oare-n lume chiar ca Dumnezeu să fie?*
/ *Ar fi fost Dumnezeu însuși, dacă – dacă nu murea.*

Unii critici și chiar și Rosa del Conte – care s-a apropiat însă foarte mult de restaurarea adevărului, în ceea ce privește interpretarea operei eminesciene în lumina surselor tradițional-ortodoxe al gândirii lui – consideră aceste versuri ca o blasfemie la adresa lui Dumnezeu, însă nouă nu ni se pare nici pe departe că ar fi vorba de așa ceva.

Cu totul dimpotrivă. Dacă spui unui prost că seamănă cu Eminescu, nu-ți bați joc de Eminescu, ci de prostul pe care îl ai în față.

Așa și acum: dacă Eminescu râde aici de cineva, cel ironizat amarnic nu este în niciun caz Dumnezeu, ci bietul om pe nume Nabucodonosor, care fiind el așezat împărat de către Dumnezeu, a cerut la un moment dat ca oamenii să i se închine lui ca unui *dumnezeu*, așa cum aveau să facă mai târziu și împărații romani.

Mai mult decât atât, ironia aceasta a lui Eminescu este scripturală și este, credem noi, inspirată de un comentariu al Sfântului Ioan Gură de Aur la *Facere*, în care Sf. Ioan vorbește despre ironia lui Dumnezeu la adresa primilor oameni, care au vrut să devină dumnezei mâncând din pomul oprit și au căzut din Rai.

După cum interpretează Sfântul Ioan Hrisostom, Dumnezeu ironizează cu durere năzuința lipsită de minte a omului: „Și a zis Domnul Dumnezeu: «Iată Adam s-a făcut ca unul dintre Noi, cunoscând binele și răul.»” (Fac. 3, 22).

Iar Adam, departe de a constata că ajunsese *ca Dumnezeu*, era în starea în care își dăduse seama că e gol și își confecționase o cingătoare din frunze de smochin, împreună cu femeia lui. După care au fost îmbrăcați de Dumnezeu în „haine de piele” sau „tunici de piele”, cum zice Sfântul Grigorie de Nyssa.

Așa încât Eminescu, în versurile la care ne-am referit, nu blasfemiează pe Dumnezeu, ci îl ironizează pe sărmanul Nabucodonosor, pe care demnitatea imperială l-a făcut să-și uite condiția umană muritoare: dacă *nu murea*, mai avea *doar puțin* și ajungea...*Dumnezeu însuși*.

E absurd să susții aici că Eminescu blasfemiează.

Alt exemplu ni-l procură un nou peisaj paradisiac, de această dată din finalul poemului, și în care, *-n codrii de aramă cântă-n crengi arfe-atârinate*.

Imaginea harfelor atârinate în crengi nu poate proveni decât din Biblie, din Psalmul 136, care evocă atât de dureros captivitatea babilonică: *În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre* (Ps. 136, 2).

Eminescu însuși a parafrizat acest verset în același poem *Memento mori*, la care ne referim acum, în următoarele versuri: *Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare / Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare.*

Psalmul este dramatic și cei ce frecventează Biserica știu ce dureros se cântă: *La râul Babilonului...*

Sunt celebre și versurile lui Dosoftei, din *Psaltirea* sa versificată: *La apa Vavilonului, / Jelind de țara Domnului, / Acolo șezum și plânsăm....*

În fine, se vorbește spre sfârșitul poemului de așteptarea Apocalipsei, într-un limbaj teologic evident: *În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească, / Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească / Și să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort.*

Catapeteasma lumii este cerul cu podoaba stelelor sale pe care Eminescu o numește și *pânz-albastră*, prin analogie cu faptul că, în Vechiul Testament, catapeteasma Cortului Sfânt sau a Templului era de pânză, era un văl.

Eminescu concentrează în puține versuri și în metafore poetice o foarte grea teologie.

El sintetizează aici mai multe învățături. Una este cea despre catapeteasma Bisericii care are pe ea pe Soarele Hristos și Stelele Sfinților.

O alta este aceea care contemplă cerul înstelat ca pe o icoană văzută a Împărăției veșnice și pline de lumină neînserată.

Mai mult decât atât, poetul face o analogie neașteptată, între sfârșirea catapetesmei Templului, de sus și până jos, la moartea lui Hristos pe Cruce, ca mărturie a dumnezeirii Mântuitorului, și sfârșirea catapetesmei cortului ceresc, al cerului văzut (căci Dumnezeu a întins *cerul ca un cort*, conform aceluiași Ps. 103, 3), când lumea aceasta va fi transfigurată.

Căci așa cum prima sfârșiere, a catapetesmei Templului, a mărturisit despre templul Trupului Domnului, care avea să fie rezidit în trei zile, și a fost pentru ruperea vălului celor de atunci și revelarea lui Hristos, așa și a doua sfârșiere, ne sugerează Eminescu, când se vor zgudui puterile cerului și se vor întuneca soarele, luna și stelele, va fi spre ruperea vălului

de pe ochii tuturor oamenilor și revelarea slavei veșnice a lui Hristos Dumnezeu înaintea tuturor.

E o teologie concentrată și acoperită în metafore poetice, care nu se revelează de la sine.

Motivul vine de foarte de mult, dintr-o foarte veche credință ce consideră că *adevărul nu poate fi revelat profanilor*, nu poate fi comunicat celor impuri.

Comentând un vers din *Epigonii (Adevăr scăldat în mite, sfînx pătrunsă de-nțele)*, Rosa del Conte semnală aceleași aspecte, explicându-le cu ajutorul și a câtorva citate edificatoare din *Stromatele* Sfântului Clement Alexandrinul:

„Asta e pricina că egiptenii puneau înaintea templelor sfîncși, pentru a arăta că învățătura despre Dumnezeu este enigmatică și lipsită de claritate. [...]

De aceea, modul acoperit de exprimare, care este cu adevărat dumnezeiesc și privește domeniul tainic al adevărului, ne este de neapărată trebuință, că în mod acoperit au vorbit egiptenii de Cuvântul cel Sfânt și prin așa-numitele locuri de taină, iar evreii, prin catapeteasmă”⁴⁵⁵.

Pe Sfântul Clement, Eminescu îl cunoștea cu siguranță.

Lectura *Pedagogului*, de același autor, mi-a lămurit sensul unei binecunoscute *metafore* eminesciene: *somnul, vameș vieții (Se bate miezul nopții)*.

O sintagmă care, la origini, nu face parte din rândul tropilor, exprimând ilustrarea unei străvechi credințe a elinilor.

Acest caracter *misterios* al poeziei va deveni o amprentă esențială a liricii românești *moderne*, de la Bacovia, Blaga, Arghezi, Barbu și până la Nichita, vălurit sub aspectul abstract al curentelor moderniste.

Convingerea mea este că toți acești poeți au fost foarte conștienți de promovarea unui *hermetism în esență mistic* și că atașamentul lor față de ideea reprezentării și a asigurării continuității cu o tradiție străveche, era unul asumat.

Faptul în sine al nereperabilității adâncului de semnificație al textelor lor, de către *nevrednicii contemporani*, cred că le surâdea.

O altă strofă din același vast poem, *Memento mori*, vorbește despre felul în care oamenii, în lipsa revelației dumnezeiești (din cauza păcatelor lor), au încercat de-a lungul istoriei să și-L închipuie pe Dumnezeu, așezând însă

⁴⁵⁵Rosa del Conte, op. cit., p. 316, n. *** și p. 317, n. ****.

în locul Adevărului numai *chipuri* sau *idoli* făuriți de imaginația și de patimile lor, *icoane* false ale Dumnezeirii:

*Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-ți semăn Ție,
Te-au săpat în munți de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit din stânce, acolo-n așchii de lemn sfânt;
Ș-apoi vrură ca din chipu-Ți [chipul Tău din mintea lor] să
explice toate. Mută
La rugare și la hulă idola de ei făcută
Rămâne!... Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.*

Eminescu expune credința ortodoxă conform căreia *idolii* sau obiectele venerate ca *sfinte*, pe temeiul mitologiilor și al religiilor care fantazează despre Dumnezeu, fără să Îl cunoască prin Revelație, sunt imagini truate ale Divinității.

Idolatrul își confecționează singur *un chip* oarecare al lui Dumnezeu, după asemănarea căruia dezvoltă apoi și o teologie conformă cu povestea inventată de el: *Ș-apoi vrură ca din chipu-Ți să explice toate.*

Însă *idola* sau idolul rămâne mut *la rugare și la hulă*: versurile lui Eminescu seamănă foarte mult cu un episod biblic vechitestamentar, dar care este totuși foarte binecunoscut creștinilor, pentru că face parte din viața Sfântului Proroc Ilie Tesviteanul.

Episodul este evocat în Bisericile ortodoxe în fiecare an la prăznuirea Sfântului. Acesta îl provoacă pe regele Israelului, Ahab, căzut în păcatul idolatriei, să-i adune pe muntele Carmel pe toți profeții slujitori ai idolilor, care slujeau lui Baal și Așerei, în număr de 850, pentru ca aceia să se roage zeilor lor să pogoare foc din cer pe altarul lor.

Profeții păgâni se roagă o zi întreagă, timp în care Sfântul Ilie îi ironizează, pe ei și pe zeii lor, cerând să strige mai tare pentru că zeii or fi dormind sau or fi plecați la plimbare.

Idola rămâne *mută* atât *la hula* Sfântului Ilie, cât și *la ruga* celor care profețeau în numele ei și care obosesc după o zi în care fac toate eforturile ca să fie auziți, mergând până la automutilare.

Sfântul Ilie se roagă, la rândul său, și se pogoară foc din cer care arde jertfa sa. Adevărul dezvăluindu-se înaintea poporului lui Israel, Sfântul Ilie îi *junghie* pe toți cei 850 de profeți păgâni (3 Reg. 18, 19-40).

Convingerea noastră este că Eminescu a pornit, în elaborarea versurilor despre *idola* păgână, de la textul biblic, ca și în multe alte situații, pe parcursul operei sale.

În ce privește *Luceafărul*, vastul poem alegoric, *Hyperionul* eminescian a fost raportat exclusiv, în virtutea numelui său, la antichitatea greacă, fiind pus în relație simetrică cu mitul zeității solare pe care o întruchipează.

Hyperion înseamnă însă *cel ce este deasupra veacurilor*, care trece peste timp, *cel veșnic* (hyper-eon). Se poate așadar ca Eminescu să fi optat pentru acest nume datorită sensului său, datorită rezonanței onomastice, potrivite cu scenariul poemului, și nu neapărat datorită unei similarități cu mitul grecesc.

Exegeza literară a semnalat, de altfel, existența unor dublete onomastice în acest poem, care particularizează ființa în funcție de perspectiva din care este sesizată.

Astfel, *Luceafărul* este *Luceafăr*, din perspectivă terestră, dar este *Hyperion*, în planul veșniciei. Pentru oameni, el este cel care luminează, care *pătrunde-n casă și în gând / Și viața-mi luminează*.

Înaintea lui Dumnezeu, el este eternul Hyperion: *Iar tu, Hyperion rămâi / Oriunde ai apune...*

Translatându-l, în consecință, și pe Dumnezeu în contextul mitologiei grecești, adesea exegeza literară Îl numește *Demiurg*(nu și Tudor Vianu), deși Hyperionul eminescian I se adresează cu apelativele de *Părinte* și *Doamne*, folosind, prin urmare, o terminologie profund creștină.

Și tangențele cu dogma ortodoxă nu se rezumă numai la ipostaza de *Părinte* a lui Dumnezeu față de Hyperion.

Astfel, luând hotărârea de a împlini cererea fetei de împărat, *Luceafărul* răspunde: *Da, mă voi naște din păcat, / Primind o altă lege*. Ceea ce reprezintă o preluare evidentă din dogma hristologică (fapt precizat și de manuscrisele eminesciene) și o ruptură cu mitologia grecească.

Hristos, fiind Dumnezeu desăvârșit din veșnicie, S-a făcut pentru noi și om desăvârșit, întrupându-Se la vremea potrivită, și S-a supus legii firii omenești, afară de păcat.

Dar Fiul lui Dumnezeu a luat asupra Sa păcatele omenești prin întrupare și S-a făcut *întru asemănarea trupului păcatului și pentru păcat a osândit păcatul în trup* (Rom. 8, 3).

Și mai spune Sfântul Pavel: *Căci pe El, Care n-a cunoscut păcatul, [Dumnezeu] L-a făcut pentru noi păcat, ca să dobândim, întru El, dreptatea lui Dumnezeu* (II Cor. 5, 21).

E sigur că antichitatea păgână nu avea noțiunea de *păcat*, așa cum apare în concepția creștină și nici nu considera că *a te naște om* înseamnă *a te naște sub legea păcatului strămoșesc*, care se moștenește din neam în neam, de la Protopărinții noștri până astăzi, *căci în Adam toți mor* (I Cor. 15, 22).

Așa încât versurile *Da, mă voi naște din păcat, / Primind o altă lege*, nu pot fi înțelese decât prin prisma învățaturii creștine.

Doar că versurile imediat următoare se îndepărtează de dogma hristologică, pentru că vorbesc despre o dezlegare de veșnicie a lui Hyperion (*Cu veșnicia sunt legat, / Ci voi să mă dezlege*).

Asumându-Și firea umană, Hristos S-a făcut om, dar a rămas și Dumnezeu adevărat.

Aici însă putem gândi *veșnicia* la care se referă poetul și ca pe o alegorie, dacă mergem pe firul interpretării oferite de Eminescu însuși, anume că Luceafărul este un alter-ego al *poetului de geniu*.

Într-o poezie postumă, intitulată *Numai poetul...*, se spune că: *Lumea toată-i trecătoare. / Oamenii se trec și mor /.../ Numai poetul /.../ Trece peste nemărginirea timpului*.

Semnificația *dezlegării de veșnicie* ar fi prin urmare alta: poetul, care se consideră un om ales, un fiu al lui Dumnezeu, un geniu în care Dumnezeu a pus *nemargini de gândire* (vezi *Povestea magului călător în stele*), ar dori să primească de la Dumnezeu posibilitatea împlinirii pe pământ, deși împlinirea lui nu este destinată lumii acesteia.

Însă alegorie este tot poemul. Noi am prezentat numai intersecții cu învățătura creștină, fără a putea susține că regăsim aici predania ortodoxă nealterată.

Oricum am interpreta *Luceafărul*, inspirația din dogma hristologică rămâne totuși valabilă.

În caracterizarea lui Hyperion, Eminescu folosește în unele versiuni manuscrise sintagma *lumină din lumină*, iar unele versuri, în varianta lor originală, sunt diferite, inclusiv ca sens, de cea publicată.

Și anume:

*Iar tu, Hyperion, rămâi
Oriunde ai apune...
Cere-mi cuvântul meu dentâi
Să-ți dau înțelepciune?*

Aceste versuri, într-o altă grafie, sună sensibil diferit:

*Iar tu, Hyperion rămâi
Oriunde ai apune...
Cere-mi – Cuvântul meu dentâi –
Să-ți dau înțelepciune?*

Din nou, se remarcă amprenta creștină, întărită fiind și de anumite sugestii din alte versuri, cum ar fi: *Hyperion ce din genuni / Răsai c-o-ntreagă lume.*

După Zoe Dimitrescu-Buşulenga, Eminescu a creat „unicele modele cosmologice din romantismul european în *Scrisoarea I* (cosmogonia și apocalipsa) și în *Luceafărul*, unde vede în zborul hyperionic creația continuând și ajunge la tronul Tatălui ceresc, Care i se adresează ca unui fiu, *Cuvântului său dintâi* (*Evanghelia după Ioan* e citată în manuscris)”⁴⁵⁶.

Mihai Moraru menționează „echivalarea, în *Alexandru Lăpușneanu*, cca 1879-1880, a *Luceafărului mărilor* cu Hristos”⁴⁵⁷ și că „în *Apari să dai lumină* și în *Răsai asupra mea* apar mai clar referirile Luceafăr-Hristos și, respectiv Luceafăr-Fecioara Maria”⁴⁵⁸.

Am sesizat și o altă asemănare, între strofele în care *Părintele* vorbește Luceafărului și tălmăcirea poetică a Sfântului Dosoftei la psalmul 2.

Iată mai întâi versurile poemului eminescian:

*Iar tu, Hyperion rămâi
Oriunde ai apune...
Cere-mi – Cuvântul meu dentâi –
Să-ți dau înțelepciune?*

*Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup-a ei cântare*

⁴⁵⁶Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viața*, op. cit., p. 287.

⁴⁵⁷ Mihai Moraru, *De nuptiis...*, op. cit., p. 235.

⁴⁵⁸ Idem, p. 237.

*Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?*

*Vrei poate-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?
Ți-aș da pământul în bucăți
Să-l faci împărăție.*

*Îți dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu-n lung și marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...*

Psalmul 2, care mărturisește despre Fiul lui Dumnezeu și Creatorul lumii, mai ales în ipostaza poetică a lui Dosoftei, putea constitui un punct de inspirație pentru poet, având în vedere, cu precădere, versurile care urmează:

*Cătră Mine Domnul zice:
„Fiiul Mieu ești din mătrice,
Eu astăzi Te nasc pre Tine.
Și vei cere de la Mine
De-ți voi da limbile [neamurile] toate,
Ce Ți-s ocină de soarte,
Că-Ți vor asculta cuvântul
Și vei domni-n tot pământul.
Și-i vei paște cu toiagul
Cel de fier în tot șireagul...”*

De asemenea, în versurile rămase în manuscris, putem descoperi acea relație evidentă cu dogma hristologică:

*De-ai cere universul tot
L-aș da cu tot ce-ai cere,
Dar ești puterea mea, nu pot
Să neg acea putere.*

*Cum s-ar putea să fii zidit
Din lacrimi și din vină
Fiind în veci nerăsărit,
Lumină din lumină. /.../*

*Iar tu Hyperion rămâi,
Oriunde ai apune,
Din chiar puterea mea dintâi
Sorbînd înțelepciune.*

Iar Hristos este *Cuvântul* și *Înțelepciunea* lui Dumnezeu-Tatăl. Intersectările sunt vizibile.

În poemul *Fata-n grădina de aur* (o variantă anterioară *Luceafărului*), dacă facem abstracție de faptul că *zmeul* este numit *demon*, (sinonimia *zmeu/demon* o putem afla în *Cazania* lui Varlaam sau în *Psaltirea* lui Dosoftei), regăsim și aici aceeași analogie cu dogma hristologică:

*Tu, care nici nu ești a mea făptură; / Tu ce sfințești a
cerului colone / Cu glasul mândru de eternă gură... / Cuvânt
curat ce-ai existat, Eone, / Când Universul era ceață sură...*

De asemenea, *întrupările* succesive ale *Luceafărului* ne trimit, inevitabil, cu gândul la dogma hristologică, drept sursă de inspirație pentru poet.

Luceafărul se prezintă fetei de împărat ca având o natură dublă, în aceste secvențe poetice:

*Iar cerul este tatăl meu / Și mumă-mea e marea. /.../
Am coborât cu-al meu senin / Și m-am născut din ape.* Unde *seninul* reprezintă natura cerească, iar *apele* semnifică natura creată, pentru că *apele* sunt simbol al începutului lumii.

Iar a doua oară: *Și soarele e tatăl meu, / Iar noaptea-mi este muma.*

Din nou, *soarele* prezintă un simbolism divin, iar *noaptea*, ca și – anterior – *marea*, semnifică umanitatea, firea umană (semiotică preluată din literatura veche, în care *omenirea pătimasă* e ca *o mare zbuciumată de valuri* și ca *o noapte neluminată* de razele harului).

Tudor Vianu polemizează cu cei care au susținut o influență creștină în *Luceafărul*:

„S-a spus că în *Luceafărul*, ca și în creștinism, Dumnezeu este transcendent. Dar în platonism, Dumnezeu, ideea de Bine nu este și ea transcendentă creației?”⁴⁵⁹

Ba da, este, dar de ce trebuie să aprobăm recursul lui Eminescu la *platonism* și nu la *creștinism*?

⁴⁵⁹ *** Vianu despre Eminescu, op. cit., p. 89.

Personal, am descoperit doar urme edulcorate de platonism, reproduse prin ricoșeu din alte surse poetice, și numai în *Povestea magului călător în stele*, din toată opera lirică a lui Eminescu.

Argumentele lui Tudor Vianu însă țin însă nu atât de *idei* în sine, ci de o sesizare afectivă a conținutului spiritual eminescian:

„Mai aproape de spiritul acestuia[al creștinismului] ar fi fost elanul mistic și de iubire menit să unească pe creatură cu creatorul său.

Dar acest elan lipsește din opera poetică a lui Eminescu, poate cu singura excepție a scurtei bucăți intitulată *Rugăciune* (dar ce suflet nu este atins cel puțin o dată de aripa marii Iubiri) și observăm acest lucru cu amărăciune, căci sub valurile sensibilității sale, uneori vulcanice, alteori molcome și dulci, simțim adâncul unei mari răceli.

Este răceala concepției sale filozofice, pesimiste și antice.

Poate că dacă elanul către Dumnezeu ar fi devenit disciplina ființei sale, o ultimă căldură binefăcătoare ar fi transformat pesimismul său în speranță și gândul despre imobilitatea lumii în năzuința către perfecționarea ei.

Un suflet credincios, printre admiratorii și devotații operei lui Eminescu, poate să se îndurereze de acest fel al lucrurilor. Aici e însă vorba numai de a înțelege⁴⁶⁰.

Această discernere corectă ne frământă și pe noi. Și nu vrem să înclinăm balanța în favoarea creștinismului din subiectivism, ci credem că sunt câteva detalii de observat peste care s-a trecut ușor cu vederea.

Observa adesea (cu nemulțumire, trebuie să recunosc) că se cataloghează drept *creștin* numai acel text care este *declamativ creștin*. Adică, doar textele care adoptă un discurs creștin clar și coerent.

Astfel de fragmente există, este adevărat, în lirica lui Lamartine, iar la noi în cea a lui Iancu Văcărescu, Heliade-Rădulescu, Bolliac și apoi în poezia tradiționalist-gândiristă – ca să dau numai câteva exemple.

Se confundă în felul acesta *poezia* cu *oratoria clasică* sau cu *narațiunea* cu mesaj direct și coerent.

S-a scăpat însă din vedere faptul că poezia aceasta presupune un fond spiritual-cognitiv încriptat metaforic.

⁴⁶⁰ Ibidem.

În tradiția literară românească, oratoria religioasă e *lirică* și *metaforică* (Antim Ivireanul este exemplul redevabil) și nu *clasic-demonstrativă*.

Vianu greșește când caută în poezia lui Eminescu *un discurs creștin explicit* și un elan *lamartinian* spre cer – pentru că înclin să cred că acesta este *misticismul* despre care vorbea.

Marile genii poetice românești au înțeles că *apofatismul* misticii răsăritene trebuie tradus literar prin pudoare declamativă, prin sobrietatea expresiei în loc de exuberanță și prin subtilitate metaforică și alegorică în loc de excursuri poetice prelungite.

Vianu exagerează și câteva rânduri mai departe, când consideră că atitudinea poetului de a-și ridica ochii spre cer și spre stele reprezintă „gestul unei nostalgii platonice”⁴⁶¹.

E o eroare să credem că înălțarea privirii spre cer este un gest cu amprentă platonicească în istoria umanității.

Am remarcat însă cu stupefație că unii au această tendință de a face din Platon *izvorul* tuturor gândurilor omenesti nobile.

Încă o dată afirm că erudiția sa și aptitudinile filosofice l-au purtat pe Tudor Vianu spre exagerări care, din păcate, au ajuns *școală*.

Omul *cu stea* și omul *cu noroc* sunt ființe cu destine diferite, opuse chiar, pentru Mihai Eminescu, după cum se poate vedea și în *Luceafărul*:

*Ei doar au stele cu noroc / Și prigoniri de soarte
/.../Trăind în cercul vostru strâmt / Norocul vă petrece, / Ci eu în lumea mea mă simt / Nemuritor și rece.*

Studiile de literatură consacrate au sesizat diferența dintre omul *cu stea* și omul *cu noroc*, din opera eminesciană, dar nu au stabilit prea limpede originea și semnificațiile acestor simboluri.

Mai ales că exegeza noastră și-a făcut obiceiul să nu se uite mai întâi în curtea tradiției proprii, ci să caute explicații, uneori antagonice, în mitologii/filosofii *de peste nouă mări și nouă țări*.

Așa, spre exemplu, simbolul *florii albastre* a fost explicat exclusiv prin Novalis⁴⁶² și Leopardi⁴⁶³, deși în literatura populară există *legenda cicorii* (versificată mai

⁴⁶¹ Idem, p. 90.

⁴⁶² A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Novalis>.

⁴⁶³ Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Leopardi.

târziu, cu acest titlu de Coșbuc), în care, într-o regie similară (fapt ce ne-a atras atenția) celei din *Fata-n grădina de aur* și *Luceafărul*, este vorba de îndrăgostirea soarelui de o tânără fată, care însă îl respinge și este pedepsită cu transformarea ei într-o floare albastră, în cicoare.

Revenind la tema noastră, semiotica stelară este prezentă ca un fir roșu în toată opera lui Eminescu. Ea reprezintă o problemă foarte vastă, despre care am putea scrie – numai despre ea – o amplă lucrare.

Și toată această simbolistică vastă și complexă este de inspirație tradițional-românească și bizantină.

Însă noi ne referim acum numai la un singur aspect, care l-a obsedat pe Eminescu de-a lungul întregii sale vieți, și anume: destinul omului care este trimis cu o misiune pe pământ, al omului care are *ostea* în cer, spre deosebire de masa amorfă de oameni care viețuiesc „în zodia” *norocului*.

Ideea este numai în parte romantică.

Eminescu însuși s-a simțit un ales, un geniu, un învățător al poporului său, un trimis de Dumnezeu cu un anumit scop pe pământ, un *profet* în tradiție pașoptistă – și, repet, rolul *instrumental* al poeziei și operei sale nu este de ignorat, mai ales că nici nu știm ce ar fi introdus poetul însuși într-o ediție a poeziilor sale, știm doar că a dezaprobat selecția făcută de Maiorescu, singura publicată după ce el a *înnebunit*.

Acest scop a căutat toată viața să-l deslușească. El a încercat, în această privință, pe de-o parte, să afle întemeiere pentru credința în *steaua* sa în teologia ortodoxă, iar pe de altă parte s-a lăsat influențat în oarecare măsură de tezele teologice ale lui Platon – a cărui influență putem s-o bănuim transmisă edulcorat și prin intermediul altor poeți romantici, pentru că nu admit ipoteza adeziunii sale la o filosofie, fie antică, fie modernă –, în ce privește coborârea spiritului angelic în trup de om, ca în poemul publicat postum, intitulat *Feciorul de împărat fără de stea* sau *Povestea magului călător în stele* (titlurile au fost propuse de critica literară).

Sau poate că a *poetizat* doar această teorie, platoniciană la origini, la fel cum, în poezia *Demonism*, a prezentat poetic concepția dualistă, credința în Ormuzd și Ahriman, a religiei persane.

Eminescu credea că este din specia oamenilor care au *o stea* a lor în cer, care au un rol de îndeplinit în această viață, născut fiind ca să-și ridice poporul din ignoranță și letargie.

La 16 ani dorea să-mi visez o soartă mândră de-al meu nume / Și de steaua mea (în poemul *La Bucovina*).

La acest ideal și la această ipostază a tinereții va face referire pe la 30 și ceva de ani, în *Oda* sa, cu nostalgie:

Nu credeam să-nvăț a muri vreodată; / Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi, / Ochii mei nălțam visători la steaua / Singurătății.

Iar *steaua singurătății* este cea a unicității, a singularității persoanei sale.

Luceafărul este și el un alter ego al poetului, o proiecție mitică a idealului său.

Spre sfârșitul vieții, poemul *Mai am un singur dor* stă mărturie că încă mai credea în destinul său singular:

Luceferi, ce răsar / Din umbră de cetini, / Fiindu-mi prieteni, / O să-mi zâmbească iar.

Asemenea, iubita sa trebuia să fie *femeie între stele și stea între femei* (*Din valurile vremii...*), iar iubirea era, în viziunea sa, o lumină cerească, o stea care dăinuie și nu se poate stinge ușor: *La steaua*.

Pe de altă parte, *norocul* guvernează existența oamenilor care nu pun preț pe sensul adânc al vieții, care trăiesc la voia întâmplării, duși de valurile vieții. Ideea este regăsită în numeroase poeme.

Tema *norocului* nestatornic este, în literatura veche, abordată în poemul *Viața lumii*, al lui Miron Costin, care ne limpezește sensul său în tradiția românească, de unde l-a împrumutat și Eminescu.

Într-un al doilea epilog, teoretico-explicativ, al poemului, Miron Costin ne oferă chiar o definiție a *norocului*:

„Norocul nu iaste alta, numai lucrurile ce ni să prilejuiesc și ni să întâmplă, ori bune, ori rele, zicem acestor întâmplări *norocul*. De ni se prilejuiesc lucruri bune și pre voe, zicem: *noroc bun*; de ni-s împotrivă au peste voe și cu scădere, zicem: *norocul rău*”⁴⁶⁴.

Așadar, a avea noroc, bun sau rău, înseamnă a merge și a trăi după capriciul evenimentelor sau după *cum dă Dumnezeu*, cum zice românul, a nu te zbate pentru a ieși la suprafața valurilor vieții, a nu dori să trăiești și să mori pentru ceea ce crezi.

⁴⁶⁴ Miron Costin, *Opere*, vol. II, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 120.

Acest sens îl regăsim și la Eminescu. De aceea există două feluri de oameni pe lume, în opinia sa: unii care au *stea*, și alții care au doar *noroc*: *Trăind în cercul vostru strâmt / Norocul vă petrece...*

Însă *stelele*, în tradiția spirituală românească, sunt Sfinții:

Sunt și trupuri cerești și trupuri pământești; dar alta este slava celor cerești și alta a celor pământești. Alta este strălucirea soarelui [Hristos] și alta strălucirea lunii [Maica Domnului] și alta strălucirea stelelor [Sfinții]. Căci stea de stease deosebește în strălucire. (I Cor. 15, 40-41).

Adică fiecare Sfânt are slava sa, care se deosebește în strălucire de slava altui Sfânt, ca *stea de stea*, în Împărăția lui Dumnezeu.

De aici, într-o concepție preluată în mod tradițional și personalizată poetic, a ajuns Eminescu la concluzia, devenită oarecum *populară*, că omul *cu stea* este un om deosebit, cu un destin aparte în lume.

În poemul *Basmul ce l-aș spune ei*, avem o prelucrare romantică a concepției ortodoxe și isihaste despre scara virtuților, expusă de Sfântul Ioan Scărarul⁴⁶⁵ în *Scara*.

Aceasta se întemeiază pe o vedenie veterotestamentară, a Sfântului Iacov (Fac. 28, 12), în care scara văzută de acesta cu ochii inimii, pe care se suiau și se pogorau Îngerii, este interpretată de Sfinții Părinți ai Bisericii ca reprezentând-o simbolic pe Maica Domnului, cea care este *scara* pe care S-a coborât Fiul lui Dumnezeu la oameni. Iată și versurile lui Eminescu:

Am visat un vis frumos...

Pe un nor luminos

Am văzut la cer o scară

Ridicându-se de jos.

Într-a cerului mărire

Scara de-aur se pierdea,

Iar pe-un tron de nemurire,

Tron de-argint și strălucire,

Maica Domnului zâmbea;

Iar pe schițele de scară,

Îngeri stau treptat..., treptat,

⁴⁶⁵ A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Sc%C4%83rarul.

*Cu chip blând și luminat
Și pe lire sunătoare,
Cântau dulce și curat. /.../*

Un alt poem care ne dovedește că Eminescu nu era un agnostic, se numește *Învierea*:

*Prin ziduri înnegrite, prin izul umezelii,
Al morții rece spirit se strecură-n tăcere;
Un singur glas îngână **cuvintele de miere**,
Închise în tratajul **străvechii Evanghelii**.*

*C-un muc în mâini moșneagul cu barba ca zăpada,
Din cărți cu file unse norodul îl învață,
Că moartea e în luptă cu vecinica viață,
Că de trei zile-nvinge, cumplit muncindu-și prada.*

*O muzică adâncă și plină de blândețe
Pătrunde tânguioasă puternicile bolți:
„Pieirea, Doamne Sfinte, căzu în orice colț,
Înveninând pe însuși **Izvorul de viațe**.*

*Nimic înainte-Ți e omul ca un fulg,
Și-acest nimic Îți cere o rază mângâioasă,
În pâlcuri sunătoare de plânsete duioase
A noastre rugi, Părinte, organelor se smulg.”*

*Apoi din nou tăcere, cutremur și sfială
Și negrul întuneric se sperie de șoapte...
Douăsprezece pasuri răsună... miez de noapte...
Deodată-n negre ziduri lumina dă năvală.*

*Un clocot lung de glasuri vui de bucurie...
Colo-n altar se uită și preoți și popor,
Cum din mormânt răsare Christos învingător,
Iar inimile toate s-unesc în armonie:*

*„Cântări și laude-nălțăm
Noi, Ție Unuia,
Primindu-L cu psalme [psalmi] și ramuri,
Plecați-vă, neamuri,
Cântând Aleluia!*

*Christos au înviat din morți,
Cu cetele sfinte,
Cu moartea pre moarte călcând-o,
Lumina ducând-o
Celor din morminte!”*

A se observa că Eminescu vorbește aici despre *cuvintele de miere* ale *străvechii Evanghelii* și ne amintim că, în *Epigonii*, elogiase pe acei *poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere*.

Acest lucru ne poate determina să considerăm că poezii care au făcut din limba română un *fagure de miere*, au prelucrat un material lingvistic creat anterior în Biserică, în *cuvintele de miere* ale limbii de cult, ale cărților sacre.

Aceasta, de altfel, Eminescu o remarcă și într-unul din articolele sale: „Biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat” (*Timpul*, 10 oct. 1881).

În poemul de mai sus, Hristos este numit *Izvorul de viațe*, de *vieți*, adică, la fel cum este numit Dumnezeu în *Luceafărul*: *Căci Tu izvor ești de vieți / Și dătător de moarte*.

Moșneagul din strofa a doua nu se referă la preot, în mod depreciativ, ci îl descrie ca pe *un bătrân înțelept*, demn să învețe norodul, ajuns la vârstă la care experiența și înțelegerile profunde albesc sufletul, îl fac curat.

Cine cunoaște opera lui Eminescu, știe că acesta așază înțelepciunea sub forme (chipuri și icoane vechi, volume sau tomuri roase de molii, etc.) pe care lumea iubitoare de străluciri vremelnice nu știe să le recunoască și să le prețuiască la valoarea lor supremă.

Ultimele două strofe sunt parafraze din cântări ortodoxe și din imnul pascal.

Plecați-vă, neamuri amintește de binecunoscuta cântare: „Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați...”, preluată de la Is. 8, 9.

Eminescu păstrează chiar și forme lingvistice vechi, din cărțile de cult: *au înviat, pre moarte*, etc.

Alte două imne sunt închinare Maicii Domnului:

Rugăciune

*Crăiasă alegându-te [pe tine Dumnezeu]
Îngenunchem rugându-te,*

*Înalță-ne, ne mântuie
Din valul ce ne bântuie;
Fii scut de întărire
Și zid de mântuire,
Privirea-ți adorată
Asupră-ne coboară,
O, Maică Prea Curată,
Și pururea Fecioară,
Marie!*

*Noi, ce din mila Sfântului [a lui Dumnezeu]
Umbră facem pământului,
Rugămu-ne-ndurărilor [tale],
Luceafărului mărilor;
Ascultă-a noastre plângeri,
Regină peste îngeri,
Din neguri te arată,
Lumină dulce, clară,
O, Maică Prea Curată,
Și pururea Fecioară,
Marie!*

Valul, scutul și zidul, din prima strofă, cu trimitere la „întreitele valuri” ale patimilor și la scutul și zidul de apărare care îl reprezintă Maica Domnului pentru creștini, sunt termeni uzuali în cărțile de cult.

La fel, cu reverberații adânc ortodoxe, este și numirea Preacuratei ca *Luceafăr*, în timp ce *mărilor* reprezintă involburarea vieților omenești, asupra cărora ea veghează, ca oamenii să nu piară în vârtoarea păcatelor.

Negurile din care este implorată să se arate Maica Domnului sunt întunecările minților umane, ale sufletelor înnegurate, a căror luminare și alinare se află la Maica Prea Curată a lui Dumnezeu, dar și a neamului omenesc, prin înfierea lui.

Răsai asupra mea...

*Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc de-odinioară;
O, Maică Sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.*

*Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deși al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.*

*Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.*

*Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din cerul tău de stele:
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!*

Maica Domnului este numită *lumină lină*, cu o sintagmă preluată din slujba Vecerniei, în care însă *Lumina lină* este Hristos. Dar și Maica Domnului varsă, cu rugăciunile sale, lumina lină a harului dumnezeiesc în sufletele omenești.

Ceea ce poetul numea în poezia anterioară *neguri*, aceeași realitate duhovnicească aici o denumeste drept *noaptea gândurilor*, în care este chemată Maica Domnului să se pogoare cu mila sa și să facă lumină.

Noaptea gândurilor este iarăși o expresie isihastă, care face referire la întunericul minții neluminat de harul dumnezeiesc, pe care numai rugăciunea neîncetată îl poate alunga.

Știm rugăciunea Sfântului Grigorie Palama înaintea Maicii Domnului: „luminează întunericul meu!”.

Este interesant că primul vers al ultimei strofe reiterează dorința de liniște exprimată în *Odă (în metru antic)*.

Iar verbul *reapari* denotă un dor de reîntoarcere la credința și la nevinovăția primară, anterioară tulburărilor sceptice provocate de o viață plină de suferințe.

9. Rugăciunea ascultată

Ah, ce dulce-i moartea, ca repaosul după o zi de ucu...
Ea este înțelepciunea vieții...cine gândește des că are
să moară, acela-i așa d'înțelept.

Dacă însă din moarte poți învăța înțelepciunea e un
semn că însăși înțelepciunea și liniștea
trebuie să semene morții.

Moartea e un moment – și nu dureros...
Somnul te-a-nchis în imperiul lui de pace [...]

Moartea este numai un vis al imaginației noastre.
**De aceea a nu fi fost niciodată este singura formă a
neexistenței, cine există există și va exista totdeauna.**

Mihai Eminescu⁴⁶⁶

Rugăciunea ascultată – cum ne-am intitulat acest capitol – o descoperim în poemul *Rugăciunea unui dac*, greșit interpretat, după părerea noastră, ca un blestem și o blasfemie la adresa lui Dumnezeu.

Dar nu numai după părerea noastră: „*Rugăciunea unui dac* (din 1879) [este] considerată de unii, pe nedrept, ca o probă peremptorie de necredință sau de rebeliune împotriva lui Dumnezeu”⁴⁶⁷.

Reproducem întreaga poezie, pentru a avea o imagine completă asupra ei, deoarece este foarte controversată:

*Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viață dătător,
Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate și totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,*

⁴⁶⁶Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 25 și 29.

⁴⁶⁷Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu - Viața*, op. cit., p. 286.

*Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntrteb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?*

*El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii
Și din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet și lumii fericire,
El este-al omenimei isvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceți-i,
El este moartea morții și învierea vieții!*

*Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Și inima împlut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers
Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-i viers,
Și tot pe lâng-aceasta cerșesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!*

*Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă,
Să binecuvânteze pe cel ce mă împilă,
S-asculte orice gură, ce-ar vrea ca să mă râdă,
Puteri să puie-n brațul ce-ar sta să măucidă,
Ș-acela dintre oameni devină cel întâi
Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătâi.*

*Gonit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pân' ce-oi simți că ochiu-mi de lacrimi e sec,
Că-n orice om din lume un dușman mi se naște,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaște,
Că chinul și durerea simțirea-mi a-mpietrit-o,
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o -
Când ura cea mai cruntă mi s-a părea amor...
Poate-oi uita durerea-mi și voi putea să mor.*

*Străin și fără de lege de voi muri – atunci
Nevrednicu-mi cadavru în uliță l-arunce,
Ș-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă,
Ce-o să asmuțe câinii, ca inima-mi s-o rumpă,
Iar celui ce cu pietre mă va izbi în față,
Îndură-te, stăpâne, și dă-i pe veci viață!*

*Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc
Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.
Să cer a tale daruri, genunchi și frunte nu plec,*

*Spre ură și blestemuri aş vrea să te înduplec,
Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă
Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!*

Dacul este însuşi Eminescu.

De ce *dac*? Pentru că, precum Blaga, Haşdeu, Pârvan⁴⁶⁸, Iorga⁴⁶⁹ şi alţii, Eminescu credea în faptul că elementul constitutiv esenţial, definitoriu, al neamului românesc este cel *traco-geto-dac* şi nu *cel roman*.

Aşadar, este *rugăciunea* unui *dac*.

Rugăciune pentru ce? Vom vedea.

Nu înainte însă de a preciza că această poezie a fost caracterizată fie drept *cea mai budistă poezie din opera lui Eminescu* (Cezar Papacostea⁴⁷⁰), fie drept o ironie la adresa lui Dumnezeu sau un blestem, pentru că n-ar fi, de fapt, vorba de nicio *rugăciune*.

Suspiciunea *budistă* vine din două direcţii: din primele versuri inspirate din *Rigveda* (*Imnul Creaţiunii*) – şi se reeditează situaţia din *Scrisoarea I* – dar, mai ales, din ultimul vers, în care e vorba de *dispariţie în stingerea eternă*.

Am vorbit şi cu altă ocazie despre versurile incipiente ale poemului, al căror punct de plecare este vedicul *Imn al Creaţiunii* şi ne-am exprimat opinia că versurile respective arată o gândire arhaică monoteistă, care precizează că lumea a fost creată de un singur Dumnezeu, care este din veşnicie (*Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată / Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată, / Pe-atunci erai Tu singur*) şi în Care oamenii au crezut mai înainte de a fi inventaţi zeii religiilor politeiste (*El singur zeu stătit-au nainte de-a fi zeii*) şi că această creaţie a lui Dumnezeu nu este *veşnică*, ci are un *început*.

Versurile pe care le-a preluat şi prelucrat Eminescu din imnul vedic nu contravin viziunii creştin-ortodoxe asupra lumii şi ele sunt o detaliere a acelui *La început / În(tru) început* biblic, al Sfântului Moise: *La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul* (Fac. 1, 1).

Despre *libertatea artistică* a acestui gen de detaliere a unui segment biblic, am precizat că este întemeiată pe însăşi

⁴⁶⁸ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_P%C3%A2rvan.

⁴⁶⁹ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Iorga.

⁴⁷⁰ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Papacostea.

versificarea *Psaltirei* de către Dosoftei, procedeu preluat și de Cantemir.

La fel, însușirea unei idei/expresii dintr-o altă arie cultural-religioasă decât cea creștină, atâta timp cât nu contravenea moralei și teologiei sale, nu este un fapt ieșit din comun pentru exercițiul literar, teologic și cultural bizantin.

Pe de altă parte, nu numai lecturile din literatura sanscrită îi puteau induce sentimente de revoltă sau accente nihiliste.

Un poet religios, recunoscut drept creștin, ca Lamartine scria următoarele versuri (din care pare că și Eminescu și-ar fi putut însuși anumite sintagme – deși *negura uitărei* apăruse mai întâi la Cârlova) – și nu știu să fie bănuir de *budism*:

*O néant ! ô seul Dieu que je puisse comprendre!
Silencieux abîme où je vais redescendre,
Pourquoi laissas-tu l'homme échapper de ta main?
De quel sommeil profond je dormais dans ton sein!
Dans l'éternel oubli j'y dormirais encore;
Mes yeux n'auraient pas vu ce faux jour que j'abhorre,
Et dans ta longue nuit, mon paisible sommeil
N'aurait jamais connu ni songes, ni réveil.
– Mais puisque je naquis, sans doute il fallait naître.
Si l'on m'eût consulté, j'aurais refusé l'être.
Vains regrets ! le destin me condamnait au jour,
Et je vins, ô soleil, te maudire à mon tour.
(La Foi)⁴⁷¹*

⁴⁷¹ În franceză, poemul intitulat *Credința* (în traducerea noastră – sublinierile ne aparțin):

O, neant! O, singurul Dumnezeu pe care îl pot înțelege!
Abis tăcut unde vreau să recad,
De ce îngădui tu omului să iasă din mâna ta?
Ce somn adânc dormeam la sânul tău!
În *veșnica uitare* aş dormi încă;
Ochii mei n-ar fi văzut această vană zi de care am oroare,
Și în *lunga ta noapte*, pașnicul meu somn
N-ar fi cunoscut nici vise, nici trezire.
– Dar pentru că m-am născut, înseamnă că trebuia să mă nasc.
Dacă mi s-ar fi cerut părerea, aş fi refuzat să iau ființă.
În zadar! Destinul m-a condamnat să văd lumina zilei,
Și vin și eu, la rândul meu, să te blestem pe tine, soare!

Cu altă ocazie, Lamartine, ceva mai temperat, pune în relație pieirea universului și a omului de pierderea credinței, deși nici această teză nu este creștină.

Dar în poem ea are rolul unei supoziții *metaforice*, fiind strigătul sau blestemul unui credincios indignat de marea decădere morală și spirituală a umanității – iar emfaza declamatorie e foarte proprie catolicismului (de la Francisc din Assisi⁴⁷² până la Bossuet⁴⁷³ și după – cu atât mai mult poeții puteau apela la o retorică inflamată):

*Que n'ai-je vu le monde à son premier soleil?
Que n'ai-je entendu l'homme à son premier réveil?
Tout lui parlait de toi, tu lui parlais toi-même;
L'univers respirait ta majesté suprême;
La nature, sortant des mains du Créateur,
Etalait en tous sens le nom de son auteur;
Ce nom, caché depuis sous la rouille des âges,
En traits plus éclatants brillait sur tes Ouvrages;
L'homme dans le passé ne remontait qu'à toi;
Il invoquait son père, et tu disais : C'est moi.
Longtemps comme un enfant ta voix daigna l'instruire,
Et par la main longtemps tu voulus le conduire.*

*Que de fois dans ta gloire à lui tu t'es montré,
Aux vallons de Sennar, aux chênes de Membré,
Dans le buisson d'Horeb, ou sur l'auguste cime
Où Moïse aux Hébreux dictait sa loi sublime!
Ces enfants de Jacob, premiers-nés des humains,
Reçurent quarante ans la manne de tes mains
Tu frappais leur esprit par tes vivants oracles!
Tu parlais à leurs yeux par la voix des miracles!
Et lorsqu'ils t'oubliaient, tes anges descendus
Rappelaient ta mémoire à leurs coeurs éperdus!*

*Mais enfin, comme un fleuve éloigné de sa source,
Ce souvenir si pur s'altéra dans sa course!
De cet astre vieilli la sombre nuit des temps
Eclipsa par degrés les rayons éclatants;
Tu cessas de parler; l'oubli, la main des âges,
Usèrent ce grand nom empreint dans tes ouvrages;*

⁴⁷² A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Francisc_de_Assisi.

⁴⁷³ Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-B%C3%A9nigne_Bossuet.

*Les siècles en passant firent pâlir la foi;
L'homme plaça le doute entre le monde et toi.
Oui, ce monde, Seigneur, est vieilli pour ta gloire;
Il a perdu ton nom, ta trace et ta mémoire
Et pour les retrouver il nous faut, dans son cours,
Remonter flots à flots le long fleuve des jours!*

*Nature ! firmament ! l'oeil en vain vous contemple;
Hélas ! sans voir le Dieu, l'homme admire le temple,
Il voit, il suit en vain, dans les déserts des cieux,
De leurs mille soleils le cours mystérieux!
Il ne reconnaît plus la main qui les dirige!
Un prodige éternel cesse d'être un prodige!
Comme ils brillaient hier, ils brilleront demain!
Qui sait où commença leur glorieux chemin?
Qui sait si ce flambeau, qui luit et qui féconde,
Une première fois s'est levé sur le monde? /.../*

*Les siècles ont tant vu de ces grands coups du sort:
Le spectacle est usé, l'homme engourdi s'endort.
Réveille-nous, grand Dieu ! parle et change le monde;
Fais entendre au néant ta parole féconde.
Il est temps ! lève-toi ! sors de ce long repos;
Tire un autre univers de cet autre chaos.
A nos yeux assoupis il faut d'autres spectacles!
A nos esprits flottants il faut d'autres miracles!
Change l'ordre des cieux qui ne nous parle plus!
Lance un nouveau soleil à nos yeux éperdus!
Détruis ce vieux palais, indigne de ta gloire;
Viens ! montre-toi toi-même et force-nous de croire!*

***Mais peut-être, avant l'heure où dans les cieux déserts
Le soleil cessera d'éclairer l'univers,
De ce soleil moral la lumière éclipse
Cessera par degrés d'éclairer la pensée;
Et le jour qui verra ce grand flambeau détruit
Plongera l'univers dans l'éternelle nuit.
Alors tu briseras ton inutile ouvrage:
Ses débris foudroyés rediront d'âge en âge:
Seul je suis ! hors de moi rien ne peut subsister!
L'homme cessa de croire, il cessa d'exister!***

⁴⁷⁴ În franceză, poemul intitulat *Dumnezeu* (traducerea ne aparține):

De ce n-am văzut lumea sub prima lumină a soarelui?
De ce n-am auzit glasul omului când s-a trezit întâi la viață?
Toate îi vorbeau despre Tine, Tu însuși îi vorbeai;
Universul respira slava Ta dumnezeiască;
Natura, ieșind din mâinile Creatorului
Descoperea pretutindeni numele Autorului ei;
Acest nume, acoperit de atunci sub rugina secolelor,
În trăsături mai luminoase strălucea în operele Tale;
Omul, în trecut, nu năzuia decât către Tine;
El își chema Părintele și Tu îi spuneai: Eu sunt!
Multă vreme, ca pe un copil, glasul Tău a găsit de cuviință să-l instruiască,
Și prin mâna Ta, multă vreme, Tu ai binevoit să-l conduci.

De-atâtea ori Tu Te-ai arătat lui în slava Ta
În valea lui Senaar, la stejarul lui Mamvri,
În rugul de pe Horeb, sau pe muntele cel sfânt
Unde Moise a dat evreilor legea Tacea sfântă!
Acești copii ai lui Iacob, cei întâi-născuți din oameni,
Au primit mana patruzeci de ani din mâinile Tale,
Iar Tu loveai cugetele lor prin prorocii Tăi vii!
Vorbeai sub ochii lor prin glasul minunilor!
Și când ei Te uitau, îngerii Tăi coborau
Și readuceau pomenirea Ta în inimile lor rătăcite.

Dar apoi, ca un râu îndepărtat de izvorul său,
Această curată amintire s-a stricat pe parcurs/între timp!
Această stea a îmbătrânit și noaptea sumbră a vremurilor
I-a întunecat razele luminoase, din ce în ce mai mult.
Tu n-ai mai vorbit; uitarea și mâna îngerilor [pedepsitoare]
Au făcut să se șteargă numele Tău imprimat în operele Tale.
Trecerea veacurilor a făcut credința să pălească;
Omul a pus îndoiala între Tine și lume.
Da, Doamne, această lume e îmbătrânită pentru slava Ta.
Ea a pierdut numele Tău, urma și pomenirea Ta,
Iar pentru a le regăsi, trebuie să mergem înapoi
Și să reurcăm, spre-nceput, val cu val, lungul fluviu al zilelor!

Natură! Cer! Ochiul în zadar vă contemplă!
O, nefericire, omul admiră templul [universului] fără a-L vedea pe Dumnezeu!
El vede și urmărește în zadar, prin pustiul cerurilor,
Traectoriile misterioase ale miilor de sori,
Pentru că nu mai cunoaște mâna care le conduce!
O veșnică minune nu mai e [pentru om] minune!
Cum au luminat ieri, vor lumina și mâine!
Cine știe unde începe drumul lor [al sorilor] triumfal?
Cine știe dacă această făclie [stea, soare] care lucește și dă viață
S-a înălțat [acum] prima dată peste pământ? /.../

Versurile pe care le-am subliniat au ceva în comun cu *Scrisoarea I*. Dar și cu credința lui Eminescu că lumea se va stinge atunci când se va stinge Sorele-Dumnezeu din mintea oamenilor.

Traectoria acestei cugetări provine însă din vremuri vechi și Lamartine nu făcea decât să o actualizeze sub forma unui discurs poetic romantic.

Însă am făcut această paranteză și l-am evocat aici pe Lamartine pentru a sublinia faptul că nu doar în scrierile sanscrite/budiste putea afla Eminescu astfel de cugetări și imagini, despre *nopatea eternă*, *veșnica uitare* sau întoarcerea lumii la neființă.

Și ne întoarcem la poemul nostru: Eminescu nu a scris prea multe poezii de autodefinire, în care el să fie în prim-plan, ca personalitate preocupată de sensul vieții și al morții sale, în mod neechivoc.

Mai avem unele versuri fragmentare și în alte poeme, dar nu o poezie întreagă, de asemenea importantă, îndreptată cu toată atenția numai spre sine.

Poezia aceasta este printre puținele și este o *piatră de poticnire* pentru mulți.

Dintre poemele sale publicate – pentru că nu am ajuns încă să cercetăm manuscrisele – acest poem este unicul în

Spectacolul [lumii, al vieții] s-a perimat, omul amorțit adoarme.
Trezește-ne, Dumnezeule mare! Vorbește lumii și preschimb-o!
Fă ca nimicul să audă [iarăși] cuvântul Tău fecund/dătător de viață.
Vremea a sosit! Scoală-Te! Ieși din lungul Tău repaos!
Zidește un alt univers dintr-un alt haos!
Ochilor noștri ațipiți le trebuie alte spectacole!
Sufletele noastre rătăcitoare au nevoie de alte miracole!
Schimbă mersul cerurilor care nu ne mai vorbesc!
Înălță un alt soare în ochii noștri oboșiți!
Dă-râmă vechile palate [ale universului] nevrednice de slava Ta!
Vino! Arată-Te Însuți și silește-ne să credem!

Dar poate că, înaintea ceasului în care, pe cerurile pustii,
Soarele va înceta să mai lumineze această lume,
Lumina pierită a soarelui moral
Va înceta să mai lumineze gândirea.
Și în ziua următoare, stingerea marii făclii
Va arunca universul în *noaptea eternă*.
Atunci vei năruți opera aceasta a Ta nefolositoare,
Iar ruinele ei trăznite vor glăsui din veac în veac:
Numai Eu exist! În afară de Mine nimic nu poate subzista!
Omul nu va mai crede, pentru că nu va mai exista.

care Eminescu vorbește la persoana I, despre relația sa cu Dumnezeu și despre cum vrea să moară.

Anticipăm, dar este, credem, foarte semnificativ că a murit exact cum a cerut aici.

Și credem că Dumnezeu i-a împlinit această rugăciune și că acest lucru este cea mai mare dovadă cu putință a faptului că această poezie este o *rugăciune*, o rugăciune fierbinte și nu o ironie.

Personal, nu mai cunosc sau nu îmi mai vine în minte acum un alt exemplu de scriitor a cărui rugăciune exprimată într-o operă literară să fi fost împlinită cu atâta *fidelitate*.

Poezia *este* o rugăciune și pentru că o *parodie hulitoare* (*gen poetic* care, de altfel, nu-i era propriu) nu s-ar fi deranjat să caute să-L înțeleagă pe Dumnezeu Atotstăpânitorul, în versuri atât de sublime cum sunt cele din primele trei strofe.

Când Eminescu a dorit să critice pe cineva (*Scrisoarea III, Criticilor mei*), n-a făcut-o voalat, *sub pecete simbolică*, ci în rafale de indignare.

Dacă ar fi avut ceva de reproșat Divinității, nu cred că ar fi ales această modalitate *subtil-perversă*, paravanată de o cugetare complexă și profundă.

Cred că iarăși suprapunem mentalitatea noastră modernă peste un text care nu se pretează la o astfel de interpretare.

Dacă acest poem este o *rugăciune* și dacă Eminescu scrie un poem definitoriu pentru sine însuși (așa cum vom încerca să dovedim), atunci definitorie pentru el este relația sa cu Dumnezeu, cu Acest Dumnezeu Căruia I se roagă, în fața Căruia se prosternă (*Zeul cărui plecăm a noastre inemi*) și pentru prima și unica dată (din ceea ce cunoaștem noi) ne vorbește despre evoluția acestei relații sinergice, divino-umane, de-a lungul biografiei sale.

Dacă în poemul *Gelozie* descopeream *biografia iubirii*, aici aflăm evoluția credinței sale intime și a cugetării sale.

Cine este Acest Dumnezeu? *Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?*

Întrebarea poetului nu e una *retorică*, nu e filosofică, pentru că dacă ar fi o interogație filosofică, nu ar urma răspunsul. Dar aici, răspunsul urmează.

Și aflăm că Dumnezeul lui Eminescu, *Zeul* dacului – unde *dacul* este cea mai puțin echivocă deghizare a lui Eminescu, dintre toate – este Dumnezeu Creatorul a toate,

Dumnezeu omenirii *nainte de-a fi zeii*, Cel care a dat apelor putere să zămislească viață din ele (*din noian de ape puteri au dat scânteii*), Dumnezeu Care *este-al omenimei isvor de mântuire*, Care, *El este moartea morții și învierea vieții*.

Nu credem că poate fi confundat Zeul acesta cu niciun alt zeu de pe pământ, pentru simplul motiv că Unul singur dintre toți zeii popoarelor S-a întrupat, a suferit pentru oameni, a omorât moartea, a înviat în ei viața veșnică și a devenit astfel *al omenimei isvor de mântuire*.

Niciun alt zeu al niciunui popor, niciun zeu al poporului indic care a scris *Vedele* nu a făcut aceste lucruri, nici vreun altul în istoria lumii, după cum susținea și Hermes Trismegistul⁴⁷⁵, că niciodată cineva dintre cei de sus, dintre zei, nu se va coborî vreodată pe pământ, la oameni.

Important pentru noi este faptul că *dumnezeul* niciunui popor n-a intenționat vreodată să mântuiască lumea.

În afară de poporul lui Israel și de Dumnezeul treimic, Care din veșnicie a hotărât ca Fiul și Cuvântul Tatălui să Se întrupeze, să sufere și să moară pentru toți oamenii și din El să curgă apa vieții, *isvor de mântuire* neîncetat.

În fața lui Hristos, *Sus inimile voastre! Cântare aduceți-i*, după cum spune cântarea liturgică și Utrenia pascală.

În strofa a treia avem mărturia poetică extraordinară a felului în care Eminescu L-a cunoscut pe Dumnezeu, în care a început relația de iubire dintre el și Dumnezeu.

El, Cel ce a creat lumea, *îmi dete ochii să văd lumina zilei* – o exprimare sublimă și care denotă multă smerenie în fața lui Dumnezeu.

Pentru că El este Lumina și dătătorul luminii, Cel care luminează ochii sufletului și ai trupului și nu în mod aleatoriu începe poetul cu această expresie.

Este și influența unei exprimări omiletice frecvente, din cazania ortodoxă, care specifică faptul că Dumnezeu ne-a dat *ochi să vedem, urechi să auzim, mâni și picioare* să ne folosim de ele, *suflet și trup* ca să existăm.

Mai întâi, omul deschide *ochii trupului* și vede lumina zilei.

De aceea, magnific începe Eminescu vorbirea sa despre cum ajungi să-L cunoști pe Dumnezeu.

⁴⁷⁵ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hermes_Trismegistul.

Și nu ajungi la aceasta la adolescență, la maturitate sau la adânci bătrâneți, ci imediat după ce te naști, imediat ce începi să fii puțin conștient. Ceea ce dovedește că poetul era și foarte familiar cu dogmele Bisericii sale strămoșești, dar nu numai la nivel teoretic, ci și experimental.

După ce cu *lumina ochilor* vede *lumina zilei*, harul lui Hristos Dumnezeu *inima împlut-au cu farmececele milei*. El e Cuvântul, *Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul, care vine în lume* (Ioan 1, 9). Din *farmececele milei* urmează cunoașterea intimă a lui Dumnezeu.

Iarăși, nu există niciun alt *zeu*, în afară de Hristos, Care să farmecenu prin puterea covârșitoare, ci cu *mila* Sa!

Dumnezeul creștin e *farmecător* prin *mila* Sa negrăită, mila aceea care este virtutea supremă în toate basmele românilor (*luminoasele basme*, cum zice în *Memento mori*), mila – nu vitejia – care e decisivă pentru biruința finală a eroilor!

Mila Lui se traduce prin tot ce a arătat până aici Eminescu, prin toată frumusețea creației pe care a zidit-o Dumnezeu *la început și din nimic* și prin faptul că i-a zidit pe oameni ca ființe raționale care să deschidă ochii și să vadă lumina zilei.

Căci *Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei* se referă nu la ochi și la vedere propriu zis, ci la a fi creat (*a face ochi pe lume* înseamnă *a te naște*).

Puțini din cei ce văd în fiecare zi *lumina zilei* se mai întorc să mulțumească Ziditorului pentru aceasta, dar poetul s-a întors.

El și-a amintit de Cel ce i-a dat ochi, lumina ochilor ca să vadă *lumina zilei* și a lumii întregi, pentru că această lume este zidită ca o *lumină* și pentru ca să fie *zi de mântuire* (cum spun rugăciunile și slujbele ortodoxe, cu care era familiar) celor din ea, iar nu noapte de pierzare.

Și știa că Cel ce i-a dăruit *lumina ochilor* e Același care dăruie și *lumina inimii* care este mila: *Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei, / Și inima împlut-au cu farmececele milei*.

Căci dacă lumea și universul se văd cu ochii și nu se îmbrățișează cu toată compasiunea iubirii, atunci nimic din frumusețea lor nu ajunge cu adevărat la inima noastră, ci inima e rece și ochiul ei e mort.

Mila! Această stare de a fi, duhovnicească și esențială pentru ortodocși, aceasta este cea pe care Dumnezeu o predă

ca pe cea dintâi și cea mai scumpă învățătură în inima fiecărui om care se naște pe pământ. *Mila care farmecă!*

Nu mai există altceva care să *farmece* omul și să-l facă a toate cunoscător, ca mila! *Mila*, inclusiv, după Eminescu, atrage știința, cunoștința, înțelepciunea, e cel mai bun pedagog și un mare contemplativ.

Pentru budiști era motiv de indiferență desăvârșită, pentru Nietzsche motiv de dispreț la adresa lui Hristos și a creștinilor, calificați ca oameni slabi, dacă *au milă*.

Dar pentru Eminescu, Dumnezeu *farmecă* inima omului cu *mila* Sa, învățându-l *alfabetul milostivirii*, pentru ca el să poată privi și înțelege lumea.

Omul, iconomul acestei lumi, trebuie să aibă compasiune ca să poată iubi natura, făpturile, cosmosul.

Aceasta cred că este și ușa înțelegerii marii iubiri pe care a avut-o Eminescu pentru natură.

Și iubind cu *milă* toate acestea, și Dumnezeu îl iubește pe el, pentru că El însuși este Iubire și Milă negrăită și îi dă să-L simtă în creația Sa: *În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers*, mersul lui Dumnezeu, adică, în vuiet de vânturi.

S-ar putea ca Eminescu să fi dorit să ne spună că a simțit puternic și adânc harul lui Dumnezeu, pentru că expresia sa seamănă foarte mult cu ceea ce ne relatează *Sfânta Scriptură* la Fapt. 2, 2: „Și din cer, fără de veste, s-a făcut un *vuiet*, ca de *sufflare de vânt* ce vine repede, și a umplut toată casa unde ședeau ei”, adică Sfinții Apostoli, în ziua Cincizecimii, când S-a pogorât Duhul Sfânt peste ei.

Nu este prima dată când întâlnim la Eminescu asemenea *coincidențe* semnificative cu referatul biblic.

Un lucru e sigur și anume acela că Eminescu iubea exprimările extatice, chiar și în contexte care nu se refereau la extaze mistice (așa cum poeți precum Cârlova sau Bolintineanu insistau pe categoria *dulcelui*, pe care Eminescu o sublimează), ceea ce denotă intimitatea sa cu vasta literatură isihastă care a circulat timp de secole în Țările Române.

Versul următor este încă și mai enigmatic: *Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-i viers*.

Nu ne dăm seama în acest moment dacă este vorba tot de un loc scriptural din care să se fi inspirat Eminescu în conceperea acestui vers.

Poetul ne transmite că a simțit, a auzit glasul sau *viersul* duios al lui Dumnezeu *înglas purtat de cântec*.

Remarcăm faptul că *duios* este corelativul *milei* din versul anterior. Dumnezeu este *duios* cu oamenii pe care îi umple de *farmece*le *milei*.

Uneori, în vederile extatice ale Sfinților, apar glasuri care cântă.

Sau putem înțelege prin *glas purtat de cântec*, glasul mamei sau al preotului sau al corului mănăstiresc, în care el să fi *simțit* glasul lui Dumnezeu, iubirea lui Dumnezeu pentru sine și pentru toți oamenii.

Până aici, poezia s-a ocupat cu nașterea lumii, cu nașterea poetului și cu felul în care el L-a cunoscut pe Dumnezeu, Creatorul lumii, mai precis, cu intensitatea cu care el L-a simțit pe Dumnezeu în inima sa, în creație și în toate cele ce-l înconjurau.

De aici înainte, poemul se ocupă cu moartea sa și este pentru mulți o piatră de poticnire imensă, chiar mai mare decât tot ce am dezbătut până în acest moment.

Critica literară a fost nedumerită cel mai mult de ultimul vers al poemului, care cere o *dispariție* în *stingerea eternă* și care nu se potrivește cu partea întâi a poeziei, în care poetul se închină unui Dumnezeu Atotputernic și Atoatecreator.

Eminescu însuși a șovăit asupra formei și sensului final al acestor versuri.

Numindu-și poemul *Rugăciunea unui dac*, pentru că *dacul* i s-a părut cel mai potrivit *alter ego* al său, s-a gândit la început să îl numească pe Dumnezeu *Zamolxe*. Încât versul *Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc* a fost la început *Astfel numai, Zamolxe, eu pot să-ți mulțumesc*.

Însă dacă simpla menționare a numelui lui Zamolxe ne-ar orienta spre păgânism, ne-am afla pe o pistă falsă.

O dovadă o avem în poemul *Strigoii*, în care magul îi cere, la un moment dat, aceluiași Zamolxe, să o readucă la viață pe Maria, regina dacilor și soția lui Arald.

Adresarea către Zamolxe îi atribuie acestuia caracteristicile Dumnezeului creștin, conform cu Sfânta Scriptură: *Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămânță de lumină, / Din duhul gurii tale ce arde și îngheață*.

Versul acesta face aluzie la mai multe versete scripturale: *Atunci, luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie*. (Fac. 2, 7); *Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și cu duhul gurii Lui toată puterea*

lor(Ps. 32, 6). Dumnezeu e Dătătorul vieții și Cel ce stabilește sorocul morții, *arde și îngheață*.

Se știe că dacii credeau în nemurirea sufletului și în viața veșnică, de aceea și Eminescu suprapune cu ușurință valorile religiei creștine peste religia dacilor.

În manuscrisele sale scria uneori: *Jesus Christus Rex / Imperator Daco-Romanorum*⁴⁷⁶.

Această precizare ne va ajuta și pe mai departe să decelăm adevărul din aceste versuri eminesciene care par să se contrazică.

În volumul al doilea al ediției critice de *Poezii* a lui D. Murărașu⁴⁷⁷, acesta recenzează o seamă de opinii și posibilități de interpretare care identifică surse ale acestui poem începând de la literatura populară, Vasile Alecsandri și Grigore Alexandrescu (a se vedea poemul *Rugăciune* al lui Gr. Alexandrescu cu care *Rugăciunea unui dac* este interesant de comparat), până la Alfred de Vigny⁴⁷⁸, E. A. Poe⁴⁷⁹, Schiller⁴⁸⁰, Schopenhauer și până la Rigveda și lucrările budiste.

Concluzia sa este că „recurgerea la erudiție” pare incapabilă să soluționeze într-un singur fel problema și că „admitem că poetul își putea avea o logică a lui, deosebită de cea a noastră.

În mintea lui Eminescu puteau să capete sinteza unificatoare lucruri contradictorii, pe care gândirea obișnuită nu le-ar putea întruni împreună”⁴⁸¹.

Suntem în asentimentul acestui mod de interpretare.

Eminescu avea o covârșitoare putere de sinteză și de unificare a sensurilor și (într-un mod profund tradițional, de altfel) el înțelegea gândirea ca pe un tot unitar, așa cum privea și istoria lumii ca pe un tot unitar și nu ca pe un șir de secvențialități.

Pentru că el concepea umanitatea ca pe un tot, ca pe *Adamul total* (ca să folosesc expresia Fer. Sofronie

⁴⁷⁶ M. Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 388-389.

În latină: *Iisus Hristos este Regele/Împăratul daco-romanilor*.

⁴⁷⁷ Mihai Eminescu, *Poezii*, vol. II, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, 1982, p. 402-419.

⁴⁷⁸ A se vedea: http://fr.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Vigny.

⁴⁷⁹ Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Edgar_Allan_Poe.

⁴⁸⁰ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Schiller.

⁴⁸¹ Mihai Eminescu, *Poezii*, vol. II, op. cit., p. 417.

Saharov⁴⁸² de la Essex), ca pe un singur *Om*, un singur *Adam* care a trecut prin mai multe vârste de dezvoltare.

De aceea putea să ia ceea ce găsea și era bun în alte religii fără sentimentul paradoxului și să îl așeze cu multă detașare sub amprenta tradiției sale spirituale.

Nu e ceva nefiresc pentru un ortodox, este un fapt recomandat încă din primele secole creștine – am mai vorbit despre asta – de mari personalități ale Bisericii precum Sfântul Iustin Martirul⁴⁸³ sau de Sfântul Vasile cel Mare⁴⁸⁴.

De aici însă marile nedumeriri și exclamații la adresa versurilor sale.

Eminescu nu făcea decât să caute adevărul în toate și acolo unde îl găsea, îl înscrisa în cugetarea sa fără ezitare, chiar dacă îl găsea într-o propoziție din Schopenhauer sau într-o strofă din *Rigveda* sau într-o nuanță a gândirii lui Buddha.

Asta nu înseamnă că se îmbolnăvise irevocabil de *pesimismul schopenhauerian* sau că devenise adeptul fără rest al filosofiei budiste, așa după cum prezența celor 7 filozofi ai Antichității sau a Sibilelor prorocițe pe zidurile Mănăstirilor și Bisericilor ortodoxe nu înseamnă că creștinismul ortodox și-a însușit filosofia platoniciană sau stoică.

Și fără îndoială că Eminescu a văzut și aceste picturi la Mănăstirile moldovenești pe care le cerceta împreună cu bibliotecile care se aflau în ele și a înțeles libertatea de gândire a religiei sale⁴⁸⁵.

⁴⁸² A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Sofronie_%28Saharov%29.

⁴⁸³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Iustin_Martirul_%C5%9Fi_Filozoful.

⁴⁸⁴ Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Vasile_cel_Mare.

⁴⁸⁵ Părintele Constantin Galeriu era de părere că: „Fiecare personalitate își poartă și revelează, deopotrivă, unicitatea în dialogul cu timpul său și fundamental, în comunicarea, într-un mod propriu, cu *Absolutul*, cu Dumnezeu, cu valorile și temele supreme ale existenței, care dau conștiinței noastre umane și vieții un sens.

Mihai Eminescu a aparținut și el vremii în care s-a născut, format și afirmat ca geniu al spiritualității neamului și a fost totodată, un fiu al sfârșitului de veac XIX.

Ca geniu deosebit de sensibil și receptiv la prodigioasa emisie de idei din vremea sa – filosofice, artistice, științifice – a receptat neîndoiește o anume influență a lor, dar nu s-a lăsat, și nici nu o putea face, impregnat de acestea în profunzimea lui, în identitatea care i-a rămas nealterată.

Receptivitatea sa, care ne trimite cu gândul la enciclopedismul Renașterii și perioadelor ce i-au urmat, nu s-a finalizat nici pe departe într-un fel de eclectism sau sincretism. Cu puterea geniului său a asimilat ideile și valorile epocii, ca și cele ale trecutului, a surprins esența, partea de adevăr din fiecare și le-a teaurizat în vistieria inimii și a cugetului său.

Încât, acest *om deplin al culturii românești* [C. Noica] ne pare a întruchipa și el o imagine din cuvintele Mântuitorului, făcându-se *asemenea omului gospodăru care scoate din vistieria sa, noi și vechi* (Mt. 13, 52).

Tradiția bizantină susține că harul lui Dumnezeu a infuzat spiritul uman întotdeauna și că cei 7 Înțelepți ai Antichității, care au înțeles să caute un Principiu (numit Logos, Foc, Esență, etc.) al lumii mai presus de lume și de idolii de lemn sau de piatră, au fost luminați de Dumnezeu să creadă aceasta, chiar dacă se prea poate să le fi ajuns la urechi și *filosofia* aparte a *Pentateuhului*, din care să se fi inspirat, și chiar dacă deschiderea lor către adevăr nu a fost totală.

Eminescu era la cunoștință, fără îndoială, cu toate acestea și primise din Biserica sa și din cărțile ei, din tradiția bizantin-ortodoxă, o viziune holistică asupra realității, tradițional *ecumenică* (de la *oikumene*-le bizantin-ortodox).

Fapt care nu înseamnă că nu făcea deosebirea între *erezie* și *cugetare dreaptă*, ci că, în căutarea adevărului și a sensului vieții sale, păstrând viziunea și credința Bisericii sale, pe care a confirmat-o în articole și de care nu s-a dezis cu niciun gest niciodată, a avut capacitatea colosală să *integreze în gândirea sa orice punct de vedere care i s-a părut* nobil, frumos și drept.

Mai putem scrie multe pagini pe marginea acestui lucru. Cred totuși că m-am făcut înțeleasă.

Era necesar însă, să facem aceste lămuriri, pentru a putea înțelege ce caută, în același poem, Hristos (pe care Îl recunoaștem din versuri), alături de Zamolxe, de versuri din Rigveda (prelucrate însă de Eminescu) și de *stingerea eternă* care pare a fi o sintagmă echivalentă cu Nirvana budistă.

Sursa nedumerilor, după cum am mai afirmat, este și faptul că aici poetul s-a identificat cu *dacul* și că, inițial, a încercat să amalgameze două concepții de viață diferite (având ca punct comun credința în nemurirea sufletului), optând în cele din urmă spre o formulă mai intimistă și mai personalizată.

Din vistieria pe care a agonisit-o în anii de liceu și studenție și în toți anii vieții sale, Mihai Eminescu s-a dăruit cu har și prinos, îndemnând: *Ce ce rău și ce e bine / Tu te-ntreabă și socoate*, păstrând ce e bun.

Este de la sine înțeles că în formarea lui s-au întrepătruns mai multe influențe care i-au marcat în mod specific întreaga gândire și creație. Între acestea și în consonanță cu *Zeitgeist*-ul sfârșitului veacului trecut, sunt cele schopenhauriene și prin ele cele ale filosofiei orientale, hinduismul și budismul.

Dar dincolo de toate influențele, ceea ce putem afla la o cercetare atentă, mai adânc, este moștenirea ancestrală, purtată genetic și transmisă în copilărie și adolescență ca Tradiție sacră și dar al străbunilor. Fondul acestei moșteniri este acela creștin ortodox”, cf. *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. Studii Teologice, seria a II-a, XLIII (1991), nr. 1, p. 46.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu.

Interpretarea *budistă* a fost indusă criticii literare și de faptul că o variantă intermediară a poemului *Rugăciunea unui dac* era intitulată *Nirvana*.

Însă ce înțelegea Eminescu prin Nirvana nu e același lucru cu filosofia budistă, credem, ci exprima dorința lui era de odihnire, de liniște, de pace, de *veșnicul repaos*, adică de veșnica odihnă:

Și tot pe lâng-aceasta cerșesc înc-un adaos: / Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!

Pe lângă acesta, Nirvana budistă înseamnă *neant* și presupune absența credinței în existența sufletului și, implicit, în nemurirea sufletului. Eminescu, în mod sigur, nu era ignorant în această privință.

Pe de altă parte, în lirica veacului, la un poet ca Heliade Rădulescu, spre exemplu, *repaos* are, în context creaționist, sensuri nebănuite pentru noi, postmodernii:

Se face iar seară, se face dimineată; / În deltele eterne se-nscrie ziua-a șasea, / Și-ndată Creatorul reîntră în repaos(*Anatolida sau Omul și forțele*).

Se confirmă aici sinonimia dintre *repaos* și *odihna* sau *pacea* lui Dumnezeu, la care li se pretinde creștinilor să ajungă prin penitență și asceză.

Se poate ca Eminescu să fi ținut la termenul acesta, întrucât era unul dintre cuvintele moștenite din latină, cei *repausați* sau *răposați* fiind cei *adormiți întru Domnul*, cei *odihniți*, care au ajuns la sabatizare.

Până a ajunge însă la ultimul vers, avem mai multe strofe, începând cu strofa a patra, care au determinat exegeza literară să considere acest poem un blestem, aruncat de poet asupra sa însăși.

Rămân la părerea că este o rugăciune plină de smerenie adresată unui *Părinte*, pentru ca el să ajungă lipsit de orice atracție față de lume, la starea de nepătimire, *apathia* care să îi permită să vadă dușmani în cei care i-au fost mai înainte dragi și care prin dragostea lor l-ar mai putea îndupleca să se întoarcă cu inima spre acest pământ și, în același timp, să-și recunoască și să-și iubească vrăjmașii, ba chiar și ucigașii, ca pe niște prieteni dragi și binefăcători.

Nu este în aceste versuri nicio contradicție cu învățătura ortodoxă și isihast-ascetică, pentru cine cunoaște *Filocalia* și pe Sfinții Părinți.

De multe ori, părinții trupești sunt considerați cei mai mari dușmani ai monahilor care doresc să se îndepărteze de

lume, iar virtutea cea mai înaltă a creștinismului – așa cum accentua, mai aproape de noi, Sfântul Siluan Athonitul⁴⁸⁶ – nu este decât iubirea vrăjmașilor, prin care nevoitorul dovedește prezența harului lui Dumnezeu în sine și a iubirii Lui, Care S-a rugat pentru vrăjmași fiind pe Cruce.

Lecturat din această perspectivă, ne apare că niciun alt scriitor din literatura noastră nu a arătat o intimidare atât de profundă cu exigențele Ortodoxiei ascetice și mistice ca Eminescu!

Tocmai de aceea considerăm că ar trebui reevaluată opinia cu privire la *imobilismul stoic* sau la *ataraxia antică*, înțelese ca atitudini fundamentale însușite de poet, și ar fi cazul să luăm în considerare, mai degrabă, versiunea ortodoxă a *nepătimirii (apathia)*, care are motivații esențial distincte față de filosofia antică greacă.

Am văzut, în primul capitol despre Eminescu, că *apathia* aceasta (nu *ataraxia stoică*) era printre primele învățături însușite de poet, pentru care rejecta cu dârzenie tentațiile erotice, ignorând sau luptându-se cu ardoarea firii adolescente.

Este de-a dreptul impresionantă și smeritoare pentru noi, ca cititori, rugăciunea sa atât de fierbinte pentru vrăjmași, rugăciunea ca ei să fie miluiți de către Dumnezeu și răsplătiți ca binefăcători, mai ales ucigașul său.

Acestea nu sunt atitudini caracteristice nici antichității grecești, nici religiei budiste și nu văd cum s-au putut naște confuzii atât de mari în interpretare.

Ar fi de observat că a murit lovit de piatră și părăsit de toată lumea, așa cum a cerut în acest poem.

Rugăciunea pentru vrăjmași este o dovadă pentru noi că Eminescu nu se gândea aici la *ataraxia stoică* sau *budistă* ori la *indiferența* călugărilor brahmani sau budiști, care nu pun niciun preț nici pe ură, nici pe iubire, nici pe bucuria și nici pe suferința aproapelui.

⁴⁸⁶Trăitor în sec. XIX-XX, simplu monah la Athos, cu numai două clase primare, insistă pe iubirea și mila lui Dumnezeu față de oameni și de toată creația Sa și are o covârșitoare influență asupra cugetării ortodoxe contemporane, împreună cu ucenicul său, Sofronie Saharov.

Acesta din urmă a elaborat, în termeni teologici și filosofici, o *teologie siluaniană* și în plus, avea o experiență multiplă de tinerețe, atât ca artist – pictor – în lumea pariziană, cât și ca adept al religiilor orientale impersonale.

A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Siluan_Athonitul.

Un credincios budist și-ar fi dorit să piară în *stingerea eternă* fără să adauge rugăciuni de binefacere pentru vrăjmași, care i-ar fi fost cu totul indiferenți.

Avem, dacă ne referim numai la literatură, exemplul lui Mircea Eliade care povestea cum, părăsind Calcutta, după despărțirea de Maitreyi, și întâlnind călugări indieni, aceștia își manifestau disprețul profund față de el, din cauză că îngăduia să i se citească suferința pe chip, și îl tratau cu toată indiferența și desconsiderarea de care erau în stare.

Rugăciunea lui Eminescu se face către un *Părinte* ascultător, atent la nevoile copiilor Săi. Și tocmai datorită credinței că va fi ascultat, Îl numește poetul *Părinte* pe Dumnezeuul său, pentru că știe că nu este indiferent.

În varianta inițială, în care rugăciunea se făcea către Zamolxe, apărea și versul *Tu care dai uitării a oamenilor turmă*, dar se vede că Eminescu s-a răzgândit și a renunțat la acest vers, așa cum l-a înlocuit pe *Zamolxe* cu *Părinte* și așa cum a renunțat și la titlul *Nirvana*.

Iar faptul că poetul *ar vrea* să îl înduplece pe Dumnezeu spre blesteme împotriva lui însuși, nu este nici aceasta mare mirare pentru noi, întrucât monahii ortodocși vorbesc despre ei înșiși ca despre niște *mari blestemați* și *lepădați de la Dumnezeu* și adesea semnează alăturând numelui lor sintagme ca „păcătosul”, „blestematul” sau „de trei ori blestematul” – și multe altele asemenea.

Așadar, ajungând la controversatele versuri finale (*Să simt că de suflarea-ți, suflarea mea se curmă / Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă!*), nu putem decât să atragem atenția că toată poezia de până aici nu contravine în niciun fel spiritului și viziunii tradiționale asupra lumii, așa încât ar fi imposibil, cel puțin pentru organicitatea poeziei eminesciene, să considerăm că ultimul vers ar ieși din sensul general al poemului și ar face notă discordantă cu acesta.

Mai trebuie să menționăm aici și faptul că se pare că poezia a fost concepută în urma despărțirii de Veronica Micle⁴⁸⁷ și a marii dezamăgiri pe care a trăit-o, dar și că foarte adesea, în scrisorile către apropiatii săi, în toată viața sa, el s-a plâns că suferă de sărăcie, adăugând frecvent formule care exprimau dorința lui de a fi murit.

Așa încât dorința lui de *dispariție* nu trebuie citită neapărat *literal*, ca dorință de *des-ființare* și *aneantizare*, ci

⁴⁸⁷ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle.

mai degrabă ca *dor de moarte* și *de odihnire*, după cum am mai spus.

De altfel, testamentul său literar, poezia *Mai am un singur dor*, a purtat la un moment dat și titlul *Dorul unui dac*, o sintagmă care se aseamănă foarte mult cu *Rugăciunea unui dac*.

Numai că acolo nu e vorba de nicio *aneantizare*, *dispariție* sau *pieire*, ci de *continuitate*, de viață veșnică într-o lume veșnică, paradisiacă, o lume cu codri, izvoare, lună și luceferi, în care să existe numai *prieteni*.

Același lucru l-a sesizat și Zoe Dumitrescu-Bușulenga: „ajuns la capătul muceniciei sale, va reintra în permanență [veșnicie] pentru a-și reîntâlni ocrotitorii, codrii, apele, stelele...”⁴⁸⁸.

Dar și George Gană: „Eminescu e incapabil să admită descompunerea omului prin moarte și risipirea lui în natură. L-am văzut efortându-se să dovedească filozofic nemurirea sufletului și a formei individuale. [...]”

Mortul eminescian e înzestrat cu vedere, e un contemplativ cu privirile îndreptate către splendorile universului (subl. n.)⁴⁸⁹.

Versul *Să simt că de suflarea-ți, suflarea mea se curmă*, ni se pare că exprimă cererea ca Cel care dă viață, Cel care a dat omului *suflare de viață*, să-i îngăduie să moară.

El cere de la Dumnezeu să-i *dăruiască* moartea, ca pe un dar al milostivirii Sale, după cum a primit și viața ca pe un dar al milei Sale. Tot prin *suflarea* lui Dumnezeu, prin care a primit viața, poetul dorește să primească și moartea.

Este rugăciunea către un Dumnezeu Creator și Atotputernic, care a creat lumea din nimic.

Mai înainte de a fi lumea, a fost pacea veșniciei lui Dumnezeu, căci *nimicul* nu este o existență. *Pacea eternă* căreia Vespasian i-a clădit la Roma un templu, influențat fiind de filosofia creștină care își sporea mereu numărul adeptilor⁴⁹⁰.

„*O, de ar fi moarte, fără ca eu să mor, / Eu aș cuprinde-o-n brațe și aș strânge-o cu dor*, spune sihastrul din *Povestea magului călător în stele*.

E moartea pe care și-a dorit-o de fapt Eminescu”⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit., p. 11.

⁴⁸⁹ George Gană, op. cit., p. 55.

⁴⁹⁰ Cf. Dimitrie Bolintineanu, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, ediție îngrijită și prefăcută de Teodor Vârgolici, Ed. Gramar, București, 2007, p. 21.

⁴⁹¹ George Gană, op. cit., p. 57.

Versul final poate fi interpretat așadar și altfel decât ca o cerere a poetului de anulare a ființei sale (*Să simt că de suflarea-ți, suflarea mea se curmă / Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă!*), dat fiind faptul că ideea nimicirii ființiale și a întoarcerii în *neființă* nu corespunde cu rugăciunea către un Dumnezeu Iubitor și Atotputernic, care nu își anulează creația, nici cu ceea ce versurile ne descoperă cu privire la concepția lui Eminescu despre moarte.

Cererea, rugăciunea poetului este, în esență, aceea de a se întoarce la pace, liniște și fericire, fără să configureze această pace într-un mod anume.

Liniștea eternă primordială este un echivalent al adâncimii abisale a păcii la care el tânjește să ajungă.

Însă, ne întrebăm: *de unde budism?* Credea Eminescu în Buddha, în extincție, în Nirvana?

O poezie postumă ne avertizează răspicat că nu⁴⁹².

⁴⁹² A se vedea însă și articolele sale: „...duiosul ritm al clopotelor ne vestește vechea și trista legendă [*legendă* = istorie, povestire despre ceva petrecut demult, nu basm fantastic n.n.] că astăzi încă Hristos e în mormânt, că mâine se va înălța din giulgiul alb ca floarea de crin, ridicându-și fruntea Sa radioasă la ceruri.

Tristă și mângâietoare legendă! Iată două mii de ani aproape de când ea au ridicat popoare din întunec, le-au constituit pe principiul iubirii aproapelui, două mii de ani de când biografia Fiului lui Dumnezeu e cartea după care se crește omenirea.

Învățăturile lui Budha, viața lui Socrat și principiile stoicilor, cartea spre virtute a chinezului La-o-tse, deși asemănătoare cu învățăturile creștinismului, n-au avut atâta influență, n-au ridicat atât pe om ca Evanghelia, această simplă și populară [*populară* = cunoscută de toată lumea, nu vulgară sau simplistă n.n.] biografie a blândului Nazarinean, a cărui inimă a fost străpunsă de cele mai mari dureri morale și fizice, și nu pentru El, [ci] pentru binele și mântuirea altora.

Și un stoic ar fi suferit durerile lui Hristos, dar le-ar fi suferit cu mândrie și dispreț pentru semenii lui. Și Socrat a băut paharul de venin, dar l-a băut cu nepăsarea caracteristică virtuții civice a Antichității.

Nu nepăsare, nu dispreț: suferința și amărăciunea întreagă a morții au pătruns inima Mielului simțitor și în momentele supreme au încolțit [numai] iubirea în inima Lui și și-au încheiat [viața pământească] cerând de la Tată-Său din ceruri iertarea prigonitorilor.

Astfel, a se sacrifica pe sine pentru semenii săi, nu din mândrie, nu din sentiment de datorie civică, ci din iubire, a rămas de atunci cea mai înaltă formă a existenței umane, acel sâmbure de adevăr care dizolvă adâncă dizarmonie și asprimea luptei pentru existență ce bântuie natura întreagă. [...]

Omul trebuie să aibă înaintea lui un om ca tip de perfecțiune după care să-și modeleze caracterul și faptele. Precum arta modernă își datorește renașterea modelelor antice, astfel creșterea lumii nouă se datorește prototipului omului moral Iisus Hristos. După El încearcă creștinul a-și modela viața sa proprie, încearcă combătând instinctele și pornirile pământești din sine. [...]

Caracterele crescute sub influența biografiei lui Hristos, și cari s-au încercat a se modela după al Lui [după caracterul Lui], rămân creștine. [...]

Nu în cultura excesivă a minții consistă misiunea școalelor, ci în creșterea caracterului. De acolo rezultă importanța biografiei lui Hristos pentru inimile unei omeniri veșnic renăscânde.

Sâmburul vecinicului adevăr semănat în lume de Nazarineanul răstignit” (Fragmente din articolul intitulat *Învierea*, reprodus în Mihai Eminescu, *Opere*. Publicistică, vol.

Eminescu admirase la Buddha faptul că acela luptase împotriva castelor și a nedreptății sociale.

Însă mai mult decât interes cultural pentru textele sanscrite și decât admirație față de unele virtuți ale întemeietorului religiei budiste, Eminescu nu ne lasă să înțelegem de nicăieri că ar fi avut.

XII, (1 ianuarie-31 decembrie 1881; articole din *Timpul*), Ed. Academiei RSR, București, 1985, p. 134-135).

„Să mâncăm dis-de-dimineață și în loc de mir cântare să aducem Stăpânului, și să vedem pe Hristos, Soarele dreptății, viața tuturor răsărind! [Aceasta este un fragment din *Utrenia Sfințelor Paști*] Și la sunetele vechei legende suferințele, moartea și învierea blândului nazarinean, inimile a milioane de oameni se bucură, ca și când ieri proconsulul Pilat din Pont și-ar fi spălat mâinile și-ar fi rostit acea mare, vecinică îndoială a omenirii: *Ce este adevărul?*

Ce este adevărul? ...fost-am vreodată creștini? – și suntem dispuși a răspunde *nu*.

Mai adevărate sunt cuvintele lui Calist Patriarhul de Constantinopol [Sfântul Calist, sec. XIV, ucenicul Sfântului Grigorie Sinaitul], care, într-o fierbinte rugăciune pentru încetarea secetei, descria caracterul omenesc. [Și aici urmează un lung citat care formează rugăciunea Sfântului Calist Patriarhul] Rar ni s-a întâmplat să vedem șiruri scrise cu atâta cunoștință de caracterul omenesc. [...]

Și astfel a fost totdeauna [cum spune Sfântul Calist în rugăciunea sa, descriind neputințele omului păcătos și multele lui căderi]. În loc de a urma prescripțiunile unei morale *tot atât de veche ca și omenirea*[morală creștină], în loc de a urma pe Dumnezeu, omenirea necorigibilă nu-L urmează deloc; ci, întemeiată [bizuindu-se] pe bunătatea Lui, s-așterne la pământ în nevoi mari și cerșește scăpare. Și toate formele cerșirii le-a întrebuițat față cu acea putere [dumnezeiască] *înaintea Căruia individul se simte a fi ca o umbră fără ființă și un vis al înșelăciunii*.

[Se vede aici limpede că *viața ca umbră și vis* sunt preluări din *Scriptură* și din teologia creștin-ortodoxă și nu din religia brahmanică.] Conștie [e conștient] despre nimicnicia bunurilor lumii...

Ce-i ajută lui Cezar c-a fost un om mare? Astăzi peste cenușa lui lipește un zid vechi împotriva ploii și a furtunei. [...]

Ba credem c-a înviat [Hristos] în inimile sincere cari s-au jertfit pentru învățătura Lui, credem c-a înviat pentru cei drepti și buni, al căror număr mic este, dar pentru acea neagră mulțime, cu pretexte mari și scopuri mici, cu cuvânt dulce pe gură și cu ură în inimă, cu fața zâmbind și cu sufletul înrăutățit, El n-a înviat niciodată, cu toate că și ei se închină la același Dumnezeu. [...]

Puțini sunt cei aleși și puțini au fost de-a pururi.

Hristos au înviat!” (*Paștele*, în „*Timpul*”, III, nr. 86, 16 aprilie 1878, reprodus în: Mihai Eminescu, *Opere*. Publicistică, vol. X, Ed. Academiei RSR, București, 1989, p. 77-79).

„[Moartea] Ea este înțelepciunea vieții, rezultatul final a toată munca și osteneala noastră; cine gândește des că are să moară, acela-i așa [foarte] d-înțelept. [Cugetarea deasă la moarte este unul din marile precepte ale Ortodoxiei și ale isihasmului.] [...]

Moartea este numai un vis al imaginației noastre [adică noi nu murim definitiv]. De aceea *a nu fi fost niciodată* este singura formă a neexistenței, cine există există și va exista totdeauna. (subl. n)[...]

De ce este Hristos așa de mare? Pentru că prin *iubire* El a făcut cearta dintre voințe imposibilă [dintre voința divină și voința umană – așadar Eminescu cunoștea foarte bine dogmele ortodoxe, amintind aici dogma hristologică, care spune că Hristos a împăcat în Sine voința dumnezeiască cu voința omenească].

Când iubirea *este* – și ea este numai când e reciprocă – și reciproc *absolută*, va să zică *universală*; când iubirea e, cearta e cu neputință și, de e cu puțință, ea nu este decât cauza unei iubiri preînnoite [nedesăvârșite]”, cf. Mihai Eminescu, *Opere*. Fragmentarium. Addenda ediției, vol.XV, Ed. Academiei Române, București, p. 25, 29.

Iată însă și poezia la care ne refeream:

*Eu nu cred nici în Iehova,
Nici în Buddha-Sakya-Muni,
Nici în viață, nici în moarte,
Nici în stingere ca unii.*

*Visuri sunt și unul ș-altul,
Și totuna mi-este mie
De-oi trăi în veci pe lume,
De-oi muri în veșnicie.*

*Toate-aceste taine sfinte
– Pentru om frânturi de limbă –
În zădar gândești, căci gândul,
Zău, nimic în lume schimbă.*

*Și fiindcă în nimic
Eu nu cred – o, dați-mi pace!
Fac astfel cum mie-mi pare
Și faceți precum vă place.*

*Nu mă-ncântați nici cu clasici,
Nici cu stil curat și antic –
Toate-mi sunt deopotrivă,
Eu rămân ce-am fost: – romantic.*

La prima vedere, pare că poetul declară că el nu crede nici în Dumnezeu, nici în Buddha.

Însă, dacă privim cu mai multă atenție versurile, înțelegem că Eminescu afirmă aici ceea ce spunea și în *Memento mori*: omul nu-L poate cunoaște pe Dumnezeu, ceea ce poate spune omul despre *tainele sfinte* ale Dumnezeirii sunt *frânturi de limbă*.

De aceea e zădărniciu și *vis* să îți crezi în minte concepte despre Dumnezeire, despre care nu știi dacă sunt adevărate sau nu.

Așa încât poetul nu este în stare să-și afișeze o credință neîndoielnică în ceea ce el însuși nu cunoaște, fiindcă nu a primit printr-o revelație personală.

Să ne amintim versurile din *Memento mori*, în care Îl întreba pe Dumnezeu: *Cine ești?... Să pot pricepe și icoana*

ta... pe om. /.../Oare viața omenirii nu te caută pe Tine? / Eu, un om de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine.

Dumnezeu i-a hotărât o soartă veșnică și el nu cunoaște care este aceasta, de aceea primește orice îi stabilește Judecata divină, fie Raiul, fie Iadul: *De-oi trăi în veci pe lume, / De-oi muri în veșnicie.*

Aici nu se afirmă că Dumnezeu nu există, ci versurile pot fi la fel de ușor interpretate ca necunoaștere cu privire la soarta veșnică a omului și la destinul etern al său însuși. Personal, vedem în aceste cuvinte mai degrabă *smerenie* decât *resemnare*.

Expresia *totuna mi-este mie* nu credem că se traduce prin *nepăsare* sau *indiferență*, pentru că, dacă ar fi fost *indiferență totală*, atunci ar fi fost *budist*, ceea ce el neagă.

Totuna mi-este mie poate fi înțeleasă și ortodox, ca echivalentul părăsirii de sine și al lăsării în voia lui Dumnezeu.

Un fel de: *nu mai vreau să îmi bat capul, nu mai vreau să mă zbucium gândindu-mă dacă mă mântuiesc sau nu.* Aștepta moartea ca pe o *ispășire*, ca pe o izbăvire de durerile acestei vieți, împăcându-se cu hotărârea divină.

Iehova din această poezie și *Buddha-Sakya-Muni* sunt, pentru Eminescu, dintre acele *chipuri* pe care umanitatea le-a asumat ca fiind reprezentări ale Divinității, de-a lungul istoriei.

Putem rememora, din nou, versuri din poemul *Memento mori*, care să ne lămurească cu privire la acest subiect:

*Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-Ți seamăn Ție,
Te-au săpat în munți de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n așchii de lemn sfânt⁴⁹³;
Ș-apoi vrură ca din chipu-ți să explice toate. Mută
La rugare și la hulă idola de ei făcută
Rămâne!... Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.*

Dacă pe Buddha conștiința creștină îl asociază imediat, fără probleme, cu *idola* mută și păgână, în ce privește numele lui *Iehova*, avem nevoie de o discuție.

⁴⁹³ Sunt sigură că Eminescu avea în vedere o realitate concretă, care mie îmi scapă.

Iehova este numele lui Dumnezeu din *Vechiul Testament*, acel nume pe care evreii nu-l rosteau niciodată. Se pare că Eminescu a fost inițiat de un maestru oarecare în cunoașterea *Talmudului*, motiv pentru care *jidovul* apare sub chipul unui dascăl sau învățat în *Sărmanul Dionis* și în variante ale *Scrisorii I*.

Părerea noastră este că *Iehova* din acest poem nu este Dumnezeul Prorocilor și al Dreptilor ci, mai degrabă, *prototipul* unui Dumnezeu *distant*, *necomunicativ* cu oamenii, *aspru* cu păcatele lor, așa cum apărea în optica evreilor de odinioară, nu a Dreptilor ci a celor care călcau adesea Legea și se luptau cu Dumnezeul lor.

Eminescu ar fi putut să scrie *Dumnezeu* în locul lui *Iehova*, cu atât mai mult cu cât nu încălca nici rațiuni de prozodie, dacă ar fi optat pentru această soluție.

Ar fi putut scrie astfel versurile: *Eu nu cred în Dumnezeu / Nici în Buddha-Sakya-Muni*.

Dar el nu a scris că *nu crede în Dumnezeu*. Iar Eminescu avea o acrivie de om de știință și opțiunile sale trebuie cercetate cu mare atenție, pentru că în niciun caz nu îi stătea în caracter să facă *licențe poetice*, așa cum au învățat generații întregi de elevi și studenți.

Pentru Eminescu, valoarea omului se măsoară în gradul de intimitate pe care îl are cu Dumnezeu. Intimitatea cu Dumnezeu, cu cât este mai mare, cu atât mai mult înseamnă *iubire* și *înțelepciune mai multă*, cunoaștere mai desăvârșită.

Pentru omul care are îndoieli mari și neștiințe grele, Dumnezeu este *Iehova*.

Pentru zmeul din poemul *Fata-n grădina de aur*, care este o variantă anterioară a *Luceafărului*, Dumnezeu este *Adonai*, adică Dumnezeul cu care vorbești. Pentru că *Adonai* este numele lui Dumnezeu care se putea rosti din Vechiul Testament. Iar pentru Luceafăr sau pentru dacul din *Rugăciunea unui dac*, Dumnezeu este *Părinte*.

Așa încât, opțiunea poetului pentru *Iehova*, în poezia despre care vorbim, trebuie să ne trimită la o decriptare aparte.

Nu forțăm interpretarea versurilor dacă ajungem să considerăm că acest *Iehova* eminescian reprezintă aici *imaginea* protestantă a unui *Dumnezeu retras în transcendență*, aflat departe de lume, pentru că însuși Eminescu, într-un articol, recepta doctrina religioasă

întemeiată de Luther și Calvin⁴⁹⁴ ca o încercare de *iudaizare* a Bisericii, adică drept o distanțare *teoretică* a lui Dumnezeu de lumea Sa, lucru inadmisibil în Ortodoxie:

„N-a fost ea [Mitropolia Sucevei și Moldovei] care s-a ridicat cu putere [prin Sinodul pan-ortodox de la Iași, din 1642] contra naționalizării, judaizării Bisericii creștine prin Luther și Calvin?” – zicea Eminescu într-un articol.

Iudaizarea Bisericii creștine prin Luther și Calvin este în mod cert o sintagmă perplexantă pentru un (post)modern, care nu percepe neapărat protestantismul ca o formă de întoarcere a creștinismului la *umbra Legii*.

Percepția, cel mai probabil, i-a fost sugerată poetului de *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* al lui Varlaam⁴⁹⁵ – sau poate și de alte lucrări.

Însă, ceea vrem să subliniem este faptul că nouă nu ne mai este cunoscut, adesea, contextul gândirii eminesciene și că se pot trage concluzii eronate dintr-o judecată pripită asupra unor afirmații *fals explicite* și *simpliste*, care pot ascunde sensuri cu totul nebănuite, chiar contrare în raport cu *aparența*.

Pe de altă parte, între *Iehova* și *Buddha* există o incomparabilă diferență.

Iehova este Dumnezeuul unui popor, singurul popor monoteist din lume vreme de mai multe veacuri.

În timp ce *Buddha-Sakya-Muni*, ale cărui nume înseamnă *Iluminatul*, *Înțeleptul* sau *Divinul*, este un simplu om, creatorul unei religii, care toată viața a predanisit credința că *totul este o iluzie* și că de fapt *nu există nimic* (e drept, unui cerc restrâns de ucenici, în timp ce pentru *neinițiați*, mesajul era mai nuanțat) și care, în mod paradoxal, după moarte a început să fie adorat ca un zeu.

⁴⁹⁴ A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin.

⁴⁹⁵ Proiectul nostru audio:

1.

<http://ia360706.us.archive.org/6/items/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc1.mp3>;

2.

<http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc2.mp3>;

3.

<http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc3.mp3>.

Prin afirmația pe care o face, *Eu nu cred nici în Iehova, / Nici în Buddha-Sakya-Muni*, Eminescu neagă atât credința într-un Dumnezeu *transcendentalist* conceput, așa cum și-l reprezintă sub forma cuvântului *Iehova*, cât și credința în zei instaurați de imaginația sau filosofii umane, precum este *Buddha-Sakya-Muni*.

Problema *adevărului*, a localizării lui în religiile impersonaliste, în politeism sau în monoteism, nu o ridică numai Eminescu.

Și Heliade, în *Anatolida*, susținând adevărul revelat din Scriptură, conchide că *toată neființa, ca [și] zeii ficțiunii, / Dispare ca minciuna când adevăru-apare / În Iehova-Ființă...*, adică în Dumnezeu cel Unul – aici Heliade folosește numele *Iehova* cu sens veterotestamentar.

Numai că Eminescu – care era mult mai atent decât Heliade și îi reproșa acestuia (am văzut mai sus) că nu e destul de acurat în ceea ce privește teologia –, după părerea noastră, nuanțează subtil această polemică dogmatică între religii, atunci când îi refuză pe *Iehova* și pe *Buddha*.

Primele două strofe sunt, în planul expresiei, echivalentul a tot ceea ce a compus vreodată Eminescu și a fost interpretat de critica literară ca *viziune filosofică brahmană sau budistă*.

Însă ne lovim de un paradox colosal: acela că, în aceste versuri, care se pretează cel mai bine (la o evaluare sumară totuși) interpretării printr-o credință a poetului în Nirvana budistă, tocmai în aceste versuri se afirmă contrariul și este negată credința în extincție.

Și atunci ne rămân două soluții: ori îl decretăm pe Eminescu *mai catolic decât papa*, adică *mai budist decât Buddha însuși*, ori acceptăm că sensurile sunt *mai enigmatice și mai profunde* decât am putea crede noi mergând pe suprafața lor. Și, mai ales, că trebuie să ne îndreptăm spre o altă arie de cultură și spiritualitate, ca să aflăm răspunsul.

Spre o religie care nu este *deistă*, nu este nici de tip protestant, în care Dumnezeu nu este perceput ca *distant*, și spre o spiritualitate și cultură care e mefientă față de filosofii umane zadarnice.

Și credem că recunoaștem această religie, cultură și spiritualitate chiar în credința în care poetul a fost botezat, a crescut și a murit și care este creștinismul ortodox.

E greu de împăcat declarația de aici a poetului, aceea că nu crede în *extincție*, cu interpretarea, pe care o oferă

critica literară, ca *dorință de extincție*, a versurilor din finalul *Rugăciunii unui dac*.

Ori Eminescu se contrazice, ori *stingerea eternă* în care *dispar fără de urmă* înseamnă altceva.

Și cu toată reticența unor exegeți, credem că întreg poemul *Rugăciunea unui dac* ne orientează spre cu totul alte semnificații decât cele ale *întoarcerii în Nirvana* sau în *neființă*.

Mai ușor ar fi să înțelegem că *visul* și *iluzia* din lirica eminesciană sunt concepte puternice ale spiritualității românești tradiționale, pe linia *Ecclesiastului* și a *Psaltirei*, identificabile ca atare și la Sfântul Ioan Gură de Aur și în toată literatura patristică și pe care Eminescu putea să le regăsească și în *Cazanii*, la Miron Costin sau Dimitrie Cantemir. Mai puternice, mai cutremurătoare decât pot fi ele în religia budistă.

„Orizontul bizantin [...] dă cadru *bisericii*, care este concepută ca un organism ecumenic, pătruns de un duh unitar. Biserica este un organism dezmărginit, care inundă spațiul și timpul.

În cultura bizantină individualitatea nu e negată ca în India, nici transformată în simplă *iluzie*; individualitatea rămâne o realitate efectivă, care se transfigurează însă lăuntric [...].

Pentru duhul bizantin realitatea materială a lumii poate fi străbătută de ploaia torențială a grației divine [a harului dumnezeiesc], spațiul poate fi vas în care coboară transcendența [harul și lumina dumnezeiască]; de unde urmează că lumea, ca atare, *nu e negată* precum în India, ci *afirmată*, afirmată nu pentru aspectele ei proprii, cât pentru virtutea *transfigurărilor* ei posibile.

Natura nu e iluzie (*māyā*) ca pentru mentalitatea indică, ci o realitate ce poartă reflexele transcendenței. Pentru spiritul bizantin, natura e un organism dezmărginit, [...] adică *biserică*, și afirmată în această calitate a ei de *biserică*, și întrucât ea consimte să fie *biserică*⁴⁹⁶.

În religia budistă, omul care este *vis* nu are nimic ce să-și reproșeze, pentru că întregul univers în care trăiește nu are decât valoarea *iluziei*, nu există nicio Ființă Personală Absolută și veșnică în fața Căreia persoana umană să-și măsoare ființa sa și să se valorifice pe sine.

⁴⁹⁶ Lucian Blaga, *Trilogia culturii III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 101-102.

Maya nu conservă decât *idealul indiferenței totale*, prin care se obține eliberarea de Samsara, de ciclul reîncarnărilor, pentru că nimic nu are niciun sens și nicio valoare în veșnicie.

Visul ortodox este interpretabil în mod contrar celui budist, ca sens al smereniei, pentru că el denumește discrepanța de netrecut dintre făptura creată și Dumnezeu și Creatorul ei veșnic și absolut desăvârșit.

Viața este vis nu pentru că este o halucinație fără noimă a unei *conștiințe impersonale*, ci pentru că reperele mundane ale acestei vieți nu sunt veșnice, ci durata lor este de *o clipă* (*Și o clipă ține poate – Glossă*) în comparație cu veșnicia.

De aceea, *visul vieții* în sens ortodox este mai zguduitor decât cel budist, pentru că el este doar *o ispită* a lumii care trece, pentru ca să renască apoi transfigurată.

Însă omul care crede în acest *vis* al lumii materiale, *concrete*, se pierde pe sine pentru veșnicie.

De aceea Eminescu refuză să creadă în religii și filosofii false, cum sunt *religia înstrăinării lui Dumnezeu de lume* – simbolizată prin acel *Iehova* pe care poporul nu îndrăznește nici să-l numească și prin care înțelegem un *Dumnezeu* străin de lume, necomunicativ cu omul, ca în *deism* sau *protestantism* – dar și religia budistă.

Trebuie să ținem cont de un lucru deosebit de important, înainte de a face o exegeză pe Eminescu, acela că Eminescu se exprimă uneori într-un mod extrem de *straniu* pentru un lector al zilelor noastre, iar sensul cuvintelor sale nu este acela care sare în ochi la prima vedere.

E nevoie întotdeauna de cercetarea minuțioasă a contextului. Și adeseori, nici măcar un context restrâns nu e lămuritor, ci este de dorit o privire foarte largă și generoasă asupra universului său de gândire, pentru a ajunge la un adevăr.

Spre exemplu, un scurt fragment dintr-unul din volumele ediției Perpessicius, începe astfel: „Omul nu are câtuși de puțin voință liberă”⁴⁹⁷.

Dacă ne oprim aici, putem trage concluzia că Eminescu nu credea că omul este înzestrat cu liber arbitru, cu voință proprie.

Citind mai departe însă, aflăm că Eminescu se referea la om ca ființă socială, care este constrânsă de legi și care nu

⁴⁹⁷Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 40.

poate să-și exercite o libertate absolută în raport cu societatea și cu semenii săi. Ceea ce este cu totul și cu totul altceva.

Nici faptul că Eminescu se desparte, în aceeași poezie, de antichitate și de clasicism și se declară *romantic* nu este unul nesemnificativ.

Ar părea că autodefinirile sale din finalul poemului sunt superflue, în comparație cu restul versurilor.

Ce legătură are – se poate întreba cineva – *romantismul* cu *Iehova* și cu *Buddha*?

Între *Iehova* și *Buddha*, între Occidentul european deist, jansenist sau protestant (pentru care Dumnezeu e *departe*) și Orientul îndepărtat, budist, promotor al unei religii impersonaliste sau politeist, poetul alege să fie... *romantic*, ceea ce, repet, este de neînțeles și pare cu totul lipsit de sens.

Doar că ceea ce pentru noi nu are sens, pentru Eminescu avea, cu siguranță, coerență, avea un sens foarte bine precizat.

Și lucrurile încep să aibă un înțeles, dacă ne amintim că *romantismul* reprezintă tocmai întoarcerea și căutarea înfrigorată a lui Dumnezeu ca Dumnezeu *al inimii*, de către o Europă care se revolta împotriva tocmai a *confiscării* lui Dumnezeu de către deismul clasicist și raționalismul iluminist.

Romantic a fost și este sinonim cu *creștin* – creștinismul înțeles ca *religie a inimii* –, într-o destul de însemnată măsură.

Rezistența sa în fața lumii, refuzul de a se lăsa influențat, ni se pare a fi exprimat față de infiltrările insidioase ale unor opinii care urmăreau să-i schimbe parcursul gândirii fără să înțeleagă că motivațiile sale au rădăcini adânci în conștiința sa.

Finalul poemului ne demonstrează și faptul că Eminescu se simțea *romantic* la modul *contemplativ-religios*, și nu doar *estetic* sau *artistic*.

10. *Demonism* în poezia lui Eminescu?

Poeții de mare anvergură vizionară ai României, precum Heliade, Eminescu sau Macedonski, au rămas întotdeauna niște oameni credincioși, neavând neapărat *o viață sfântă*, dar fiind creștini-ortodocși în conștiința și în viața lor, inclusiv în mărturisirea lor poetică.

N-am aflat niciun mare poet român, care să fie într-un război deschis cu Dumnezeu, care să prolifereze ateismul, revolta nihilistă, în mod programatic și ideologic.

Întorcându-ne la Eminescu, ne-am propus să vorbim în acest subcapitol despre elementele care ne-ar putea conduce la concluzia unui substrat „demonic” al poeziei eminesciene, așa după cum a fost el identificat de unii exegeți.

Ion Negoîtescu neagă dintru început existența în lirica eminesciană a unui *pesimism schopenhauerian*, vorbind despre „caducitatea problematicii aproape seculare privind influența lui Schopenhauer asupra poetului român”⁴⁹⁸ și evidențiind faptul că „profunzimea durerii în viziunea eminesciană...trebuie considerată mai adâncă, mai originală, decât pesimismul schopenhauerian în opera poetului”⁴⁹⁹.

Însă Negoîtescu opinează că *sâmburele de demonism* este totuși esențial în poezia lui Eminescu, deși îi contestă originea în filosofia germană, considerând că „el a găsit în metafizica lui Schopenhauer...un corespondent intelectual al sensibilității lui fundamentale”⁵⁰⁰, adică o *formulare* deja precizată.

Cu alte cuvinte – și mulți se întâlnesc pe acest palier de interpretare – se consideră că Eminescu credea că *răul* formează esența lumii.

Și aici ne lovim *fatalmente* și de religia budistă, pentru care lumea și orice creat este *rău*, iar *binele* (care nu este un concept pozitiv, după cum suntem noi obișnuiți în Creștinism, ci un fel de *dincolo de bine și de rău*, ca să ne folosim de precizarea expresivă a lui Nietzsche, însușită de filosof tot din orizontul religios oriental) este eliberarea din Samsara și întoarcerea în neantul Nirvanei, în neînțelegere.

Se susține de asemenea că s-au stabilit de timpuriu contacte între adepții filosofiilor/religiilor orientale și vechii

⁴⁹⁸ Ion Negoîtescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 6.

⁴⁹⁹ Idem, p. 112.

⁵⁰⁰ Ibidem.

greci și că Platon⁵⁰¹ și vechea filosofie/teologie greacă au preluat anumite credințe, precum cea în metempsihoză, de la indieni.

Aceste concepte teologice de sorginte oriental-budistă au făcut carieră și în filosofia și în literatura modernă, fără ca cititorii neavizați să poată face legătura între ele.

Ca să descoperim în ce măsură această aserțiune cu privire la esența rea a lumii este adevărată sau falsă atunci când este aplicată viziunii eminesciene, este nevoie să privim, ca și până acum, versurile poemelor sale nu de la distanță, ci de la apropiere, de la o mare apropiere, în contextul poemelor și al operei în întregime.

După cum se va observa, lucrurile sunt mult mai profunde decât s-ar putea crede și o cercetare amănunțită trebuie să aibă în vedere mai mult decât expunerea câtorva versuri scoase din context.

Vom explora așadar, poezia lui Eminescu, începând cu premisele care au putut fi cauza formulării unei astfel de concepții și căutând să descoperim ulterior un răspuns argumentat și convingător, pe baza analizei *toposului demonic* în opera sa.

Premisele se regăsesc indubitabil în acele versuri în care se afirmă *că esența lumii este răul* și vom face și noi prezentarea acestor versuri, excluzând pentru moment, contextul exhaustiv al poemelor respective și al operei eminesciene, pentru a reveni mai târziu la acesta și la alte precizări absolut esențiale:

*Convins ca voi [ca proletarii nihilisti] el [Cezarul] este-n
nălțimea-i solitară*

*Lipsită de iubire, cum că principiul rău,
Nedreptul și minciuna al lumii duce frâu /.../
Al lumii-ntregul sâmbur, dorința-i și mărirea /.../
...un gând te-ademenește:
„Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi”.
(Împărat și proletar)*

*Încât îmi vine-a crede că sâmburele lumii
E răul. Cartea lumii d-eternă răutate
E scrisă și-i menită. /.../
...răul l-urmează-întregi popoare;*

⁵⁰¹ A se vedea: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon>.

*Căci răul este colțul vieții. Vecinic răul
Întâiul rol îl joacă – e colț în orice cuget,
În oricare voință, în orice faptă mare. /.../*

*Fiți răi și veți străbate
La țintă-oricât de mare, numai prin răutate!
Fiți răi! Și-urmați principiul ce lumea o domină –
Lăsați să creadă alții mai proști ca voi, în bine.
De ce n-aveți voi minte? Deschideți ochii voștri,
Vedeți că sfânt și bine sunt numai pentru proști? /.../*

*Spun popii de-o vecie unde oricare vină
Găsește-a ei osândă și binele răsplata –
Și mii timizi de frică și de-o speranță vană
Trec înșelați pe lângă izvoarele vieții.
Iar dacă un lințoliu, piroane de sicriu
Răsplata sunt virtuții? /.../*

*În mână de vei prinde a istoriei carte...
Vedeai-vei cum sub ochii-ți în plin se desfășoară
Răul și iarăși răul – că vremea se măsoară
După a răutății pășire. Rău și ură
Dacă nu sunt, nu este istorie. Sperjură,
Invidios-avară, de sânge însetată
E omenirea-ntreagă – o rasă blestemată,
Făcută numai bine spre-a domina pământul,
Căci răutății numai îi datorește-avântul
Ce l-a luat pe scara ființelor naturii .
(Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act))*

*Ce plan adânc!... ce minte! Ce ochi e acolo sus!
Cum în sămânța dulce a patimei a pus
Puterea de viață.../.../*

*...Și în ureche-mi bate:
Că sâmburele lumii e-terna răutate!!
Cântați-o dar, popoară! În glas-adânc al stranei
Voi mesteca legenda cea veche a Satanei.
(Mureșanu)*

*Să nu ne înșelăm. Impulsul prim
La orice gând, la orișice voință,*

*La orice faptă-i răul.
(Demonism)*

*Un ceas mai am și iată că voi ajunge-n fine
Atât de sus în lumea creată pentru bine.
Creată pentru bine ne spun cărțile vechi,
De mii de ani ne sună legenda în urechi...
Și am văzut virtutea gășind a ei răsplată:
/.../ un giulgi și patru scânduri.
Ei! Lumea-i împărțită în proști și în șireți,
Iar patimilor rele viclenii le dau preț.
(Gemenii)*

După cum se observă, aceste idei apar doar o singură dată în poemele antume, în *Împărat și proletar* și apoi de câteva ori în selecția postumă realizată ulterior de editorii operei eminesciene.

Dacă privim exclusiv aceste versuri, fără a analiza sensul lor în context, facem din Eminescu *cel mai mare nihilist* pe care l-a născut România.

Ceea ce nu este adevărat, pentru că citim în articolele sale faptul că el însuși respingea ideologiile revoluționare, socialiste și nihiliste.

Așa încât nu ne mai rămâne decât să facem o discuție aplicată asupra textelor, a momentului și a situației în care sunt plasate aceste idei, în poemele amintite de noi.

Se știe despre legăturile lui Eminescu cu teatrul, despre cunoștințele sale vaste din dramaturgia universală, despre peregrinările sale prin țară împreună cu diferite trupe de teatru (Tardini-Vlădicescu⁵⁰², Pascaly⁵⁰³, trupa lui Iorgu Caragiale⁵⁰⁴, etc.) sau despre traduceri sale despre arta dramatică.

Binecunoscute sunt și poziția și criticile sale cu privire la producția românească de teatru contemporană (Alecsandri, Bolintineanu), căreia îi reproșa prea multa îndatorare față de temele dramaturgiei străine și lipsa de viziune originală prin nefolosirea unor surse de inspirație autohtonă, istorice și folclorice.

⁵⁰² Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Compania_Fanny_Tardini-Vladicescu.

⁵⁰³ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_Pascaly.

⁵⁰⁴ Idem: <http://www.edusoft.ro/rol/Iorgu%20Caragiale.php>.

Credem însă că s-ar fi putut inspira din concepția poetică a lui Bolintineanu, care trădează o anumită calitate *dramatică* a liricii sale (o sesizam însă și la Iancu Văcărescu).

De aceea nu este nimic mirabil în faptul că Eminescu înțelege poezia în sens *dramatic*, ca polemică, ca dialog al personajelor, care sunt adesea măști ce îmbracă *voci al gândirii*.

Ele reprezintă puncte de vedere aflate la extremă, fapt ce l-a determinat dintru început pe Titu Maiorescu să-l catalogheze pe Eminescu drept iubitor de antiteze, și încă *antiteze cam exagerate*.

Această bătălie de idei se duce și în poemele pe care le-am citat anterior. Eminescu încerca să deceleze adevărul printr-un dialog de roluri, punând în luptă teorii și viziuni opuse despre lume.

Din controversa acestor *gândiri*, a acestor *minți*, trebuia să se lămurească *cuvântul ce exprimă adevărul*, pe care el l-a căutat toată viața.

Adevărul, iar nu *gloria filosofică* sau *desăvârșirea estetică*, așa cum au făcut alții.

Nu credem că ne hazardăm afirmând că acesta este un procedeu inspirat din mentalitatea isihastă a luptei cu gândurile, din concepția ortodox-isihastă a antagonismului *minților*, pentru că ne este clar că din Occident, ca și din Orientul brahman sau budist nu avea cum să se inspire, acolo unde nu există ideea de luptă *mente contra minte* (cum spune Sf. Nicodim Aghioritul, pe care Eminescu îl citise, dar și Dostoievski⁵⁰⁵) sau *cugetare contra cugetare*, ci doar *afirmarea individualismului* sau *a rațiunii proprii* despre care nici nu se pune problema că ar putea să greșească.

Așadar, în poemele pe care le-am citat mai sus, întâlnim evocarea poetică a unor teorii despre lume care susțin că *esența lumii este răul*, că *Dumnezeu care a creat lumea este nedrept*, un tiran care se distrează privind suferința oamenilor, care este *egoist* și *nepăsător*.

Asemenea filosofii există de multă vreme pe pământ, le putem și noi astăzi auzi adesea din gura multor contemporani.

Este esențial să observăm faptul că Eminescu este foarte onest și în această privință și le asociază fără vreun echivoc cu gândirea demonică și cu inspirația satanică, nu le

⁵⁰⁵ Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Feodor_Dostoievski.

prezintă, așa cum fac mulți astăzi, ca pe niște idei *genuine*, născute deminți umane *liber-cugetătoare, neideologizate*.

Deși îndărătul Cezarului din *Împărat și proletar* nu se vede prea bine *Păpușarul* luciferic, poetul îl identifică în alte poeme, dincolo de orice confuzie – și ne referim mai ales la poemele cu titlul *Mureșanu* – în timp ce o poezie ca *Demonism* versifică mitologia persană, mitul despre Urmuzd și Ahriman.

Dacă viziunea eminesciană asupra lumii ca *deșertăciune a deșertăciunilor* o putem elucida în poemul *Memento mori* (care poate fi socotit *Divanul* lui Eminescu), în mod asemănător, o părere întemeiată despre poziția lui vizavi de *demonism*, ne-o putem forma pornind de la ciclul de trei poeme care poartă titlul *Mureșanu* (primul se numește *Mureșanu (Tablou dramatic)*, al doilea *Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*, iar al treilea *Mureșanu*), pe lângă care mai putem arunca o privire și asupra poeziei *Întunericul și poetul*, cu care ciclul amintit se înrudește ideatic.

Aceste poeme sunt formulate de la început pe tiparul polemicii de idei sau al *polemicii interioare*, al războiului lăuntric pe care isihasmul îl numește și *lupta cu gândurile*.

În poezia *Întunericul și poetul*, titlul însuși este grăitor, mai înainte de toate.

Poemul este format dintr-un dialog cu două replici elaborate. *Întunericul* este o ființă sau o persoană căreia îi aparține inițiativa dialogului.

Acesta îl interpelează pe poet ca pe cel ce *treci prin lume străin și efemer, / Cu sufletu-n lumină, cu gândurile-n cer*, cu privire la motivele pentru care acesta alege să scrie și îl îndeamnă să sfărâme-n stânca rece a ta nebună liră / *Căci lumea este piatră și ea nu te admiră. / Ci tu, nebun și palid, la poalele ei plângi / Ca valul care cântă trecutul unei stânci, / ...Când stânca e eternă și valu-i trecător*.

Răspunsul poetului dat *Întunericului* este acela că are datoria să cânte despre istoria neamului și țara sa:

Și tu, crezi, **geniu negru**, că fără scop și țintă
A lumei und-amară mă-neacă, mă frământă?
Tu crezi că eu degeaba m-am scoborât din stele
Purtând pe frunte-mi raza, a națiunii mele?
Voi /.../ să văd trecutu-n viață, să văd româna dramă,
Cum din mormânt eroii istoriei îi cheamă

*Și muzica română chemând din munții-n nouri,
Din stelele căzânde, din văile-n ecouri,
Din brazii ce suspină l-a iernei vijelie,
Din fluierul cel jalnic, din buciumu-n câmpie,
Chemând doina română, a inimelor plângeri,
A sufletului noapte, a dorurilor stângeri.
Romănu-n trecut mare e mare-n viitor!, etc.*

Este o confruntare cu *demonul întunericului* sau o evocare poetică despre acest fapt.

Nu este singura. În *Povestea magului călător în stele*, magul care vorbește cu ascețul îi reamintește că s-a retras în sihăstrie *ca să domini în tine ispita, geniul rău!*

Edificator pentru dezbaterea noastră este – după cum am anunțat – ceea ce se afirmă în triada de poeme cu titlul *Mureșanu* (concepute în 1869, 1871 și 1876). Acestea sunt încercări de a alcătui un poem dramatic, o dramă în versuri.

Eminescu a avut mai mult încercări, rămase în manuscris, de a compune drame care să aibă ca subiecte trecutul istoric al țării, în prim plan al interesului său aflându-se istoria Daciei sau epoca Sfântului Ștefan cel Mare.

În poemele spre care ne-am propus să privim, cadrul istoric este cel al revoluției de la 1848 și al evenimentelor dramatice petrecute atunci.

În prima dintre cele trei poezii, intitulată *Mureșanu (Tablou dramatic)*, poetul Andrei Mureșanu se confruntă cu *Anul 1848*, care apare ca un personaj demonic – Andrei Mureșanu⁵⁰⁶, fruntaș al revoluției din 1848 din Transilvania, având studii de teologie și filosofie, poet și autorul versurilor imnului nostru național.

Din nefericire, Mureșanu a murit după multă suferință, părăsit și în mizerie, fapt ce i-a provocat și un dezechilibru nervos.

Eminescu încearcă să compună o dramă poetică pornind de la ideea destinului său nefericit.

În prima parte a poemului eminescian, îl vedem pe Andrei Mureșanu îndurerat, cum se roagă Domnului pentru o soartă mai bună a neamului său.

El cere de la Dumnezeu să-Și întoarcă fața spre români, să nu-i dea uitării, și întreabă de ce în mintea poporului său nu pătrunde:

⁵⁰⁶ Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Mure%C5%9Fanu.

*...a minții Tale raze,
 Lumina Ta de aur, lumina ce-nviază?
 O! toată țara asta ai dat altor popoare
 Încât altar să-ți facă poporul Tău loc n-are.
 Arând un câmp de pietre în crudele-i sudori,
 El seceră spinișul din lucru-i fără spori,
 Privirea lui e cruntă și lacrima venin,
 Blestăm e vorba-i seacă, sufletul lui suspin.
 Decât o viață moartă, un negru vis de jele,
 Mai bine stinge, Doamne, viața națiunii mele...*

Luminarea minții de către Dumnezeu este un crez pe care Eminescu nu l-a amintit aici în mod aleatoriu, întrucât acesta a și fost versificat de către Mureșanu într-un poem care se intitulează *Mintea*:

*Te măresc Ființă fără de-nceput
 Pentru tot ce vede ochiul meu sub soare,
 Pentru tot ce dreapta-Ți sântă a făcut,
 De la om și feară, până l-acea floare,
 Carea vegetează numai un minut!*

*Ce mă face însă, ca să Te ador
 Este mintea, Doamne, care-mi strălucește,
 Ca și un luceafăr, în al nopții nuor,
 Și-n vuietul lumii blând mă însoțește,
 De când văd lumina, și până când mor!*

*Ea-mi conduce pașii, să mă pot feri
 De leu și de tigru, care varsă sânge,
 De foc și de apă, ce m-ar nimici;
 Ea mă luminează ca să știu resfrânge
 Cursele dușmane, verunde vor fi.*

*Ea departă ceața de la ochiul meu,
 Ca să nu amestec credința deșartă
 Cu credința dreaptă, într-un Dumnezeu
 Care o propuse simplu fără ceartă
 Ca la frați din fire, însuși Fiul Său.*

*Seculi se-nchinase genul omenesc
 Soarelui și lunii, stelelor pompoase,*

*Până când să vie Dascălul ceresc
Ce prin suferirea morții glorioase
A plântat în lume spirit creștinesc.*

*În deșert se-ncearcă ai nopții argați
Să revarsă umbră în loc de lumină,
Ură-n loc de pace între fii și frați
Ale lor cuvinte nu prind rădăcină
Căci nu ies din inimi, ci din crieri stricați.*

*Te măresc Ființă fără de finit
Pentru-acea scânteie, ce-i zic conștiință,
Carea greu mă muștră de-am păcătuț,
Și mă desfătează cu bunăvoință,
De-am făcut dreptate celui asuprit!⁵⁰⁷*

Eminescu a avut în vedere poemele și scrierile lui Andrei Mureșanu, precum și anumite detalii biografice, când a compus triada sa de poeme dramatice cu titlul *Mureșanu*.

Pe filiera celor afirmate până acum, se vede că nu am vorbit în deșert mai devreme despre lupta ascetic-isihastă *minte contra minte*, adică, *minte umană luminată de har* contra *minte demonică*.

Vom vedea în continuare că ceea ce face Eminescu în aceste poeme ale sale este să ilustreze această confruntare duhovnicească, plecând de la amănuntul biografic al slăbirii puterii mentale a lui Mureșanu din cauza bolii, singurătății și sărăciei:

*Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune, / Preot
deșteptării noastre, semnelor vremii profet (Epigonii).*

Cel ce apare să dispute cu Mureșanu și care interferează în cugetarea și rugăciunea acestuia este *Anul 1848*, care iese din pământ, cu înfățișare demonică, și care pretinde că scopul său este acela de a distruge poporul român: *Ieșit-am eu ca astăzi națiunea ta să sting!*

Însă atingerea scopului său distructiv este împiedicată de prezența unei minți treze și a unui glas care cheamă la deșteptarea națiunii, care e tocmai cel al lui Mureșanu.

De aceea, *Anul 1848*, care se identifică singur cu un *demon* și este ulterior denumit *demon* de către Mureșanu

⁵⁰⁷ Andrei Mureșanu, *Poezii. Articole*, Ed. Minerva, București, 1988.

(putem vorbi despre o apariție demonică sub întruchiparea simbolică a *Anului 1848*), declară:

*Atins-am cu paloarea-i [a morții] poporul tău român /
Și-acum din umbra-i moartă eu văd un chip senin [al lui
Andrei Mureșanu], / O rază ce mă-neacă, un gând ce urăsc
eu, / Cum demonul urăște un gând de Dumnezeu?*

Este o interogație retorică, în sensul interogației pe care o folosește sultanul Baiazid, în *Scrisoarea III*, când nu crede că puterea sa imperială se poate împiedica de un *ciot* precum Mircea cel Bătrân.

În poemul despre care vorbim, demonul care aduce moartea și nimicirea se simte sfidat de opoziția pe care o întâlnește într-un singur om și pe care o consideră insignifiantă.

Însă Mureșanu are curajul să îl desfidă pe acest demon al morții. El, poetul pașoptist, apare ca un geniu care crede în viitorul țării sale, având dăruit de la Dumnezeu *un suflet divin*, cu puteri deosebite:

*Eu stelele le spulber ca frunze-ngălbenite,
Eu împlu răsuflarea vulcanului măreț,
Înmormântez sisteme în spații nesfârșite,
Eu munții îi cutremur și mările le-ngheț,
Astup cu a pustiei nisipuri mări cumplite
Și-ngrop țări înflorite sub oceanul creț –
Dezmint secol de secol, zdrobesc eră de eră,
Fac din a vieții fapte lucire efemeră.*

Puterile acestea par cam mari pentru o ființă umană, însă Eminescu atribuie adesea în operele sale eroilor-genii asemenea capacități (precum călugărului Dan/Dionis din *Sărmanul Dionis*), care sunt ale firii umane primordiale, nepervertite, spirituale, neîngrădite de materie, după care poetul manifestă o nostalgie evidentă, puteri care, în viziunea eminesciană, ilustrează asemănarea omului cu Dumnezeu.

Acestor pretenții ale lui Mureșanu, demonul le răspunde aruncând asupra lui vraja blestemului său, prin care aduce întunericul nebuniei asupra minții lui, înainte de a muri, ceea ce corespunde datelor biografice.

Peste sufletul lui este trimis să se înstăpânească *un seraf mut și surd*, un *serafim* al Infernului, evident, adică *o căpetenie demonică*:

*N-ainte de-a te plânge al clopotelor cânt,
 Nainte de-a-ți așterne în galbenul mormânt,
 Pe drumul care duce din leagăn la sicriu
 Moartea să te cuprindă în brațele-i de viu!
În suflet să-ți domnească un seraf mut și surd
 Și-o secetă cumplită în capul tău tăcut!
 De viața ta mizeră moartea să nu se-atingă
 Dar **mintea ta senină s-o-ntunece, s-o stingă,**
 Să intre-o noapte vană cu aer amorțit
 În inima ta stearpă, în capu-ți pustiit.
 Cu raza morții negre eu fruntea ta ating
 Și harfa ta o sfărâm și geniul ți-l sting!*

*Geniul rău urăște un gând de Dumnezeu, creația Sa,
 urăște geniul poetului, care este tot un dar divin.*

Eminescu avea o concepție bine stabilită despre războiul duhovnicesc (sintagma lui Nicodim Aghioritul), considerând că *poetul* ocupă un loc înalt în ierarhia minților umane, din moment ce adversarul său este de rang superior, un *seraf* infernal, care vine să îl zdrobească psihic.

Ne întrebăm însă de ce tocmai *mut și surd*?

Demonii sunt numiți, în *Scriptură* și în tradiția iudeo-creștină, în funcție de afecțiunile pe care le produc.

Coborând de pe muntele Taborului, Iisus vindecă un copil posedat de un asemenea duh, care îl arunca în foc și în apă: *Duh mut și surd, Eu îți poruncesc: Ieși din el și să nu mai intri în el!* (Mc. 9, 25).

Mai înainte de a putea vedea urmările intrării lui Mureșanu sub această influență demonică, el cade însă într-un somn adânc.

În această primă variantă a poemului (am spus că vorbim de trei poeme cu titlul *Mureșanu*), Eminescu nu a intenționat să facă evidente aceste urmări.

Dimpotrivă, Mureșanu adoarme și are un vis extatic, în care vorbește cu *Lumina*, care este o apariție dumnezeiască, în fața căreia Mureșanu este extaziat și cade în genunchi.

Aceasta vine *din centrul lumii încoronat cu sori*, afirmă că este mai presus de timp, pe care îl precede în existență, și că are cunoștința viitorului, pe care nu-l vede *nici ochiul unui înger*. Ceea ce corespunde cu învățătura ortodoxă despre *Dumnezeul creștinătății*.

Lumina face cunoscut viitorul poezilor de geniu care, precum munții, *ai zilei sunt profeți* – o expresie eminamente biblică și ortodoxă, prin *profeți ai zilei* putând înțelege fie

profeți ai Luminii, fie profeți ai Zilei celei neînserate, ai lui Dumnezeu:

*Și capete de geniu când ard, când se inspiră,
Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră,
Că ziua e aproape... Și palizii poeți
Profeți-s plini de vise ai albei dimineți.
Profete al luminei! În noaptea-ți te salut
Și vărs geniu de aur în corpul tău de lut /.../
Cu raza zilei albe, eu, geniul ți-l aprind.*

Dumnezeu este Cel ce aprinde geniul poetic, ca astru pe cerul națiunii sau lampadofor în fruntea neamului, iar poeții sunt profeții Săi.

Faptul că profeții sunt *plini de vise* ne determină să identificăm în aceste *vise* un alt termen din sfera polisemantică a *viselor*, din care fac parte și *visele* deșarte ale umanității, de fapt un antonim al acestora, pentru că *visele* profeților-poeți se află în antiteză cu *visele deșarte* și ele sunt idealurile în care Dumnezeu îi învață să creadă și pe care să le comunice lumii.

Ultima dorință a lui Mureșanu este *odată încă-n viață să mă-nec în lumină, / Să caut armonia a sferelor senină / În inima-mi zdrobită... și-apoi să mor... Să mor.*

Dorința revelației dumnezeiești, a vederii luminii divine este și aici ultimul și cel mai mare dor al poetului.

Urmările demonizării se văd abia în celelalte două poeme, intitulate *Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)* și *Mureșanu*.

Mai devreme am văzut afirmată concepția potrivit căreia răul este esența lumii, că el conduce lumea și se află în ființa fiecărui om.

Însă Eminescu ne lasă să înțelegem din contextul poemelor sale că Mureșanu, eroul poeziilor sale, nu a ajuns la aceste concluzii de unul singur, ci determinat de intervenția *demonului* care, lezat de aplombul poetului, a căutat să se răzbune pe el.

În aceste condiții, e destul de dificil să mai susținem că Eminescu credea el însuși în esența rea a lumii.

Antagonismul dintre *Lumina dumnezeiască* ce îi apare și îi vorbește lui Mureșanu într-un vis extatic și *demonul întunericului* care aduce moartea cu sine, nefericirea și nimicirea, este, fără îndoială, de esență creștină și relevă

concepția ortodoxă, pe care o reproducea în versuri Eminescu.

Nu mai putem susține nici măcar că Mureșanu, „poetul luminii, a devenit acum un suflet dilematic, sfâșiat de îndoială, un spirit care dezvăluie, schopenhauerian, *răul* ca pârghie a existenței, un revoltat... [...], oscilând între Dumnezeu și Satana, între credință și blestem”⁵⁰⁸ sau „un demon apostat”⁵⁰⁹, din moment ce Mureșanu, atunci când afirmă supremația *răului*, nu mai e stăpân pe rațiunea și voința sa!

În ce-a de-a doua variantă a poemului, *Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*, după ce vorbește ca un inspirat de demonul ce l-a luat în stăpânire, spre sfârșit Mureșanu își vine oarecum în fire și se roagă iarăși către Dumnezeu:

*Stinge, puternic Doamne, cuvântul nimicirii
Adânc, demonic-rece, ce-n sufletu-mi trăiește,
Coboară-Te în mine, mă fă să recunosc
C-a Ta făptură slabă-s. Nu mă lăsa să sper
Că liber-mare-mândru prin condamnarea Ta
N-oi coborî în iaduri de demoni salutat,
Ca unul ce merit-u-i de a le fi stăpân –
Stăpân geniilor pieirii! Ce gând superb! O,-nceată,
Inima mea întoarsă de-o cugetare beată,
Nu răscoli-n bătaie-ți ruinile sfărâmate
A lumii-mi dinăuntru.*

Despre *ruinile sfărâmate* ale sufletului mai vorbește Eminescu – cu alte sintagme – și în *Melancolie (Biserica-n ruină)* având drept corespondent biserica sufletului în ruină) și *Scrisoarea IV (Ah! Organele-s sfărâmate și maestrul e nebun!)*.

Se observă în aceste versuri cel mai bine războiul gândurilor, înfruntarea dintre ispita mândriei nihiliste, care vrea să-l determine să se creadă un conducător al demonilor, și reculegerea bruscă, trezirea din această reverie luciferică, întoarcerea la rațiunea care înțelege și convorbește cu rațiunea dumnezeiască înscrisă în univers:

⁵⁰⁸ Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 36.

⁵⁰⁹ Idem, p. 37.

Văd cerul lan albastru sădit cu grâu de stele,
El îmi arată planul adâncei întocmele
Cu care-și mișcă sorii.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în studiul său dedicat lui Eminescu, a insistat asupra expresiei *planul adâncei întocmele*, care vorbește despre *rostul lumii*, însă nu a făcut nicio referire la un posibil *demonism esențial* al viziunii poetului, ceea ce înseamnă că n-a interpretat, precum Negoțescu, versurile lui Eminescu în sensul identificării unui *demonism* fundamental în opera sa.

În fine, în ce-a de-a treia variantă a poemului apare femeia iubită, menită ca să aline suferința poetului. Femeia destinată să împace, cu *dulcile-i lumine*, pe poetul devenit pradă unei influențe nefaste.

Tot ceea ce Eminescu scrie despre Mureșanu stă, într-o anumită măsură, în chip simbolic, și sub semnul propriului său parcurs autobiografic, pe care însuși poetul îl mărturisește cu mai multe ocazii și care cuprinde următoarele etape: o copilărie și o primă adolescență fericită, luminată de credința în Dumnezeu, în care simțea că are o minte senină, apoi o criză interioară determinată de moartea iubitei sau de neîmplinirea iubirii, dar și de intuirea traiectului istoric al lumii, prin care a simțit că intră sub o influență întunecată și nefastă și din care, cu toate zbaterile, n-a putut să iasă și, în fine, o încercare de a se salva, de a-și găsi liniștea, serenitatea, pacea prin iubire, prin iubirea pentru o femeie care trebuia să fie îngerul său păzitor, îngerul și femeia plină de har cu ajutorul căruia să fie restaurată în sufletul său credința în iubirea și fericirea veșnică.

Cum o asemenea persoană nu a fost de găsit, Eminescu s-a întors la Dumnezeu prin asceza cumplitei sale suferințe, care a făcut-o pe Zoe Dumitrescu-Bușulenga să-l numească *mucenic*, iar pe Arghezi să-l califice drept *răstignitul* culturii române.

Prin urmare, nu putem vorbi de un *sâmbure de demonism* în opera și viziunea eminesciană, așa cum propunea Ion Negoțescu și cum au susținut și alții, atâta timp cât pentru el *neantul* și *moartea* au permanent un aspect negativ.

Pieirea și aneantizarea, *dizolvarea* în Nirvana, nu sunt un fapt *bun* în sine, ca în concepția budistă, ci *un pustiu*

negru care stă sub semnul nefericirii și al ratării, al erorii fatale.

Atunci când afirmă că își așteaptă moartea și o dorește, ea apare, cu toată amprenta durerii lui, ca o detașare de suferința pământească chinuitoare și o trecere într-o lume care înseamnă continuitate, în care este vegheat de luceferi și de lună și ascultă glasul izvoarelor și al foșnetului pădurii.

Ori această lume nu seamănă deloc cu *Nirvana*. E o lume vie și nu *oneființă*, nu e un *neant*, ci un *Rai*.

Schimbând centrul discuției, trebuie să remarcăm faptul că *scepticismul* lui Eminescu nu este, totuși, doar un sentiment al veacului său și că Eminescu însuși nu expune, în poezia românească, *gândiri sceptice* în premieră.

Oricât ar suna de paradoxal, neîncrederea în viață și în lume e un sentiment tradițional și ortodox – și afirmația mea este cât se poate de obiectivă.

Las la o parte faptul că mulți au văzut încă în Miron Costin un sceptic și au făcut din el primul nostru mare *modern, umanist*, când, de fapt, plângerile lui pe ruinele lumii acesteia sunt o verigă coerentă între plângerile profetice biblice, *ieremitice*, și jalea melancolică *preromantică* a pașoptiștilor.

De la ruinele Ierusalimului din *Psaltire* și din cartea lui Ieremia, până la ruinele Târgoviștei, ale Sucevei și ale mănăstirilor din lirica pașoptistă și de aici la *ruina* bisericii sufletului, a templului interior, semnalată de Eminescu în poemul *Melancolie*, distanța nu o formează curențele literare moderne și secularismul decât parțial, tangențial istoric.

Adâncul acestui sentiment rămâne identic indiferent de contextul secular.

Scepticismul nu este un sentiment istoric și nici filosofic.

Poeții noștri l-au moștenit ca atitudine existențială din literatura română veche, adăugându-i trăsături din penel *moderne* (în acord cu epoca lor), dar receptându-l fundamental și profund, în coordonatele lui tradiționale.

El a constituit o rampă de *sincronizare* cu literatura romantică, mult înainte ca Lovinescu să teoretizeze fenomenul, dar nu i s-a cercetat fondul cognitiv.

Din păcate, astfel de versuri au fost lecturate nu pornind *logic* și *cronologic*, de la *trecut* spre *prezent*, ci de la *ideologia* și *filosofia modernă* spre *trecut*, o lectură care ne obturează o perspectivă corectă asupra adevăratului relief

interior, provocatorul cutremurelor lingvistice și a vizionarismului cosmic din poezia românească.

Versurile din *Mureșanu* și din celelalte poezii, pe care le-am citat la începutul acestui subcapitol, nu sunt – cum spuneam – o *premieră* în poezia românească.

Nu Eminescu este primul poet care scrie și cugetă astfel în literatura noastră *modernă*, ci Bolintineanu.

Conrad al lui Bolintineanu, un avatar poetic ca și Mureșanu pentru Eminescu, peregrinează în același peisaj ideatic, sălbatic și liber ca și cadrele de natură.

Libertatea în plan interior, exprimată creativ într-o mare putere de expansiune cosmică și ideatică, era susținută – am arătat anterior – de o mulțime de texte ortodoxe care au fost trambulinele imaginarului poetic românesc.

De altfel, apropierea dintre Bolintineanu și Eminescu nu sunt nici *puține* și nici *nesemnificative*.

Un amănunt biografic, expus de Bolintineanu în versuri, îi era comun și lui Eminescu și acesta îl păstrează în conștiința sa ca esențial.

Este vorba de moartea tinerei fecioare, iubită de poet, și care îl face pe Eminescu să-i contureze astfel trăsăturile portretului liric al lui Bolintineanu:

Pe-un pat alb ca un lînțoliu zace lebăda murindă, / Zace palida virgină cu lungi gene, voce blândă – / Viața-i fu o primăvară, moartea o părere de rău; / Iar poetul ei cel tânăr o privea cu îmbătare, / Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare / Și astfel Bolintineanu începu cântecul său (Epigonii).

La Bolintineanu aflăm – antecedent – și motivul poetului genial și sceptic și pe cel al femeii angelice / sfinte, în stare să-i aplaneze durerea și să-i aprindă credința într-un sens mântuitor al existenței.

Pe larg, despre legătura între iubire și moarte, am vorbit în capitolul despre Bolintineanu.

Am văzut acolo ecourile literaturii medievale, cu al său psalmodic *vanitas vanitatum*, care au străbătut și prin vălul erotic al liricii prepașoptiste, anacreontice.

Într-un astfel de context *romantic melancolic* își desfășoară și Conrad *cugetile sceptici* (*Deși avea momente când sufletul coprins / De cugetile sceptici părea zdrobit și stins*), gândind la soarta țării sale și a omenirii – ca mai târziu Cezarul, Mureșanu (am văzut însă în ce condiții) și Sarmis:

*Acesta-i rezultatul atâtor lupte crude,
Atâtor intrigi, crime, dureri, amare trude,
Tot, un mormânt? Acolo se sting și pasiuni,
Și viață, și durere, mărire, slăbiciuni;
Virtuțile din toate las încă-a lor lumină
P-a secolilor umbră ce pe trecut declină.
Profită muritorul d-aceste lecțiuni
Ce-i dă amar mormântul atâtor națiuni?
Acum ca altădată tot vechea rătăcire
Conduce p-astă cale sărmana omenire!
Nimic decât în formă, vai! răul n-a schimbat!
Religiuni, doctrine, schimbând neîncetat; /.../*

*Resbelul între populi urmează ca-n trecut;
A fi un Cain încă tot omul e născut /.../*

*Voi, umbre, ce vă pasă de este nemurire,
De este viață-n cer!
Și ce îți pasă ție, sărmană, tristă humă,
Să știi ce te așteaptă când lumea vei lăsa?
Vezi tu pe fața mării trecând un val de spumă?
El e figura ta. /.../*

*Vezi dreptul cu-arbitrarul luptând neconținut
Și totdeauna dreptul se vede biruit!
Ai crede că destinul cu răul s-aliază,
Cu cel nedrept conspiră, cu crima triumfează! /.../*

*Poetul jos în lume va fi ca un strein;
Dar cerul îl răzbună când nu mai este-n viață.
Acei ce-l persecută se duc, dispar în ceață,
El singur mai trăiește căci viața-i pe pământ
Începe din momentul când intră în mormânt. /.../*

*Când ochiul nostru vede perind acest focar
Al artelor, științii, noi suferim mar.
Dar să nu cure lacrimi! Atâta rătăcire
Domnește sub această amară suferire,
Încât al nostru suflet nu poate-a mai avea
Decât un râs ironic în desperarea sa. /.../*

O, Doamne! viața-i lungă și-amară suferință;

*Iar omul este-o iarbă ce vântul a pălit;⁵¹⁰
Vânt, vino de răpește plăpânda mea ființă!
Destul am viețuit. /.../*

*Orice popor prin sine se perde, se omoară:
Prin fiii săi cei vitregi, prin vițiu ce-l coboară,
Prin materialismul cel orb și grosolan,
Prin lipsa de virtute, printr-un mișel tiran.
Streinul vine-n urmă când viața încetează,
Când sânul astui popol d-amor nu mai vibrează. /.../*

*O navă-n depărtare, mergând la ținta sa,
Cu pânzele ei strânse, la valuri se lăsa,
Imagine fidelă aicea jos în lume
A omului ce luptă cu valul său de spume,
Amara suferință, s-ajungă către-un țel.
Și care este țelul la care merge el?
Mormântul unde trece, mormântul ce-l așteaptă,
Din care nicio voce mai mult nu-l mai deșteaptă; etc.*

Femeia este ființa capabilă să-l împace pe poet și să nască în inima lui credința:

*Această cugetare se pare inspirată
D-un geniu de mânia și nemărinimos!
Ucide tot ce-i viață, speranțe, vis frumos.
E impie și zice eterna salutare,
La tot ce este viață, speranță, resignare. /.../*

*Culpabil este cerul căci omul rătăcește?
El are libertatea, ast dar venit de sus;
De ce dar muritorii de dânsa fac abus?
Această libertate e cel mai mare bine,
Uzează ei de dânsa așa cum se cuvine?
Și Dumnezeu e doară obstacolul fatal
Ce-mpiedică progresul, în ordinul moral?*

*Obstacolul acela e însuși muritorul.
El singur își creează nefericirea, dorul.
Să nu plângeți ursita, fragilă, trecătoare
A omului, plăpândă și fugitivă floare!*

⁵¹⁰Cf. Ps. 102, 15: Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului; așa va înflori. Că vânt a trecut peste el și nu va mai fi și nu se va mai cunoaște încă locul său.

*Să tremurăm de moarte noi, oameni ce perim?
Dar suntem noi în ume ca să o moștenim? /.../*

*Și cine spune vouă că spiritul pe pământ
Cu mizera țărână, se curmă în mormânt? /.../
E dară altă viață, o viață viitoare;
Ne-o spune chiar a lumii durere strigătoare.
Om, ce iubești virtutea, de ce dărâmi tu jos
Speranțele promise la omul ce virtos?*

*Om, ce iubești dreptatea, de ce calci în picioare
Dreptățile promise de ceruri la popoare?
De ce hrănești tu vițiuni și crude nedreptăți,
Spuind că-aceste rele nu au impunități?
Să proclamăm cu toții peirea după moarte!*

*Figura nemuririi strălucitoare foarte
De adevăr, lumină, mai mult va răsări
Din haosul acesta! Atunci am trebui
Ca să negăm aceea ce ochiul ne răpește,
Această armonie ce-n univers domnește,
Ce-anunță-un autore, ast ordin minunat
Ce nimenea nu schimbă, efect nestrămutat,
Ce vine și dezmente fatală întâmplare.*

*Ah! dac-această lume era a sa lucrare [a fatalității],
De ce a zee oarbă nimic n-a mai creat,
În ordinea naturei aceeași nencetat? /.../
Destul e pentru mine să crez în Dumnezeu,
Ce-l simț că mi s-anunță și nu poci să-l văz eu. /.../*

*Ce este-acea femeie ce cu zâmbirea sa
Gonește trista umbră plutind pe fruntea mea,
Cu-atâta înlesnire? zicea Conrad în sine.
Ea ne îngână dulce credințele în bine!*

*Tot ce [ea] îmi zise mie au zis-o mai demult
Atâtea cărți pe care n-am vrut nici să ascult.
Dar ea le spune mie cu-atâta gust și minte,
Că simțul meu cu sete bea dulcile-i cuvinte!*

Recunoaștem aici, anticipativ, pe femeia care ar trebui,
să împace prin credință și iubire pe *demonul* răzvrătit, pe

poetul care e un Adam căzut așteptând de la cea pe care o iubește să fie o *icoană de lumină* și de sfințenie pentru reechilibrarea și rearmonizarea lui interioară.

Poeții aceștia, în absența unei asceze riguroase, așteaptă izbăvirea de la *Eva*, pe care, precum Eminescu, o doresc a fi o *Marie* (*Cezara* înseamnă același lucru ca și *Maria*: împărăteasă, doamnă), o femeie sfântă.

E o cale de mântuire precizată de *Scripturi* și de Biserică: „căci bărbatul necredincios se sfințește prin femeia credincioasă și femeia necredincioasă se sfințește prin bărbatul credincios” (I Cor. 7, 14).

Remarcăm însă că și Bolintineanu, anterior lui Eminescu, formulează aceste cugetări tot ca o dispută, ca o polemică între *gândiri* și că, deși cugetările sceptice sunt puse pe seama poetului de geniu, a *personajului* Conrad (se observă același gust pentru calitatea *dramatică* și *retorică* a poeziei), totuși, gândirile luminoase par a fi cele care vor să fie scoase în evidență și să triumfe în final, iar nu cugetarea nihilistă.

Poetul sugerează că este turmentat de cugetări sceptic-nihiliste, dar, în același timp, dorința de a se elibera de ele, de a reveni la o credință fermă și stabilă, este la fel de evidentă.

11. Dubla *ereditate* eminesciană

În literatura română vorbim despre „moștenirea Eminescu”, ca despre o realitate incontestabilă. Spiritul lui Eminescu a fost covârșitor și a obsedat generațiile care i-au urmat într-atât de mult, încât despre Eminescu s-a vorbit cel mai adesea în termeni de „sinteză”, de „întropare” a întreg spiritului românesc.

Iorga l-a numit „expresia integrală a sufletului românesc”, Noica, „omul deplin al culturii române”, Blaga, „ideea platonicească de român”, iar Zoe Dumitrescu-Bușulenga, „exponentul întregii istorii românești”.

În mod evident, Eminescu a bulversat: și-a bulversat contemporanii, dar cu mult mai mult își bulversează neîncetat posteritatea.

Cărțile de istorie și critică literară vorbesc însă, în registru cultural, de un singur fenomen „ereditar” eminescian și acesta dezvoltat în gamă minoră. Este vorba de celebrii și ignorații epigoni: *celebri* ca fenomen postum, *ignorați* ca persoane.

Însă credem că acesta este doar un prim aspect, un prim nivel al eredității sale literare, un aspect mai degrabă superficial.

Credem că, în cazul lui Eminescu, acest fenomen cuprinde și un alt nivel și aspecte cu mult mai profunde (deși mai puțin cercetate).

Se mai vorbește, e adevărat, și de influențele pe care Eminescu le-a avut asupra poezilor și curentelor tradiționaliste și despre faptul că teoreticienii *Gândirii* și-au extras substanța literar-teoretică din articolele lui Eminescu.

Fenomen pe care Lovinescu îl consideră nefericit și îl cataloghează drept *vampirism* ideologic.

Motivațiile existenței unui curent de profunzime sunt două: personalitatea spirituală copleșitoare a poetului dar și – cu precădere – faptul că el a lăsat să vorbească prin sine personalitatea duhovnicească și datul genetic al poporului său.

Acest lucru a făcut ca viitorii oameni mari ai culturii și ai spiritului românesc să se recunoască în el și să se raporteze neîncetat la el, fără să simtă că-l pot depăși.

În consecință, ne propunem să discutăm aici despre partea nevăzută a icebergului, anume despre complexitatea

acestui fenomen ereditar eminescian în literatura română modernă și *modernistă*.

Vom cerceta, chiar dacă nu ne implicăm acum într-un studiu exhaustiv, ca să demonstrăm ceea ce ne-am propus, influența spiritual-literară a lui Eminescu asupra a două mari personalități ale literaturii noastre: George Bacovia și Mircea Eliade.

Vorbim aici de lecturi personale ale lui Eminescu, din partea unor personalități scriitoricești de marcă, lecturi care sunt rodul intuirii și al improprierii unor realități esențiale din ființa și opera sa și care s-au concretizat, topindu-se, într-o viziune personală asupra lumii.

I

*Tăcerea e atât de mare, încât pare că aude gândirea,
mirosul...*

Mihai Eminescu, *Sărmanul Dionis*⁵¹¹

Bacovia este poetul și personalitatea literară *modernistă* care a resimțit și a absorbit cel mai plenar unda de șoc a „seismului” poetic eminescian.

Durerea isterică a lui Bacovia nu este decât suferința și melancolia eminesciană, acutizate prin transmutarea lor din secolul al XIX-lea în secolul al XX-lea.

Dacă privim în adâncime lirica lui Bacovia, cadrul poetic bacovian nu este decât un peisaj eminescian simplificat, *elementarizat* și transplantat pe domeniul terifiantului, al obsesiei.

Ceea ce Eminescu i-a transmis lui Bacovia a fost o stare, *starea poeziei* (cum ar zice Nichita) și a suferinței sale, care l-a marcat profund și care s-a extrapolat în propria sa ființă.

De aici a ieșit la lumină sub forma unei disperări exprimate mai strident decât cea eminesciană, a unei suferințe obsesive și agasante.

⁵¹¹ Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 48.

Pentru cei ce cunosc numai dintr-un singur punct de vedere lirica eminesciană, care sunt infuzați de optica asupra idealismului iubirii sau a naturii prodigioase, s-ar putea părea că mă hazardez.

Însă îi invităm la o privire în profunzime, la contemplarea sentimentelor profunde și dureroase ale poetului.

Poezia lui Eminescu este născută din suferință și din durerea singurătății, a faptului că era prea puțin înțeles și iubit. Chinurile, de multe feluri ale sufletului său, și le exhiba în scris.

În poemul *Melancolie* își explică astfel scepticismul și ataraxia: *Credința zugrăvește icoanele-n biserici – / Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici, / Dar de-ale vieții valuri, de al furtunii pas / Abia conture triste și umbre-au mai rămas. /.../ Și când gândesc la viața-mi, îmi pare că ea cură / Încet repovestită de o străină gură, / Ca și când n-ar fi viața-mi, ca și când n-aș fi fost.*

Oboseala existențială generată de o întristare adâncă (ce nu e *un sentiment filosofic*), este o stare evocată adesea de poet. Motivul ei este *răutatea lumii și micimea de suflet a oamenilor*.

Într-un alt poem, *Singurătate*, Eminescu admite că *melancolia-mi...se face vers*, în absența iubitei, când poetul rămâne doar în compania greierilor și a șoarecilor.

De altfel, sunt multe pasaje din opera lui în care el reclamă rămânerea numai alături de pisici, șoareci, pureci sau ploșnițe, chinuit de sărăcie, de frig și de foame, de singurătate, de lipsa prietenilor și de neîmpărtășirea iubirii.

Însă, cu *încuviințare* de la Maiorescu, care a dat vina pe „firea” poetului, adesea se trece peste aceste aspecte în receptarea critică, considerate fiind ca prea „patetice”, pentru a-l privi pe Eminescu numai în peisajul mirific al naturii romantice, în mijlocul *imaginației poetice*.

Dacă cineva scapă însă din plasa *romantizării* abuzive a lui Eminescu, descoperă în el o suferință profundă, aproape insuportabilă, un chin provocat atât de nefericirile propriei vieți, cât și de nefericirea unei lumi întregi, care strânge la piept *sâmburele egoismului*.

După Sfinții Părinți, *iubirea de sine* este esența răului și a păcatului.

În poezia lui Bacovia, decriptăm aceeași neliniște existențială profundă, aceleași motivații duhovnicești adânci,

care transcend formele exterioare ale expresivității, pentru cine vrea să vadă și să recunoască.

În asemenea momente de suferință interioară covârșitoare, peisajul eminescian nu mai este feeric, ci o iarnă grea se abate peste lume.

Acum stă *lumea-n promoroacă (Melancolie)*, nădejdea iubirii s-a stins pentru el și nu mai vrea să alunece *pe poleiul de pe ulițele ninse* urmărind-o pe ea, care e insensibilă la drama lui (*Scrisoarea IV*).

În *Scrisoarea IV* se poate vedea cel mai bine prăpastia dintre un închipuit trecut fericit, pe la 1400 (în acel ev mediu românesc, care este *timp al plenitudinii* pentru el, după cum observă Zoe Dumitrescu-Bușulenga), în care împlinirea iubirii era posibilă, în mijlocul unei lumi paradisiace și a unei natură văratice (*e atâta vară-n aer*) și un prezent înghețat sentimental, secătuit de iarna perfidiei și a absurdului omenesc.

În poemul *Departate sunt de tine...*, poetul simte că *sunt bătrân ca iarna*, iar în *De câte ori, iubito...*, avem aceeași ipostază nefericită: *Oceanul cel de gheață mi-apare înaintea /.../ Din ce în ce mai singur mă-ntunec și îngheț*. La fel după cum, în *Ce te legeni, iarna-i aici, vara-i departe*.

De aici și până la spasmele hibernale bacoviene nu mai e decât un pas, dar similaritățile nu se opresc nici acum. Căci la Eminescu, iarna nu e prezentă numai ca vifor al suferinței și ca pustiire interioară, ca instaurare a apatiei glaciale în inimă și în minte, ci și ca sugestie tanatică în clipele de maximă fericire.

Momentele de supremă dragoste și fericire sunt întotdeauna îngemănate cu dorul de moarte, întrucât poetul dorește înveșnicirea lor, transgresarea lor din lumea aceasta.

Astfel de momente conțin, în mod paradoxal, în mijlocul unei fabuloase și mirifice naturi văratice, sugestii hibernale.

Ele sunt provocate, în nenumărate poeme, fie de lungi troiene de flori de tei, fie de ninsoarea luminii de lună sau de stele.

Teii au florile până-n pământ (ca un vâl de mireasă) și fac cu florile lor troiene peste cei doi îndrăgostiți (*Adormi-vom, troieni-va / Teiul floarea-i peste noi – Povestea codrului*).

Scuturarea florilor de tei sau de salcâmi (mai rar de liliac) peste îndrăgostiți, *rânduri-rânduri*, e un simbol al trecerii dincolo de *umbra vremii*.

Înmormântați sub mormanul de flori, îndrăgostiții vor să pășească în veșnicie îmbrățișați, trecând prin moarte ca printr-un *somn lin* și ca printr-o *nuntă* (sugestii profund ortodoxe).

Luna-mireasă și stelele de aur îi acoperă cu lințoliul luminii lor albe și curate. Deși nu este vorba, în astfel de poeme, de *mormânt* sau de *moarte*, sugestia *adormirii* și a *îngropării* sub troiene de flori de tei sau sub ninsoarea de lumină cerească este lesne sesizabilă.

La Bacovia, obsesia zăpezii care îngroapă îndrăgostiții și orașul întreg, este o radicalizare a *dorului de moarte* tipic eminescian, a nostalgiei și melancoliei sale.

Numai că dorul de înveșnicire, de reîntoarcere în Raiul pierdut, este *bacovianizat*, este altfel exprimat pentru o societate care din ce în ce mai mult nu mai crede în nimic și ia tot ce e sfânt și curat în derâdere.

În poemul bacovian *Decembrie*, se spune: *Ce cald e aicea la tine, / Și toate din casă mi-s sfinte*, pentru ca poetul să-i ceară iubitei *Citește-mi ceva de la poluri, / Și ningă... zăpada ne-ngroape*.

Invocarea atmosferei și a zăpezii polare este o *rugăciune pentru moarte*, pentru o *moarte frumoasă*, iar nu pentru disiparea căldurii iubirii, ci dimpotrivă, pentru conservarea ei în interiorul unui mormânt alb, pur și purificator, ca și la Eminescu.

Căci moartea are caracter curățitor, purificator, după cum s-a crezut întotdeauna în religia oamenilor de pe aceste meleaguri.

Încă din primul volum al lui Bacovia, influențele eminesciene sunt mai mult decât evidente.

Melancolia, asociată cu ritmul muzical al versurilor, este capabilă de a transmite o stare molipsitoare și obsedantă, în aceeași măsură ca și la Eminescu.

Sugestia instrumentalizării naturii, a perceperii rezonante a sentimentelor, prezența buciului autumnal, a tălângilor plângătoare, a pianului sau a clavierului (*clavirul* exista și la Bolintineanu) nu reprezintă nicio inovație față de opera eminesciană, numai că jalea aceluia se *citadinizează* și se transformă într-o nevroză absurdă.

La fel, nici cafenelele, crâșmele mizere sau mahalalele nu constituie la Bacovia un peisaj novator în raport cu înaintașul său romantic.

Poezia bacoviană se resimte însă nu numai de influența liricii eminesciene, ci și de cea a prozei, a nuvelor lui Eminescu.

Se pare că pe Bacovia l-a marcat profund nuvela *Geniu pustiu*, din care reținem câteva amănunte extrem de interesante și care nu credem că pot să fie simple coincidențe.

Eminescu descrie astfel, la începutul nuvelei, un bordel dintr-o mahala bucureșteană, întru care, contemplând decăderea umană, scrie: *amurgul gândurilor se prefăcea într-o miazănoapte de plumb, când gândeam că și acela se numește om, și aceea femeie*⁵¹².

Era vorba de o prostituată care se afișa ostentativ în fereastră, *femeia spoită ce sta în sticlă*, și de un tânăr alcoolic care se îndrepta spre bordel și spre această femeie.

Însă noi reținem sugestia *amurgului* și a *plumbului*, din acest peisaj profund interiorizat.

Un alt enunț din aceeași nuvelă ne comunică elementele simplificate ale unui alt peisaj, care va deveni un taboul obsesiv bacovian: *Am zărit întunericul lumii sub un troian de ninsoare...*⁵¹³.

La Bacovia, asocierea ninsorii sau a zăpezii cu întunericul și cu obsesia extincției devine un topos banal.

Reamintim doar două versuri din poemul *Gri*: *Și pe lume plumb de iarnă s-a lăsat; /.../ Ca și zarea, gândul meu se înnegri....*

Plumbul tristeții fără margini din suflet găsește corespondențe în afară, în iarna grea, la amândoi poeții, în iarna în care urlă viscolul precum vântul din capul maestrului nebun (*Scrisoarea IV*).

Eminescu și Bacovia nu mai privesc iarna și viscolul (și lupii) precum Alecsandri, ca pe *un tablou exterior*, ci află în el o reflecție simetrică a propriilor suferințe.

Din această perspectivă, Bacovia îi răspunde nu numai lui Eminescu prin versurile sale, dar și pastelurilor alecsandriene.

În fine, cine nu cunoaște celebrul poem bacovian, în care, pe o vreme viforoasă, în care *ninge prăpădind*, iubita sucombă în timp ce cântă la clavir:

⁵¹² Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 103.

⁵¹³ Idem, p. 115.

Ea plânge și-a căzut pe clape, / Și geme greu ca în delir.../ În dezacord clavirul moare, / Și ninge ca-ntr-un cimitir (Nevroză).

Însă scena aceasta nu este decât o repetiție, o traducere bacoviană a două pasaje asemănătoare din nuvela eminesciană, în care se petrec asemenea întâmplări nefericite pe o vitregă vreme de iarnă.

Aici, în *Geniu pustiu*, cele două surori, Sofia și Poesis mor în același fel, cântând la pian. O viziune prin care Eminescu vroia să sugereze transcenderea acestei lumi și elevația împreună cu îngerii a sufletelor lor, acolo unde e armonie și cântec de slavă veșnică.

Pe când Sofia cântă la pian, deodată *cântecul se stinse, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeauna. Lumina asfinți*⁵¹⁴.

Amurgul... iarna... iubita cântând sau murind în timp ce cântă. Pe toate acestea Bacovia le va transforma în *obsesii lirice*.

Din nou, în literatura noastră, avem o proză... reconvertită ulteior în poezie. Nici măcar proza lui Eminescu nu era resimțită ca *proză*!

Tonalitățile eminesciene sunt însă multe și uneori foarte ușor recognoscibile în poemele bacoviene.

Oferim numai puține exemple, însă extrem de relevante:

Veșnic, veșnic, veșnic, / Rătăcirile de-acuma / N-or să mă mai cheme – / Peste vise bruma, / Veșnic, veșnic, veșnic... (Rar). Sau poemul De-aș fi artist : De-aș fi artist / Eu ți-aș descri / A tale mândre gesturi, – / Din al meu dor / Ar mai pieri / Când te-aș ceti / În versuri..., etc. etc.

Bacovia *eminescianizează* la fel cum luna *poetizează* lumea în poemul *Serenadă*, sau la fel cum, în altă poezie, muzica *sonorizează orice atom*.

Sentimentul provocat este de infuzie de eminescianism, de impropriere a unei stări poetice care se datorează înrudirii caracterologice dar și recunoașterii unei *esențe* spirituale cu mult mai adânci, a unui fior profund care transcende curentele literare și veșmântul poetic.

⁵¹⁴ Idem, p. 119.

II

În cazul lui Mircea Eliade, vorbim iarăși de o lectură inedită a lui Eminescu. Și vom face demonstrația de rigoare referindu-ne la două romane *fantastice* eliadești, *Domnișoara Christina* și *Șarpele* ⁵¹⁵.

Primul dintre ele poate fi citit ca un *Luceafăr cu rolurile inversate* (mai mult chiar decât *Riga Crypto...*), fiind o operă construită după aceeași paradigmă a *Luceafărului*, dar cu o simbolistică inversată.

Fantoma domnișoarei Christina ar fi aici în rolul Luceafărului, iar Egor Pașchievici în rolul Cătălinei, care simte atracție dar și oroare față de Christina, respingând firea ei „rece” și „străină” ontologic, „fără de viață”.

Doamna Moscu, Sanda și Simina nu sunt decât avatarurile sau „înrupările” acestui Luceafăr eliadesc, destinate să intermedieze apropierea lui Egor de ființa ei imaterială. Dar, mai ales, Sanda și Simina sunt două ipostaze similare celor două „înrupări” ale Luceafărului, una angelică și alta demonică.

În acest roman, Eliade – trebuie s-o spunem de la bun început – pune semnul egal între Luceafăr, Zburător, strigoii, vampir, fantomă și demon (diavol), fără nicio reținere.

Domnișoara Christina este toate acestea la un loc și Eliade nu ascunde acest fapt, nici nu ne lasă pe noi să ne dăm cu capul de toți pereții interpretărilor, ci o spune foarte limpede.

Se știe că Zburătorul sau Luceafărul sunt o fabulație folclorică pe tema primelor semne de erotism care apar la pubertate și îi tulbură pe tineri.

Pe scurt: sunt personaje fantastice a căror prezență în lume e legată strict de manifestările erotice ale tinerilor, în speță. În literatură, primul care poetizează mitul Zburătorului e Ion Heliade-Rădulescu.

Însă Mircea Eliade pune problema în termenii unei viziuni românești cu mult mai largi asupra subiectului, prin sinonimiile pe care le face și pe care le-am reprodus adineori.

⁵¹⁵ Urmărim: Mircea Eliade, *Proză fantastică*, 3 vol., ediție și postfață de Eugen Simion, Ed. Moldova, Iași, 1994.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade.

Pentru prima dată, el pune pe tapet răspunsul ortodox dat tuturor acestor „apariții” care conjugă manifestări spiritualiste, fantomatice, erotico-vampiriste și luciferice, anume că în spatele lor se ascund demonii.

Lectura eminesciană care se face prin acest roman, este o interpretare profundă, dar și una deconspirată de autorul însuși, pentru că invocarea fantomei domnișoarei Christina se face cu ajutorul refrenului din *Luceafărul* (*Cobori în jos, luceafăr blând...*, etc.), dar și al altor versuri eminesciene.

În cazul romanului eliadesc, tânărul îndrăgostit este Egor, care se logodește și vrea să se căsătorească cu Sanda.

Intervine fantoma domnișoarei Christina, care se îndrăgostește de el și dorește să îl atragă în lumea ei. Este prins în capcana unei serii nesfârșite de întâmplări tenebroase și foarte aproape de a fi „vrăjit” de Luceafărul-Christina.

Cuvântul „vrăjă” este unul dintre cuvintele de ordine în roman, alături de cuvintele din sfera semantică a fricii („teroare”, „groază”, „oroare”, „panică”, etc.) și din cea a demonicului („drăcesc”, „drăcească”, „diavolesc”, etc.), termeni cu o foarte mare pondere în roman.

Există, de asemenea, în roman, nenumărate sugestii hipnotice și letargic-maladive, care pot fi și ele interpretate ca o relecturare a melancoliei și hipnotismului eminescian.

Luăm aminte că Eliade restaurează adevărul în privința inițiativelor și că dorința de apropiere între cele două lumi nu pleacă de la om, ca la Eminescu, în care Cătălina e cea care se îndrăgostește de o ființă dintr-o altă sferă ontologică și invocă pogorârea Luceafărului, ci de la domnișoara Christina.

Ea este făptura *fantomatică* de pe lumea cealaltă, care nu și-a împlinit, nu și-a trăit iubirea pe acest pământ (alt motiv folcloric), deși, cât a trăit, a dat dovadă de o incredibilă insațietate sexuală (la fel ca Oana din *Pe strada Mântuleasa*), combinată cu o cruzime la fel de mare, ambele intrate în legendă.

În termeni ortodocși, avem de-a face cu o femeie care a prezentat caracteristicile demonizării pe când era în viață (caracteristici pe care le au, într-un mod foarte evident, și sora ei, doamna Moscu, și nepoata ei, Simina, de numai 9 ani) și a cărei imagine o împrumută demonii pentru a-i speria sau a-i influența pe oameni.

Eliade ne poartă pașii spre o interpretare proprie spiritului creștin, întrucât nenumărate sunt în roman descrierile atmosferei terifiante pe care o resimt oamenii

(Egor și Nazarie, un pictor și un arheolog universitar) la apropierea acestei „fantomе”.

Aceste descrieri corespund întru totul relatărilor ortodoxe despre prezența demonilor și despre sentimentele de spaimă și tulburare incomensurabilă pe care ei le produc în suflet, alături de răceală, oboseală, întunecare a gândurilor, desfrânare, toate puse în evidență și de Eliade.

Mai mult decât atât, la un moment dat, domnișoara Christina îi spune lui Egor – pe care vrea să îl ia în stăpânire cu forța, fără a-i cere acordul – că acolo de unde vine ea sunt mult mai mulți la fel ca și ea și chiar cu mult mai cumpliți. Și îi face și o demonstrație, afirmând că „treptele spaimei sunt mult mai adânci”.

Christina vrea să îl facă să o accepte nu convingându-l de frumusețea sa, ci arătându-i o faptură a cărei apropiere era încă și mai oribilă decât a ei și din cauza căreia „dezgustul...îi răvășise întraga ființă”.

Ea îi spune: „ți-am adus aici teroarea *celuilalt*, mai rău și mai drăcesc decât mine”.

Cu toate acestea, sugerează că ea ar fi în fruntea unei ierarhii demonice: „Și ca el sunt sute și mii și toți ascultă de porunca mea, Egor, iubitele...”

În consecință, este clar că, pentru Eliade, nu este de dorit apropierea de *entitatea* de pe cealaltă lume, din lumea spirituală.

Cu totul altfel decât suntem educați prin emisiunile tv și filmele hollywoodiene, în care personajele leagă adesea prietenii, fără nicio panică sau uluire, cu „fantomеle” sau cu „extratereștrii”.

Această apropiere provoacă însă, în realitate, oroare și repulsie, sugerează Eliade, datorită demonilor care se ascund în spatele acestor *halucinații*.

Chiar și Cătălina rostea formula incantatorie și dorea intimitatea Luceafărului numai când el era la depărtare, privindu-l cum luminează, însă când acesta se apropia de ea, avea aceleași sentimente de respingere datorate incongruenței ontologice: *Căci eu sunt vie, tu ești mort*.

Privind la el, *dorința-i gata*, însă văzându-l de aproape, el *arde și îngheață*.

Statutul de artist și pictor al lui Egor vine să susțină interpretarea pe care am oferit-o romanului.

Dar însuși portretul Christinei, cu ochi vii, ne amintește de portretele similare și de umbrele fantomatice din *Sărmanul*

Dionis și *Geniu pustiu*, posesoare ale unor ochi vii la fel de importanți în structura acestor nuvele.

Aceste portrete și umbre din opera eminesciană erau ele însele avataruri ale personajelor, care puteau lua, la modul fantezist, locul personajelor, prin transfer de statut.

Eminescu este mai angajat în orizontul simbolic pe care a vrut să-l imprime *Luceafărului*, ca ipostază metaforică a geniului, deși substratul poemului este unul spiritual. Mircea Eliade încearcă însă, prin mijlocirea și recursul la credințele românești (deși ele nu sunt clare unei lecturi ignorante în materie) să se apropie de „ființa”, de elucidarea „ființei” unui asemenea „Luceafăr”.

Însuși numele de Christina este un sinonim onomastic al Luceafărului, deoarece *Luceafărul* presupune o ființă luminoasă și *Christina* la fel, avându-și rădăcina semantică în „Hristos”.

Însă ambele ființe sunt căzute, rămânând ca doar numele lor să fie rudimente fotianice.

Celălalt roman, *Șarpele*, este un roman al inițierii nuptiale, al nunții.

Onomastica este și aici simbolică: Andronic (Andros = bărbat) și Dorina (de la „dor”, „dorință”), cele două nume având și o similitudine eufonică ce sugerează același lucru, anume atracția dintre cei doi, unirea.

Andronic reiterează oarecum mitul Zburătorului, la început, iar șarpele apare și el ca un simbol erotic.

Însă recursul la Eminescu, constă în felul în care este prezentat cadrul împlinirii acestei comuniuni, al acestei uniri, anume în mijlocul unor păduri virginale din jurul Mănăstirii Căldărușani, al unei naturi feerice din care nu lipsesc lacul și luna ce vrăjește cu lumina ei întreg peisajul paradisiac.

Prezența elementului acvatic, a lacului din mijlocul pădurii, poartă în sine simbolistica procreării, deși atât lacul, cât și luna și pădurea misterioasă sunt elemente împrumutate din recuzita poetică eminesciană.

Ea este pusă în scenă de Eliade pentru a crea cadrul propice al întâlnirii erotice și al nunții, dar și pentru că autorul nostru consideră că există taine adânci, fără de perceperea cărora trăim fără sens.

Spre exemplu, iubirea nu se poate împlini fără a înțelege rostul adânc al existenței.

Ceea ce oamenii, care nu caută sensurile profunde ale firii și ale vieții, numesc iubire, nu este decât un act sexual și

o împlinire superficială a abisalei nevoi de celălalt din ființa noastră.

Aceste lucruri le traduce și le explică Andronic. El este, la un moment dat, o închipuire a omului primordial, care înțelege limba pădurii și știe să intre în dialog cu păsările și cu toate vietățile din pădure, având o cale de comunicare intimă cu universul (să ne amintim și de *O, rămâi...*, a lui Eminescu și de pretenția sa de a înțelege glasul pădurii în regretata vârstă a copilăriei).

Dorina, care vine din București și care nu știe să iubească natura, trebuie să treacă printr-o serie de „jocuri”, care să o rupă de gândirea raționalist-secularizată a omului contemporan, care caută dovezi și nu acceptă prezența unei realități transcendente.

La sfârșitul romanului se produce transfigurarea prin iubire, ca la Eminescu, datorită căreia insula – care trimite în mod explicit la insula lui Euthanasius din nuvela *Cezara* – devine și în ochii Dorinei un paradis.

Cei doi, Andronic și Dorina, adorm pe această insulă, reiterând cuplul primordial într-un peisaj edenic.

Recursul la Eminescu este unul recuperator, pentru că Eliade simte că poate să spună ceva esențial numai în măsura în care explorează fondul spiritual latent, dar extrem de bogat, cuprins în temele și motivele eminesciene și care desifrează, în extenso, o viziune asupra lumii care ne aparține nouă, românilor. El se simte solidar cu această viziune și caută să o amplifice.

Dacă Blaga vorbea, în *Spațiul mioritic*, de „inconștientul lui Eminescu”, în care „întrezărim prezența tuturor determinantelor stilistice pe care le-am descoperit în stratul duhului nostru popular”⁵¹⁶, Mircea Eliade face în aceste două romane o recenzie profundă a temelor și motivelor eminesciene, care apar ca *românești* și *arhetipale*, iar nu *romantice*.

În ambele romane se fac referiri la *vraja pădurii* și acest lucru ne-a atras atenția.

În *Domnișoara Christina*, locurile în care se petrec întâmplările sunt vrăjite, pentru că pe ele au existat vastele păduri teleormănene, codrii de odinioară ai Teleormanului și Giurgiului. Iar în *Șarpele* e vorba de pădurile din jurul Mănăstirii Căldărușani.

⁵¹⁶ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, op. cit., p. 202.

Credem că este un amănunt deosebit de semnificativ și care ne relevă sentimentele personale ale autorului față de farmecul edenic al pădurilor, sentiment pe care, ca român, l-a regăsit la Eminescu, în deosebi, și l-a purtat cu sine în India, unde s-a declarat cucerit de *vraja* junglei bengaleze.

Semnalăm mărturiile în acest sens din romanul *Maitreyi* și din nuvela *Nopti la Serampore*.

Ca și Bacovia, Eliade face apel la Eminescu prin prisma propriei sale intuiții și simțiri. Dragostea pentru codri și păduri, este, spre exemplu, o caracteristică profund românească, un loc comun al datului nostru genetic, fapt dovedit cu prisosință de lirica noastră populară.

Astfel încât, cele ce păreau a fi elemente romantice în poezia eminesciană, ne apar, prin această lectură, ca făcând parte din „matricea stilistică” a poporului român.

De fapt, Zoe Dumitrescu-Buşulenga a avertizat cu justețe că multe din temele și motivele care par romantice în opera eminesciană, sunt de fapt, *reflexii* și *amprente* ale unei gândiri tradiționale, străbune, fals *romantice*.

Iar dragostea românilor pentru *codrii cei adânci* nu este decât o expresie a nostalgiei și a dorului pentru Raiul pierdut.

Interpretarea „eminescianismului” pe care o întâlnim în cele două romane eliadești vine să ne dovedească faptul că Eliade nu îl citește pe Eminescu numai ca pe *un mare creatorindividualist*, ci și ca pe cineva care a codificat în persoana sa *datul spiritual românesc* și l-a retransmis prin opera sa.

Eliade străpunge astfel în mod autentic dincolo de pânza imaginii publice și exegetice a lui Eminescu, pentru a-l citi în codul așa-zis „naiv” al tradiției românești, în a cărei matcă îl identifică.

Și Eliade nu poate fi acuzat de *protocronism*.

El consideră că Eminescu trebuie citit în acest cod *simplu*, și *nu suprasolicitat filosofico-exegetic*.

Lectura eliadescă (deși nu neapărat fidelă) asupra lui Eminescu este una care, în opoziție cu cea călinesciană, nu strivește *corola de minuni* a universului său intim, ci îi sporește *vraja nepătrunsului ascuns*.

Concluzia noastră este însă aceea că adevărata posteritate a lui Eminescu, în cultura și literatura română, este una cu mult mai profundă și mai complexă decât se crede, dar nu a fost prea serios luată în considerare.

Bibliografia

Resurse clasice
(în ordine alfabetică)

A

Alecsandri, Vasile, *Poezii*, cuvânt înainte de Dumitru Micu, Ed. Ion Creangă, București, 1985.

Alexandrescu, Grigore, *Poezii. Proză*, Ed. Minerva, București, 1985.

Ambrozie al Mediolanului, Sfântul, *Comentariu la Hexaemeron* în 6 cărți, în PL 14.

Anghelescu, Mircea, *Preromantismul românesc*, Ed. Minerva, București, 1971.

Idem, *Clasicii noștri*, Ed. Eminescu, 1996.

Antim Ivireanul, Sfântul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972.

Idem, *Sfături creștine-politice*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891).

Asachi, Gheorghe, *Opere*, ed. critică și prefață de N. A. Ursu, vol. I (versuri și teatru), Ed. Minerva, București, 1973.

B

Bacovia, George, *Opere*, X, Ed. Minerva, București, 1978.

Bianu, Ioan, Nerva Hodoș și Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*, tomul III (1809-1830),

editată de Academia Română, București, Atelierele grafice Socec & Co., societate anonimă, 1912-1936.

*** *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a PFP Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. IBMBOR, București, 1988.

*** *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, ediție jubiliară a Sfântului Sinod [ediția Bartolomeu Anania], tipărită cu binecuvântarea și prefața PFP Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. IBMBOR, București, 2001.

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii II. Spațiul mioritic*, Ed. Humanitas, București, 1994.

Idem, *Trilogia culturii III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994.

Idem, *Opera poetică*, cuvânt înainte de Eugen Simion, prefață de George Gană, ediție îngrijită de George Gană și Dorli Blaga, Ed. Humanitas, București, 1995.

Bolintineanu, Dimitrie, *Opere III. Poezii*, ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, Ed. Minerva, București, 1982.

Idem, *Poezii alese*, Ed. Minerva, București, 1984.

Idem, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, ediție îngrijită și prefațată de Teodor Vârgolici, Ed. Gramar, București, 2007.

Bolliac, Cezar, *Scrieri I. Meditații. Poezii*, ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu, prefață de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1983.

C

Cantemir, Dimitrie, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de Virgil

Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990.

Idem, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu și I. Verdeș, studiu introductiv de Adriana Babeți, Ed. Minerva, București, 1997.

Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității (modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism)*, traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, postfață de Mircea Martin, Ed. Univers, București, 1995.

Cernovodeanu, Paul, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, II, București, 1974.

*** *Chrestomație Română*, texte tipărite și manuscrise [sec. XVI-XIX], dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez, de M. Gaster, vol. 1, Ed. F.A. Brockhaus și Socec & Co., Leipzig și București, 1891.

Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, București, 1976.

Idem, *Evanghelie cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele grafice Socec & Co, Societate anonimă, 1914.

Costin, Miron, *Opere*, vol. I, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965.

Idem, *Opere*, vol. II, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965.

Coșbuc, George, *Poezii*, vol. I, Ed. Cartea Românească, București, 1982.

Crețu, I., *Contribuții la cunoașterea scrierilor lui Eminescu*, în *Studii eminesciene*, București, 1965.

Idem, Din aspectele limbajului eminescian în Limba română, 2/1965.

D

Del Conte, Rosa, *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a II-a, îngrijire, traducere și prefață Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, postfață de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003 (Traducere a ediției: ****Mihai Eminescu o dell'Assoluto*, Istituto di Filologia Romanza dell'Università di Roma. Studi e Testi, Società Tipografica Mondenese, Modena, 1963).

Doinaș, Ștefan Augustin, *Măștile adevărului poetic*, Ed. Cartea Românească, București, 1992.

Dosoftei, *Opere* 1 (versuri), ed. critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978.

Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu – cultură și creație*, Ed. Eminescu, București, 1976.

Idem, *Eminescu – Viața*, ediție îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte Dan Hăulică, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009.

Dumitrescu, Geo, *Poezii*, Ed. Curtea Veche, ediție completă și definitivă, București, 2000.

E

Eliade, Mircea, *Proză fantastică*, 3 vol., ediție și postfață de Eugen Simion, Ed. Moldova, Iași, 1994.

Elian, Al., *Eminescu și vechiul scris românesc, în Studii și cercetări de bibliologie*, I, București, 1955.

Eminescu, Mihai, *Opere*, I, ediția Perpessicius, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939.

Idem, *Opere*, III, ed. critică de Perpessicius, Ed. Fundația Regele Mihai I, București, 1944.

Idem, *Opere*, IV, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei RPR, București, 1952.

Idem, *Opere alese*, vol. I și II, ediție îngrijită și prefăcută de Perpessicius, col. Scriitori români, EPL, București, 1964.

Idem, *Proză literară*, postfață de Eugen Simion, EPL, București, 1964.

Idem, *Opere. Publicistică*, vol. X, Ed. Academiei RSR, București, 1989.

Idem, *Opere. Publicistică*, vol. XII, (1 ianuarie-31 decembrie 1881; articole din Timpul), Ed. Academiei RSR, București, 1985.

Idem, *Opere. Fragmentarium. Addenda ediției*, XV, ediție critică întemeiată de Perpessicius, Ed. Academiei Române, București, 1993.

Idem, *Poezii I, II, III*, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, București, 1982.

Idem, *Lumină de lună*, vol. I, ediție îngrijită și prefăcută de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 188 p.

Idem, *Lumină de lună*, vol. II, ediție îngrijită și prefăcută de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 495 p.

Idem, *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, ediție îngrijită, transcriere, note și prefăcută de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, Iași, 2000.

Enache, George, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, Ed. Nemira, București, 2005.

F

Filimon, Nicolae, *Excursiuni în Germania meridională. Nuvele*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, Ed. Minerva, București, 1984.

*** *Filocalia românească*, vol. II, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Membru de onoare al Academiei Române, Ed. Humanitas, București.

Idem, vol. IV, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948 (*Cuvântul lui Isihie Sinaitul către Teodul*).

Fundoianu, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999.

G

Gáldi, Ladislau, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei RPR, București, 1964.

Galeriu, Pr. Prof. Dr. Constantin, *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. Studii Teologice, seria a II-a, XLIII (1991).

Gană, George, *Melancolia lui Eminescu*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002.

Gaster, M., *Literatura populară română*, ediție, prefață și note de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1983.

Goga, Octavian, *Poezii*, ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic și crestomație critică de Simion Mioc, Ed. Facla, Timișoara, 1984.

H

Heidegger, Martin, *Originea operei de artă*, traducere și note de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, studiu

introdutiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas, București, 1995.

Hölderlin, Friedrich, *Poezii*, în românește de Ștefan Augustin Doinaș, I. Negoitescu și V. Nemoianu, Ed. Univers, București, 1971.

I

Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Explicarea Epistolei a II-a către Corinteni a celui între Sfinți Părintelui nostru Ioan Chrisostom*, Arhiepiscopul Constantinopolei, trad din lb. elină, ediția de Oxonia, 1845, de Arhieru Theodoie A. Ploșteanu, București, Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1910.

Idem, *Explicarea Epistolei pastorale de la I Timotei*, traducere din limba elină, ediția de Oxonia, 1861, trad. Arhieru Theodosie A. Ploșteanu, București, ed. Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1911.

Idem, *Omiliile la Facere (I)*, în col. PSB, vol. 21, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1987.

Isaac Sirul, Sfântul, *Cuvinte despre sfintele nevoițe*, în *Filocala românească*, vol. X, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1981.

Î

****Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introdutiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă. Ed. Minerva, București, 1970.

L

*** *Lucian Blaga – cunoaștere și creație. Culegere de studii*, Ed. Cartea Românească, București, 1987.

M

Macedonski, Al., *Excelsior. Poezii*, ediție îngrijită de Adrian Marino, prefață de Marin Mincu, EPL, 1968.

Maniu, Adrian, *Versuri*, Ed. Minerva, București, 1979.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008.

Mazilu, Dan Horia, *Varlaam și Ioasaf*. Istoria unei cărți, Ed. Minerva, București, 1981.

Idem, *Recitind literatura română veche*, vol. I, Ed. Universității București, 1994.

Idem, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universității din București, 1998.

Minulescu, Ion, *Scrieri I. Versuri*, ediție îngrijită și prefațată de Matei Călinescu, EPL, București, 1966.

****Molitfelnic*, ediția a V-a, Ed. IBMBOR, București, 1992.

Moraru, Mihai, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997.

Mureșanu, Andrei, *Poezii. Articole*, Ed. Minerva, București, 1988.

N

Negoîțescu, Ion, *Poezia lui Eminescu*, ediția a IV-a revăzută, Ed. Eminescu, București, 1994.

Idem, *Scriitori moderni*, vol. I, Ed. Eminescu, 1996.

Idem, *Scriitori moderni*, vol. II, Ed. Eminescu, 1997.

Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Ed. Cartea românească, București, 2008.

Nicodim Aghioritul, *Cuviosul, Paza celor cinci simțuri*, versiune diortosită a traducerii românești din 1826, tipărită la Mănăstirea Neamț prin osteneala Arhimandritului Dometian, Ed. Anastasia, București, 1999.

O

Ortiz, Ramiro, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio a Leopardi*, București, 1927.

P

*** *Penticostar*, Ed. IBMBOR, București, 1999.

Petrescu, Ioana Em., Eminescu. *Modele cosmologice și viziune poetică*, ediție îngrijită și prefăcută de Irina Petraș, Ed. Paralela 45, 2005.

Papadima, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor-cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, 1999.

Pillat, Ion, *Poezii*, Ed. Minerva, București, 1989.

Pușcariu, Sextil, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, postfață de Dan C. Mihăilescu, Ed. Eminescu, București, 1987.

R

Rădulescu, I. Heliade, *Poezii. Proză*, Ed. Minerva, București, 1977.

Rădulescu, Mihai, *Antim Ivireanul. Învățător. Scriitor. Personaj*, cu un „Cuvânt înainte” de P. S. Irineu Slătineanu, editat de Fundația „Antim Ivireanul” – Rm. Vâlcea, Ed. Ramida, București, 1997.

****Retorică românească*. Antologie, în seria Restitutio, ediție, prefață și note de Mircea Frânculescu, Ed. Minerva, București, 1980.

S

Saharov, Arhim. Sofronie, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere din limba rusă de ieromonah Rafail Noica, Ed. Sofia, București, 2005.

Scarlat, Mircea, *Istoria poeziei românești*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1982.

*** *Septuaginta*, ed. A. Rahlfs, cf. Bible Works 7.

Stănescu, Nichita, *Ordinea cuvintelor, versuri*, (1957-1983), vol. I și II, cuvânt înainte de Nichita Stănescu, prefață, cronologie și ediție îngrijită de Alexandru Condeescu cu acordul autorului, Ed. Cartea Românească, 1985.

Steinhardt, N., *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pinte)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993.

Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Ed. IBMBOR, ediția a II-a, București, 1997.

T

****Triodul*, tipărit în zilele prea înălțatului nostru Domn Carol I, Regele României, ediția a doua, Tipo-Litografia „Cărților Bisericească”, București, 1897.

Idem, Ed. IBMBOR, București, 2000.

*** *Tudor Vianu despre Eminescu*, ediție alcătuită și prefațată de Vasile Lungu, Ed. Minerva, 2009.

V

Varlaam, *Cazania* (1643), ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966.

Vasile cel Mare, *Sfântul, Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii și cuvântări*, col. PSB, vol. 17, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1986.

****Vięta Prea Cuviosului Părintelui nostru Nicodim Sântitul, Arhimandritul Lavrei din Sânta Mânastire Tisména*, lucrată de Ieromonachul și duhovnicul Ștefan din Tisména, la anul 1836, după cea tipărită la 1763 de Episcopul Romnicului, Kir Partenie și duple unũ manuscriptũ keviũ, Ed. Tipografia carților bisericesci, București, 1883, 82 p.

Vinea, Ion, *Ora fântân timer*, Ed. Minerva, București, 1982.

Voiculescu, Vasile, *Poezii*, prefață de Ștefan Aug. Doinaș, Ed. Minerva, București, 1981.

Idem, *Poezii*, ediție îngrijită, prefață, cronologie, repere critice și bibliografie de Ion Apetroaie, Ed. Porto-Franco, Galați, 1995.

Voronca, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999.

Z

Zamfir, Mihai, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1971.

Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996.

Resurse online

(în ordinea aparițiilor textuale)

http://en.wikipedia.org/wiki/Ion_Negoi%C5%A3escu

Opera completă la nivel online, ediția Perpessicius:
http://eminescu.petar.ro/opera_completa/index.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Eminescu

Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 198. Cartea citată acum se poate downloada de aici:

<http://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/25/de-nuptiis-mercurii-et-philologiae/>

<http://www.teologiepentruazi.ro/cv-prof-dr-mihai-moraru/>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Dosoftei>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Cantemir

A se audia proiectul nostru online: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, în 3 file audio:

<http://www.trilulilu.ro/bastrix/00c4ad24162594>

<http://www.trilulilu.ro/bastrix/9ba4e00e76b302>

<http://www.trilulilu.ro/bastrix/9f6bf85e0f26dd>

Referințe pentru ediția critică tipărită la Ed. Meridiane, 1977:

http://openlibrary.org/books/OL4051245M/Erotocritul_logof_a%CC%86tului_Petrache

http://ro.orthodoxwiki.org/Nicodim_Aghioritul

*** *Chrestomație Română*, texte tipărite și manuscrise
[sec. XVI-XIX], dialectale și populare, cu o introducere,
gramatică și un glosar româno-francez, de M. Gaster, vol. 1,
Ed. F.A. Brockhaus și Socec & Co., Leipzig și București,
1891

Poate fi downloadată de aici:

<http://www.archive.org/details/chrestomatierom00gast>
goog

http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Palama

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Heliodor>

http://en.wikipedia.org/wiki/Baltasar_Graci%C3%A1n

http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Cernovodeanu

http://www.romlit.ro/profesorul_ion_c._chiimia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Zoe_Dumitrescu_Bu%C5%9Fulenga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rosa_del_Conte

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gan%C4%83

<http://atelier.liternet.ro/articol/895/Daniel-Cristea-Enache-George-Gana/George-Gana-Vianu-a-rămas-pentru-mine-un-model-intelectual-si-moral.html>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Anghelescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Daniel_Cristea-Enache

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_C%C4%83linescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Elian

<http://www.librarie.net/carti/7256/Paza-celor-cinci-simturi-Sf-Nicodim-Aghioritul>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Homer>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Odiseu>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Honorius>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloaie

http://ro.wikipedia.org/wiki/Neagoe_Basarab

http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Env%C4%83%C5%A3%C4%83turile_lui_Neagoe_Basarab_c%C4%83tre_fiul_s%C4%83u_Teodosie

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi>

<http://sfintiromani.mmb.ro/?sf=14>

http://www.cimec.ro/carte/cartev/s17_0110.htm

<http://www.sfant.ro/sfinti-romani/cuviosul-vasile-ieromonahul-staretul-schitului-poiana-marului-2.html>

http://orthodoxwiki.org/Paisius_Velichkovsky

<http://www.crestinortodox.ro/sarbatori/cuviosul-daniil-sihastrul/sfantul-daniil-sihastru-viata-faptele-sale-69424.html>

<http://tismana.afcn.ro/index.htm>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Alecsandri

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Horia_Mazilu

<http://www.calendar-ortodox.ro/luna/iunie/iunie20.htm>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Lovinescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant

http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer

d http://ro.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8ren_Kierkegaard

http://ro.wikipedia.org/wiki/Miguel_de_Unamuno

Nicolae Iorga, *Byzance après Byzance*, o găsiți online aici: <http://www.unibuc.ro/CLASSICA/byzance/cuprins.htm>

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Gur%C4%83_de_Aur

<http://en.wikipedia.org/wiki/Tantalus>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Barbilian

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_V%C4%83c%C4%83rescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Costache_Conachi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Bolintineanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Maior

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_cel_Mare

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hortensia_Papadat-Bengescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Miron_Costin

29 [http://en.wikipedia.org/wiki/Nessus_%28mythology%](http://en.wikipedia.org/wiki/Nessus_%28mythology%29)

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Heracle>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Pas%C4%83rea_Phoenix

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Br%C3%A2ncoveanu

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Colov

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Luca_Caragiale

http://ro.wikisource.org/wiki/La_hanul_lui_M%C3%A2njoal%C4%83

http://ro.wikisource.org/wiki/P%C4%83cat..._%28Caragiale%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Anton_Pann

<http://www.librarie.net/carti/135348/Spitalul-amorului-sau-Cantatorul-dorului-Anton-Pann>

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gordon_Byron

http://www.hugo-online.org/Plays/marion_de_lorme_1829.html

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Afrodita>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichita_St%C4%83nescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_Alexandrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Concep%C5%A3ia_Imaculat%C4%83

http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle

<http://usriasi.ro/codreanu.html>

<http://theodorcodreanu.wordpress.com/>

Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, 2009, PDF, ediție online, revăzută și adăugită.

A se vedea:

<http://www.mihai-eminescu.ro/images/stories/pdf/Eminescu%20-%20Theodor%20Codreanu.pdf>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Sisif>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Titu_Maiorescu

<http://www.stefancelmare.ro/>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Basarab

http://ro.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe

http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Verlaine

http://ro.wikisource.org/wiki/S%C4%83rmanul_Dionis

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Bloga

http://cantemir.asm.md/files/u1/hronicul_vechimei_a_romano_moldo_vlahilor_vol_I.pdf

http://ro.orthodoxwiki.org/Ambrozie_al_Milanului

http://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_de_Lamartine

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Hesiod>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Orfeu>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Euridice_%28nimfa%29

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Pillat

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Vezuviu>

<http://www.sfantulantonie.ro/>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Asachi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Zamfir

http://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_de_Hipona

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Bolliac

Puteți downloada, în ediția noastră, în două volume, magistralul tratat de teologie al Sfântului Irineu al Lyonului: *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*.

Primul volum:

<http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfin%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/>

Al doilea volum:

<http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfin%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Clement_I

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Icar>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Dedal>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Nietzsche

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioana_Em._Petrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Arghezi

e http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloa

http://ro.wikipedia.org/wiki/Iancu_V%C4%83c%C4%83rescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Atanasie_din_Alexandria

Puteți downloada teza noastră doctorală, făcută pe viața și teologia Sfântului Sfințit Mucenic Antim Ivireanul de aici:

<http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-via%c8%9ba-%c8%99i-opera-2010/>

o http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Cantacuzin

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Noica

orul http://ro.wikipedia.org/wiki/Maxim_M%C4%83rturisit

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Creang%C4%83

http://ro.wikipedia.org/wiki/Baruch_Spinoza

http://ro.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi

<http://www.youtube.com/watch?v=y0EAL3vXZrM>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavian_Goga

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic

http://ro.wikipedia.org/wiki/Emil_Botta

<http://en.wikipedia.org/wiki/Rigveda>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Atlas_%28mitologie%29

http://ro.wikisource.org/wiki/Luceaf%C4%83rul_%28Eminescu%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Vianu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer

<http://www.literaturasidetentie.ro/biografie.php>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/YHWH>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Baiazid_I

http://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_d_e_la_Rovine

http://en.wikipedia.org/wiki/William_Shakespeare

Ediția scripturală a ÎPS Bartolomeu Anania o puteți downloada de aici:

<http://www.archive.org/details/SfantaScripturabor2001EditieJubiliara>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Bartolomeu_Anania

http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Teologul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Vlahu%C5%A3%C4%83

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Sorescu

A se audia proiectele noastre:

Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*:

<http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010> și

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_C%C3%A2rlova

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Fabian-Bob

http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:George_Cre%C5%A3eanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu

Tudor Gheorghe, *Miorița* (audio):
<http://chirb.it/yMK2cv>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Piuariu-Molnar

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ilarie_Voronca

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vinea

http://ro.wikipedia.org/wiki/Adrian_Maniu

<http://fondane.wordpress.com/>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Voiculescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Co%C5%9Fbuc

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Donici

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Minulescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Geo_Dumitrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Negrici

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Scarlat

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Val%C3%A9ry

http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Augustin_Doina%C5%9F

u http://ro.wikipedia.org/wiki/Bogdan_Petriceicu_Hasde

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon

http://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Genette

http://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Baudelaire

http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther

in http://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_H%C3%B6lderlin

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rainer_Maria_Rilke

http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger

http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavio_Paz

http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoi

http://en.wikipedia.org/wiki/Nikos_Kazantzakis

http://ro.wikipedia.org/wiki/Sextil_Pu%C5%9Fcariu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Zilot_Rom%C3%A2n

http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Villon

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Plutarh>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Euripide>

http://books.google.ro/books?id=_meJRfpN7aIC&pg=PR5&lpg=PR5&dq=Demetrius+din+Falera&source=bl&ots=

G5MOt32Tzj&sig=WOOx-
nslt0FKdgfnl1RZ7uwYyRQ&hl=ro&ei=bbgITPHxNYGNO
LvjtdEP&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved
=0CB4Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Tibul>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Proper%C5%A3iu>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Ovidius_Naso

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero

http://ro.wikipedia.org/wiki/Quintus_Horatius_Flaccus

http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Vergilius_Maro

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ramiro_Ortiz

http://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Popovi%C4%87

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Preda

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Damaschin

[http://www.archive.org/details/IndreptareaLegii.Pravila
CeaMare1652](http://www.archive.org/details/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652)

[http://www.enciclopedia-
dacica.ro/templu/zamolxe.htm](http://www.enciclopedia-dacica.ro/templu/zamolxe.htm)

[http://www.librarie.net/carti/18338/Sf-Lavrentie-al-
Cernigovului-Viata-invataturile-minunile-si-acatistul](http://www.librarie.net/carti/18338/Sf-Lavrentie-al-Cernigovului-Viata-invataturile-minunile-si-acatistul)

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Novalis>

http://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Leopardi

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Sc%C4%83rarul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_P%C3%A2rvan

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Iorga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Papacostea

http://ro.wikipedia.org/wiki/Francisc_de_Assisi

http://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-B%C3%A9nigne_Bossuet

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hermes_Trismegistul

http://fr.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Vigny

http://en.wikipedia.org/wiki/Edgar_Allan_Poe

http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Schiller

http://ro.orthodoxwiki.org/Sofronie_%28Saharov%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Iustin_Martirul_%C5%9Fi_Filozoful

http://ro.orthodoxwiki.org/Vasile_cel_Mare

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu

http://ro.orthodoxwiki.org/Siluan_Athonitul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin

Proiectul nostru audio: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Răspuns împotriva catehismului calvinesc*:

1.

<http://ia360706.us.archive.org/6/items/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc1.mp3>

2.

<http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc2.mp3>

3.

<http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc3.mp3>

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Compania_Fanny_Tardini-Vladicescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_Pascaly

<http://www.edusoft.ro/rol/Iorgu%20Caragiale.php>

http://ro.wikipedia.org/wiki/Feodor_Dostoievski

http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Mure%C5%9Fanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade

Cuprins

Mihai Eminescu: între *ars amandi* și *ars moriendi*. Poezie lirică sau filosofie poetizată?

1. Începuturi ascetice urmate de romanul iubirii în trei capitole(4-60)
2. Filosofia umană cu *aripi de ceară* versus rațiunea divină înscrisă în biblia cosmică. Nostalgia Paradisului și rugăciunea. Revelarea lui Dumnezeu(61-115)
3. Cosmogeneza și eshatologia. Ipoteze de lucru(116-129)
4. Simbolismul luminătorilor cerești în poezia eminesciană. Universul material ca icoană a celui spiritual-ceresc. Conexiuni cu literatura română veche(130-196)
5. Desemnificarea cosmosului și începuturile *modernității ideologice* în poezia română(197-237)
6. O altă tradiție literară: iarna ca anotimp spiritual(238-254)
7. Eminescu împotriva *arianismului* manifestat în arta modernă(255-258)
8. Alte exemple de parafraze scripturale și patristice în poemele eminesciene(259-286)
9. Rugăciunea ascultată(287-316)
10. *Demonism* în poezia lui Eminescu? (317-336)
11. Dubla *ereditate* eminesciană (337-349)

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș (n. 1977) a terminat *Facultatea de Litere*, a Universității București, în 2001.

A urmat cursurile de Master, la specializarea *Literatură contemporană*, în 2002, pe care le-a absolvit cu o teza despre Nichita Stănescu și *fenomenul poezesc*.

Între 2002 și 2009 a elaborat teza de doctorat: *Antim Ivireanul – personalitate complexă a literaturii române*.

Lucrarea de față s-a născut din aplecarea asupra textelor medievale și cercetarea comparativă a literaturii vechi și moderne românești.

Volumul I, se ocupă exclusiv de evoluția poeziei, care merită o atenție sporită, atâta timp cât conceptul de *poezie* în literatura bizantină și în aria de cultură răsăriteană este unul vast, diferit de cel occidental, și care cuprinde, în întregime sau pe spații largi, specii literare diverse, de la imne la cronograme și de la omilii la pareneze, viziune sau concepție care amprentează și *literatura nouă*.

Mulțumesc soțului meu, părintele Dorin Octavian Picioruș, pentru iubirea, încurajarea și toată susținerea pe care mi le acordă întotdeauna, fără de care nu aș fi făcut nimic.

© *Teologie pentru azi*
Toate drepturile rezervate